

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ, ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
‘ΒΑΣΙΚΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΓΝΩΣΙΑΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ’

**Η ΓΝΩΣΤΙΚΗ-ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ
ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΩΝΥΜΙΩΝ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Αφροδίτη Παπαϊωάννου-Σπυρούλια

Αθήνα, Ιανουάριος 2010

Η ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1. Τζαβάρας Θανάσης
Ομότιμος Καθηγητής ΜΙΘΕ ΕΚΠΑ

2. Οικονόμου Αλεξάνδρα
Επίκουρη Καθηγήτρια ΦΠΨ ΕΚΠΑ

3. Βοσνιάδου Στέλλα
Καθηγήτρια ΜΙΘΕ ΕΚΠΑ

Η Διδακτορική Διατριβή της κας Παπαϊωάννου-Σπυρούλια Αφροδίτης εγκρίθηκε στις 15 Ιανουαρίου 2010 από Επταμελή Εξεταστική Επιτροπή αποτελούμενη από τους εξής:

1. Βοσνιάδου Στέλλα
Καθηγήτρια ΜΙΘΕ ΕΚΠΑ

2. Καλαντζή-Αζίζι Ελένη-Αναστασία
Καθηγήτρια ΦΠΨ ΕΚΠΑ

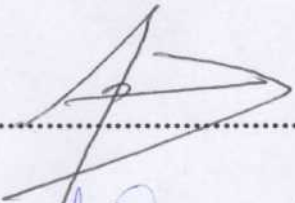
3. Μπεζεβέγκης Ηλίας
Καθηγητής ΦΠΨ ΕΚΠΑ

4. Οικονόμου Αλεξάνδρα
Επίκουρη Καθηγήτρια ΦΠΨ ΕΚΠΑ

5. Παγοροπούλου-Αβεντισιάν Άννα
Επίκουρη Καθηγήτρια ΦΠΨ ΕΚΠΑ

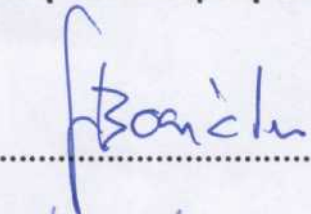
6. Τάνταρος Σπύρος
Επίκουρος Καθηγητής ΦΠΨ ΕΚΠΑ

7. Ρούσσος Πέτρος
Λέκτορας ΦΠΨ ΕΚΠΑ

.....

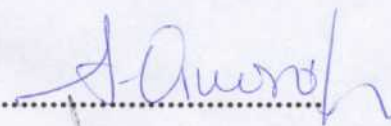
.....

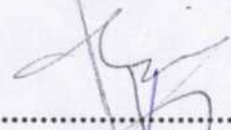
.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με το πέρας αυτής της διδακτορικής διατριβής, που αποτέλεσε για εμένα μία από τις σημαντικότερες εμπειρίες της ζωής μου, θα ήθελα να εκφράσω τη βαθιά ευγνωμοσύνη που νιώθω προς όλους όσους συνέβαλαν σημαντικά στην ολοκλήρωσή της. Συγκεκριμένα, θα ήθελα να ευχαριστήσω:

- τον επιβλέποντα καθηγητή μου Αθανάσιο Τζαβάρα, για τις τόσο πολύτιμες γνώσεις και εμπειρίες που μου πρόσφερε απλόχερα τα τελευταία δεκαπέντε περίπου χρόνια, από την πρώτη στιγμή δηλαδή που ήμουν φοιτήτριά του, για την εμπιστοσύνη που μου έδειχνε και συνεχίζει να μου δείχνει, καθώς και για τη συμπαράστασή του σε σημαντικά γεγονότα της ζωής μου.
- την επίκουρη καθηγήτρια Αλεξάνδρα Οικονόμου, για τις πολύτιμες γνώσεις που μου πρόσφερε τα τελευταία οκτώ χρόνια, όπως και για τις ευκαιρίες που μου έδωσε να «διδάσκομαι» από τη συνεργασία μαζί της παρά την απογοήτευση και τη στενοχώρια που της προκάλεσα κάποιες στιγμές.
- την καθηγήτρια Στέλλα Βοσνιάδου, η οποία υπήρξε και επιβλέπουσα καθηγήτρια στη μεταπτυχιακή μου εργασία στο ίδιο μεταπτυχιακό πρόγραμμα, για τις εύστοχες υποδείξεις και εποικοδομητικές επισημάνσεις της κατά τη συγγραφή της τρέχουσας διατριβής, οι οποίες συνέβαλαν αποφασιστικά στην ολοκλήρωσή της και μου πρόσφεραν γνώσεις μέχρι και την τελευταία στιγμή.
- τους πρόθυμους συμμετέχοντες που συνέβαλαν καθοριστικά στο πέρας αυτού του εγχειρήματος.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά και ιδιαίτερα:

- τους κοντινούς φίλους μου Ιωσήφ Αρμάο και Έλλη Κουβαράκη, για τις εποικοδομητικές παρατηρήσεις τους και τη συμπαράστασή τους.
- τέλος, και πάνω απ' όλα και όλους, τους κοντινούς και αγαπημένους μου ανθρώπους, την οικογένειά μου, τον πατέρα μου, Βασίλειο Παπαϊωάννου, τη μητέρα μου, Αθηνά Παπαϊωάννου, τους αδερφούς μου, Χρήστο και Νικόλαο Παπαϊωάννου, και το σύζυγό μου, Βασίλειο Σπυρούλια, για τη συνεχή αγάπη και

συμπαράστασή τους σε οποιαδήποτε επιλογή μου. Γι' αυτούς τους λόγους νιώθω βαθιά την επιθυμία να τους αφιερώσω, και ειδικότερα στο σύζυγό μου, τη διδακτορική διατριβή μου.

Α.Π.-Σ.

Αθήνα, 2010

«Άβουλος ο νους, διπλός
ο κόπος»

«Βάλε κλειδί στη γλώσσα
σου»

«Γριάς μαντέματα και
γέρου παραμύθια»

«Δώσε θάρρος στο
χωριάτη να σ' ανέβει στο
κρεβάτι»

«Έχουμε ξένο το γαμπρό
και δανεικιά τη νύφη»

«Ζημιά στον κάμπο
γίνεται, στο σπίτι
αποσώνει»

«Η μέρα βγάζει δέσποτα
κι η νύχτα μητροπολίτη»

«Θα φάει η μύγα σίδερο
και το κουνούπι ατσάλι»

«Ιδρώτα θέλ' η αρετή»

«Κάθισε στραβά και
κρίνε ίσια»

«Λίγα λόγια και δεμένα,
μη πολλά και
μπερδεμένα»

«Μια φορά το λεν τ'
ανθρώπου και δέκα του
γαϊδάρου»

«Να το πίνεις το κρασί
και να μη σε πίνει»

«Ξίδι χάρισμα, γλυκό σα
μέλι»

«Ο ψεύτης δεν
πιστεύεται κι όταν
αλήθεια λέει»

«Πάρε σκύλο από στάνη
και γυναίκα από σόου»

«Ρόδα είναι και γυρίζει»

«Στων τυφλών τη χώρα
μονόφθαλμος βασιλεύει»

«Το μυαλό το σπείρανε
κι όσοι προφθάσαν
πήρανε»

«Υστερνέ μου λογισμέ να
σ' είχα πρώτα γνώση»

«Φύση τη φύση κυνηγά
κι η γάτα το ποντίκι»

«Χωριάτης άγιος κι αν
γενεί, πάντα χωριάτης
είναι»

«Ψυχή που δεν αμάρτησε
ποτέ της δεν αγιάζει»

«Ως με τιμούν τα ρούχα
μου, δε με τιμά ο
κόσμος»

[Ελληνικές παροιμίες]

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διατριβή κινήθηκε στο πλαίσιο της Γνωσιακής Επιστήμης και της Πραγματολογίας. Στη σφαίρα του ενδιαφέροντός μας είναι η μεταφορική γλώσσα ως μέσο λεκτικής επικοινωνίας, όπως πραγματώνεται μέσα από την καθημερινή σχεδόν χρήση παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου από τους ανθρώπους. *Ευρύτερος στόχος και συμβολή μας ήταν η διερεύνηση της ικανότητας των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας (που έχουν την ελληνική ως μητρική τους γλώσσα) να κατανοούν, να ερμηνεύουν και γενικότερα να χειρίζονται τόσο τις παροιμίες όσο και τις μετωνυμίες –που ανήκουν στις μορφές έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου– στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους.*

Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου, υιοθετήσαμε ένα θεωρητικό πλαίσιο, στο οποίο στηρίχτηκε η έρευνα που ακολούθησε, αναφορικά με την κατανόηση και την ερμηνεία των μορφών έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου, ειδικότερα των παροιμιών και των μετωνυμιών, τόσο από τη σκοπιά της Γνωσιακής Επιστήμης και της Ψυχολογίας όσο και από τη σκοπιά της Πραγματολογίας.

Μέσα επίτευξης του στόχου της έρευνάς μας ήταν ο σχεδιασμός και η ολοκλήρωση 3 μελετών. Συγκεκριμένα: α) Στη Μελέτη I, περιγραφική ανάλυση που στηρίχτηκε στο θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που πρότεινε και εφάρμοσε στη νιγηριανή φυλή των Yoruba ο Lawal με τους συνεργάτες του (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997), επιχειρήσαμε να εφαρμόσουμε το συγκεκριμένο θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα στο ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο στηριζόμενοι στην υπόθεση ότι αυτό μπορεί να αποτελέσει έναν τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο των προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες (δηλαδή της πρόθεσης του ομιλητή –π.χ. συμβουλή, διαταγή, μομφή κ.ά– που χρησιμοποιεί τις συγκεκριμένες μεταφορικές εκφράσεις), και κατ’ επέκταση στη χρήση και στο περιεχόμενο του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου. β) Στη Μελέτη II, που χωρίστηκε σε τρεις υπομελέτες και στηρίχτηκε σε μια σειρά δοκιμασιών, οι οποίες, με τη σειρά τους, στηρίχτηκαν σε αυτοσχέδια ερωτηματολόγια κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών (Δοκιμασία Παροιμιών, Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και Δοκιμασία Μετωνυμιών, αντίστοιχα), όπως και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών (Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου), που δόθηκαν σε διαφορετικές ομάδες μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας

από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας και με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά, επιχειρήσαμε τη δημιουργία προκαταρκτικών δεδομένων για την κατανόηση-ερμηνεία διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, όπως και για την κατανόηση-επιλογή διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου στην ελληνική γλωσσική κοινότητα. γ) Στη Μελέτη III, που στηρίχτηκε σε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου (Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων) και στην ανάλυση περιεχομένου του υλικού του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου, που ήταν 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, στόχος μας ήταν η καταγραφή της ‘διαφάνειας’ των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων (δηλαδή κατά πόσο είναι εμφανές το νόημά τους, όπως προκύπτει από τις λέξεις που τα απαρτίζουν) βάσει εκτίμησης από μέσους Έλληνες κριτές (χρήστες του μεταφορικού λόγου στην ελληνική γλωσσική κοινότητα), η συσχέτιση αυτής της ‘διαφάνειας’ με την επίδοση των μέσων Ελλήνων χρηστών του μεταφορικού λόγου σε δοκιμασίες κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου (Δοκιμασία Παροιμιών και Δοκιμασία Μετωνυμιών, αντίστοιχα), όπως και η συσχέτιση του είδους του λεκτικού τρόπου (δηλαδή εάν είναι παροιμία ή μετωνυμία) και της προϋπάρχουσας γνώσης με το βαθμό ‘διαφάνειας’ και τον περαιτέρω χειρισμό του από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας.

Με βάση την επεξεργασία των αποτελεσμάτων, δημιουργήσαμε και δίνουμε μια βάση προκαταρκτικών δεδομένων για την κατανόηση-ερμηνεία του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου, όπως και για την κατανόηση-επιλογή του μετωνυμικού λόγου από μέσους χρήστες σε μια γλωσσική κοινότητα –συγκεκριμένα, από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας που χειρίζονται τον παροιμιακό και το μετωνυμικό λόγο στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους–, τα οποία αποτέλεσαν το βασικό στόχο και τη συμβολή αυτής της διδακτορικής διατριβής. Να επισημάνουμε ότι μια τέτοια βάση προκαταρκτικών δεδομένων είναι ιδιαίτερης σημασίας, καθώς η κατανόηση και η ερμηνεία μεταφορικών σχημάτων, κυρίως παροιμιών, συμπεριλαμβάνεται σε πληθώρα ψυχομετρικών δοκιμασιών και χρησιμοποιείται για τη μέτρηση και την ερμηνεία της ικανότητας ή μη των ατόμων για αφαιρετική σκέψη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Ευχαριστίες.....	iii
Περίληψη.....	v
Περιεχόμενα.....	viii
Κατάλογος Πινάκων.....	xv
Κατάλογος Σχημάτων.....	xvii

1. Θεωρητική προσέγγιση

1.1. ΓΛΩΣΣΑ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ.....	1
1.1.1. Ορ(ι)οθέτηση της έννοιας ‘γλώσσα’.....	1
1.1.2. Ορ(ι)οθέτηση της έννοιας ‘ομιλία’.....	4
1.1.3. Ορ(ι)οθέτηση της έννοιας ‘επικοινωνία’.....	5
1.1.4. Δομικο-λειτουργικά χαρακτηριστικά της γλώσσας.....	7
1.1.5. Η ‘μεταφορική’ γλώσσα ως μέσο λεκτικής επικοινωνίας.....	9
1.2. ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ.....	11
1.2.1. Ορ(ι)οθέτηση της έννοιας ‘μεταφορά’ και ‘μεταφορικός λόγος’.....	11
1.2.2. Η παραδοσιακή και η σύγχρονη-γνωσιακή άποψη της μεταφοράς.....	13
1.2.3. Η προσφορά των G. Lakoff και M. Johnson (1980, 1999, 2003) στη μελέτη της μεταφοράς – Αντιληπτικό σύστημα και μεταφορά.....	14
1.2.4. Η εννοιολογική μεταφορά.....	17
1.2.5. Μεταφορά και αναλογία.....	19
1.3. ΜΟΡΦΕΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ (‘ΠΡΟΣΠΕΛΑΣΗΣ’) ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ: ΠΑΡΟΙΜΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΩΝΥΜΙΑ.....	22
1.3.1. Η παροιμία ως γλωσσικό σχήμα.....	22
1.3.1.1. Ορισμός της παροιμίας.....	22
1.3.1.2. Γενικά χαρακτηριστικά των παροιμιών.....	22

1.3.1.3. Οι ελληνικές παροιμίες.....	24
1.3.2. Η έρευνα του παροιμιακού λόγου στο χώρο της Ψυχολογίας.....	27
1.3.2.1. Η στροφή των μελετητών της Ψυχολογίας στον παροιμιακό λόγο.....	27
1.3.2.2. Η χρήση παροιμιών σε ψυχολογικές δοκιμασίες.....	28
1.3.2.3. Η παραδοσιακή και η σύγχρονη αντίληψη περί ικανότητας κατανόησης των παροιμιών.....	29
1.3.3. Η μεταφορική φύση των παροιμιών.....	31
1.3.4. Η μετωνυμία ως γλωσσικό σχήμα.....	33
1.3.4.1. Ορισμός της μετωνυμίας.....	33
1.3.4.2. Γενικά χαρακτηριστικά των μετωνυμιών.....	34
1.3.4.3. Οι ελληνικές μετωνυμίες.....	34
1.3.5. Η έρευνα του μετωνυμικού λόγου στο χώρο της Ψυχολογίας.....	
1.3.5.1. Η παραδοσιακή και η σύγχρονη άποψη για το μετωνυμικό λόγο.....	37
1.3.5.2. Η στροφή των μελετητών στο μετωνυμικό λόγο.....	37
1.3.6. Μεταφορά και μετωνυμία.....	39
1.4. ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ.....	39
1.4.1. Εισαγωγή – Ορισμός.....	42
1.4.2. Γλωσσική χρήση και επικοινωνιακή πρόθεση.....	42
1.4.3. Επικοινωνιακή πρόθεση και γλωσσικές πράξεις.....	42
1.4.4. Γλωσσικές πράξεις: το επίκεντρο των πραγματολογικών θεωρήσεων.....	43
1.4.5. Το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992) και η γνωστική του αξία.....	44
1.4.5.1. Χαρακτηριστικά του θεωρητικού πραγματολογικού σχήματος του Lawal (1992) – Πραγματολογικές ικανότητες του χρήστη της γλώσσας.....	51
1.4.5.2. Εφαρμογή του θεωρητικού πραγματολογικού σχήμα- τος του Lawal (Lawal, Ajayi & Raji, 1997).....	55
1.4.6. Πραγματολογία και μεταφορικός λόγος.....	58
1.5. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	59

1.6. ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	62
------------------------------	----

2. Έρευνα – Μελέτες

2.1. ΜΕΛΕΤΗ I: Εφαρμογή του θεωρητικού πραγματολογικού σχήματος του Lawal (1992) σε διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες.....	66
2.1.1. Στόχος.....	66
2.1.2. Υλικό.....	67
2.1.2.1. Επιλογή υλικού.....	67
2.1.2.2. Γλωσσική προσαρμογή υλικού.....	70
2.1.3. Διαδικασία	70
2.1.4. Ευρήματα.....	74
2.1.5. Συζήτηση.....	78
2.2. ΜΕΛΕΤΗ II: Δημιουργία προκαταρκτικών δεδομένων κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας.....	80
2.2.1. Μελέτη II-A' Μέρος: Αξιολόγηση του βαθμού ευκολίας ή δυσκολίας στην ερμηνεία διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας.....	80
2.2.1.1. Στόχος.....	80
2.2.1.2. Συμμετέχοντες.....	80
2.2.1.3. Υλικό.....	81
2.2.1.3.1. Δοκιμασία Παροιμιών.....	82
2.2.1.3.1.1. Κατασκευή του ερωτηματολογίου.....	82
2.2.1.3.1.2. Επιλογή των παροιμιών.....	82
2.2.1.3.1.3. Γλωσσική προσαρμογή των παροιμιών.....	83

2.2.1.3.2. Δοκιμασία Μετωνυμιών.....	84
2.2.1.3.2.1. Κατασκευή του ερωτηματο- λογίου.....	84
2.2.1.3.2.2. Επιλογή των μετωνυμιών.....	84
2.2.1.3.2.3. Γλωσσική προσαρμογή των μετωνυμιών.....	85
2.2.1.4. Διαδικασία.....	86
2.2.1.4.1. Συλλογή δεδομένων με τη Δοκιμασία Παροιμιών.....	86
2.2.1.4.2. Συλλογή δεδομένων με τη Δοκιμασία Μετωνυμιών.....	87
2.2.1.5. Βαθμολόγηση.....	87
2.2.1.5.1. Κριτήρια βαθμολόγησης στη Δοκιμασία Παροιμιών.....	87
2.2.1.5.2. Κριτήρια βαθμολόγησης στη Δοκιμασία Μετωνυμιών.....	89
2.2.1.6. Ευρήματα.....	91
2.2.1.6.1. Ευρήματα της Δοκιμασίας Παροιμιών.....	91
2.2.1.6.2. Ευρήματα της Δοκιμασίας Μετωνυμιών...	94
2.2.1.7. Συζήτηση.....	97
2.2.2. Μελέτη II-B' Μέρος: Εξέταση της συσχέτισης δημογραφικών παραγόντων με την επίδοση μέσω των Ελλήνων χρηστών της ελ- ληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-ερμηνείας παροι- μιακού λόγου.....	98
2.2.2.1. Στόχος.....	98
2.2.2.2. Συμμετέχοντες.....	98
2.2.2.3. Υλικό.....	100
2.2.2.3.1. Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.....	100
2.2.2.3.1.1. Κατασκευή του ερωτηματο- λογίου.....	100
2.2.2.3.1.2. Επιλογή των παροιμιών.....	101
2.2.2.3.1.3. Γλωσσική προσαρμογή των παροιμιών.....	101

2.2.2.4. Διαδικασία.....	102
2.2.2.5. Βαθμολόγηση.....	102
2.2.2.6. Ευρήματα.....	104
2.2.2.6.1. Σύγκριση Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου βάσει φύλου.....	104
2.2.2.6.2. Συσχέτιση Spearman μεταξύ δημογραφικών παραγόντων (ηλικία, έτη μόρφωσης) και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.....	105
2.2.2.6.2.1. Συσχέτιση επαγγέλματος και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.....	108
2.2.2.7. Συζήτηση.....	109
2.2.3. Μελέτη II-Γ' Μέρος: Εξέταση της συσχέτισης δημογραφικών παραγόντων με την επίδοση μέσω των Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-επιλογής μετωνυμικού λόγου.....	110
2.2.3.1. Στόχος.....	110
2.2.3.2. Συμμετέχοντες.....	111
2.2.3.3. Υλικό.....	112
2.2.3.3.1. Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.....	113
2.2.3.3.1.1. Κατασκευή του ερωτηματολογίου.....	113
2.2.3.3.1.2. Επιλογή των μετωνυμιών.....	113
2.2.3.3.1.3. Γλωσσική προσαρμογή των μετωνυμιών.....	113
2.2.3.3.1.4. Κριτήρια κατασκευής των σεναρίων.....	114
2.2.3.3.1.4.1. Κριτήρια κατασκευής των διαβαθμισμένων	

απαντήσεων- επιλογών των σεναρίων.....	115
2.2.3.4. Διαδικασία.....	116
2.2.3.5. Βαθμολόγηση.....	117
2.2.3.6. Ευρήματα.....	118
2.2.3.6.1. Σύγκριση Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου βάσει φύλου.....	118
2.2.3.6.2. Συσχέτιση Spearman μεταξύ δημογραφικών παραγόντων (ηλικία, έτη μόρφωσης) και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.....	119
2.2.3.6.2.1. Συσχέτιση επαγγέλματος και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.....	122
2.2.3.7. Συζήτηση.....	124
2.3. ΜΕΛΕΤΗ ΙΙΙ: Καταγραφή της ‘διαφάνειας’ διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών βάσει εκτίμησης από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας – Ανάλυση περιεχομένου του υλικού της Μελέτης ΙΙΙ.....	126
2.3.1. Στόχος.....	126
2.3.2. Συμμετέχοντες.....	126
2.3.3. Υλικό.....	127
2.3.4. Διαδικασία: Συλλογή δεδομένων με το Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων.....	128
2.3.5. Βαθμολόγηση: Κριτήρια βαθμολόγησης στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων.....	129
2.3.6. Ευρήματα.....	130
2.3.6.1. Κατανομή των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων.....	130

2.3.6.1.1. Συσχέτιση της ‘διαφάνειας’ των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών με την επίδοση των συμμετεχόντων σε δοκιμασίες κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου	133
2.3.6.1.2. Ανάλυση περιεχομένου των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών του Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων.....	134
2.3.7. Συζήτηση.....	136
2.4. ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	139
Βιβλιογραφία.....	148
Παραρτήματα.....	159
Παράρτημα Α': Πίνακας περιγραφικής ανάλυσης των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών σύμφωνα με το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992).....	160
Παράρτημα Β': Ψυχομετρικά εργαλεία – Ερωτηματολόγια	173
Παράρτημα Γ': Κλίμακες – Κριτήρια βαθμολόγησης/κατηγοριοποίησης απαντήσεων.....	185
Παράρτημα Δ': Στατιστικοί πίνακες.....	190
Παράρτημα Ε': Συμπληρωματικά στοιχεία – Παρατηρήσεις.....	193

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Κατηγοριοποίηση των ελληνικών παροιμιών βάσει προέλευσης και περιεχομένου τους (Στρατηγάκης, 2005).....	25
Πίνακας 2. Κατηγοριοποίηση των σχέσεων των ελληνικών μετωνυμιών και αντίστοιχα παραδείγματα.....	35
Πίνακας 3. Οι 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες που χρησιμοποιήθηκαν στη Μελέτη Ι.....	69
Πίνακας 4. Τύποι άμεσων και έμμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν μέσω των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών στη Μελέτη Ι.....	74
Πίνακας 5. Τύποι άμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν μέσω των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών στη Μελέτη Ι βάσει της συχνότητας εμφάνισής τους..	75
Πίνακας 6. Τύποι έμμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν μέσω των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών στη Μελέτη Ι βάσει της συχνότητας εμφάνισής τους..	76
Πίνακας 7. Συνοπτικός πίνακας των προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν από διαδεδομένες νιγηριανές και ελληνικές παροιμίες	78
Πίνακας 8. Μέσος όρος (Μ.Ο.), τυπική απόκλιση (s) και εύρος (L) της ηλικίας των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών...	81
Πίνακας 9. Μέσος όρος (Μ.Ο.), τυπική απόκλιση (s) και εύρος (L) της ηλικίας των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμιών	81
Πίνακας 10. Οι 34 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες που χρησιμοποιήθηκαν στη Δοκιμασία Παροιμιών.....	83
Πίνακας 11. Οι 34 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες που χρησιμοποιήθηκαν στη Δοκιμασία Μετωνυμιών.....	85
Πίνακας 12. Συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών (ανά παροιμία).....	91
Πίνακας 13. Κατηγοριοποίηση των 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών βάσει της ευκολίας ερμηνείας τους από τους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Παροιμιών.....	92
Πίνακας 14. Συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμιών (ανά μετωνυμία).....	94
Πίνακας 15. Κατηγοριοποίηση των 34 διαδεδομένων ελληνικών μετω-	

νυμιών βάσει της ευκολίας ερμηνείας τους από τους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Μετωνυμιών.....	95
Πίνακας 16. Μέσος όρος (Μ.Ο.), τυπική απόκλιση (s) και εύρος (L) της ηλικίας των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.....	99
Πίνακας 17. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου ως προς το φύλο.....	99
Πίνακας 18. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου ως προς την ηλικία.....	99
Πίνακας 19. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου ως προς τα έτη μόρφωσης.....	100
Πίνακας 20. Οι 11 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες που χρησιμοποιήθηκαν στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.....	101
Πίνακας 21. Συσχέτιση Spearman μεταξύ δημογραφικών παραγόντων (ηλικία, έτη μόρφωσης) και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.....	105
Πίνακας 22. Συσχέτιση Spearman μεταξύ ηλικίας και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (ανά παροιμία).....	105
Πίνακας 23. Συσχέτιση Spearman μεταξύ μόρφωσης και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (ανά παροιμία).....	106
Πίνακας 24. Συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (ανά παροιμία).....	107
Πίνακας 25. Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων που έδωσαν πλήρη ερμηνεία στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (ανά παροιμία).....	107
Πίνακας 26. Μέσος όρος (Μ.Ο.), τυπική απόκλιση (s) και εύρος (L) της ηλικίας των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.....	111
Πίνακας 27. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου ως προς το φύλο.....	111
Πίνακας 28. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου ως προς την ηλικία.....	112
Πίνακας 29. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου ως προς τα έτη μόρφω-	

σης.....	112
Πίνακας 30. Οι 12 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες που χρησιμοποιήθηκαν στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.....	114
Πίνακας 31. Συσχέτιση Spearman μεταξύ δημογραφικών παραγόντων (ηλικία, έτη μόρφωσης) και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.....	119
Πίνακας 32. Συσχέτιση Spearman μεταξύ ηλικίας και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (ανά σενάριο).....	119
Πίνακας 33. Συσχέτιση Spearman μεταξύ μόρφωσης και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (ανά σενάριο).....	120
Πίνακας 34. Συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (ανά μετωνυμία-σενάριο)...	121
Πίνακας 35. Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων που συμπλήρωσαν επιτυχώς τα ατελή σενάρια στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (ανά μετωνυμία-σενάριο).....	122
Πίνακας 36. Μ.Ο. επίδοσης «θεωρητικών»–«πρακτικών-τεχνικών» στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.....	123
Πίνακας 37. Μέσος όρος (Μ.Ο.), τυπική απόκλιση (s) και εύρος (L) της ηλικίας των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων.....	126
Πίνακας 38. Οι 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες που χρησιμοποιήθηκαν στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων.....	128
Πίνακας 39. Κατανομή των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων ανά λεκτικό τρόπο.....	130
Πίνακας 40. Συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων ανά βαθμό διαφάνειας παροιμίας/μετωνυμίας.....	132
Πίνακας 41. Συσχέτιση Spearman μεταξύ επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών και στη Δοκιμασία Μετωνυμιών και εκτίμησης της ‘διαφάνειας’ στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων.....	133

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

	Σελ.
Σχήμα 1. Ενδεικτικό σύστημα αντιστοιχίσεων της εννοιολογικής μεταφοράς Ο ΕΡΩΤΑΣ ΕΙΝΑΙ ΤΑΞΙΔΙ.....	18
Σχήμα 2. Τύποι, υποομάδες και ρήματα εκφοράς των συνηθέστερων τύπων γλωσσικών πράξεων (Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004).....	47
Σχήμα 3. Το πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992).....	5

1. Θεωρητική προσέγγιση

1.1. ΓΛΩΣΣΑ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

1.1.1. Ορ(ι)οθέτηση της έννοιας ‘γλώσσα’

Η έννοια «γλώσσα» έχει απασχολήσει αρκετούς, ειδικούς και μη, ήδη από την αρχαιότητα. Οι πρώτοι που ασχολήθηκαν με τον προσδιορισμό της ήταν οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι Πλάτων και Αριστοτέλης. Συγκεκριμένα, ο Πλάτων θεωρούσε τη γλώσσα ως μέσο γνώσης, ενώ ο Αριστοτέλης πίστευε στη σχέση της με τη λογική υποστηρίζοντας ότι η γλώσσα αντιστοιχεί σε πανανθρώπινες κατηγορίες της λογικής.

Εξαιτίας της έκτασης σε πολλά και διαφορετικά πεδία, όπως και εξαιτίας της σύνθετης φύσης του, οι ορισμοί που δόθηκαν για το φαινόμενο της γλώσσας από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα είναι αμέτρητοι. Στη δική μας έρευνα θα εστιάσουμε στη γλώσσα με διττή διάσταση, αυτή του *συστήματος* με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, από τη μια πλευρά, και αυτή της *συμπεριφοράς*, συγκεκριμένα της ψυχολογικής διεργασίας ή ικανότητας, από την άλλη πλευρά.

Η παραπάνω διάκριση του φαινομένου της γλώσσας ανήκει δικαιωματικά στον ‘πατέρα’ της σύγχρονης Γλωσσολογίας, στον Ελβετό γλωσσολόγο Ferdinand de Saussure (1857-1913), ο οποίος την πρότεινε στις διαλέξεις Γενικής Γλωσσολογίας που πραγματοποίησε στη Γενεύη κατά το διάστημα 1906-1911. Ο Saussure αντιμετώπισε τη γλώσσα σαν *όργανο επικοινωνίας* και όχι σαν *εκφραστικό μέσο της λογοτεχνίας ή αντικείμενο φιλοσοφικού προβληματισμού*, όπως δηλαδή απασχολούσε τους προκατόχους του μελετητές. Αναφέρεται σ’ αυτή με την *έννοια του συστήματος*, η οποία είναι ταυτόσημη με την έννοια της δομής που διατρέχει όλη τη νεότερη Γλωσσολογία.¹ Στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή της θεώρησης της γλώσσας ως συστήματος και οργάνου επικοινωνίας, ο Saussure χρησιμοποιεί τον όρο «γλώσσα» (*langue*) για να αναφερθεί στο συλλογικό γλωσσικό σύστημα που μοιράζονται οι ομιλητές μιας συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας· άρα η γλώσσα θεωρείται κοινωνικό γεγονός και παραπέμπει σε κοινωνικές συμβάσεις και ομοιογένεια.² Επίσης, χρησιμοποιεί τον όρο «ομιλία» (*parole*), διακρίνοντάς τον από τον όρο «γλώσσα» (*langue*), για να αναφερθεί στις συγκεκριμένες εκφράσεις που παράγονται από ένα άτομο σε

¹ Επίσης, η συγκεκριμένη έννοια αποτέλεσε πυρήνα ενός ολόκληρου φιλοσοφικού και επιστημονικού ρεύματος του 20ού αιώνα, του λεγόμενου «δομισμού» ή «στρουκτουραλισμού».

² Ο Saussure, τονίζοντας τον κοινωνικό χαρακτήρα των γλωσσικών συστημάτων, θεωρεί τη Γλωσσολογία ως συγγενή με την Κοινωνιολογία ή την Κοινωνική Γλωσσολογία.

συγκεκριμένες συνθήκες επικοινωνίας· άρα η ομιλία θεωρείται ατομική πράξη και παραπέμπει σε ατομικές ιδιαιτερότητες και διαφορές (Saussure, 1972/1979).

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο Saussure, *γλώσσα είναι το σύστημα των γλωσσικών σημείων και των μεταξύ τους σχέσεων, το οποίο βρίσκεται «αποτυπωμένο» στο μυαλό των ομιλητών μιας γλωσσικής κοινότητας και με βάση το οποίο επικοινωνούν* (Saussure, 1979). Με άλλα λόγια, ο Ελβετός γλωσσολόγος θεωρεί τη γλώσσα ένα οργανωμένο σύνολο, όπου κάθε στοιχείο ορίζεται από τις διαφορές και τις αντιθέσεις τις οποίες αναπτύσσει με άλλα στοιχεία. Οι σχέσεις που αναπτύσσουν αυτά τα *γλωσσικά στοιχεία* είναι είτε συνταγματικές, όταν λαμβάνουν χώρα κατά το συνδυασμό τους στην ομιλία (‘διαφορές’), είτε συνειρμικές ή παραδειγματικές, όταν λαμβάνουν χώρα με άλλα στοιχεία στον άξονα επιλογής, λόγω της ένταξής τους σε ένα κοινό σύστημα (‘αντιθέσεις’). Επίσης, ο ιδιαίτερος ρόλος κάθε γλωσσικού στοιχείου σε ένα γλωσσικό σύστημα καθορίζει, βάσει των συνταγματικών και παραδειγματικών σχέσεων που αναπτύσσει, τη γλωσσική του αξία.

Εκτός από τον ορισμό της γλώσσας, στο έργο *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας* (1979), ο Saussure αναφέρεται στο *γλωσσικό σημείο*, δηλαδή τη σύναψη σημαίνοντος και σημαινόμενου και, πιο συγκεκριμένα, στο συμβατικό (‘αυθαίρετο’) συνδυασμό δύο εσωτερικών/ψυχολογικών οντοτήτων, μιας ακουστικής εικόνας και μιας ιδέας (σημασίας). Η ακουστική εικόνα είναι προπαντός η φυσική παράσταση της λέξης ως γλωσσικό γεγονός «δυνάμει», έξω από κάθε πραγματοποίησή της από την ομιλία· π.χ. λέμε «γάτα» για την ‘εικόνα μιας γάτας’. Το *γλωσσικό σημείο*, ωστόσο, δεν περιορίζεται στην ονοματοθεσία, δεν ενώνει ένα πράγμα και ένα όνομα (π.χ. «καρέκλα» για την ‘εικόνα μιας καρέκλας’), αλλά μια ιδέα και μια ακουστική εικόνα. Αυτή η τελευταία δεν είναι ο υλικός ήχος, πράγμα καθαρά φυσικό, αλλά το ψυχικό αποτύπωμα του ήχου αυτού, η αισθητηριακή/υλική αναπαράστασή του. Επομένως, το γλωσσικό σημείο, που έχει συμβολικό χαρακτήρα, είναι μια ψυχική οντότητα με δύο όψεις, την «ιδέα» και την «ακουστική εικόνα», που είναι βαθύτατα ενωμένες και η μια φέρνει την άλλη. Σε αυτό το πλαίσιο, το σημείο δηλώνει το όλο, η ακουστική εικόνα είναι το ‘σημαίνον’ (significant) και η ιδέα το ‘σημαινόμενο’ (signifié). Ο δεσμός που τα ενώνει είναι αυθαίρετος, δηλαδή *το γλωσσικό σημείο είναι αυθαίρετο*. Αυτό δε σημαίνει, όμως, ότι το σημαίνον εξαρτάται από την ελεύθερη επιλογή του χρήστη-ομιλητή, αλλά ότι είναι αναιτιολόγητο, δηλαδή αυθαίρετο σε σχέση με το σημαινόμενο, το οποίο δεν έχει κανένα φυσικό δεσμό στην πραγματικότητα.

Από τότε που ο Saussure εγκαθίδρυσε την Επιστήμη της Γλωσσολογίας, ποικίλοι ερευνητές άρχισαν να επεκτείνουν τις διαφορετικές απόψεις για τη λειτουργία της γλώσσας από τη Φωνητική και τη Φωνολογία στη γραμματική, στη σύνταξη και τη σημασία.

Θα επικεντρώσουμε για λίγο την προσοχή μας στον Chomsky, ο οποίος προτείνει μια ανάλογη διάκριση εισάγοντας του όρους «γλωσσική επίδοση» (linguistic performance) και «γλωσσική ικανότητα» (linguistic competence) (Chomsky, 1965). Συγκεκριμένα, κατά τον Chomsky (1965), *η γλωσσική επίδοση πραγματώνεται με έναν πεπερασμένο αριθμό εκφωνημάτων³, ενώ η γλωσσική ικανότητα συνίσταται σε μια διαισθητική γνώση της γραμματικής από τον ιδανικό χρήστη της γλώσσας (ομιλητή ή ακροατή) η οποία καθορίζει την εσωτερική σύνδεση μεταξύ του ήχου και του νοήματος κάθε πρότασης· έτσι, η γλωσσική ικανότητα αποτελεί έναν από τους πυρήνες της γλωσσικής λειτουργίας του ατόμου, δίνοντας τη δυνατότητα στο άτομο να παράγει και να κατανοεί, χάρη στη δημιουργικότητά του, άπειρο αριθμό προτάσεων, όπως και να κρίνει (ο ιθαγενής ομιλητής) εάν μια πρόταση είναι γραμματικά ορθή ή λανθασμένη. Απώτερος σκοπός του Chomsky, και αξιώς του για κάθε γλωσσολόγο, είναι ο προσδιορισμός, με απλό και αξιωματικό τρόπο, όλων εκείνων των παραγόντων που συσχετίζονται με τη γλωσσική ικανότητα, είτε συνθέτοντας είτε επηρεάζοντάς τη.⁴*

Λίγο αργότερα, το 1974, ο Hymes, επηρεασμένος από την προσέγγιση της γλώσσας από τον Chomsky, στηρίζεται στην έννοια της γλωσσικής ικανότητας και προτείνει τον εμπλουτισμό της, θεωρώντας ότι πρέπει να συμπεριλαμβάνει τη γνώση όχι μόνο του γλωσσικού συστήματος αλλά και άλλων μη-γλωσσικών παραγόντων που συμβάλλουν στην αποτελεσματικότερη χρήση της γλώσσας.

Τέλος, ο Lyons, από τη μεριά του, χρησιμοποιεί τους όρους «γλωσσική συμπεριφορά» (language behaviour) και «γλωσσικό σύστημα» (language system) (Lyons, 1977/1981). Σύμφωνα με την προσέγγιση που επιχειρεί, *η γλωσσική συμπεριφορά είναι μια δραστηριότητα, η οποία μπορεί να παρατηρηθεί τόσο από τον ομιλητή ή/και το συνομιλητή του όσο και από κάποιον που δε συμμετέχει στην επικοινωνιακή συναλλαγή των προηγούμενων· άρα, όταν κάποιος μιλάει, εκδηλώνει συστηματικά μια συγκεκριμένη συμπεριφορά. Αντίθετα, το γλωσσικό σύστημα δε*

³ Εκφώνημα (utterance): πρόκειται για «ένα τμήμα λόγου το οποίο προηγείται και ακολουθείται από μια βραχεία περίοδο σιωπής ή από αλλαγή του ομιλητή» (Crystal, 1997).

⁴ Με την έννοια αυτή, η Γλωσσολογία μπορεί να θεωρηθεί κλάδος της Γνωστικής Ψυχολογίας.

χαρακτηρίζεται από τον παράγοντα του συγκεκριμένου, καθώς πρόκειται για ένα αφηρημένο κοινωνικό φαινόμενο. Δηλαδή, *το γλωσσικό σύστημα δεν έχει φυσική ύπαρξη αλλά πραγματώνεται μόνο μέσα από τη γλωσσική συμπεριφορά των ατόμων μιας γλωσσικής κοινότητας*. Για τον Lyons, είναι αδύνατο κάποιος να είναι γνώστης-κάτοχος ή/και ομιλητής μιας γλώσσας δίχως να είναι γνώστης-κάτοχος ή/και χρήστης κάποιας φυσικής γλώσσας⁵.

1.1.2. Ορ(ι)οθέτηση της έννοιας ‘ομιλία’

Προκειμένου να παραγάγουμε «ομιλία» (speech), πρέπει να συντονιστούν οι πνεύμονες, ο λάρυγγας, η στοματική κοιλότητα και η ρινική κοιλότητά μας. Η δραστηριοποίησή τους έχει ως αποτέλεσμα την παλμική δόνηση του αέρα και την παραγωγή σήματος, ηχητικού ή ακουστικού. Ωστόσο, το φτάρνισμα ή το χασμουρητό, που παράγονται με τον ίδιο τρόπο, δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση ομιλία αλλά απλούς ήχους.

Σύμφωνα με τον Πόρποδα (1999) και την Παπαηλιού (2005), *ομιλία είναι η πραγμάτωση της γλώσσας μέσω του φωνητικού/ακουστικού καναλιού*, το βασικότερο ίσως κανάλι επικοινωνίας στους ανθρώπους στο οποίο βασίζεται η ομιλία και η κατανόηση του προφορικού λόγου. Με άλλα λόγια, η ομιλία *μεταφέρει γλωσσικό μήνυμα* και ως εκ τούτου έχει περίπλοκη ιεραρχική δομή. Αναλυτικότερα: συγκεκριμένες ηχητικές μονάδες (που αποτελούν τα φωνήματα και τα μορφήματα, όπως θα δούμε στη συνέχεια στο Κεφάλαιο 1.1.4. *Δομικο-λειτουργικά χαρακτηριστικά της γλώσσας*) συνδυάζονται ώστε να σχηματίσουν λέξεις· οι λέξεις, με τη σειρά τους, συνδυάζονται και σχηματίζουν προτάσεις, ενώ τόσο οι λέξεις όσο και οι προτάσεις είναι οι φορείς του γλωσσικού μηνύματος.

Η ομιλία πραγματώνεται τόσο με την προφορική όσο και με τη γραπτή γλώσσα, αν και η προφορική θεωρείται πρωταρχική, διότι αναπτύσσεται πρώτη κατά την οντογένεση και τη φυλογένεση. Ωστόσο, η μετάδοση των γλωσσικών μηνυμάτων δεν περιορίζεται στο φωνητικό/ακουστικό κανάλι, καθώς τα γλωσσικά μηνύματα μπορούν να μεταδοθούν και μέσω άλλων καναλιών, όπως είναι, για παράδειγμα, οι χειρονομίες που προσλαμβάνονται μέσω του οπτικού συστήματος του ατόμου.

⁵ Ο όρος «φυσική γλώσσα» χρησιμοποιείται σε αντιδιαστολή με τον όρο «τεχνητή γλώσσα», ο οποίος αναφέρεται σε κώδικες που επινοούνται από τις επιστήμες των Μαθηματικών ή των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών (Φιλιππάκη-Warburton, 1991).

Από τα παραπάνω, αντιλαμβανόμαστε και μια άλλη ιδιότητα της γλώσσας, ανεξαρτήτως της μορφής με την οποία εκφέρεται, αυτή του συμβολικού συστήματος. Στη γλώσσα, ως συμβολικό σύστημα, οι λέξεις αντιπροσωπεύουν ή αναφέρονται ή σε συγκεκριμένες οντότητες (π.χ. γάτα, σκύλος, δέντρο, τραπέζι) σε αφηρημένες έννοιες (π.χ. χρόνος, έρωτας, εντιμότητα, ελευθερία) (Crystal & Varley, 1998).

1.1.3. Ορ(ι)οθέτηση της έννοιας ‘επικοινωνία’

Ο όρος «επικοινωνία» (communication) περιλαμβάνει τόσο την ομιλία όσο και τη γλώσσα. Σύμφωνα με τον Πόρποδα, *επικοινωνία είναι η κατάσταση κατά την οποία μια μορφή ‘ενέργειας’ μεταβιβάζεται από ένα σημείο σε ένα άλλο* (Πόρποδας, 1999). Για παράδειγμα, η μεταβίβαση ενός εξωτερικού μηνύματος από τα αισθητήρια όργανα στον εγκέφαλο αποτελεί μια περίπτωση ενδοατομικής επικοινωνίας, ενώ η μεταβίβαση της ομιλίας διαμέσου της τηλεφωνικής συσκευής αποτελεί περίπτωση διαπροσωπικής επικοινωνίας. Η Παπαηλιού συμπληρώνει επισημαίνοντας ότι *επικοινωνία είναι η μεταβίβαση και η πρόσληψη κάθε είδους μηνύματος και όχι μόνο των αυστηρά δομημένων συμβολικών μηνυμάτων της γλώσσας* (Παπαηλιού, 2005). Για παράδειγμα, ένα φτάρνισμα ή ο βήχας μπορεί να μεταβιβάσει το μήνυμα ότι κάποιος είναι κρυωμένος.

Προκειμένου να επιτευχθεί ο επικοινωνιακός σκοπός, είναι απαραίτητες κάποιες προϋποθέσεις: πρώτον, απαιτείται ένα πλαίσιο στο οποίο θα βασιστεί η λειτουργία της επικοινωνίας, το οποίο δεν είναι άλλο από το οργανικο-φυσιολογικό σύστημα· δεύτερον, είναι αναγκαίο ένα δεύτερο σύστημα «σημείων», το σύστημα συμβόλων, διαμέσου των οποίων μεταδίδονται οι πληροφορίες, με τη χρησιμοποίηση των οποίων θα συντελεστεί η επικοινωνία – οι λέξεις της γλώσσας αποτελούν βασικά στοιχεία του συμβολικού συστήματος· τρίτον, απαιτείται η συμμετοχή δύο προσώπων, τα οποία αποτελούν τα δύο άκρα του επικοινωνιακού καναλιού μέσα από το οποίο διοχετεύεται η πληροφορία.

Ένα συμπυκνωμένο μοντέλο ανάλυσης της διαδικασίας της επικοινωνίας απαρτίζεται από τα εξής γενικά στάδια, τα οποία συνδέονται χάρη στη μετάδοση των πληροφοριών από τον πομπό στο δέκτη:

ΠΑΡΑΓΩΓΗ → ΜΕΤΑΔΟΣΗ → ΠΡΟΣΛΗΨΗ⁶

Σ' ένα τέτοιο συμπυκνωμένο μοντέλο, η «παραγωγή» αναφέρεται στη λειτουργία του πομπού, δηλαδή στην πηγή της πληροφορίας, στην κωδικοποίηση και στην παραγωγή, ενώ η «πρόσληψη» στη λειτουργία του δέκτη, δηλαδή στην πρόσληψη, αποκωδικοποίηση και αξιολόγηση της πληροφορίας. Η σύνδεση των δύο παραγόντων «παραγωγή-πρόσληψη» γίνεται χάρη στη «μετάδοση», η οποία αφορά τη διακίνηση του γλωσσικού σήματος (ή μηνύματος) από τον πομπό στο δέκτη.

Η αποτελεσματικότητα της γλωσσικής επικοινωνίας εξαρτάται από το βαθμό συμμετοχής όχι μόνο του πομπού-ομιλητή αλλά κυρίως του δέκτη-ακροατή. Ο ακροατής πρέπει όχι μόνο να διαθέτει δεξιότητες γλωσσικής κατανόησης ανάλογες με αυτές του ομιλητή αλλά και ανάλογη προϋπάρχουσα γνώση, και μάλιστα σωστά δομημένη, για να μπορέσει έτσι να πετύχει το μεγαλύτερο βαθμό κατανόησης των μεταδιδόμενων πληροφοριών.

Κατά τους Crystal και Varley (1998), τα γλωσσικά σήματα διακρίνονται σε επικοινωνιακά και σε πληροφοριακά με βάση την πρόθεση ή μη του πομπού. Έτσι, επικοινωνιακό θεωρείται το σήμα όταν ο πομπός έχει την πρόθεση να καταστήσει το δέκτη ενήμερο για κάτι, ενώ πληροφοριακό θεωρείται το σήμα όταν παρέχει μια πληροφορία στο δέκτη ανεξάρτητα από την πρόθεση του πομπού.

Υιοθετώντας την παραπάνω διάκριση των Crystal και Varley (1998), ο Lyons ομοίως διακρίνει τη γλωσσική δραστηριότητα σε επικοινωνιακή ή (απλά) πληροφοριακή.

Σε καμία περίπτωση δεν υποστηρίζουμε ότι αυτά είναι τα μόνα συστήματα επικοινωνίας που περιγράφονται με τον όρο «γλώσσα» τόσο στον άνθρωπο όσο και σε άλλα είδη του ζωικού βασιλείου. Για του λόγου το αληθές, αρκεί να αναλογιστούμε τη λεγόμενη «γλώσσα του σώματος», όπως και τη λεγόμενη «γλώσσα των μελισσών». Εντούτοις, εμείς περιοριζόμαστε στην ανθρώπινη γλωσσική συμπεριφορά, η οποία χαρακτηρίζεται από δημιουργικότητα. Ο δημιουργικός χαρακτήρας της γλώσσας επιτρέπει στον άνθρωπο να χρησιμοποιεί γλωσσικές δομές που ενδέχεται και να μην έχει ξανακούσει, οι οποίες, ωστόσο, γίνονται κατανοητές

⁶ Βλ. Πόρποδας, 1999.

από τους συνομιλητές του. Ο δημιουργικός αυτός χαρακτήρας της γλώσσας καθορίζεται από ένα σύστημα κανόνων που καθιστούν δυνατή την παραγωγή άπειρου αριθμού λέξεων (Cohen, 1977; Reynolds & Flagg, 1977). Αυτή η δημιουργικότητα δεν πραγματώνεται, ή πραγματώνεται σε περιορισμένο βαθμό, στην περίπτωση λ.χ. εκφράσεων με τα χέρια, το πρόσωπο ή τα μάτια. Επίσης, μόνο στην ανθρώπινη γλώσσα παρατηρείται διεπίπεδη δομή, δηλαδή οργάνωση σε δύο αφηρημένα πεδία: το πρώτο συνίσταται σε μια ακολουθία μονάδων, οι οποίες δε συνιστούν από μόνες τους φορείς νοήματος, και το δεύτερο στο συνδυασμό των μονάδων του πρώτου επιπέδου με συγκεκριμένο τρόπο και με βάση συγκεκριμένους κανόνες, ώστε οι γλωσσικές μονάδες να καθίστανται φορείς νοήματος. Τέλος, η ανθρώπινη γλώσσα είναι το μοναδικό (μέχρι τώρα, τουλάχιστον) φυσικό σύστημα επικοινωνίας, το οποίο συνδέεται με τη σκέψη και επιτρέπει να γίνεται λόγος για το ίδιο ('μεταγλώσσα') (Hockett, 1960).

1.1.4. Δομικο-λειτουργικά χαρακτηριστικά της γλώσσας

Τα βασικά δομικά στοιχεία της γλώσσας ονομάζονται *φωνήματα*, ο αριθμός των οποίων σε κάθε γλώσσα είναι μεταξύ 45-85. Πρόκειται για τις βασικές ηχητικές μονάδες μιας γλώσσας από το συνδυασμό των οποίων παράγονται λέξεις. Για παράδειγμα, η λέξη ΦΩΣ έχει τρία φωνήματα (Φ-Ω-Σ). Εάν αλλάξουμε οποιοδήποτε από τα φωνήματα μιας λέξης, τότε είναι δυνατό να σχηματίσουμε μια νέα λέξη. Για παράδειγμα, εάν αλλάξουμε το φώνημα Φ στη λέξη ΦΩΣ, μπορούμε να σχηματίσουμε τη λέξη ΠΩΣ (αντικατάσταση του φωνήματος Φ με το φώνημα Π).

Όταν τα φωνήματα βρίσκονται μεμονωμένα, δεν έχουν κανένα σημασιολογικό περιεχόμενο. Αυτό τούς το προσδίδει ο συνδυασμός μεταξύ δύο και περισσότερων από αυτά. Εάν συνδυαστούν τα μεμονωμένα φωνήματα, τότε σχηματίζουν ακουστικά σύνολα, τα οποία συνήθως έχουν *σημασιολογικό περιεχόμενο*, και ονομάζονται *μορφήματα*. Επίσης, αποτελούν τις ελάχιστες σημασιολογικές μονάδες, διότι δεν μπορούν να αναλυθούν σε μικρότερες. Για παράδειγμα, ο συνδυασμός των φωνημάτων Φ, Ω και Σ σχηματίζει το μόρφημα ΦΩΣ, το οποίο έχει και σημασιολογικό περιεχόμενο.

Πολλά μορφήματα συμπίπτουν με *λέξεις*, ενώ άλλα είναι προθέματα ή καταλήξεις λέξεων. Έτσι, για παράδειγμα, η λέξη «άβολοι» αποτελείται από τρία μορφήματα: ένα γραμματικό, το πρόθεμα α-, που είναι φορέας της γραμματικής σημασίας του στερητικού χαρακτήρα, ένα λεξικό, που είναι φορέας της λεξικής σημασίας του

‘βολέματος’ (=της άνεσης), και ένα γραμματικό, την κατάληξη -οι, που είναι φορέας της γραμματικής σημασίας του πλήθους.

Τέλος, οι λέξεις δομούνται και σχηματίζουν *προτάσεις* με εννοιολογικό περιεχόμενο. Ο τρόπος δόμησής τους δεν είναι τυχαίος αλλά καθορίζεται από ένα σύστημα γραμματικο-συντακτικών κανόνων, οι οποίοι καθιστούν δυνατό το σχηματισμό απεριόριστου αριθμού προτάσεων από καθορισμένο αριθμό λεξικών μονάδων (Kagan & Havemann, 1980; Μπαμπινιώτης, 1980).

Όπως συμπεραίνουμε και από τα παραπάνω, η γλώσσα χαρακτηρίζεται από μια εσωτερική αλληλεξάρτηση των τεσσάρων επιμέρους υποσυστημάτων που την απαρτίζουν: τη φωνολογία, τη γραμματική, τη σημασιολογία και την πραγματολογία (Βοσνιάδου, 2001). Λεπτομερέστερα:

Η *φωνολογία* περιγράφει το φάσμα των ήχων, των φωνημάτων για την ακρίβεια, που η κάθε γλώσσα χρησιμοποιεί για να παράγει λέξεις και τους κανόνες που ορίζουν τη ‘συναρμολόγηση’ των φωνημάτων για τη δημιουργία των λέξεων. Εάν δεν υπήρχαν οι φωνολογικοί κανόνες, δε θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε και να μάθουμε τις λέξεις της γλώσσας μας. Για παράδειγμα, δεν μπορεί μια γλώσσα να περιέχει έναν απεριόριστο αριθμό συμφώνων, όπως λ.χ. ‘φτχρψωμί’.

Η *γραμματική* ορίζει τους κανόνες ‘συναρμολόγησης’ των λέξεων σε προτάσεις. Υπάρχουν δύο τύποι γραμματικής διαφοροποίησης: η *σύνταξη*, που καθορίζει τη σειρά των λέξεων μέσα σε μια πρόταση, και η *μορφολογία*, που καθορίζει τη φωνολογική μορφή των λέξεων.

Το *σημασιολογικό σύστημα*⁷ περιγράφει τους κανόνες για τη ‘συναρμολόγηση’ των εννοιών. Για παράδειγμα, η πρόταση «Η αγάπη είναι κόκκινη» είναι συντακτικά σωστή αλλά σημασιολογικά ‘ανώμαλη’, διότι η αγάπη δεν είναι ένα πράγμα που μπορεί να έχει χρώμα. Σ’ αυτό το σημείο ενδείκνυται να ξεχωρίσουμε τις κυριολεκτικές προτάσεις του τύπου «Το αγαπημένο μου παλτό είναι κόκκινο» από τις (σημασιολογικά) ‘ανώμαλες’ του τύπου «Η αγάπη είναι κόκκινη» και από τις μεταφορικές του τύπου «Τα αισθήματά του για εσένα είναι κόκκινα (=έντονα)». Οι συνδυασμοί ποικίλουν, αποδεικνύοντας, ταυτόχρονα, τη δημιουργικότητα και τη φαντασία των χρηστών της γλώσσας. Υπάρχουν, για παράδειγμα, συνδυασμοί εννοιών που είναι κυριολεκτικά ‘ανώμαλοι’ αλλά έχουν μεταφορική σημασία, όπως

⁷ Ο όρος «σημασιολογία» αναφέρεται στη μελέτη του νοήματος μιας έκφρασης. Ένα νόημα είναι δυνατό να αποδοθεί όχι μόνο μέσω της γλώσσας αλλά και μέσω εικόνων, συμβατικών σημάτων ή αντικειμένων. Ωστόσο, εδώ ο συγκεκριμένος όρος χρησιμοποιείται με την πιο περιορισμένη έννοια, αυτή της μελέτης των νοημάτων που κωδικοποιούνται και μεταβιβάζονται μέσω της γλώσσας.

λ.χ. η (μεταφορική) πρόταση «Το κεφάλι του είναι πεπόνι (=πολύ μεγάλο, κακοσχηματισμένο)».

Τέλος, το *πραγματολογικό σύστημα* ορίζει τους κανόνες χρήσης της γλώσσας μέσα σε ένα πλαίσιο επικοινωνίας ανάμεσα σε πραγματικούς ομιλητές. Η πραγματολογία περιγράφει τις επικοινωνιακές λειτουργίες που επιτελεί η γλώσσα (π.χ. απειλή, κατηγορία, υπόσχεση, συμβουλή κ.ά.), καθώς και τα γλωσσικά μέσα με τα οποία αυτές πραγματώνονται. Τα συστατικά του πραγματολογικού συστήματος είναι η λεγόμενη «γλωσσική πράξη» (speech act), που αναφέρεται στην πρόθεση που εκδηλώνει ο ομιλητής όταν παράγει μια γλωσσική έκφραση, ο διάλογος (conversation), που αφορά την ικανότητα του ατόμου τόσο να εναλλάσσεται στους ρόλους ακροατή-ομιλητή όσο και να προσαρμόζει τα λεγόμενά του στα λεγόμενα του συνομιλητή του και στη μεταξύ τους σχέση, και η αφήγηση (discourse), που αναφέρεται στην ικανότητα οργάνωσης του λόγου, έτσι ώστε να παρουσιάζει συνοχή και συνέπεια, όπως και να ανταποκρίνεται στο επίπεδο κατανόησης του ακροατή (Barrett, 1999).

1.1.5. Η ‘μεταφορική’ γλώσσα ως μέσο λεκτικής επικοινωνίας

Αντιμετωπίζοντας τη γλώσσα ως σύστημα και συμπεριφορά, καταλήγουμε να συμφωνήσουμε με την άποψη των Crystal και Varley ότι η σχέση μεταξύ των όρων ‘γλώσσα-ομιλία-επικοινωνία’ είναι ως ένα βαθμό ιεραρχική: *η ομιλία συνιστά μια εκδήλωση της γλώσσας, ενώ, με τη σειρά της, η γλώσσα αποτελεί σημαντικό συστατικό της ανθρώπινης επικοινωνίας* (Crystal & Varley, 1998).

Στη σφαίρα του ενδιαφέροντός μας είναι η μεταφορική γλώσσα ως μέσο λεκτικής επικοινωνίας. Συγκεκριμένα, μας ενδιαφέρει ο μη-κυριολεκτικός ή μεταφορικός λόγος, με την έννοια ότι η προτιθέμενη σημασία δεν ανταποκρίνεται ακριβώς στη σημασία των λέξεων, όπως συμβαίνει στην κυριολεκτική γλώσσα, αλλά πηγαίνει πιο πέρα από τις κυριολεκτικές σημασίες των λέξεων που εμπλέκονται, αποσκοπώντας στο χιούμορ, στην επιρροή, στην ευγένεια κ.ά., όπως και σε ένα συνδυασμό αυτών και άλλων λόγων. Ειδικότερα, ενδιαφερόμαστε για τον ομιλητή που δεν είναι απλώς φορέας-γνώστης της ελληνικής (μητρικής του) γλώσσας αλλά και φορέας-γνώστης γλωσσικής, και γενικότερης, εμπειρίας· και η δυνατότητα που έχει αυτός ο χρήστης να συμβουλευέται αυτή του την εμπειρία τού δίνει το λόγο μ’ ένα μοναδικό και ιδιαίτερο τρόπο, τον οποίο και εκφράζει μεταφορικά. Κι αυτό γιατί, σε αυτό το πλαίσιο, φαινόμενα ‘μεταφοράς’ (metaphor), ‘παροιμίας’ (proverb) και ‘μετωνυμίας’

(metonymy), ανάμεσα σε άλλα, κρύβουν με κάποιον τρόπο αυτή τη διπλή ιδιότητα του ομιλητή που τα χειρίζεται, ο οποίος είναι «ενεργός γνώστης του-κόσμου-και-της-γλώσσας-του»⁸.

⁸ Υιοθετούμε την έκφραση με έμφαση που δίνει στον ομιλητή ως ενεργού χρήστη της γλώσσας ο Βελούδης (Βελούδης, 2005).

1.2. ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

1.2.1. Ορ(ι)οθέτηση της έννοιας ‘μεταφορά’ και ‘μεταφορικός λόγος’

Ετυμολογικά, η λέξη ‘μεταφορά’ εννοεί τόσο την πράξη όσο και το αποτέλεσμα του αρχαιοελληνικού ρήματος ‘μεταφέρω’, από το οποίο και προέρχεται. Αποτελεί σχήμα λόγου κατά το οποίο μια έννοια εκφράζεται με παραβολή ή παρομοίωση. Σύμφωνα με τον ίδιο ορισμό, αντίθετο της ‘μεταφοράς’ είναι η ‘κυριολεξία’ (Τεγόπουλος-Φυτράκης, 1992).

Στη Γλωσσολογία, η λέξη ‘μεταφορά’ αναφέρεται σε ένα ορισμένο σύνολο γλωσσικών διαδικασιών που με βάση αυτές ιδιότητες, απόψεις ή/και γνωρίσματα ενός αντικειμένου μεταβιβάζονται σε ένα άλλο αντικείμενο, ώστε να μιλήσουμε για το αντικείμενο Β σαν να ήταν το αντικείμενο Α (Hawkes, 1978).

Στο ίδιο πλαίσιο γλωσσολογικής προσέγγισης, υπάρχουν διαφορετικά είδη μεταφοράς και ο αριθμός των αντικειμένων στα οποία αναφέρονται ποικίλλει. Ωστόσο, η διαδικασία μεταβίβασης ιδιοτήτων, απόψεων ή/και γνωρισμάτων από το ένα αντικείμενο στο άλλο παραμένει η ίδια. Δηλαδή, *η μεταφορά στηρίζεται στη διαδικασία της μεταβίβασης*, η οποία μεταβίβαση μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, τα λεγόμενα «σχήματα λόγου», όπως είναι η μεταφορά, η παρομοίωση, η συνεκδοχή και η μετωνυμία. Αυτά αποτελούν τους τρόπους έκφρασης του μεταφορικού λόγου, κατά τους οποίους οι λέξεις δε χρησιμοποιούνται με την κυριολεκτική τους σημασία αλλά με μη-κυριολεκτικό τρόπο, ώστε να προκαλούν τη φαντασία μας. Συγκεκριμένα:

Η *μεταφορά*, επειδή εμφανίζει τους βασικούς τύπους αυτής της μεταβίβασης, θεωρείται το θεμελιακό σχήμα μεταφορικού λόγου. Για παράδειγμα, όταν λέμε «Αυτός ο άνθρωπος έχει πέτρινη καρδιά», δηλώνουμε το νόημα «απονία, συναισθηματική σκληρότητα». Προκειμένου, μάλιστα, να αποδώσουμε αυτό το νόημα, *συγκρίνουμε/παρομοιάζουμε* την ‘καρδιά’ αυτού του ανθρώπου (δηλαδή το ήθος και τα συναισθήματά του), με την πέτρα, που έχει μεγάλη σκληρότητα, δε μαλακώνει και δεν κάμπτεται. «Πέτρινη καρδιά», λοιπόν, σημαίνει «καρδιά σκληρή σαν την πέτρα», άρα συναισθήματα που δεν επηρεάζονται από τον ανθρώπινο πόνο.

Η *παρομοίωση* (π.χ. «Κολυμπάει σαν δελφίνι», «Έτρωγε λαίμαργα λες και είχε να φάει εβδομάδες»), η *συνεκδοχή* (π.χ. «Σήμερα έφαγα αρνί [=ένα κομμάτι κρέας από αρνί]», «Το νυστέρι [=η πλαστική χειρουργική] κάνει θαύματα») και η *μετωνυμία* (π.χ. «Ο Ελύτης [=η ποίηση του Ελύτη] αναδεικνύει τη φωτεινή πνευματικότητα του

ελληνικού τοπίου», «Ο Γέρος του Μοριά [=ο Κολοκοτρώνης]) αποτελούν τις τρεις παραδοσιακές κατηγορίες με τις οποίες εκφράζεται ο μεταφορικός λόγος και αντιμετωπίζονται ως εκδοχές της μεταφοράς.⁹

Η παραπάνω γλωσσολογική προσέγγιση σκιαγραφεί την *παραδοσιακή αντιμετώπιση των μεταφορών ως λογοτεχνικά τεχνάσματα*, ‘τρόπους’, και μελετώνται ως γλωσσικές αποκλίσεις, «ως λεξιλογικές συνάψεις, που ‘τυπικά’ εκφεύγουν από τους σημασιο-συντακτικούς κανόνες, τη ‘νόρμα’ της συμβατικής γλώσσας» (Μπαμπινιώτης, 1991 στο Παπαρούση, 2008), ως στοιχεία ανοικείωσης της γλώσσας (Eagleton, 2001 στο Παπαρούση, 2008).

Στον αντίποδα της παραδοσιακής αντίληψης για τη μεταφορά βρίσκεται η *σύγχρονη, γνωσιακή θεωρία της μεταφοράς*, στο πλαίσιο της οποίας η μεταφορά δεν προσεγγίζεται ως γλωσσικό φαινόμενο αλλά ως διαδικασία της σκέψης και τρόπος οργάνωσης και έκφρασης της εμπειρίας μας. Ειδικότερα, η μεταφορά είναι μια βασική νοητική λειτουργία διαμέσου της οποίας κατανοούμε τον κόσμο, συλλαμβάνουμε αφηρημένες έννοιες και προσφέρουμε στη σκέψη μας τη δυνατότητα να λειτουργήσει σε αφηρημένο επίπεδο (Lakoff & Johnson, 1980/1999/2003).

Καθώς η μεταφορά αντιμετωπίζεται πλέον ως διαδικασία της σκέψης και όχι ως απλό προϊόν της γλώσσας, μιλάμε για ‘εννοιολογική μεταφορά’. Οι εννοιολογικές μεταφορές είναι συστήματα εννοιολογικών αντιστοιχιών, που έχουν απολύτως συστηματικό χαρακτήρα, ανάμεσα σε δύο πεδία εμπειρίας, το πεδίο εμπειρίας Α (ο λεγόμενος «τομέας-πηγή») και το πεδίο εμπειρίας Β (ο λεγόμενος «τομέας-στόχος») (Lakoff & Johnson, 1980). Με άλλα λόγια, είναι η κατανόηση ενός εννοιολογικού πεδίου με τους όρους ενός άλλου εννοιολογικού πεδίου (Kövecses, 2002). Για παράδειγμα, μιλάμε και σκεφτόμαστε για τη ζωή με όρους που αναφέρονται σε ένα ταξίδι (Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ ΤΑΞΙΔΙ: π.χ. «Πήρε το δύσκολο δρόμο», «Χάσαμε πια το τρένο») ή μιλάμε και σκεφτόμαστε για τον έρωτα με όρους που αναφέρονται στη φωτιά (Ο ΕΡΩΤΑΣ ΕΙΝΑΙ ΦΩΤΙΑ: π.χ. «Καίγομαι για εσένα», «Έκανες στάχτη τα όνειρά μου/τα αισθήματά μου»). (Αναλυτικότερα για την παραδοσιακή και τη σύγχρονη-γνωσιακή αντίληψη περί μεταφοράς, όπως και για τη λεγόμενη ‘εννοιολογική μεταφορά’ θα δούμε στη συνέχεια στα κεφάλαια 1.2.2.-1.2.4.)

⁹ Για ευκολία λόγου, τόσο την ίδια τη μεταφορά όσο και τις εκδοχές της, δηλαδή την παρομοίωση, τη συνεκδοχή και τη μετωνυμία, τις αποκαλούμε όλες «μεταφορές», διότι αποτελούν τους τρόπους, τα μέσα, με τα οποία εκφέρεται ο μη-κυριολεκτικός ή μεταφορικός λόγος.

Συνοψίζοντας, η μεταφορά είναι ο τρόπος με τον οποίο σκεφτόμαστε και εκφραζόμαστε για διάφορα πράγματα. Για την ακρίβεια, είναι ένας μηχανισμός χάρη στον οποίο κατανοούμε αφηρημένες έννοιες, αλλά και πολλά άλλα θέματα, απλά ή δύσκολα, φέρνοντας στο μυαλό μας στοιχεία που αφορούν μια άλλη έννοια, που είναι πιο συγκεκριμένη. Με τη βοήθεια των στοιχείων αυτών, που τα γνωρίζουμε καλύτερα, δημιουργούμε σχέσεις ανάμεσα σε έννοιες, καταστάσεις, πράγματα που δε μοιάζουν μεταξύ τους· συσχετίζουμε, δηλαδή, ανόμοια πράγματα (Παπαρούση, 2008).

1.2.2. Η παραδοσιακή και η σύγχρονη-γνωσιακή άποψη της μεταφοράς

Η παραδοσιακή προσέγγιση της μεταφοράς και ο τρόπος με τον οποίο είχαμε συνηθίσει να την αντιλαμβανόμαστε και να την αντιμετωπίζουμε ανάγεται στην κλασική ρητορική του Αριστοτέλη. Όπως διαφαίνεται στα έργα του *Ποιητική* (1457b) και *Ρητορική* (1402a-b), ο Αριστοτέλης επιχειρεί να ορίσει τη μεταφορά, λέγοντας ότι (σε ελεύθερη μετάφραση): «Μεταφορά είναι η απόδοση σε ένα πράγμα κάποιου ονόματος που ανήκει σε κάποιο άλλο πράγμα» και επισημαίνοντας τον παράγοντα της ομοιότητας μεταξύ των δύο αυτών πραγμάτων. Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη για τη μεταφορά, οι λέξεις είναι καθαρά γλωσσικά τεχνάσματα και δεν αντικατοπτρίζουν την εννοιολογική δομή (Lakoff, 1987).

Η πρώτη πηγή στην οποία διατυπώνεται μια διαφορετική άποψη περί μεταφοράς, με την έννοια ότι η τελευταία δεν αποτελεί απλώς ‘φιλολογικό στολίδι’ ή γλωσσικό τέχνασμα, είναι το έργο του Richards, *The Philosophy of Rhetoric* (1936). Όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας, όταν χρησιμοποιούμε μια μεταφορά, έχουμε ενεργοποιημένες ταυτόχρονα δύο σκέψεις πάνω σε διαφορετικά πράγματα, με αποτέλεσμα η διάδραση των συγκεκριμένων σκέψεων να μας δώσει μια λέξη ή μια φράση διαμέσου της οποίας αποδίδονται τα συγκεκριμένα πράγματα. Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την τοποθέτηση του Richards, στην οποία δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις έννοιες «σκέψεις» και «διάδραση», μπορούμε να πούμε ότι για πρώτη φορά η μεταφορά δεν έχει διακοσμητικό ρόλο στον ανθρώπινο λόγο. Συγκεκριμένα, επισημαίνεται η ύπαρξη δύο διαφορετικών σκέψεων που λαμβάνουν χώρα και ό,τι συνιστά το μεταφορικό όχημα για την απόδοση του θέματος, της ‘ουσίας’ της μεταφοράς δεν είναι απλώς ‘φιλολογικό στολίδι’ αλλά και τα δύο μαζί δημιουργούν ένα νόημα πιο ευρείας και πιο μεγάλης δυναμικής απ’ ό,τι το καθένα ξεχωριστά.

Το 1962, ο Black εκδίδει το έργο *Models and Metaphors*. Όπως είναι εμφανές μέσα από αυτό, ο συγγραφέας, επηρεασμένος από τον Richards (1936), εναντιώνεται στην παραδοσιακή αντίληψη της μεταφοράς και παρουσιάζει τη «διαδραστική θεωρία της μεταφοράς» (interaction theory of metaphor). Σύμφωνα με τα βασικότερα σημεία αυτής της θεωρίας: α) το θέμα της μεταφοράς και το μεταφορικό όχημα είναι συστήματα ιδεών, β) η νοητική διαδικασία που συνδέει αυτά τα συστήματα ιδεών δεν ενεργοποιεί προϋπάρχουσες ομοιότητες αλλά αναδεικνύει νέα νοήματα και γ) αυτά τα συστήματα ιδεών βρίσκονται σε διάδραση. Η συμβολή του Black στη μελέτη της μεταφοράς είναι πάρα πολύ μεγάλη, και ιδιαίτερα σημαντική για εμάς, διότι *φέρει στο επίκεντρο το γνωσιακό ρόλο της μεταφοράς* (Cameron, 2003). Γι' αυτό, ακριβώς, το λόγο, η επισήμανση του Black (1962) ότι οι μεταφορές λειτουργούν ως γνωσιακά εργαλεία συναντάται κατά κόρον στη γνωσιακή βιβλιογραφία (Johnson, 1987; Ungerer & Schmid, 1996).

Ο δρόμος για μια νέα θεωρητική προσέγγιση της μεταφοράς είχε πια ανοίξει. Ακολούθησαν μια σειρά από ενδιαφέρουσες μελέτες, ωστόσο καθοριστική στάθηκε η δημοσίευση του έργου *Metaphors We Live By* των Lakoff και Johnson το 1980, οι οποίοι έκαναν ορατή, μέσω μιας σειράς παραδειγμάτων, την *πανταχού παρουσία της μεταφοράς στη σκέψη και δράση των ανθρώπων* και εισήγαγαν τη γνωσιακή θεωρία της μεταφοράς, η οποία προσεγγίζει τη μεταφορά όχι ως γλωσσικό φαινόμενο αλλά ως διαδικασία της σκέψης και ως τρόπο οργάνωσης και έκφρασης της εμπειρίας μας.

Συνοψίζοντας, *η παραδοσιακή θεωρία της μεταφοράς την αντιμετωπίζει ως ένα γλωσσικό, κι όχι νοητικό, φαινόμενο*: μια γλωσσική έκφραση παίρνει απλώς τη θέση μιας άλλης γλωσσικής έκφρασης· άρα, η μεταφορά δεν ξεπερνά τα όρια της γλώσσας. Αντίθετα, *η σύγχρονη-γνωσιακή θεώρηση της μεταφοράς δεν την αντιμετωπίζει απλώς ως γλωσσικό θέμα αλλά και ως θέμα σκέψης και λογικής* (Βελούδης, 2005).

1.2.3. Η προσφορά των G. Lakoff και M. Johnson (1980, 1999, 2003) στη μελέτη της μεταφοράς – Αντιληπτικό σύστημα και μεταφορά

Σύμφωνα με τη γνωσιακή θεωρία της μεταφοράς των Lakoff και Johnson (1980, 1999, 2003), η μεταφορά είναι μια βασική νοητική διεργασία διαμέσου της οποίας κατανοούμε τον κόσμο, συλλαμβάνουμε αφηρημένες έννοιες και προσφέρουμε στη σκέψη μας τη δυνατότητα να λειτουργήσει σε αφηρημένο επίπεδο. Κι όλα αυτά γίνονται, διότι το αντιληπτικό μας σύστημα είναι θεμελιωδώς μεταφορικό εκ φύσεως.

Το αντιληπτικό μας σύστημα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον τρόπο που ορίζουμε την καθημερινή πραγματικότητα. Εάν θεωρήσουμε ότι είναι κατά μεγάλο μέρος μεταφορικό, τότε ο τρόπος που σκεφτόμαστε, οι εμπειρίες μας και αυτά που πράττουμε καθημερινά κινούνται κατά πολύ στο χώρο της μεταφοράς.

Συνήθως, δε συνειδητοποιούμε το αντιληπτικό μας σύστημα. Όταν πρέπει σε καθημερινή βάση να ανταποκριθούμε σε απλά πράγματα-ερεθίσματα, σκεφτόμαστε απλώς ή δρούμε ελάχιστα έως λίγο ή πολύ αυτόματα. Σ' αυτή την περίπτωση τα όρια δεν είναι ξεκάθαρα και ένας τρόπος να τα ανακαλύψουμε είναι εξετάζοντας τη γλώσσα.

Η γλώσσα, από τη μεριά της, στηρίζεται στο ίδιο αντιληπτικό σύστημα που στηρίζονται οι σκέψεις και οι πράξεις μας. Άρα, η γλώσσα μπορεί να μας υποδεικνύει πώς είναι 'φτιαγμένο', δομημένο, το αντιληπτικό μας σύστημα και, κατ' επέκταση, ενδέχεται να μας 'φανερώσει', πράγμα που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα στην έρευνά μας, κάποιες πτυχές του μεταφορικού λόγου.

Όπως προαναφέραμε,¹⁰ η προσέγγιση των δύο μελετητών Lakoff και Johnson (1980, 1999, 2003) οδήγησε στην αμφισβήτηση της παραδοσιακής αντίληψης περί μεταφοράς από τη στιγμή που υποστήριξαν, με τη βοήθεια υπεραρκετών παραδειγμάτων, ότι:

- *Η μεταφορά δεν είναι και δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως γλωσσικό φαινόμενο αλλά ως διαδικασία της σκέψης και τρόπος οργάνωσης και έκφρασης της εμπειρίας μας· πρόκειται, δηλαδή, για 'εννοιολογική μεταφορά'.*
- *Η μεταφορά δε βασίζεται στην ομοιότητα αλλά σε σωματικά θεμελιωμένες αναλογίες ανάμεσα σε διαφορετικές εννοιολογικές σφαίρες.*
- *Η μεταφορά χρησιμοποιείται στην καθημερινή ζωή από όλους τους ανθρώπους και δεν αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο των λογοτεχνών και των διανοουμένων (Lakoff & Johnson, 1980/2003; Kövecses, 2002).*

Οι Lakoff και Johnson (1989, 1999, 2003) τόνισαν ότι είναι αδύνατον κάποιες έννοιες να τις αντιληφθούμε 'έξω' από τις μεταφορές. Για παράδειγμα, την έννοια του χρόνου δεν μπορούμε παρά να την αντιληφθούμε μέσα από μεταφορές του τύπου λ.χ. «Τι γρήγορα που περνούν τα χρόνια!», «Με πιάνει πανικός, γιατί κοντεύουν οι Πανελλήνιες Εξετάσεις», «Φτάνει το Πάσχα» κτλ., οι οποίες αντιπροσωπεύουν τη

¹⁰ Βλ. Κεφάλαιο 1.2.2. *Η παραδοσιακή και η σύγχρονη-γνωσιακή άποψη της μεταφοράς.*

λεγόμενη μεταφορά του ΚΙΝΟΥΜΕΝΟΥ ΧΡΟΝΟΥ, όπως και μέσα από μεταφορές του τύπου λ.χ. «Χάνω το χρόνο μου», «Τέλος χρόνου!», «Θα χρειαστείς ένα εξάμηνο ακόμη για να γράψεις τη διατριβή σου» κτλ., οι οποίες αντιπροσωπεύουν τη λεγόμενη μεταφορά του ΔΙΑΘΕΣΙΜΟΥ ΧΡΟΝΟΥ (ή του ΧΡΟΝΟΥ ΩΣ ΠΟΡΟΥ). Σχηματικά:

Η μεταφορά του ΚΙΝΟΥΜΕΝΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

«Τι γρήγορα που περνούν τα χρόνια!»
 «Με πιάνει πανικός, γιατί κοντεύουν οι Πανελλήνιες Εξετάσεις»
 «Φτάνει το Πάσχα»

**Η μεταφορά του ΔΙΑΘΕΣΙΜΟΥ ΧΡΟΝΟΥ
ή του ΧΡΟΝΟΥ ΩΣ ΠΟΡΟΥ**

«Χάνω το χρόνο μου»
 «Τέλος χρόνου!»
 «Θα χρειαστείς ένα εξάμηνο ακόμη για να γράψεις τη διατριβή σου»

Σε καμία περίπτωση, λοιπόν, δεν μπορούμε να σκεφτούμε και να μιλήσουμε για το χρόνο δίχως αυτές τις μεταφορές, καθώς τα ίδια τα εννοιολογικά και γλωσσικά μας συστήματα δε μας το επιτρέπουν. Γενικά, δίχως αυτές τις μεταφορές θα ήταν αδύνατο, στην κυριολεξία, να συλλάβουμε την έννοια του χρόνου μέσω των μεταφορών περί ροής και χασίματος χρόνου (Lakoff & Johnson, 1980/1999).

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε, *οι μεταφορές, πράγματι, βασίζονται σε πτυχές της ανθρώπινης εμπειρίας*. Για την ακρίβεια, στηρίζονται σε συσχετίσεις ανάμεσα στην καθημερινή μας πράξη και εμπειρία, στις βιολογικές και πολιτισμικές μας ρίζες, γενικά σε συσχετίσεις κάθε είδους. Όλα αυτά αποτελούν την εμπειρική βάση της μεταφοράς (Lakoff & Johnson, 1980). Σε αυτή τη βάση πραγματώνεται και ο στόχος της μεταφοράς, που συνάδει και με τον ορισμό της λεγόμενης «εννοιολογικής μεταφοράς»: εννοιολογική μεταφορά είναι η κατανόηση ενός εννοιολογικού πεδίου με τους όρους ενός άλλου εννοιολογικού πεδίου (Lakoff & Johnson, 1980/1999;

Kövecses, 2002). Για παράδειγμα, οι εκφράσεις που είδαμε προηγουμένως αναφορικά με το χρόνο, όπως λ.χ. «Τι γρήγορα που περνούν τα χρόνια!», «Φτάνει το Πάσχα», «Χάνω το χρόνο μου», «Τέλος χρόνου!» κτλ., αποτελούν γλωσσικές εκφράσεις οι οποίες υπάγονται στις εννοιολογικές μεταφορές που βρίσκονται στο εννοιολογικό βάθος όλων των μεταφορικών εκφράσεων που έχουν παραταχθεί από κάτω τους, όπως λ.χ. οι προαναφερόμενες εννοιολογικές μεταφορές του ΚΙΝΟΥΜΕΝΟΥ ΧΡΟΝΟΥ και του ΔΙΑΘΕΣΙΜΟΥ ΧΡΟΝΟΥ (ή του ΧΡΟΝΟΥ ΩΣ ΠΟΡΟΥ).

1.2.4. Η εννοιολογική μεταφορά

Στην περίπτωση των εννοιολογικών μεταφορών, ένα πεδίο εμπειρίας Α χρησιμοποιείται προκειμένου να κατανοήσουμε ένα άλλο πεδίο εμπειρίας Β. Το πεδίο εμπειρίας Β, το οποίο επιχειρούμε να κατανοήσουμε, ονομάζεται «τομέας-στόχος» (target-domain), ενώ το πεδίο εμπειρίας Α, το οποίο χρησιμοποιούμε για την επίτευξη αυτού του σκοπού, ονομάζεται «τομέας-πηγή» (source-domain).

Προκειμένου να κατανοήσουμε ένα πεδίο εμπειρίας με τους όρους ενός άλλου πεδίου εμπειρίας στηριζόμαστε σε ένα σύστημα συγκεκριμένων αντιστοιχιών, τις λεγόμενες «αντιστοιχίσεις» (mappings),¹¹ ανάμεσα στον «τομέα-πηγή», που είναι συνήθως συγκεκριμένος (π.χ. σωματικά δεδομένα, αντικείμενα της καθημερινότητάς μας, χωρικοί προσανατολισμοί κ.ά.) και στον «τομέα-στόχο», που αφορά συνήθως αφηρημένες έννοιες, θεμελιώδεις, ωστόσο, της ανθρώπινης ύπαρξης και δράσης (π.χ. χρόνος, αιτία, έρωτας, αγάπη κ.ά.). Άξιο ιδιαίτερης αναφοράς είναι το γεγονός ότι *η όποια αντιστοίχιση στο συγκεκριμένο σύστημα αφορά εννοιολογικά στοιχεία και όχι μεμονωμένα λεξιλογικά στοιχεία.*

Τέλος, απώτερος σκοπός είναι μέσω του συνόλου των αντιστοιχίσεων να κατανοήσουμε έννοιες αόριστες και δύσκολα προσεγγίσιμες (όσες ανάγονται στο πεδίο εμπειρίας Β) με τη βοήθεια απλών, κατανοητών, καθημερινών ή/και γνωστών εννοιών (όσες ανάγονται στο πεδίο εμπειρίας Α). Για παράδειγμα, ας δούμε στο Σχήμα 1 που ακολουθεί το ενδεικτικό σύστημα αντιστοιχίσεων που χαρακτηρίζει την εννοιολογική μεταφορά Ο ΕΡΩΤΑΣ ΕΙΝΑΙ ΤΑΞΙΔΙ:

¹¹ Υιοθετούμε τον όρο «αντιστοίχιση» που χρησιμοποιεί η Παπαρούση μεταφράζοντας τον αγγλικό όρο «mapping» (Παπαρούση, 2008).

Εννοιολογική μεταφορά: Ο ΕΡΩΤΑΣ ΕΙΝΑΙ ΤΑΞΙΔΙ		
Τομέας-πηγή: ΤΑΞΙΔΙ	→	Τομέας-στόχος: ΕΡΩΤΑΣ
Οι ταξιδιώτες	→	Οι ερωτευμένοι άνθρωποι
Το όχημα	→	Ο έρωτας
Η απόσταση που διανύεται	→	Οι διάφορες 'φάσεις'/καταστάσεις που βιώνει το ερωτευμένο ζευγάρι (π.χ. στιγμές έντασης, πάθους, ηρεμίας, συντροφικότητας κ.ά.)
Τα απρόοπτα κατά τη διάρκεια του ταξιδιού	→	Οι δυσκολίες που βιώνει στη σχέση του το ερωτευμένο ζευγάρι (π.χ. καβγαδάκια, συμφιλίωση κ.ά.)
Η επιλογή της κατεύθυνσης	→	Οι επιλογές στη σχέση (π.χ. αξιολόγηση της σχέσης από τους συντρόφους)
Ο προορισμός	→	Η κατάληξη αυτής της σχέσης (π.χ. παύση, γάμος, στασιμότητα)

Σχήμα 1. Ενδεικτικό σύστημα αντιστοιχίσεων της εννοιολογικής μεταφοράς Ο ΕΡΩΤΑΣ ΕΙΝΑΙ ΤΑΞΙΔΙ

Επιπρόσθετα, όπως επισημαίνει ο Βελούδης, εκτός από την εμπειρία του κόσμου μας, οι μεταφορές βασίζονται και στις εικόνες που αποκομίζουμε από την καθημερινή μας τριβή με πράγματα και πρόσωπα (Βελούδης, 2005). Μάλιστα, κατά τον Johnson, αυτές οι εικόνες ή 'εικονιστικά' (images) ή 'ενσωματωμένα περιγράμματα' (embodied schemata) βάζουν σε τάξη τις εμπειρίες μας, τη βάση δηλαδή των μεταφορών (Johnson, 1987).

Όπως αντιλαμβανόμαστε κι από το παραπάνω παράδειγμα (βλ. Σχήμα 1), οι εννοιολογικές μεταφορές γίνονται αντιληπτές διαμέσου μεταφορικών γλωσσικών εκφράσεων, οι οποίες αποτελούν τις λεγόμενες «μορφές έκφρασης του μεταφορικού λόγου» που είναι ορατές στο επιφανειακό προτασιακό επίπεδο.

Επίσης, όσο εμβαθύνουμε στη μελέτη της μεταφοράς, διαπιστώνουμε ότι η γνωσιακή θεωρία της μεταφοράς των Lakoff και Johnson (1980, 1999, 2003) είναι ισχυρή: οι εννοιολογικές μεταφορές χαρακτηρίζονται από συστηματικότητα, η οποία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη δόμηση της ανθρώπινης σκέψης, και θεμελιώνονται στην ανθρώπινη εμπειρία, από τη στιγμή που αφηρημένες έννοιες μορφοποιούνται γλωσσικά στη βάση κυρίως της σωματικής μας εμπειρίας. Να

σημειώσουμε ότι οι εμπειρίες στις οποίες θεμελιώνονται οι εννοιολογικές μεταφορές δεν είναι μόνο σωματικές αλλά και γνωστικές, αντιληπτικές, πολιτισμικές ή βιολογικές (Lakoff & Johnson, 1980/2003; Kövesces, 2002).

Δικαιολογημένα, λοιπόν, η προσέγγιση των συγκεκριμένων ερευνητών θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική για τη στροφή σε μια νέα θεώρηση της μεταφοράς, τη σύγχρονη-γνωσιακή, στο πλαίσιο της οποίας μελετητές από διαφορετικά γνωστικά πεδία, όπως η Γλωσσολογία, η Ψυχολογία κ.ά., την προσεγγίζουν όχι ως γλωσσικό φαινόμενο αλλά ως διαδικασία της σκέψης και τρόπο οργάνωσης και έκφρασης της εμπειρίας, κάτι που μας βρίσκει σύμφωνους και αποτελεί τη βάση της δικής μας έρευνας.

1.2.5. Μεταφορά και αναλογία

Οποιαδήποτε προσέγγιση της μεταφοράς δεν μπορεί να μη λάβει υπόψη της την αναλογία, καθώς *μεταφορά και αναλογία αλληλεπικαλύπτονται*. Αρκεί να αναλογιστούμε ότι τόσο η μεταφορά όσο και η αναλογία *αποτελούν μηχανισμούς που μας βοηθούν να κατανοήσουμε δύσκολα ή άγνωστα πεδία στηριζόμενοι σε πληροφορίες που ήδη κατέχουμε*.

Όπως είδαμε, σύμφωνα με τη γνωσιακή θεωρία της μεταφοράς, στην εννοιολογική μεταφορά ένα πεδίο εμπειρίας Α, ο «τομέας-πηγή», χρησιμοποιείται προκειμένου να κατανοήσουμε ένα άλλο πεδίο εμπειρίας Β, τον «τομέα-στόχο». Απώτερος σκοπός είναι μέσω του συνόλου των αντιστοιχίσεων ανάμεσα στα δύο πεδία να κατανοήσουμε έννοιες αόριστες και δύσκολα προσεγγίσιμες με τη βοήθεια απλών, κατανοητών, καθημερινών ή/και γνωστών εννοιών (Lakoff & Johnson, 1980).

Ομοιοτρόπως, η αναλογία αφορά στη σύγκριση δομών μεταξύ δύο πεδίων (Duit, 1991). Σύμφωνα, επίσης, με έναν πληρέστερο ορισμό που δίνει η Vosniadou, η αναλογία είναι η σύγκριση δομών ανάμεσα σε: α) δύο ριζικά διαφορετικά εννοιολογικά πεδία, τα οποία, ωστόσο, φέρουν μια παρόμοια «σχεσιακή δομή»¹² (between-domain analogy), ή β) δύο στοιχεία που προέρχονται από το ίδιο εννοιολογικό πεδίο ή από σχετικά όμοια εννοιολογικά πεδία (within-domain analogy) (Vosniadou, 1989 στο Vosniadou & Ortony, 1989), διάκριση που, κατά τους Ortony και Vosniadou, θυμίζει αρκετά τη διάκριση ανάμεσα σε κυριολεκτικές και σε μεταφορικές συγκρίσεις (Ortony, 1979 στο Vosniadou & Ortony, 1989; Vosniadou,

¹² Υιοθετούμε την έκφραση «σχεσιακή δομή» που χρησιμοποιείται ως ο επικρατέστερος μεταφρασμένος όρος για την αγγλική έκφραση «between-domain» που αναφέρει η Vosniadou (Vosniadou, 1989).

1987a). Έτσι, σε αυτό το πλαίσιο, ο αναλογικός συλλογισμός αφορά τον προσδιορισμό και τη μεταφορά δομικών πληροφοριών από ένα γνωστό σύστημα πληροφοριών (πηγή ή βάση) σε ένα νέο ή σχετικά άγνωστο σύστημα πληροφοριών (στόχος) (Vosniadou, 1989; Βοσνιάδου, 1998).

Κατ' επέκταση, η αναλογία είναι μια στρατηγική που αφορά τόσο την εύρεση ομοιοτήτων ανάμεσα στην τρέχουσα κατάσταση και σε προβλήματα από άλλες περιοχές της γνώσης όσο και τη μεταφορά ιδεών που οδήγησαν σε επιτυχημένη λύση από τις προηγούμενες καταστάσεις στην τωρινή (Gentner, 1988; Vosniadou & Ortony, 1989).

Βασικός κρίκος αυτής της σύγκρισης ή μεταφοράς, που βρίσκεται ήδη στη μνήμη μας, είναι η έννοια της ομοιότητας, καθώς, όπως επισημαίνουν οι Vosniadou και Ortony, μια επιτυχής και χρήσιμη αναλογία προϋποθέτει την ανεύρεση κάποιας ομοιότητας ανάμεσα στην πηγή και στο στόχο (Vosniadou & Ortony, 1989). Ωστόσο, οι Lakoff και Johnson (1980, 1999, 2003) υποστηρίζουν, ακριβολογώντας, ότι η μεταφορά δε βασίζεται συνήθως στην ομοιότητα αλλά σε σωματικά θεμελιωμένες αναλογίες ανάμεσα σε διαφορετικές εννοιολογικές σφαίρες.

Η αλληλοεπικάλυψη μεταφοράς-αναλογίας είναι εμφανής στην περίπτωση που η αναλογία αφορά στη σύγκριση δομών ανάμεσα σε δύο ριζικά διαφορετικά εννοιολογικά πεδία, τα οποία, ωστόσο, φέρουν μια παρόμοια «σχεσιακή δομή». Κι αυτό, διότι με αυτόν ακριβώς τον τρόπο μπορούμε να περιγράψουμε τη λειτουργία της μεταφοράς, γεγονός που ενισχύεται και από τη δυνατότητα να μετατρέψουμε αναλογίες αυτού του τύπου (between-domain analogy) σε μεταφορές, όπως στην περίπτωση των εκφράσεων «Ο πληθωρισμός είναι ασθένεια», «Τα άτομα είναι ηλιακά συστήματα» κ.ά. (Vosniadou, 1989). Συνάμα, τόσο η μεταφορά όσο και η αναλογία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το περιεχόμενο των γνώσεων κάθε ατόμου και επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τα συμφραζόμενα και το πλαίσιο αναφοράς το οποίο αναδεικνύει τις ουσιαστικές σχέσεις ομοιότητας (Vosniadou, 1989; Vosniadou & Ortony, 1989). Άλλωστε, ο ίδιος ο μηχανισμός της αναλογίας είναι μεταφορικός (Βελούδης, 2005).

Βέβαια, πρέπει να επισημάνουμε την εξής ειδοποιό διαφορά τους: η μεταφορά είναι η 'χαρτογράφηση' μιας δομής από τη μια περιοχή στην άλλη, ενώ η αναλογία είναι μια πιο σαφής διατύπωση των σχέσεων σε μια μεταφορά. Εντούτοις, η επισήμανση αυτή δεν αναιρεί το γεγονός ότι οποιαδήποτε προσέγγιση της μεταφοράς δεν μπορεί να μη λάβει υπόψη της τη σημασία του αναλογικού συλλογισμού στη σκέψη

και δράση των ανθρώπων. Μάλιστα, ο ανθρώπινος νους βρίσκεται συνεχώς σε εγρήγορση για την εύρεση αναλογιών που συσχετίζουν μια καινούρια εμπειρία με κάτι ήδη γνωστό και οικείο, ενισχύοντας την άποψη ότι η συλλογιστική σκέψη μέσω αναλογίας είναι ίσως η πιο παραγωγική πηγή υποθέσεων σχετικά με οποιοδήποτε διανοητικό πρόβλημα (Miller, 1995). Συνάμα, ο Polya επισημαίνει ότι οι αναλογίες διεισδύουν σε ολόκληρη τη σκέψη μας (Polya, 1957), όπως οι μεταφορές είναι διάχυτες στο αντιληπτικό μας σύστημα (Lakoff & Johnson, 1980).

Τέλος, όσον αφορά την αλληλοεπικάλυψη μεταφοράς-αναλογίας, πρέπει να επισημάνουμε ότι, γενικότερα στο πλαίσιο της επιστήμης, η εξέταση της μεταφοράς απαιτεί την παράλληλη εισαγωγή δύο ακόμη εννοιών, της έννοιας της αναλογίας και της έννοιας του προτύπου (μοντέλου). Η εισαγωγή τους είναι απαραίτητη, καθώς φαίνεται να υπάρχει ένα σύνθετο πλέγμα ομοιοτήτων, ένα πεδίο αλληλοεπικάλυψης ανάμεσα στα πρότυπα, στις αναλογίες και τις μεταφορές. Για την ακρίβεια, όπως επισημαίνει η Σγουρούδη, η αλληλοεπικάλυψή τους μπορεί να σκιαγραφηθεί από τις εξής σχέσεις: α) τα πρότυπα¹³ θεωρούνται ως εκτενείς μεταφορές, β) οι αναλογίες θεωρούνται ως μηχανισμοί των προτύπων και γ) υπάρχουν κυριολεκτικές και μεταφορικές αναλογίες (Σγουρούδη, 2003). Συνοψίζοντας, στην επιστήμη οι αναλογίες, που στηρίζονται σε μεταφορικούς μηχανισμούς, εισάγονται για να βοηθήσουν στη συγκρότηση προτύπων και στη διατύπωση υποθέσεων για πράγματα που δε γνωρίζουμε ακόμη.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι, πράγματι, μεταφορά και αναλογία αλληλεπικαλύπτονται. Ταυτόχρονα, δικαιολογείται το ενδιαφέρον μας για τις αναλογίες, όπως και για τις μεταφορές, καθώς συνειδητοποιούμε ότι, στη γλώσσα, οι αναλογίες συμβάλλουν στην παραγωγή και την κατανόηση της μεταφοράς, άρα και στην κατανόηση του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου, που ανήκουν στο πεδίο της έρευνάς μας.

¹³ Η Σγουρούδη επιλέγει τη χρήση του όρου «μοντέλο» (Σγουρούδη, 2003).

1.3. ΜΟΡΦΕΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ (-‘ΠΡΟΣΠΕΛΑΣΗΣ’) ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ: ΠΑΡΟΙΜΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΩΝΥΜΙΑ

1.3.1. Η παροιμία ως γλωσσικό σχήμα

1.3.1.1. Ορισμός της παροιμίας

Η ετυμολογία της λέξης «παροιμία» προέρχεται από την πρόθεση «παρά» και το αρχαιοελληνικό ουσιαστικό «οίμος» που σημαίνει ‘οδός’, όπου η λέξη «οδός» μάς παραπέμπει σε μια φράση με υπονοούμενο.

Επιχειρώντας να την ορίσουμε, μπορούμε να πούμε ότι η *παροιμία* είναι ένα σύντομο λαϊκό απόφθεγμα (έμμετρο ή πεζό), που εκφράζει αλληγορικά ή σκωπτικά μια αλήθεια –η οποία αποτελεί προϊόν μακρόχρονης πείρας– και λέγεται για να παραδειγματίσει, να διδάξει ή να σχολιάσει μια κατάσταση (Mieder, 1985/1986; Γκίκας, Δρακόπουλος, Ευαγγέλου & Ρώμας, 1997; Μπαμπινιώτης, 2002; Παρίσης & Παρίσης, 2003; Στρατηγάκης, 2005).

Σύμφωνα με τον Mieder (1985), εμπειρικές προσπάθειες ορισμού της παροιμίας έφεραν στην επιφάνεια περίπου 50-60 διαφορετικούς ορισμούς, που συμπίπτουν στα εξής κοινά γνωρίσματα των παροιμιών: είναι αμετάβλητες, οικείες στους χρήστες τους και εκφράζουν αληθινά γεγονότα, κοινωνικούς κανόνες ή ηθικές ανησυχίες των ανθρώπων (Abraham, 1968; Seitel, 1969; Mieder, 1985/1986; Norrick, 1985).

1.3.1.2. Γενικά χαρακτηριστικά των παροιμιών

Αναζητώντας κάποια χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τις παροιμίες από τις λοιπές γλωσσικές εκφράσεις, επισημαίνουμε τα εξής βασικά:

- Ο τρόπος με τον οποίο εκφράζουν την ηθική και πρακτική φιλοσοφία (γενικότερα την κουλτούρα) του λαού που τις χρησιμοποιεί είναι σύντομος, περιεκτικός και αποφθεγματικός, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, με την παροιμία «Η σιωπή είναι χρυσός».
- Έχουν συχνά αστεία διάθεση όχι μόνο γιατί θέλουν μ’ αυτό τον τρόπο να παραδειγματίσουν σατιρίζοντας ανθρώπους και καταστάσεις αλλά κυρίως για να κάνουν πιο κατανοητό το μεταφορικό τους νόημα, όπως, για παράδειγμα, με την παροιμία «Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι».
- Η αλήθεια που περικλείουν διατυπώνεται κυρίως με μεταφορικό τρόπο και σπάνια με κυριολεκτικό. Για παράδειγμα, η παροιμία «Ο καλός караβοκύρης στη φουρτούνα

φαίνεται» χρησιμοποιείται κυριολεκτικά στα ναυτικά ταξίδια, όπου αναδεικνύονται οι ικανότητες ενός καπετάνιου να εξασφαλίσει ένα ταξίδι δίχως προβλήματα στους ταξιδιώτες, στο πλήρωμα και στο ίδιο το καράβι, ιδίως σε περίπτωση θαλασσοταραχής. Χρησιμοποιείται, ωστόσο, κυρίως μεταφορικά, όταν ο χρήστης της θέλει να αναφερθεί στην περίπτωση των ιδιαίτερων ικανοτήτων ενός ατόμου να χειρίζεται αποτελεσματικά κρίσιμες καταστάσεις.

- Η πλειοψηφία τους εκφέρεται με το γλωσσικό σχήμα της μεταφοράς, όπως, για παράδειγμα, με την παροιμία «Το ψάρι βρομάει από το κεφάλι». Οι υπόλοιπες παροιμιακές εκφράσεις βασίζονται στην *προσωποποίηση* (π.χ. «Η φτήνια τρώει τον παρά»), στην *υπερβολή* (π.χ. «Είναι πιο εύκολο να περάσει η καμήλα από την τρύπα της βελόνας παρά ένας πλούσιος να πλησιάσει τον Θεό» [Ματθαίος, 19:24, σε ελεύθερη απόδοση]) και στο *παράδοξο* (π.χ. «Καταριέμαι το παιδί μου, μ' αν πεις 'αμήν' σε πνίγω») (Mieder, 1985; Gibbs & Beitel, 1995).
- Φέρουν συνήθως μία από τις ακόλουθες δομές: «Όπου υπάρχει το Α, υπάρχει και το Β» (π.χ. «Όπου δεις μεγάλη αγάπη, δέξου και μεγάλη έχθρα»), «Χωρίς το Α δεν υπάρχει το Β» (π.χ. «Τα αγαθά κόποις κτώνται»), «Όπως το Α, έτσι και το Β» (π.χ. «Μ' όποιο δάσκαλο καθίσεις, τέτοια γράμματα θα μάθεις») και «Ένα Α δεν κάνει το Β» (π.χ. «Ένας κούκος/Ένα χελιδόνι δε φέρνει την άνοιξη») (Mieder, 1985; Gibbs & Beitel, 1995).
- Οι περισσότερες αποτελούνται από ένα στίχο που χωρίζεται σε δύο μέρη, δηλαδή σε δύο ημιστίχια, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, με την παροιμία «Αλλιώς μας τα 'λεγες παπά / πριν σε χειροτονήσουν». Όταν οι παροιμίες αποτελούνται από δύο στίχους, συνήθως αυτοί *ομοιοκαταληκτούν*, όπως, για παράδειγμα, στην παροιμία «Αν δε βαρέσουν τα 'ργανα (όργανα) κι αν δε σφασεί (σφαχτεί) η (ο) τράγους (τράγος), δεν το πιστεύω, μάνα μου, πως θα γενεί η (ο) γάμους (γάμος)».¹⁴ Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχει ομοιοκαταληξία και στα δύο μέρη ενός στίχου (η λεγόμενη «εσωτερική ομοιοκαταληξία»), όπως, για παράδειγμα, στην παροιμία «Ήρθε κι άλλος απ' την Κω / και γυρεύει μερτικό» (Στρατηγάκης, 2005).

¹⁴ Πολλές παροιμίες αποτελούνται από ιδιωματικές λέξεις που χρησιμοποιούνται στον τόπο απ' όπου προέρχονται, διότι λέγονται προφορικά και όταν κάποιος δε θυμάται καλά μια λέξη, την αντικαθιστά με μια άλλη, προσαρμόζοντάς την κατάλληλα στο γλωσσικό ιδίωμα του τόπου του. Για παράδειγμα, χρησιμοποιούμε την παροιμία «Τα 'βγαλε στη φόρα», ενώ το σωστό είναι «Τα 'βγαλε στα φόρα», δηλαδή στην αγορά, τα δημοσιοποίησε, διότι η λέξη «φόρα» προέρχεται από τη λατινική λέξη «forum» που σημαίνει 'αγορά' (Στρατηγάκης, 2005).

- Σημαντικό γνώρισμά τους είναι η *ύπαρξη ρυθμού (rhyme) και μέτρου (meter)*¹⁵, δηλαδή η εναλλαγή τονισμένων και άτονων συλλαβών, που συνοδεύεται στην περίπτωση των ελληνικών παροιμιών από τη χρήση του εθνικού μας στίχου, του δεκαπεντασύλλαβου, που χρησιμοποιείται στα δημοτικά μας τραγούδια. Το γνώρισμα αυτό το διακρίνουμε, για παράδειγμα, στην παροιμία «Ο κάμπος έχει αυτιά και ο λόγγος έχει μάτια».

Κάποιες παροιμίες συγκεντρώνουν περισσότερα από τα παραπάνω βασικά χαρακτηριστικά και άλλες λιγότερα. Σε γενικές γραμμές, όσο περισσότερα χαρακτηριστικά παροιμιών φέρει μια γλωσσική έκφραση τόσο περισσότερες πιθανότητες έχει να αποτελεί δείγμα παροιμιακού λόγου και να ξεχωρίζει από τις λοιπές γλωσσικές εκφράσεις (Gibbs & Beitel, 1995).

1.3.1.3. Οι ελληνικές παροιμίες

Οι παροιμίες αποτελούν σημαντικό στοιχείο της ανθρώπινης επικοινωνίας σε πολλές γλώσσες. Το ίδιο συμβαίνει και με την *ελληνική γλώσσα*: η *ευρεία χρήση του παροιμιακού λόγου* συνδέεται με την παράδοση και κουλτούρα του λαού μας, καθώς πληθώρα παροιμιών χρησιμοποιούνται καθημερινά από τους χρήστες της ελληνικής γλώσσας.

Κάποιες από τις πιο διαδεδομένες, άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο, ελληνικές παροιμίες είναι οι εξής: «Ρωτώντας πας στην πόλη», «Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι», «Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά», «Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότες», «Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο», «Όποιος γεννιέται μελανός ποτέ του δεν ασπρίζει», «Γιάτρεψε εσύ τα πάθη σου κι ύστερα τα δικά μου», «Ο βρεγμένος δε φοβάται τη βροχή», «Σαν θέλει η νύφη κι ο γαμπρός, τύφλα να 'χει ο πεθερός», «Οκνηρός παιδιά δεν κάνει, κι αν τα κάνει δεν προκόβουν», «Κρίνειν δίκαιον μη το συμφέρον θέλε (=Να θέλεις να διαλέγεις το δίκαιο και όχι το συμφέρον [Μένανδρος])» κ.ά.

Ο Στρατηγάκης (2005) καταγράφει και μελετά τις ελληνικές παροιμίες, διότι, όπως υποστηρίζει, η αξιοποίησή τους παρέχει πολύτιμα στοιχεία για τη μελέτη του γλωσσικού πλούτου και των κοινωνικών αντιλήψεων μιας γλωσσικής κοινότητας.

¹⁵ Τα μέτρα των ελληνικών παροιμιών είναι ίδια με εκείνα των δημοτικών μας τραγουδιών, δηλαδή: α) το ιαμβικό (μία άτονη συλλαβή και μία τονισμένη, π.χ. «Ο κά-μπος έ-χει αυτιά-κι ο λόγ-γος έ-χει μάτια»), β) το τροχαϊκό (μία τονισμένη συλλαβή και μία άτονη, π.χ. «Άρες-μάρες-κουκουνάρες-και σω-ρό παλαβο-μάρες), γ) το μικτό (δηλαδή το ιαμβοτροχαϊκό, π.χ. «Αγά-πα η Μά-ρω το -χορό [ιαμβικό], ηύ-ρε- κι άντρα-χορευ-τή [τροχαϊκό]) (Στρατηγάκης, 2005).

Μάλιστα, για τον καλύτερο χειρισμό τους, προτείνει την κατάταξή τους σε κάποιες κατηγορίες, λαμβάνοντας υπόψη την προέλευση και το περιεχόμενό τους. Η κατηγοριοποίηση των ελληνικών παροιμιών που προτείνει ο Στρατηγάκης (2005) δίνεται στον Πίνακα 1 που ακολουθεί:

Πίνακας 1. Κατηγοριοποίηση των ελληνικών παροιμιών
βάσει προέλευσης και περιεχομένου τους (Στρατηγάκης, 2005)

Κατηγορία παροιμιών	Παράδειγμα
Ανθρωπολογικές	«Χέρι που δεν μπορείς να το δαγκώσεις, φίλησέ το»
Ιστορικές	«Σαν σ' αρέσει μπαρμπα-Λάμπρο, ξαναπέρνα από την Άνδρο»
Πρακτικές	«Άφραγος κήπος, έρμα λάχανα»
Σατιρικές	«Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλα»
Βιοτικές (αναφέρονται στο βίο ανθρώπων και ζώων)	«Με το νου πλουταίν' η κόρη, με τον ύπνο η ακαμάτρα (=τεμπέλα)»
Κοινωνικές	«Αν είσαι και παπάς, με την αράδα σου θα πας»
Ηθικές	«Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό»
Φυσικές (του φυσικού κόσμου)	«Το διαμάντι και στην κοπριά να το ρίξεις, πάλι διαμάντι είναι»
Γεωργικές	«Γενάρη μήνα κλάδευε, φεγγάρι μην ξετάζεις»
Ποιμενικές	«Αρνιά και ερίφια το Μάη δείχνουν»
Ναυτικές	«Ολόρθο φεγγάρι, γερμένος καπετάνιος· γερμένο φεγγάρι, ολόρθος καπετάνιος»
Μετεωρολογικές/καιρικές	«Του ήλιου κύκλος άνεμος, του φεγγαριού χειμώνας»
Μνημονικές (υπενθυμί- ζουν κάποιο γεγονός)	«Στις τριάντα Αντριάς (=Ανδρέας) και στις έξι Νικόλας»
Εθιμικές (αναφέρονται σε έθιμα και συνήθειες)	«Μουσαφίρης ακάλεστος, καθάριος διακονιάρης (=ζητιάνος)»
Πατριδωνυμικές (αναφέρονται σε ορισμένο τόπο ή στους κατοίκους του)	«Δυο δυο παν οι Χιώτες»
Λατρευτικές (σχετίζονται με λατρευτικές συνήθειες)	«Όπου Αϊ-Γιάννης και νερό κι όπου Αϊ-Λιας και ράχη»

Ακολουθούν δύο παραδείγματα ελληνικών παροιμιών και η γλωσσική ανάλυση του περιεχομένου τους:

1ο παράδειγμα ελληνικής παροιμίας

Πρόταση: «Το 'να χέρι νίβει τ' άλλο και τα δυο το πρόσωπο»

Τύπος πρότασης: Παροιμία

Ανάλυση παροιμίας:

α) Λεκτική επιφάνεια: Αναφέρεται στην καθημερινή διαδικασία της ατομικής καθαριότητας και υγιεινής.

β) Νοηματικό υπόστρωμα: Αναφέρεται στην αναγκαιότητα και την αξία της αλληλοσυμπράτασης, αλληλοβοήθειας και συνεργασίας μεταξύ των ανθρώπων.

γ) Μεταφορική διάσταση: Αφορά σε μια μεταφορά από το επίπεδο μιας καθημερινής ασχολίας (ατομική υγιεινή) σε ένα διαφορετικό επίπεδο εννοιών και αξιών (συνεργασία εντός του κοινωνικού συνόλου).

2ο παράδειγμα ελληνικής παροιμίας

Πρόταση: «Όπως σπείρεις, θα θερίσεις»

Τύπος πρότασης: Παροιμία

Ανάλυση παροιμίας:

α) Λεκτική επιφάνεια: Αναφέρεται στις αγροτικές εργασίες της σποράς και του θερισμού.

β) Νοηματικό υπόστρωμα: Αναφέρεται στη δικαιοσύνη ως διαδραστική σχέση ανάμεσα στις πράξεις του ατόμου και στις συνέπειές τους.

γ) Μεταφορική διάσταση: Αφορά σε μια μεταφορά από το επίπεδο κάποιων αγροτικών εργασιών (σπορά, θέρος/θέρισμα)

σε ένα διαφορετικό επίπεδο εννοιών και αξιών (αιτία και αποτέλεσμα/συνέπεια κάθε ανθρώπινης πράξης/δράσης).

Όπως γίνεται κατανοητό και από τα παραπάνω παραδείγματα, οι παροιμίες αποτελούν μορφές έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου (ή λεκτικούς τρόπους) και είναι, κατ' επέκταση, προϊόν μεταφορικής σκέψης. Συνιστούν, με άλλα λόγια, ένα μεταφορικό τρόπο έκφρασης, που χρησιμοποιείται στην καθημερινή, λεκτική επικοινωνία των ανθρώπων. Αναγκαία προϋπόθεση πραγμάτωσής του φαίνεται να είναι η 'ειδική' ανάγνωση, η αποκωδικοποίηση και η κατανόηση του πραγματικού νοήματος της παροιμιακής έκφρασης από το δέκτη της. Συνάμα, ιδιαίτερη σημασία φαίνεται να διαδραματίζει και το 'πλαίσιο' (π.χ. γλωσσικό, ιστορικό, κοινωνικό κ.ά.) μέσα στο οποίο δίνονται αυτές οι μορφές έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου, το οποίο λαμβάνει βοηθητικό χαρακτήρα και μπορεί να είναι, για παράδειγμα, μια ιστορία που έχει το ρόλο ερεθίσματος σε μια δοκιμασία και το περιεχόμενό της παραπέμπει το δέκτη (και χρήστη της μεταφορικής γλώσσας) σε κάποια συγκεκριμένη παροιμία (Χριστοπούλου & Τσακνάκη, 2003).

1.3.2. Η έρευνα του παροιμιακού λόγου στο χώρο της Ψυχολογίας

1.3.2.1. Η στροφή των μελετητών της Ψυχολογίας στον παροιμιακό λόγο

Σύμφωνα με μελετητές, ο ιδιαίτερος τρόπος εκφοράς των παροιμιών (π.χ. μέτρο, ρυθμός, ομοιοκαταληξία, παρήχηση,¹⁶ στοιχείο υπερβολής), καθώς και η σχετικά δομημένη μορφή τους (π.χ. ορισμένη σύνταξη, συγκροτημένο λεξιλόγιο, συνήθως διμερείς), βοηθάει τους ανθρώπους να τις διακρίνουν από τις λοιπές γλωσσικές εκφράσεις (Odlin, 1986), όπως και να τις θυμούνται και να τις χρησιμοποιούν αρκετά συχνά (Honeck, 1973; Honeck, Riechmann & Hoffmann, 1975; Higbee & Millard, 1983; Pratt & Higbee, 1983). Επίσης, οι άνθρωποι φαίνεται να ενεργοποιούν μια σειρά συγκεκριμένων ικανοτήτων (ειδικότερα, πραγματολογικών) για την κατανόηση και ερμηνεία των παροιμιών, όπως και την προϋπάρχουσα γνώση τους (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997).¹⁷ Τέλος, ως ομιλητές, φαίνεται να γενικεύουν και να κατανοούν ποικίλα μεταφορικά σχήματα, ειδικότερα παροιμίες (Permiakov, 1973; Knapp, Stohl & Reardon, 1981; Hoffman & Honeck, 1987; Benjafield, Frommhold, Keenan, Muckenheim & Mueller, 1993). Κι αυτοί είναι ενδεικτικοί μόνο λόγοι που

¹⁶ Παρήχηση ή παρονομασία ή ετυμολογικό σχήμα (alliteration) είναι το σχήμα λόγου κατά το οποίο παρατίθενται ομόηχες λέξεις που συνήθως είναι συγγενείς ετυμολογικά. Το φαινόμενο αυτό απαντά κυρίως στους ποιητές και πεζογράφους και προσδίδει στο λόγο μελωδικότητα. Π.χ. «Τραγούδι τραγουδήστε μου, χίλιτραγουδημένο τραγούδι» (Σακελλαριάδης, 2004).

¹⁷ Βλ. 1.4. *Πραγματολογία* (ειδικότερα, 1.4.4. *Γλωσσικές πράξεις: το επίκεντρο των πραγματολογικών θεωρήσεων*).

κέντρισαν το ενδιαφέρον των ερευνητών της Ψυχολογίας για τη διαδεδομένη, και σε καθημερινή σχεδόν βάση, χρήση του παροιμιακού λόγου από τους ανθρώπους.

1.3.2.2. Η χρήση παροιμιών σε ψυχολογικές δοκιμασίες

Η ικανότητα των ανθρώπων να κατανοούν και γενικότερα να χειρίζονται τις παροιμίες κέντρισε το ενδιαφέρον των ερευνητών της Ψυχολογίας από τις αρχές του 20ού αιώνα.

Πολλοί μελετητές, στηριζόμενοι στην υπόθεση ότι η ικανότητα κατανόησης των παροιμιών αποτελεί δείκτη της ικανότητας για αφηρημένη σκέψη, χρησιμοποίησαν παροιμίες ως τμήμα ευρύτερων δοκιμασιών για να εκτιμήσουν την ψυχοπαθολογία της νοημοσύνης και των εγκεφαλικών δυσλειτουργιών (Goldstein & Scherer, 1941; Benjamin, 1944; Gorham, 1956; Andreasen, 1977; Van Lancker, 1990), ως δείκτη των διαδικασιών της κατηγοριοποίησης και του συλλογισμού (Honeck, Kibler & Firment, 1987), ως ένα από τα επιτεύγματα-κλειδιά της διανοητικής λειτουργίας των παιδιών (Piaget, 1969; Nippold, Martin & Erskine, 1988), για την αξιολόγηση των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του ατόμου (Baumgarten, 1952; Marzolf, 1974), αντιμετωπίζοντας τα συγκεκριμένα γλωσσικά σχήματα ως αντανάκλαση τυπικών πλευρών της ανθρώπινης σκέψης και δράσης σε κοινωνικές καταστάσεις (Goodwin & Wenzel, 1981; Furnham, 1987; Rogers, 1990) και με σκοπό τη διερεύνηση νοητικών διεργασιών που χρησιμοποιούνται για την κατανόηση της μη-κυριολεκτικής ή μεταφορικής γλώσσας (Kemper, 1981; Gibbs, 1994; Honeck & Temple, 1994).

Σε μια ψυχολογική δοκιμασία που χρησιμοποιήθηκαν παροιμίες, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες, ασθενείς στους οποίους είχε διαγνωσθεί ‘φρενοβλάβεια’, να εξηγήσουν το νόημά τους. Οι συμμετέχοντες παρουσίασαν αδυναμία να ανταποκριθούν στο συγκεκριμένο έργο, καθώς οι απαντήσεις τους ήταν ‘ασυναρτησίες’ (άσχετες με το ζητούμενο) (Kent & Rosanoff, 1910; Bleuler, 1911).

Αργότερα, οι παροιμίες ενσωματώθηκαν σε μια σειρά από δοκιμασίες νοημοσύνης, ανάμεσα στις οποίες ήταν και οι ευρύτερα διαδεδομένες μέχρι και σήμερα βελτιωμένη έκδοση της Κλίμακας Νοημοσύνης του Stanford-Binet (Stanford-Binet Intelligence Scale: Form L-M) και η Κλίμακα Νοημοσύνης Ενηλίκων του Wechsler (WAIS: Wechsler Adult Intelligence Scale) (Finckh, 1906; Hildreth, 1939; Matarazzo, 1972; Terman & Merrill, 1973).

Στις επόμενες δεκαετίες, το μεγαλύτερο κλινικό ενδιαφέρον για την ερμηνεία των παροιμιών στράφηκε στη χρήση τους για την εξήγηση τυπικών νοητικών διαταραχών της σχιζοφρένειας, καθώς παρατηρήθηκε ότι οι ασθενείς με σχιζοφρένεια, ακόμη και αυτοί με υψηλό δείκτη νοημοσύνης, δυσκολεύονται να ερμηνεύσουν αφηρημένα νοήματα, όπως αυτά των παροιμιών, και, εάν δώσουν ερμηνεία, περιορίζονται στις κυριολεκτικές εξηγήσεις (Goldstein, 1936/1944; Goldstein & Scherer, 1941; Benjamin, 1944).

Το 1956, ο Gorham κατασκεύασε το Proverb Test (GPT: Gorham's Proverb Test), διαπιστώνοντας κι από τις προηγούμενες έρευνες τη σημασία ενσωμάτωσης των παροιμιών σε δοκιμασίες για τη διάγνωση της σχιζοφρένειας και άλλων διαταραχών της προσωπικότητας. *Η συγκεκριμένη δοκιμασία διαφοροποιείται από όλες τις προηγούμενες, διότι στηρίζεται αποκλειστικά και μόνο στη χρήση παροιμιών.* Αποτελείται από δύο επιμέρους δοκιμασίες, όπου στην πρώτη οι συμμετέχοντες καλούνται να καταγράψουν τη σημασία (το νόημα) παροιμιών, ενώ στη δεύτερη τους δίνονται 40 παροιμίες και 4 επιλογές για τη σημασία καθεμιάς και τους ζητάται να επιλέξουν αυτή που εξηγεί καλύτερα την κάθε παροιμία (Gorham, 1956/1963).

Το GPT χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο αριθμό διαφορετικών πληθυσμών, κυρίως σε ασθενείς με σχιζοφρένεια ή κατάθλιψη (Gorham, 1956; Chapman & Chapman, 1973; Arieti, 1974; Strub & Black, 1985), ως υποδοκιμασία του WAIS σε ασθενείς με εγκεφαλικές κακώσεις (Hier & Kaplan, 1980; Myers & Linebaugh, 1981; Kempler & Van Lancker, 1989), σε παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες (Simon, 1987; Lutzer, 1988) και σε άτομα με διαγνωσμένη, ή με υπόνοια για, νόσο Alzheimer (Reigel, 1959; Winner & Gardner, 1977; Myers & Linebaugh, 1981; Kempler, Van Lancker & Read, 1988). Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, οι έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι προαναφερόμενες ομάδες ατόμων παρουσίασαν δυσκολία στην ερμηνεία του αφηρημένου νοήματος των παροιμιών. Με άλλα λόγια, *κατέληξαν να συσχετίσουν την αδυναμία σωστής ερμηνείας των παροιμιών με την αδυναμία αυτών των ατόμων να σκέφτονται με αφαιρετικό τρόπο.*

1.3.2.3. Η παραδοσιακή και η σύγχρονη αντίληψη περί ικανότητας κατανόησης των παροιμιών

Αναμφισβήτητα, η ικανότητα των ανθρώπων να κατανοούν, να ερμηνεύουν και γενικότερα να χειρίζονται τις παροιμίες αποτελεί τμήμα της αφαιρετικής σκέψης τους, καθώς ο παροιμιακός λόγος είναι μεταφορικός και συμβολικός, γεγονός που

μας παραπέμπει στο αφαιρετικό συλλογιστικό πεδίο. Ωστόσο, θεωρούμε ότι η αφαιρετική σκέψη δεν αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την κατανόηση και ερμηνεία των παροιμιών. Αρκεί να αναλογιστούμε ότι οι άνθρωποι τείνουν σε μεγάλο βαθμό να σκέφτονται με μεταφορικό τρόπο διάφορα γεγονότα ή καταστάσεις, γεγονός που φαίνεται από τον τρόπο που χειρίζονται τόσο τις γνωστές όσο και τις άγνωστες παροιμιακές εκφράσεις (Gibbs & Beitel, 1995).

Η συγκεκριμένη προσέγγιση των Gibbs και Beitel (1995) άσκησε κριτική στην επικρατούσα-παραδοσιακή, αλλά *ελλιπώς τεκμηριωμένη ερευνητικά*, άποψη, ότι η αποτυχία, από τη μια μεριά, ενός ατόμου να ερμηνεύσει μια παροιμία αποτελεί δείγμα της αδυναμίας του να σκεφτεί με αφαιρετικό τρόπο, όπως και ότι, από την άλλη μεριά, η ικανότητα ενός ατόμου να ερμηνεύσει μια παροιμιακή έκφραση υποδεικνύει την ικανότητά του για αφαιρετική σκέψη (Goldstein & Scherer, 1941; Honeck & Temple, 1994). Μάλιστα, η ευελιξία που επιδεικνύουν οι άνθρωποι στην αντίληψη των συνδέσεων μεταξύ των μεταφορικών σχημάτων και της καθημερινής τους ζωής, οδήγησε τους Gibbs και Beitel στο συμπέρασμα ότι αυτή δε σχετίζεται απαραίτητα με την αφαιρετική σκέψη, διότι οι παροιμίες αναφέρονται σε μεταφορικά σχήματα που αφορούν σε συγκεκριμένες καταστάσεις (Gibbs & Beitel, 1995).

Πραγματική ρήξη, ωστόσο, στην παραδοσιακή άποψη περί ικανότητας της αφαιρετικής σκέψης ως αναγκαίας προϋπόθεσης για την κατανόηση και ερμηνεία των παροιμιών και ενίσχυση της άποψης περί μεταφορικών σχημάτων στην καθημερινή σκέψη και δράση των ανθρώπων που επιδρούν στην κατανόηση και ερμηνεία του παροιμιακού λόγου προκάλεσε, όπως ήδη αναφέραμε,¹⁸ η δημοσίευση του έργου *Metaphors We Live By* των Lakoff και Johnson το 1980, οι οποίοι έκαναν ορατή, μέσω μιας πληθώρας παραδειγμάτων, την πανταχού παρουσία της μεταφοράς στη σκέψη και δράση των ανθρώπων. Συγκεκριμένα, εισήγαγαν τη γνωσιακή θεωρία της μεταφοράς, η οποία προσεγγίζει τη μεταφορά όχι ως γλωσσικό φαινόμενο αλλά ως διαδικασία της σκέψης και ως τρόπο οργάνωσης και έκφρασης της εμπειρίας μας.

Στο πλαίσιο αυτό, λοιπόν, γίνεται αποδεκτό ότι ο χειρισμός του παροιμιακού λόγου από τους ανθρώπους αποτελεί τμήμα της αφαιρετικής σκέψης τους, αλλά *αμφισβητείται η παραδοσιακή υπόθεση ότι η ερμηνεία παροιμιών είναι ενδεικτική της ικανότητας του ατόμου για αφαιρετική σκέψη και προτείνεται η άποψη, με την οποία συμφωνούμε, ότι*

¹⁸ Βλ. 1.2.2. *Η παραδοσιακή και η σύγχρονη-γνωσιακή άποψη της μεταφοράς* και 1.2.3. *Η προσφορά των G. Lakoff και M. Johnson (1980, 1999, 2003) στη μελέτη της μεταφοράς – Αντιληπτικό σύστημα και μεταφορά.*

αντικατοπτρίζει την αντίληψη του μεταφορικού λόγου (Lakoff & Johnson, 1980/1999/2003; Lakoff & Turner, 1989; Gibbs & Beitel, 1995; Παπαϊωάννου-Σπυρούλια, 2009).

1.3.3. Η μεταφορική φύση των παροιμιών

Σύμφωνα με τους Gibbs και Beitel (1995), η πλειοψηφία των παροιμιακών εκφράσεων έχουν μεταφορικό χαρακτήρα. Η άποψή τους αυτή ενίσχυσε την προηγούμενη άποψη του Merwin (1973), ο οποίος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι άνθρωποι παρουσιάζουν ιδιαίτερη τάση να σκέφτονται μεταφορικά, όταν τα ερεθίσματα που τους δίνονται είναι είτε γνωστές είτε άγνωστες παροιμίες. Μάλιστα, σ' αυτή την περίπτωση, όπως συμπληρώνουν οι Gibbs και Beitel (1995), αναγνωρίζουν αυτές τις εκφράσεις ως παροιμιακές, ακριβώς επειδή αναγνωρίζουν άμεσα το μεταφορικό τους χαρακτήρα. Βέβαια, πρέπει να τονίσουμε σε αυτό το σημείο το γεγονός ότι η μεταφορική φύση αρκετών παροιμιών δε σημαίνει απαραίτητα ότι έχουν μεταφορικό περιεχόμενο.

Μια σειρά από έρευνες αναφορικά με έννοιες «υψηλότερου» επιπέδου, δηλαδή θεμελιώδεις έννοιες στην ανθρώπινη εμπειρία, όπως είναι ο χρόνος, η αιτιακότητα, ο χωρικός προσανατολισμός, οι ιδέες, τα συναισθήματα κ.ά., αποδεικνύουν τη διεισδυτικότητα ποικίλων μεταφορικών σχημάτων, ανάμεσά τους και παροιμιών, στην καθημερινή σκέψη και δράση των ανθρώπων (Lakoff & Johnson, 1980/1999/2003; Johnson, 1987; Lakoff, 1987; Lakoff & Turner, 1989; Sweetser, 1990; Turner, 1991). Απώτερος σκοπός αυτών των ερευνών ήταν να υποστηρίξουν την υπόθεση της εννοιολογικής μεταφοράς (conceptual metaphor) και την ύπαρξη βασικών μεταφορικών συστημάτων της κατανόησης.

Όπως είδαμε,¹⁹ η εννοιολογική μεταφορά διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανθρώπινη γλώσσα και σκέψη κωδικοποιώντας τις απόψεις σχετικά με τον κόσμο σε όλες τις εκφάνσεις της γλωσσικής δραστηριότητας, όπως και της λεκτικής επικοινωνίας (ειδικότερα, στις καθημερινές συνομιλίες) που πραγματώνεται με τη χρήση παροιμιών και μετωνυμιών, η οποία μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα (Lakoff & Johnson, 1980/1999/2003). Για παράδειγμα, χρησιμοποιούμε αρκετά συχνά μεταφορικές εκφράσεις, όπως: «Η σχέση μας έχει φτάσει σε αδιέξοδο», «Ηρθε η ώρα

¹⁹ Βλ. 1.2.4. Η εννοιολογική μεταφορά.

να ακολουθήσει ο καθένας μας το δρόμο του», «Η ζωή είναι ταξίδι», «Διανύει το φθινόπωρο της ζωής του» κ.ά.

Στο θεωρητικό πλαίσιο της εννοιολογικής μεταφοράς, πολλές παροιμιακές εκφράσεις λαμβάνουν χώρα και γίνονται κατανοητές με όρους διαφορετικών εννοιολογικών μεταφορών που πρωταγωνιστούν στην καθημερινή σκέψη και δράση των ανθρώπων. Βέβαια, η συγκεκριμένη υπόθεση δεν υποστηρίζει ότι μπορούν να εξηγηθούν όλες οι πτυχές της κατανόησης του μεταφορικού λόγου. Μολοταύτα, προτείνει μια σύνδεση μεταξύ του τρόπου που οι άνθρωποι σκέφτονται για/με τη μεταφορά και πώς τη χρησιμοποιούν για να κατανοήσουν τις παροιμίες (Gibbs & Beitel, 1995).

Σε σχετική έρευνα που διεξήγαγε ο White (1987), αφού δόθηκαν σε συμμετέχοντες μια σειρά από διαφορετικές παροιμίες και παραφράσεις²⁰, τους ζητήθηκε να εξηγήσουν το νόημά τους. Η συγκεκριμένη δοκιμασία αποκάλυψε ποικίλα επίπεδα μεταφορικού συμπερασμού (*metaphorical inference*) στον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι τον παροιμιακό λόγο.

Σύμφωνα με αποτελέσματα κάποιων άλλων ερευνών, οι άνθρωποι φαίνεται να ανταποκρίνονται αποτελεσματικότερα στην ερμηνεία παροιμιών παρά κυριολεκτικών παραφράσεων (Kemper, 1981; Gibbs, Strom & Spivey-Knowlton, 1994).

Επιπρόσθετα, η «συνεκτικότητα» (*consistency*) που χαρακτηρίζει την ικανότητα των ανθρώπων να σχηματίζουν νοερές εικόνες (*mental images*) για τις παροιμίες μπορεί να εξηγηθεί με τη *διάχυτη και διεισδυτική επίδραση των εννοιολογικών μεταφορών, που ενισχύουν σε μεγάλο βαθμό τη σύνδεση μεταξύ μιας παροιμίας και του μεταφορικού της νοήματος* (Gibbs & Beitel, 1995). Μολονότι η όλη κινητοποίηση λαμβάνει χώρα εν αγνοία, σε γενικές γραμμές, των ανθρώπων, εντούτοις οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τους «εννοιολογικούς χάρτες» (*conceptual mapping*) προκειμένου να κατανοήσουν τη σημασία των παροιμιών. Η σχέση, επίσης, μεταξύ της κυριολεκτικής και της μεταφορικής σημασίας των γλωσσικών εκφράσεων δεν αποτελεί απλή συσχέτιση λέξεων αλλά πρόκειται για μια διαδραστική σχέση μεταξύ δύο εννοιολογικών πεδίων (*conceptual domains*), όπου μία έννοια, ή μία ομάδα εννοιών, δομείται με όρους της άλλης έννοιας, ή της άλλης ομάδας εννοιών, που συμμετέχει σ' αυτή τη διαδραστική σχέση (Lakoff, 1990/1993).

²⁰ Η παράφραση (*paraphrase*) είναι όρος της Γλωσσολογίας που αφορά στο αποτέλεσμα ή στη διεργασία παραγωγής εναλλακτικών εκδοχών μιας πρότασης ή ενός κειμένου χωρίς να αλλάξει η σημασία της/του αντίστοιχα, όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση των προτάσεων «Ο Νίκος τρώει το μήλο» και «Το μήλο τρώγεται από το Νίκο» (Crystal, 1997).

Ακόμη, όσον αφορά τον παράγοντα «γνωριμότητα» (*familiarity*), προκύπτει ότι διαδραματίζει κάποιο ρόλο στην αποτελεσματικότερη απόδοση του νοήματος των παροιμιών (Gibbs, 1994), μολονότι έχει καταγραφεί ότι η γνωριμότητα καθαυτή ενδέχεται να μην επιδρά ομοιοτρόπως, δηλαδή με αυτό τον ιδιαίτερο ρόλο, ακόμη και σε ανθρώπους της ίδιας κουλτούρας, δεδομένης της διαφωνίας ή της διαφορετικότητάς τους, ως προς την ερμηνεία της ίδιας παροιμίας (Alverson, 1994).

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι οι προαναφερόμενες έρευνες της Γνωστικής Γλωσσολογίας και της Ψυχολογολογίας κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο χειρισμός και η ερμηνεία μεγάλου αριθμού μεταφορικών μορφών έκφρασης, και ειδικότερα των παροιμιών, στηρίζεται σε διεισδυτικά μεταφορικά σχήματα της σκέψης (*pervasive metaphorical schemes of thought*), τα οποία συμβάλλουν στην ανάδυση των σύνθετων νοημάτων που αποδίδουν οι άνθρωποι στις συγκεκριμένες γλωσσικές εκφράσεις (Gibbs et Beitel, 1995).

1.3.4. Η μετωνυμία ως γλωσσικό σχήμα

1.3.4.1. Ορισμός της μετωνυμίας

Η ετυμολογία της λέξης «μετωνυμία» προέρχεται από την πρόθεση «μετά» και το αρχαιοελληνικό ουσιαστικό «όνυμα» που σημαίνει 'όνομα', γλωσσικά στοιχεία τα οποία μας παραπέμπουν στην αλλαγή ή αντικατάσταση ενός ονόματος (συγκεκριμένου ή αφηρημένου αντικειμένου, ιδέας κ.ά.).

Επιχειρώντας να την ορίσουμε, μπορούμε να πούμε ότι η μετωνυμία είναι το λεκτικό σχήμα κατά το οποίο αντί της έννοιας *χ* χρησιμοποιείται η έννοια *ψ*, η οποία, στην καθημερινή εμπειρία, συνδέεται στενά με τη *χ* βάσει ενός χαρακτηριστικού γνωρίσματος (Crystal, 1997; Γκίκας, Δρακόπουλος, Ευαγγέλου & Ρώμας, 1997; Μπαμπινιώτης, 2002; Παρίσης & Παρίσης, 2003; Σακελλαριάδης, 2004; Σταθόπουλος, 2007).

Σύμφωνα, επίσης, με έναν ακριβέστερο –και διεισδυτικότερο, κατά τη γνώμη μας στο συγκεκριμένο γλωσσικό φαινόμενο– ορισμό που δίνουν οι Αθανασιάδου και Μηλαπίδης (2004), η μετωνυμία οφείλεται σε ένα είδος κατοχυρωμένης στον κόσμο «γειννίας»²¹, όπου η τοπική, καταρχήν, εγγύτητα και, γενικότερα, η στενότητα της σχέσης ανάμεσα σε δύο οντότητες του κόσμου επιτρέπει σε μια γλωσσική έκφραση

²¹ Πρόκειται για μετάφραση του όρου «contiguity» κατά τους Αθανασιάδου & Μηλαπίδη (2004), που υιοθετείται και από το Βελούδη (Βελούδης, 2005).

που παραπέμπει τυπικά (κυριολεκτικά) στην πρώτη και μη-κυριολεκτικά (μετωνυμικά) στη δεύτερη (Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004, στο Βελούδης, 2005).

1.3.4.2. Γενικά χαρακτηριστικά των μετωνυμιών

Σε αντίθεση με τις παροιμίες, οι οποίες φέρουν, όπως είδαμε,²² πληθώρα χαρακτηριστικών που τις διαφοροποιούν με κάποια ευκολία από τις λοιπές γλωσσικές εκφράσεις, τα κύρια χαρακτηριστικά που μπορούμε να επισημάνουμε για τις μετωνυμίες είναι τα εξής:

- *Οι συνδεόμενες έννοιες που αντικαθίστανται, προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο μετωνυμικός λόγος, δεν είναι τυχαίες αλλά αναφέρονται στο ίδιο αντικείμενο· άρα, έχουν στενή σημασιολογική σχέση.* Για παράδειγμα, λέμε «Σήμερα το νυστέρι κάνει θαύματα» εννοώντας/δηλώνοντας την «Πλαστική Χειρουργική»· και, όπως είναι εμφανές, οι έννοιες αυτές έχουν στενή σημασιολογική σχέση.
- *Η πλειοψηφία των συνδεόμενων εννοιών που αντικαθίστανται, προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο μετωνυμικός λόγος, αναφέρονται σε αντικείμενα ή έννοιες της καθημερινής μας εμπειρίας.* Για παράδειγμα, λέμε «ρόδα» ή «τιμόνι» εννοώντας/δηλώνοντας το «αυτοκίνητο»· και σ' αυτή την περίπτωση, όπως είναι εμφανές, οι έννοιες αυτές ανήκουν στο καθημερινό μας γλωσσικό ρεπερτόριο.
- *Η πλειοψηφία τους εκφέρεται με το γλωσσικό σχήμα της μεταφοράς, όπως, για παράδειγμα, στη γλωσσική έκφραση «Είμαι το μαύρο πρόβατο (=ο ταραχοποιός/ασυμβίβαστος ή δύσκολος χαρακτήρας) της οικογένειας».*
- *Είναι (σχετικά) σύντομες και δίχως μέτρο, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, με τη μετωνυμία «Ο Γιάννης είναι στο χακί (=στο στρατό)».*

1.3.4.3. Οι ελληνικές μετωνυμίες

Όπως και οι παροιμίες, οι μετωνυμίες συνδέονται με την κουλτούρα του λαού μας και χρησιμοποιούνται σε μεγάλο βαθμό από τους χρήστες της ελληνικής γλώσσας σε καθημερινή σχεδόν βάση.

Κάποια παραδείγματα ελληνικών μετωνυμιών, άλλα περισσότερο και άλλα λιγότερο διαδεδομένα, είναι τα εξής: «Η Κατερίνη (=οι κάτοικοι της Κατερίνης) είναι φιλόξενη πόλη», «Μετά την παράσταση, έκλαιγε όλο το θέατρο (=οι θεατές)», «Έφαγε όλο το τσουκάλι (=το περιεχόμενο της κατσαρόλας, το φαγητό)», «Ήπιαμε

²² Βλ. 1.3.1.2. Γενικά χαρακτηριστικά των παροιμιών.

ένα ολόκληρο *μπουκάλι* (=το περιεχόμενο του μπουκαλιού, π.χ. κρασί!)», «Το πολύ *γυαλί* (=οι συχνές εμφανίσεις στην τηλεόραση) την κατέστρεψε», «*Η επιστήμη* (=οι επιστήμονες) πρέπει να εργάζεται για την εξάλειψη των ανθρώπινων προβλημάτων», «*Όλη η Ευρώπη* (=οι Ευρωπαίοι) αντιμετωπίζει οξύ πρόβλημα ανεργίας», «*Στράγγισε* (=δεν αισθάνεται πια) η ψυχή μου», «Έχει καρδιά *μάλαμα* (=καλή/συμπονετική)», «Μιλάμε για *λευκό γάμο* (=δίχως συζυγικές υποχρεώσεις)», «Έχει καρδιά *περιβόλι* (=καλή/συμπονετική)», «*Βιασμός* (=κακή χρήση/παραβίαση) της ελληνικής γλώσσας» κ.ά. Επίσης, χρησιμοποιούμε καθημερινά έννοιες, όπως «*στέγη*» αντί «σπίτι», «*κροίσος*» αντί «πάμπλουτος», «*μεσσαλίνα*» αντί «ανήθικη και αδίστακτη γυναίκα», «*Όμηρος*» αντί «ομηρικά ποιήματα», «*Αθήνα*» αντί «Αθηναίοι» κ.λπ.

Όπως επισημαίνουν διάφοροι μελετητές, οι σχέσεις μετωνυμίας μπορούν να λάβουν διαφορετικές μορφές (Crystal, 1997; Γκίκας, Δρακόπουλος, Ευαγγέλου & Ρώμας, 1997; Παρίσης & Παρίσης, 2003; Σακελλαριάδης, 2004; Σταθόπουλος, 2007). Οι βασικότερες από αυτές τις μορφές δίνονται ανά κατηγορίες, μαζί με παραδείγματα, στον Πίνακα 2 που ακολουθεί:

Πίνακας 2. Κατηγοριοποίηση των σχέσεων των ελληνικών μετωνυμιών και αντίστοιχα παραδείγματα

Κατηγορία μετωνυμιών	Σχέση μετωνυμίας	Παράδειγμα
Το μέρος αντί του όλου	Χρησιμοποιείται το μέρος ενός τμήματος/μιας ομάδας αντί όλης της ομάδας.	«Οι επιχειρηματίες θέλουν φτηνά <i>εργατικά χέρια</i> »
Το όλο αντί του μέρους	Χρησιμοποιείται ολόκληρη η ομάδα αντί συγκεκριμένου τμήματός της.	«Τι ώρα βγήκατε από την <i>αίθουσα</i> ;»
Το περιέχον αντί του περιεχομένου	Γίνεται αναφορά σε ένα «περιεχόμενο» (π.χ. άνθρωποι, υλικό), ενώ χρησιμοποιείται το πράγμα στο οποίο αυτό περιέχεται.	«Φτάνει ένα <i>ποτηράκι</i> , γιατί πρέπει να επιστρέψω οδηγώντας»
Το υλικό αντί του αντικειμένου	Χρησιμοποιείται το υλικό αντί για το αντικείμενο.	«Το πολύ <i>γυαλί</i> δίνει θέση στη Βουλή!»
Ο δημιουργός αντί του δημιουργήματος	Χρησιμοποιείται το όνομα του δημιουργού	«Ο <i>Ελύτης</i> αναδεικνύει τη φωτεινή πνευματικότητα

<i>(ή ο παραγωγός αντί του παραγόμενου)</i>	αντί για το δημιούργημά του.	του ελληνικού τοπίου»
Η αιτία αντί του αποτελέσματος (και το αντίστροφο)	Το αφηρημένο έχει τον ειδικό χαρακτήρα του αιτίου που παράγει μια συμπεριφορά.	«Ο φανατισμός ευθύνεται για πολλά εγκλήματα»
Ο τόπος αντί του θεσμού	Γίνεται αναφορά στον τόπο ενός θεσμού αντί στο θεσμό καθαυτό.	«Αθήνα και Άγκυρα κάθονται στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων»
Ο τόπος αντί του γεγονότος	Γίνεται αναφορά στον τόπο που λαμβάνει χώρα το γεγονός αντί στο γεγονός καθαυτό.	«Η εισβολή στο Ιράκ έριξε τον Μπους»
Το ελεγχόμενο αντί του ελέγχοντος	Γίνεται αναφορά στον παράγοντα που ελέγχεται αντί στον παράγοντα που ελέγχει.	«Τα μέσα μαζικής μεταφοράς έχουν στάση εργασίας»

Στη συνέχεια, δίνονται δύο παραδείγματα ελληνικών μετωνυμιών και η γλωσσική ανάλυση του περιεχομένου τους:

1ο παράδειγμα ελληνικής μετωνυμίας

Πρόταση: «Θα ληφθούν μέτρα για την τρίτη ηλικία»

Τύπος πρότασης: Μετωνυμία

Κύριο χαρακτηριστικό μετωνυμίας:

Λεκτική αντικατάσταση → Στη θέση της έννοιας «ηλικιωμένοι», που γλωσσικά επιβάλλεται να χρησιμοποιηθεί, τίθεται μια άλλη έκφραση, η «τρίτη ηλικία», η οποία, ωστόσο, είναι σημασιολογικά συγγενική της.

2ο παράδειγμα ελληνικής μετωνυμίας

Πρόταση: «Μετά την παράσταση, έκλαιγε όλο το θέατρο»

Τύπος πρότασης: Μετωνυμία

Κύριο χαρακτηριστικό μετωνυμίας:

Λεκτική αντικατάσταση → Στη θέση της έννοιας «θεατές», που γλωσσικά επιβάλλεται να χρησιμοποιηθεί, τίθεται μια άλλη έννοια, το «θέατρο», η οποία, ωστόσο, είναι σημασιολογικά συγγενική της.

Όπως αντιλαμβανόμαστε και από τα παραπάνω παραδείγματα, οι μετωνυμίες, όπως και οι παροιμίες, αποτελούν μορφές έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου ή λεκτικούς τρόπους και είναι, κατ' επέκταση, προϊόν μεταφορικής σκέψης. Συνάμα, χρησιμοποιούνται στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία των ανθρώπων και χαρακτηρίζονται από την αντικατάσταση εννοιών που ανήκουν στο ίδιο σημασιολογικό πεδίο, με απώτερο σκοπό την έκφραση ενός συγκεκριμένου νοήματος με ιδιαίτερη έμφαση, δηλαδή πιο «παραστατικά».

Σε γενικές γραμμές, οι μετωνυμίες, όπως και οι παροιμίες, συνιστούν ένα μεταφορικό τρόπο έκφρασης, όπου φαίνεται να επιδρούν οι ίδιοι παράγοντες λειτουργίας με τις παροιμίες: η 'ειδική' ανάγνωση, αποκωδικοποίηση και κατανόηση του πραγματικού νοήματος της μετωνυμικής έκφρασης, όπως και το 'πλαίσιο' (π.χ. γλωσσικό, ιστορικό κ.ά.) μέσα στο οποίο δίνονται αυτές οι μορφές έκφρασης του μεταφορικού λόγου ως ερέθισμα.

1.3.5. Η έρευνα του μετωνυμικού λόγου στο χώρο της Ψυχολογίας

1.3.5.1. Η παραδοσιακή και η σύγχρονη άποψη για το μετωνυμικό λόγο

Σύμφωνα με την παραδοσιακή άποψη, η μετωνυμία σχετίζεται με την ονοματοθεσία και αφορά την αντικατάσταση του ονόματος ενός πράγματος, όπου τα δύο πράγματα συνδέονται κάπως μεταξύ τους (Guan, 2009). Επίσης, η παραδοσιακή άποψη σκιαγραφείται και με τον ορισμό των Αθανασιάδου και Μηλαπίδης, που προαναφέραμε,²³ σύμφωνα με τον οποίο η μετωνυμία οφείλεται σε ένα είδος κατοχυρωμένης στον κόσμο 'γειννίας' (contiguity) (Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004, στο Βελούδης, 2005).

Πλευρές της παραπάνω συνάφειας ή 'γειννίας' στον κόσμο εκφράζουν οι μετωνυμίες με τις διαφορετικές μορφές που λαμβάνουν: «το μέρος αντί του όλου», «το όλο αντί του μέρους», «το περιέχον αντί του περιεχομένου», «το υλικό αντί του αντικειμένου», «ο δημιουργός αντί του δημιουργήματος», «η αιτία αντί του αποτελέσματος», «ο τόπος αντί του θεσμού», «ο τόπος αντί του γεγονότος», «το ελεγχόμενο αντί του ελέγχοντος» κ.ά. (βλ. και Πίνακα 2, σελ. 35-36).

Η Γνωσιακή Γλωσσολογία, από τη μεριά της, εκπροσωπώντας τη σύγχρονη άποψη περί μετωνυμικού λόγου, αποδέχεται κατά βάση την παραδοσιακή αντίληψη για τη μετωνυμία (Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004; Βελούδης, 2005; Guan, 2009).

²³ Βλ. 1.3.4.1. Ορισμός της μετωνυμίας.

Ωστόσο, επιχειρώντας να προσδιορίσει ακριβέστερα το φαινόμενο, κατευθύνεται στην άποψη ότι *η μετωνυμία είναι μια γνωσιακή διαδικασία*, στην οποία μια εννοιακή οντότητα, το όχημα, παρέχει νοητική πρόσβαση σε μια άλλη εννοιακή οντότητα, το στόχο, μέσα στο ίδιο πεδίο (Lakoff, 1987; Lakoff & Johnson, 1999; Langacker, 2000; Kövecses, 2002; Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004; Βελούδης, 2005). Αναλυτικότερα:

Λαμβάνοντας υπόψη την προσέγγιση των Panther & Radden (1999), *η μετωνυμία αποτελεί κατηγορία της μεταφοράς*, άποψη που συνάδει με την παραδοσιακή αντίληψη περί μεταφοράς.

Από την άλλη πλευρά, οι Lakoff & Johnson (1980) υποστηρίζουν ότι *η μετωνυμία*, όπως και η μεταφορά, δεν περιορίζεται στη γλωσσική έκφραση αλλά *αποτελεί ένα δυναμικό γνωστικό εργαλείο* με το οποίο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο. Όπως επισημαίνουν: «Η μετωνυμία μάς επιτρέπει να αντιληφθούμε κάποιο πράγμα μέσω της σχέσης που έχει με κάποιο άλλο πράγμα. Οι μετωνυμίες δε δομούν μόνο τη γλώσσα μας, αλλά και τις σκέψεις, πεποιθήσεις και πράξεις μας [...] αποτελούν τμήμα της καθημερινότητάς μας, του πώς σκεφτόμαστε και πράττουμε όπως και του πώς μιλάμε» (Lakoff & Johnson, 1980).

Την παραπάνω άποψη των Lakoff & Johnson (1980) ενισχύουν και οι Radden & Kövecses (1999), οι οποίοι αντιμετωπίζουν τη *μετωνυμία ως νοητική διεργασία* κατά την οποία μια εννοιολογική οντότητα, το όχημα, παρέχει προσπέλαση σε μια άλλη εννοιολογική οντότητα, το στόχο, διαμέσου του ίδιου γνωστικού μοντέλου.

Σε γενικές γραμμές, οι σύγχρονοι γνωσιακοί γλωσσολόγοι, ανεξάρτητα από τις όποιες επιμέρους διαφορές στις προσεγγίσεις τους (π.χ. εάν η μετωνυμία υπάγεται ή όχι στη μεταφορά)²⁴, συγκλίνουν στην άποψη ότι η μετωνυμία αποτελεί μια νοητική διαδικασία που μας παρέχει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε μια οντότητα μέσω μιας άλλης οντότητας· πρόκειται για μια λειτουργία που μας βοηθά στην κατανόηση εννοιών· με άλλα λόγια, η μετωνυμία αποτελεί ένα αποτελεσματικό γνωστικό εργαλείο για την κατανόηση του κόσμου, καθώς είναι στενά συνδεδεμένη με την ανθρώπινη εμπειρία και παρέχει νοητική προσπέλαση σε άλλες εννοιακές οντότητες μέσα στο ίδιο εννοιολογικό πλαίσιο· πρόκειται, δηλαδή, για *εννοιολογικό φαινόμενο* (Lakoff & Johnson, 1980; Langacker, 1993; Blank, 1999; Radden & Kövecses, 1999; Guan, 2009). Για παράδειγμα, όπως επισημαίνουν οι Lakoff και Johnson (1999),

²⁴ Βλ. στη συνέχεια 1.3.6. *Μεταφορά και μετωνυμία*.

στην έκφραση «Όσα φέρνει η ώρα δεν τα φέρνει ο χρόνος», μια σειρά από εξωτερικά γεγονότα, όπως είναι λ.χ. η κατευθυντικότητα, η συνέχεια και η αδυναμία διαίρεσης, μέτρησης και επιστροφής του χρόνου, βοηθούν στη μετωνυμική, στη μεταφορική – για την ακρίβεια–, αντίληψη του χρόνου.

1.3.5.2. Η στροφή των μελετητών στο μετωνυμικό λόγο

Η διερεύνηση του μετωνυμικού λόγου στο χώρο της Ψυχολογίας βρίσκεται σε σχετικά πρώιμο στάδιο, καθώς μελετάται κυρίως από φιλόλογους και γλωσσολόγους, οι οποίοι αντιμετωπίζουν τη μετωνυμία αποκλειστικά και μόνο ως γλωσσικό φαινόμενο (Γκίκας, Δρακόπουλος, Ευαγγέλου & Ρώμας, 1997; Μπαμπινιώτης, 2002; Παρίσης & Παρίσης, 2003; Σακελλαριάδης, 2004).

Ωστόσο, η δυναμικότητα του φαινομένου της μετωνυμίας, που πηγάζει και από τη σχέση της με τη μεταφορά, που θα δούμε στη συνέχεια,²⁵ έχει απασχολήσει έντονα τα τελευταία χρόνια αρκετούς μελετητές στο χώρο της Ψυχολογίας, και ειδικότερα γνωσιακούς γλωσσολόγους.

Συγκεκριμένα, οι μελετητές του μετωνυμικού φαινομένου στο χώρο της Ψυχολογίας το προσεγγίζουν μελετώντας πτυχές του, όπως είναι, κατά κύριο λόγο, η σχέση μεταξύ μετωνυμίας και μεταφοράς, η βαρύτητα των μετωνυμικών εκφράσεων και η επίδραση της μετωνυμίας στην ανθρώπινη επικοινωνία (Papafragou, 1995/1996/1998; Langacker, 2000; Kövecses, 2002; Guan, 2009; Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004; Βελούδης, 2005).

1.3.6. Μεταφορά και μετωνυμία

Η μεταφορά και η μετωνυμία, όπως και η μεταξύ τους σχέση, ανήκουν στο πεδίο έρευνας που αφορά την αλληλεπίδραση του τρίπτυχου «ομιλητής-κόσμος-γλώσσα».²⁶ Στο πλαίσιο αυτό, θα έλεγε κανείς ότι η «συνάντηση» αυτών των δύο φαινομένων είναι αναπόφευκτη και μπορούμε να την αποδώσουμε μέσα από τις σημαντικότερες και εμφανέστερες ομοιότητες και διαφορές τους.

Καταρχήν, οι ομοιότητές τους μπορούν να συνοψισθούν στα εξής: *τόσο η μεταφορά όσο και η μετωνυμία*, όπως επισημαίνουν και οι Lakoff και Turner (1989),

²⁵ Βλ. υποσημ. 24.

²⁶ Υιοθετούμε την έκφραση με έμφαση που δίνει στο συγκεκριμένο τρίπτυχο, όπως και στην αλληλεπίδραση των επιμέρους στοιχείων του, ο Βελούδης (Βελούδης, 2005).

είναι εννοιακές (*conceptual*) κατά τη φύση τους, *μπορούν να συμβατικοποιηθούν*²⁷ και να περάσουν απαρατήρητες, είναι δυνατό να *εξηγηθούν ως διαδικασίες συνάρτησης* και, τέλος, *δίνουν τη δυνατότητα στη γλώσσα να αυξήσει τα (εκφραστικά-επικοινωνιακά) μέσα της*.

Από την άλλη μεριά, η *βασική διαφορά* τους μπορεί να συνοψισθεί στο εξής: ενώ η μεταφορά μάς παρέχει τη δυνατότητα να δώσουμε δομή και να χειριστούμε αποτελεσματικότερα ένα λιγότερο απτό και σχετικά δυσνόητο πεδίο-στόχο μέσω ενός *άλλου*, περισσότερο απτού και σχετικά κατανοητού πεδίου-πηγή/βάση – μεταφέροντας εννοιακό υλικό και σχέσεις από το δεύτερο στο πρώτο–,²⁸ η μετωνυμία μάς επιτρέπει να εννοήσουμε μια κατηγορία ενός πεδίου μέσω μιας άλλης κατηγορίας του *ίδιου πεδίου* (Lakoff & Turner, 1989; Kövecses, 2002).

Με άλλα λόγια, όπως επισημαίνει ο Βελούδης (2005), *η μεταφορά έχει ως βασική της λειτουργία να επιτρέπει την κατανόηση ενός πράγματος με τους όρους ενός άλλου πράγματος. Αντίθετα, η μετωνυμία έχει ως βασική της λειτουργία να παρέχει νοητική, γνωσιακή προσπέλαση σε ένα στόχο μέσω μιας πηγής-δείκτη*.

Ωστόσο, τα δύο φαινόμενα δεν τα χαρακτηρίζουν μόνο ομοιότητες και διαφορές. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι στην τομή αυτών των σχέσεων κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν ότι μπορούμε να διακρίνουμε και μια *σχέση υπαγωγής*, καθώς πολλές εννοιακές μεταφορές, όπως παρατηρεί ο Kövecses (2002), παράγονται μάλλον από εννοιακές μετωνυμίες. Μάλιστα, σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή, η παραγωγή αυτή αφορά σε συσχετισμούς που κινητοποιεί η καθημερινή μας εμπειρία (Kövecses, 2002). Από την άλλη μεριά, ο Αριστοτέλης πρέσβευε την υπαγωγή της μετωνυμίας στη μεταφορά. Με τη πάροδο του χρόνου, όμως, οι μελετητές, κυρίως οι γνωσιακοί γλωσσολόγοι, άρχισαν να διαχωρίζουν τα δύο φαινόμενα, με αποτέλεσμα μερίδα των σύγχρονων γλωσσολόγων να θεωρεί ότι η μετωνυμία αποτελεί μορφή έκφρασης της μεταφοράς (Guan, 2009).

Ανεξάρτητα από το εάν η μετωνυμία υπάγεται ή όχι στη μεταφορά, αυτό που είναι ιδιαίτερης σημασίας είναι το γεγονός ότι *η μετωνυμία φέρει το μεταφορικό στοιχείο*, δεδομένου ότι στηρίζεται σε ένα είδος μεταβίβασης ή ‘γειννίας’ (contiguity) που λαμβάνει χώρα ανάμεσα σε οντότητες ενός ‘μικροκόσμου’²⁹: στην περίπτωση της

²⁷ Με άλλα λόγια, τόσο η μεταφορά όσο και η μετωνυμία μπορούν να αποτελέσουν αυτόματα, ασύνειδα, μοντέλα σκέψης με γενική ισχύ.

²⁸ Δεδομένου, βέβαια, ότι είμαστε σε θέση να προβούμε σε οποιαδήποτε διάκριση ανάμεσα στα πεδία.

²⁹ Ως «μικρόκοσμο» μεταφράζουμε τον όρο «domain», προκειμένου να αναφερθούμε σε ένα σύνολο οντοτήτων και σχέσεων μεταξύ τους με συνοχή και ομοιογένεια.

μεταφοράς μιλάμε για ‘μεταφορά μεταξύ δύο μικρόκοσμων’ (π.χ. *Ναυάγησε ο γάμος μας*), ενώ στην περίπτωση της μετωνυμίας μιλάμε για ‘μεταφορά εντός ενός μικρόκοσμου’ (π.χ. *Ήπια δυο ποτηράκια στη γιορτή μου*). Η πλειοψηφία, μάλιστα, των μελετητών συμφωνεί με την άποψη ότι η ‘γεινίαση’ αποτελεί το ‘κλειδί’ για την κατανόηση του τι είναι η μετωνυμία (Lakoff & Johnson, 1987; Croft, 1993; Blank, 1999; Panther & Thornburg, 1999; Guan, 2009).

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω και το γεγονός ότι οι μετωνυμίες, όπως και οι παροιμίες, αποτελούν μορφές έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου και ιδιαίτερα δυναμικά φαινόμενα, μπορούμε να δικαιολογήσουμε το ενδιαφέρον των μελετητών, πέρα από τον παροιμιακό λόγο, για την ιδιαίτερα διαδεδομένη και συχνή, σε καθημερινή σχεδόν βάση, χρήση του μετωνυμικού λόγου από τους ανθρώπους.

1.4. ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

1.4.1. Εισαγωγή – Ορισμός

Ο όρος «Πραγματολογία» (Pragmatics) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από το φιλόσοφο Charles Morris (1938), αλλά ο συγκεκριμένος κλάδος αναπτύχθηκε πολύ αργότερα χάρη στις μελέτες των Άγγλων φιλοσόφων John Austin (1962) και Paul Grice (1975), καθώς και του Αμερικανού φιλοσόφου John Searle (1969). Οι μελέτες αυτές βασίστηκαν στη λεγόμενη «θεωρία του γλωσσικού λειτουργισμού», που διατύπωσε ο φιλόσοφος Ludwig Wittgenstein, σύμφωνα με την οποία *η σημασία μιας λέξης αποκαλύπτεται μόνο κατά τη χρήση της* (Wittgenstein, 1953).³⁰

Επιχειρώντας να την ορίσουμε, μπορούμε να πούμε ότι Πραγματολογία είναι: «η μελέτη της χρήσης της γλώσσας, σε αντίθεση με τη μελέτη του γλωσσικού συστήματος που αφορά κατά κύριο λόγο τη Γλωσσολογία» (Moeschler & Reboul, 1994, στο Τοκατλίδου, 2004), «ο επιστημονικός κλάδος της Γλωσσολογίας που μελετά τους τρόπους με τους οποίους το περιβάλλον, ιδίως το εξωγλωσσικό –π.χ. τα άτομα, ο χώρος, ο χρόνος, οι συνθήκες επικοινωνίας, οι προϋποθέσεις κ.ά.– επιδρούν στην κατανόηση και ερμηνεία των λεγομένων» (Stratton & Hayes, 1993; Μπαμπινιώτης, 2002), «η μελέτη της διεπίδρασης των ανθρώπων όταν χρησιμοποιούν τη γλώσσα» (Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004).

1.4.2. Γλωσσική χρήση και επικοινωνιακή πρόθεση

Στηριζόμενοι κυρίως στον ορισμό της Πραγματολογίας που δίνουν οι Αθανασιάδου και Μηλαπίδης (2004), επισημαίνουμε ότι η *γλωσσική χρήση (language-in-use)* ορίζεται ως ένα μέρος της ανθρώπινης διεπίδρασης. Αρκεί να αναλογιστούμε ότι καθημερινά συμμετέχουμε σε κοινωνικές ομάδες (π.χ. οικογένεια, σχολείο, εργασία κ.ά.) και βρισκόμαστε σε διεπίδραση/αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους. Σε αυτό το πλαίσιο, η γλωσσική χρήση αποτελεί τμήμα αυτής της διεπίδρασης/αλληλεπίδρασης των ανθρώπων και ένα από τα κύρια εργαλεία για την καθημερινή επικοινωνία τους είναι η *ομιλία*.

³⁰ Λαμβάνοντας υπόψη τους πρωτεργάτες της, καθώς και το γεγονός ότι ορισμένες κεντρικές έννοιές της οφείλονται σε φιλοσόφους, μας δημιουργείται η εντύπωση ότι η Πραγματολογία είναι Φιλοσοφία. Αυτό, όμως, δεν ισχύει. Μπορεί ο συγκεκριμένος κλάδος να διατηρεί συγγένεια με τη Φιλοσοφία, αλλά είναι κλάδος της Γλωσσολογίας. Βέβαια, πρέπει να σημειώσουμε ότι οι έννοιες και οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί η Πραγματολογία αποτελούν ελέγχσιμο υλικό από τη Φιλοσοφία και ειδικότερα από τη Φιλοσοφία της Γλώσσας.

Η ομιλία δε χρησιμοποιείται πάντα με κάποια πρόθεση. Άλλωστε, πολύ συχνά μιλάμε απλά και μόνο για να μιλήσουμε, όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση που κουβεντιάζουμε, όπου δε θέλουμε απαραίτητα να μεταδώσουμε πληροφορίες ή τις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες μας, αλλά μάλλον να δημιουργήσουμε κοινωνικές σχέσεις μέσω της φατικής λειτουργίας της γλώσσας (*phatic function*). Συνεπώς, ένα μεγάλο μέρος της ομιλίας μας καθημερινά διεξάγεται απλά και μόνο για να δείξουμε ο ένας στον άλλον ότι είμαστε ενήμεροι της παρουσίας του άλλου και να δημιουργήσουμε κοινωνικές σχέσεις.

Εντούτοις, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι οποίες και μας ενδιαφέρουν ιδιαίτερα στην έρευνά μας, *εμπλεκόμαστε σε επικοινωνιακές διεπιδράσεις*, όπου μεταδίδουμε στο συνομιλητή μας τι συμβαίνει στο μυαλό μας: αυτό που βλέπουμε, που σκεφτόμαστε, που γνωρίζουμε, που θέλουμε, που πιστεύουμε, που αισθανόμαστε ή που προτιθέμεθα να κάνουμε. Με άλλα λόγια, *μεταδίδουμε στο συνομιλητή μας μια νοητική κατάσταση*.

Προκειμένου να βοηθήσουμε το συνομιλητή μας να συνειδητοποιήσει τις νοητικές μας καταστάσεις, χρησιμοποιούμε λέξεις. Ο,τιδήποτε επιχειρούμε να πετύχουμε με τη γλώσσα μας –π.χ. έκκληση, προσταγή, πειθώ, πληροφόρηση, ενθάρρυνση, συμβουλή, μομφή κλπ.– ονομάζεται *επικοινωνιακή πρόθεση* (*communicative intention*) (Levinson, 1983; Davis, 1991; Grundy, 1995; Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004). Για παράδειγμα, όταν λέει ένας καθηγητής σε κάποιον μαθητή του που προσπαθεί να βελτιωθεί στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας «Σήμερα τα πήγες καλύτερα στην Έκθεση», προσπαθεί να τονώσει το ηθικό του μαθητή του και να τον κρατήσει σε εγρήγορση. Δηλαδή, ο καθηγητής εκφράζει με αυτό τον τρόπο την πρόθεσή του να ενδυναμώσει την εκπαιδευτική προσπάθεια του μαθητή του.

1.4.3. Επικοινωνιακή πρόθεση και γλωσσικές πράξεις

Σύμφωνα με τη θεωρία της Πραγματολογίας, αυτές καθαυτές οι λέξεις που χρησιμοποιούμε για να πραγματώσουμε μια επικοινωνιακή πρόθεση συνιστούν τη λεγόμενη «γλωσσική πράξη» (*speech act*) (Austin, 1962; Searle, 1969; Levinson, 1983; Grundy, 1995). Επιχειρώντας, μάλιστα, έναν πιο αυστηρό ορισμό, μπορούμε να πούμε ότι *γλωσσική πράξη είναι το σύνολο των λέξεων που εκφέρουμε προκειμένου να πραγματώσουμε μια επικοινωνιακή πρόθεση* (Austin, 1962; Searle, 1969; Grice, 1975; Levinson, 1983; Davis, 1991; Grundy, 1995; Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004).

Η γλωσσική πράξη αποτελεί κεντρική έννοια για την Πραγματολογία, μολονότι δεν ήταν αρχικά. Για την ακρίβεια, στις πρώιμες μελέτες των φιλοσόφων της γλώσσας το κύριο, αλλά και μοναδικό, θέμα σχετικά με τη χρήση της γλώσσας ήταν να εξηγήσουν πώς κάνουμε αληθείς δηλώσεις και πώς μπορούμε να καθορίσουμε τις συνθήκες αληθείας αυτού που λέγεται. Όμως, από το φιλόσοφο της γλώσσας Austin (1962) και μετά, το αντικείμενο αυτών των μελετών μετατοπίστηκε, διότι διαπιστώθηκε ότι, όταν εκφωνούμε κάτι, δεν είναι αποκλειστικά και μόνον ζήτημα αληθείας ή ψεύδους αλλά, πάνω απ' όλα, κάθε εκφώνημα είναι μια γλωσσική πράξη· δηλαδή 'κάνουμε' κάτι με τις λέξεις και δε λέμε απλώς κάτι.

1.4.4. Γλωσσικές πράξεις: το επίκεντρο των πραγματολογικών θεωρήσεων

Ο φιλόσοφος της γλώσσας Austin είναι ο πρόδρομος της «θεωρίας της γλωσσικής πράξης» (speech act theory) και συγγραφέας του βιβλίου *How to do things with words* (1962). Όπως και άλλοι φιλόσοφοι της γλώσσας, επιχείρησε να εξηγήσει πώς κάνουμε αληθείς δηλώσεις και πώς μπορούμε να καθορίσουμε τις συνθήκες αληθείας αυτού που λέγεται. Ειδικότερα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν επιτελούμε μόνο πληροφοριακές πράξεις, δηλαδή δε «λέμε» μόνο κάτι που μπορεί να θεωρηθεί αληθές ή ψευδές. Για παράδειγμα, έστω ότι έχουμε τη γλωσσική πράξη «Η ηλεκτρική κουζίνα μου δε λειτουργεί». Σ' αυτή την περίπτωση, ο ομιλητής εκφράζει αυτό που βλέπει ή νομίζει ότι συμβαίνει και πληροφορεί κάποιον άλλον σχετικά με αυτό. Μολονότι αυτή η δήλωση αναμένεται να είναι αληθής, μπορεί στην πραγματικότητα να είναι ψευδής, εάν ο ομιλητής ενδέχεται να ξέχασε να συνδέσει την ηλεκτρική κουζίνα με το ηλεκτρικό ρεύμα. Επίσης, έστω ότι έχουμε τη γλωσσική πράξη «Μαρία, σ' ευχαριστώ που είσαι πάντα τόσο εξυπηρετική». Σ' αυτή την περίπτωση, ο ομιλητής εκφράζει τις ευχαριστίες του και επαινεί το συγκεκριμένο άτομο για την εξυπηρετική στάση που το χαρακτηρίζει.

Σε γενικές γραμμές, ο Austin (1962) κατέληξε στο εξής συμπέρασμα: ο ομιλητής χρησιμοποιεί τη γλώσσα όχι μόνο για να περιγράψει τον κόσμο αλλά και για να πραγματοποιεί, «να επιτελεί» πράξεις, γλωσσικές πράξεις, τις οποίες αποκαλεί «επιτελεστικές γλωσσικές πράξεις» (performative acts). Ειδικότερα, μια γλωσσική πράξη συνίσταται στις ακόλουθες επιμέρους πράξεις:

- α) *Λεκτική ή εκφωνητική πράξη (locutionary act)*: Αφορά την παραγωγή μιας συγκεκριμένης έκφρασης με συμβατική μορφή και νόημα.
- β) *Προσλεκτική πράξη ή προσλεκτική δύναμη/ισχύς (illocutionary act/force)*: Αποδίδει

την *πρόθεση* του ομιλητή που χρησιμοποιεί τη συγκεκριμένη φράση (π.χ. υπόσχεση, διαταγή, αίτηση, ονοματοδοσία, απειλή, πληροφόρηση, μομφή κ.ά.). Διακρίνεται σε *άμεση/ρητά επιτελεστική*, που αφορά το επιφανειακό νόημα που μεταφέρεται από τα λεγόμενα, και *έμμεση επιτελεστική*, που αφορά το νόημα που εκφράζεται έμμεσα από τα λεγόμενα. Για παράδειγμα, έχουμε την έκφραση «Μου δίνεις λίγο νερό;». Σ' αυτή την περίπτωση, η άμεση/ρητά επιτελεστική γλωσσική πράξη ισοδυναμεί με μια ερώτηση που απευθύνει κάποιος σε κάποιον άλλον, ενώ η έμμεση γλωσσική πράξη συνάδει με μια προσταγή που εκφράζεται έμμεσα με παράκληση.³¹ Τέλος, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η *προσλεκτική πράξη* δεν πραγματώνεται μόνο με συμβατικά γλωσσικά μέσα αλλά και με μη-γλωσσικά μέσα, όπως είναι λ.χ. οι χειρονομίες, οι εκφράσεις του προσώπου, οι στάσεις του σώματος κ.ά.

- γ) *Διαλεκτική πράξη ή διαλεκτικό αποτέλεσμα (perlocutionary act/effect)*: Αναφέρεται στην *επίδραση* που ασκεί η έκφραση του ομιλητή στον ακροατή, όπως συμβαίνει με τα εκφωνήματα που π.χ. τρομάζουν, θίγουν, γελοιοποιούν, πείθουν, δηλώνουν συμπάθεια κ.ά.

Ένα ζήτημα που προκύπτει από την παραπάνω διάκριση των γλωσσικών πράξεων είναι το πώς τις περιγράφουμε. Με αυτό ασχολήθηκε ο μαθητής του Austin, ο φιλόσοφος Searle (1969, 1976), ο οποίος πρότεινε μια *ταξινόμηση πέντε τύπων γλωσσικών πράξεων* που περιγράφονται στη συνέχεια:

- α) *Επιβεβαιωτικές ή βεβαιωτικές γλωσσικές πράξεις (assertives)*: Με αυτές ο ομιλητής επιβεβαιώνει ή δηλώνει κάτι, περιγράφει ή ζητάει πληροφορίες, γενικά αναλαμβάνει την ευθύνη για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης που εκφωνεί. Σε αυτές ανήκουν οι *δηλώσεις*, οι *ισχυρισμοί* και τα *συμπεράσματα*. Χαρακτηριστικά παραδείγματα επιβεβαιωτικών ή βεβαιωτικών γλωσσικών πράξεων είναι τα εξής: «Ο Νίκος και ο Χρήστος καπνίζουν πολύ», «Η Ειρήνη έκλεψε το κόσμημά μου».
- β) *Κατευθυντικές γλωσσικές πράξεις (directives)*: Με αυτές ο ομιλητής δίνει μια εντολή ή ζητάει κάτι και προσπαθεί να κατευθύνει (να πείσει, να ωθήσει) το δέκτη (π.χ. ακροατή) να κάνει ή να μην κάνει κάτι. Σε αυτές ανήκουν οι *παρακλήσεις*, οι *παραγγελίες*, οι *προσκλήσεις*, οι *προτάσεις*, οι *διαταγές* κλπ.

³¹ Να σημειώσουμε ότι όσο πιο έμμεση είναι η γλωσσική πράξη τόσο περισσότερα μεταφέρει στο δέκτη από αυτά που λέγονται/ακούγονται, δηλαδή τόσο πιο πολύ απέχει από την τυπική ισχύ της. Επίσης, η προσλεκτικότητα έχει μεγαλύτερη σημασία από το λογικό, τυπικό περιεχόμενο των εκφωνημάτων (Austin, 1962).

Χαρακτηριστικά παραδείγματα κατευθυντικών γλωσσικών πράξεων είναι τα εξής: «Θέλω να φύγεις από το σπίτι μου!», «Μπορείς να κλείσεις το παράθυρο, γιατί κρυώνω;».

- γ) *Εκφραστικές γλωσσικές πράξεις (expressives)*: Με αυτές ο ομιλητής εκφράζει τα συναισθήματα και τη στάση του, δηλαδή δίνει συγχαρητήρια, απολογείται, εκφράζει την ευγνωμοσύνη και τον έπαινό του, όπως και τα πιθανά παράπονά του. Σε αυτές ανήκουν τα *συγχαρητήρια*, οι *έπαινοι*, τα *συλλυπητήρια*, οι *απολογίες*, τα *παράπονα* κλπ. Χαρακτηριστικά παραδείγματα εκφραστικών γλωσσικών πράξεων είναι τα εξής: «Συγχαρητήρια για την πρόοδό σου!», «Μητέρα, το γεύμα ήταν εξαιρετικό!».
- δ) *Δηλωτικές γλωσσικές πράξεις (declaratives)*:³² Αυτός ο τύπος γλωσσικών πράξεων θεωρείται ότι επιφέρει μια συγκεκριμένη αλλαγή στον κόσμο, στην τάξη πραγμάτων, στο περιβάλλον, και χρησιμοποιείται από τον ομιλητή προκειμένου να δηλώσει ένα (νέο) κοινωνικό γεγονός. Σε αυτές ανήκουν οι *διορισμοί*, οι *καταδίκες*, οι *βαπτίσεις*, οι *απολύσεις* κλπ. Χαρακτηριστικά παραδείγματα δηλωτικών γλωσσικών πράξεων είναι τα εξής: «Με την παρούσα απόφαση διατάζω τη φυλάκισή σου», «Απολύεσαι!».
- ε) *Δεσμευτικές γλωσσικές πράξεις (commissives)*: Με αυτές ο ομιλητής δεσμεύεται να κάνει μελλοντικά ο ίδιος κάτι. Στο συγκεκριμένο τύπο γλωσσικών πράξεων ανήκουν οι *υποσχέσεις*, οι *απειλές* και οι *προσφορές*. Χαρακτηριστικά παραδείγματα δεσμευτικών γλωσσικών πράξεων είναι τα εξής: «Υπόσχομαι να σε επισκεφτώ την προσεχή Παρασκευή», «Κυρία Ισοπούλου, θα αναλάβω την έκδοση του διαζυγίου σας».

Συμπληρωματικά, να πούμε ότι οι προαναφερόμενοι πέντε τύποι γλωσσικών πράξεων μπορούν να ομαδοποιηθούν σε υπερώνυμες κατηγορίες στις οποίες είναι δυνατό να εφαρμοστούν παρόμοιες αρχές. Οι κατηγορίες αυτές είναι οι εξής τρεις: α) *καταστατικές γλωσσικές πράξεις (constitutive speech acts)*, οι οποίες αποτελούνται από διαφορετικούς τύπους γλωσσικών πράξεων που χρησιμοποιούνται σε δεδομένες περιστάσεις, β) *πληροφοριακές γλωσσικές πράξεις (informative speech acts)*, οι οποίες αποτελούνται από διαφορετικούς τύπους γλωσσικών πράξεων που παρέχουν πληροφόρηση, και γ) *αξιοτικές γλωσσικές πράξεις (obligative speech acts)*, οι οποίες

³² Ο αγγλικός όρος «declarative» δε χρησιμοποιείται εδώ με τη γραμματική του σημασία, που ισοδυναμεί με τον καταφατικό τρόπο, αλλά με την πραγματολογική του σημασία, που ισοδυναμεί με *δηλωτική γλωσσική πράξη (declarative speech act/declaration)* σε αντιδιαστολή με τις επιβεβαιωτικές/βεβαιωτικές, κατευθυντικές, εκφραστικές και δεσμευτικές γλωσσικές πράξεις.

αποτελούνται από διαφορετικούς τύπους γλωσσικών πράξεων που επιβάλλουν μια υποχρέωση ή δέσμευση στον ακροατή ή στο χρήστη τους, αντίστοιχα.

Ο Searle, τέλος, ορίζει την προσλεκτική πράξη, στην οποία πρωτοαναφέρθηκε ο καθηγητής του Austin (1962), ως την ελάχιστη μονάδα της γλωσσικής επικοινωνίας (Searle, 1971).

Στο Σχήμα 2 που ακολουθεί δίνονται συνοπτικά οι τύποι των συνηθέστερων γλωσσικών πράξεων και οι υποομάδες τους, όπως και μερικά χαρακτηριστικά ρήματα με τα οποία εκφέρονται.

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ					
Καταστατικές		Πληροφοριακές		Αξιοτικές	
↓		↓		↓	
Εκφραστικές	Δηλωτικές	Επιβεβαιωτικές	Πληροφοριακές	Κατευθυντικές	Δεσμευτικές
πράξεις	πράξεις	πράξεις	ερωτήσεις	πράξεις	πράξεις
↓	↓	↓	↓	↓	↓
ευχαριστώ	βαπτίζω	βεβαιώνω	ρωτώ	ζητώ	υπόσχομαι
επαινώ	απελεύνω	δηλώνω		προστάζω	προσφέρω
ζητώ συγγνώμη	καταδικάζω	περιγράφω		προτείνω	
χαιρετίζω	ονομάζω	υποθέτω		συμβουλεύω	

Σχήμα 2. Τύποι, υποομάδες και ρήματα εκφοράς των συνηθέστερων τύπων γλωσσικών πράξεων (Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004)

Στη συνέχεια, ο Grice συμβάλλει στην πραγματολογική θεώρηση της γλώσσας και της επικοινωνίας προτείνοντας την «αρχή της συνεργασιμότητας» (cooperative principle) στα πλαίσια της συνομιλιακής δομής (Grice, 1975). Στην απλούστερη μορφή της, η συγκεκριμένη αρχή δηλώνει ότι οι ομιλητές προσπαθούν να συνεργάζονται μεταξύ τους όταν επικοινωνούν. Ειδικότερα, επιχειρούν να είναι διαφωτιστικοί, φιλαλήθεις, συναφείς και σαφείς, δηλαδή να υιοθετούν τα Αξιώματα της Συνομιλίας, που είναι αυτά της «ποσότητας», της «ποιότητας», της «σχέσης» και του «τρόπου». Επίσης, ο Grice αναφέρεται στο γεγονός ότι οι ομιλητές ενδέχεται να παραβαίνουν αυτά τα αξιώματα, όπως, για παράδειγμα, όταν λένε ψέματα, όταν σαρκάζουν κτλ., εντούτοις, η συνομιλία συνεχίζεται βάσει της υπόθεσης ότι δεν

υπάρχει τέτοια παράβαση. Κατόπιν, είναι δυνατό, από αυτό που έχει ειπωθεί, να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με αυτό που είναι επιθυμητό να ειπωθεί· σ' αυτή την περίπτωση έχουμε τα λεγόμενα «συνομιλιακά υπονοήματα» (conversational implicatures).³³ Ακόμη, διαπιστώνουμε ότι στην προσέγγισή του ο Grice αναφέρεται λεπτομερέστερα στις έννοιες «υπονόημα» (implicature) και «προϋπόθεση» (presupposition/presuppose)³⁴ τονίζοντας τη σημαντικότητά τους στην ανάλυση του νοήματος της γλώσσας κατά τη γλωσσική χρήση, καθώς *τόσο το υπονόημα όσο και η προϋπόθεση επηρεάζουν τη σημασία ενός εκφωνήματος στο επικοινωνιακό περιβάλλον*. Τέλος, αυτό που τονίζει ο Grice είναι το γεγονός ότι όσα με έμμεσο τρόπο υπονοούνται κατά την επικοινωνία, δηλαδή τα υπονοούμενα (implicatures), δεν υπόκεινται στην κρίση «αληθινό/μη-αληθινό», όπως υπόκειται το ίδιο το εκφώνημα, για το οποίο ισχύουν «συνθήκες αληθείας» (truth conditionals).

Οι Bach και Harnish (1979), από την πλευρά τους, προβαίνουν σε μια διαφορετική ταξινόμηση και χρήση ορολογίας για τις γλωσσικές πράξεις από αυτή του Searle (1969, 1976), διακρίνοντας τέσσερις κατηγορίες προσλεκτικών πράξεων, που είναι οι εξής: α) *καταστατικές* (constatives), β) *κατευθυντικές* (directives), γ) *δεσμευτικές* (commissives) και δ) *παραδοχές* (acknowledgements). Κυρίως, όμως, ασχολούνται με την κατανόηση των λεγομένων. Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από την πραγματολογική τους προσέγγιση, υποστηρίζουν ότι *η κατανόηση μιας γλωσσικής*

³³ Τα λεγόμενα 'συνομιλιακά υπονοήματα' αναφέρονται σε υπονοούμενα, τα οποία μπορούμε να συμπεράνουμε από τον τύπο ενός εκφωνήματος βάσει ορισμένων αρχών συνεργασιμότητας που διέπουν την αποτελεσματικότητα και την ομαλή αποδεκτότητα των συνομιλιών. Για παράδειγμα, η έκφραση «Υπάρχει ένα σκουπίδι στο έδαφος» αναφέρεται σε ένα σκουπίδι που υπάρχει στο έδαφος και σημαίνει ότι πρέπει να μαζευτεί από το δέκτη αυτής της έκφρασης. Δηλαδή, σκοπός του ομιλητή που χρησιμοποιεί αυτή την έκφραση είναι ο ακροατής-δέκτης της να κάνει τη συγκεκριμένη ενέργεια. Τα υπονοήματα διακρίνονται σε: α) γενικευμένα (generalized), που δεν περιορίζονται σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, και β) εξειδικευμένα (particularized), που απαιτούν ένα συγκεκριμένο περιβάλλον. Επίσης, διακρίνονται σε: α) συνομιλιακά ή μη-συμβατικά (non-conventional), τα οποία είναι συμπεράσματα που εξάγονται βάσει των Αξιωμάτων της Συνομιλίας, και β) συμβατικά (conventional), τα οποία δεν προέρχονται από αυτές τις αρχές αλλά απλώς συνδέονται συμβατικά με συγκεκριμένες εκφράσεις (π.χ. η χρήση των «Ω!» στην αρχή πρότασης, «συνεπώς», «ακόμη και αν», «όμως» κ.ά., όπως και εκφράσεις του τύπου «Είναι Έλληνας· συνεπώς είναι γενναίος»). Να επισημάνουμε ότι η γλωσσολογική εξέταση των υπονοημάτων είναι σχετικά περιορισμένη (Crystal, 1997).

³⁴ Ο όρος αυτός αναφέρεται σε μια συνθήκη, η οποία πρέπει να ικανοποιηθεί για να ισχύσει μια συγκεκριμένη κατάσταση πραγμάτων ή, σε σχέση με τη γλώσσα, σε αυτό που ο ομιλητής υποθέτει εκφωνώντας μια συγκεκριμένη πρόταση σε αντιδιαστολή με αυτό που ισχυρίζεται. Με στενότερη έννοια, αφορά σε μια διμερή ανάλυση προτάσεων που διακρίνει την πληροφορία που υποτίθεται (ή «προϋποτίθεται») από τον ομιλητή από εκείνη που βρίσκεται στο κέντρο του επικοινωνιακού ενδιαφέροντός του. Έτσι, με την έννοια αυτή η προϋπόθεση αντιδιαστέλλεται στην εστίαση. Για παράδειγμα, έχουμε την έκφραση «Πού είναι το αλάτι;». Η κατανόηση και η ερμηνεία αυτής της πρότασης προϋποθέτει ότι ο ομιλητής δε βλέπει το αλάτι, ότι υπάρχει κάποιος ο οποίος (ο ομιλητής νομίζει ότι) γνωρίζει πού είναι το αλάτι κ.ο.κ. Να σημειώσουμε ότι η γλωσσολογική εξέταση των προϋποθέσεων, όπως και των υπονοημάτων, είναι σχετικά περιορισμένη (Crystal, 1997).

πράξης αποτελεί κυρίως διαδικασία συμπερασμού. Σε αυτό το πλαίσιο, μια γλωσσική πράξη εκτελείται βάσει της θέσης του ακροατή-δέκτη να κατανοήσει και να αναγνωρίσει την πρόθεση του ομιλητή-πομπού. Όταν συμβαίνει αυτό, ο ακροατής-δέκτης καταλήγει σε συμπέρασμα.

Με την πραγματολογική προσέγγιση των Bach και Harnish (1979) συμφωνεί και ο Adegbija (1982), ο οποίος υποστηρίζει τις θέσεις των Austin (1962) και Searle (1969, 1976) που θέλουν τους χρήστες της γλώσσας να εκτελούν πράξεις που προβάλλουν κάποιον ισχυρισμό. Επιπρόσθετα, επισημαίνει ότι οι επιδράσεις των προσλεκτικών πράξεων, ανεξάρτητα από το αν χαρακτηρίζονται από πρόθεση ή όχι, αφορούν τόσο τον ομιλητή μεμονωμένα όσο, σε κάποιες περιπτώσεις, και τον ακροατή μαζί. Χρησιμοποιεί τον όρο «σύμβαση» (convention) με τη γενική του έννοια, η οποία αναφέρεται σε οποιαδήποτε αποδεκτή πρακτική στη χρήση της γλώσσας, όπως, για παράδειγμα, η σύμβαση να χρησιμοποιούνται ορισμένες εκφράσεις σε έναν αποχαιρετισμό – στην περίπτωση της δικής μας έρευνας πρόκειται για τη σύμβαση να χρησιμοποιούνται συχνά συγκεκριμένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες από τους χρήστες της ελληνικής γλώσσας στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους προκειμένου να περιγράψουν, να εκφράσουν για την ακρίβεια, συγκεκριμένες νοητικές καταστάσεις τους. Ειδικότερα, ο Adegbija τονίζει το συμβατικό χαρακτήρα των γλωσσικών πράξεων και υποστηρίζει ότι ενώ οι προσλεκτικές πράξεις ενδέχεται να είναι συμβατικές, όπως επισημάνθηκε από τους Austin (1962) και Searle (1969, 1976), δεν είναι απαραίτητο να είναι, καθώς το δυναμικό τους μπορεί να καθορίζεται από την πρόθεση του ομιλητή ή από κάποιους κοινωνικούς παράγοντες. Μάλιστα, θεωρεί τη *σύμβαση*, όπως και την *πρόθεση* του ομιλητή, *καθοριστικό παράγοντα για την αναγνώριση και την ερμηνεία της προσλεκτικής δύναμης ενός ισχυρισμού*. Κι αυτό γιατί η δύναμη κάποιων προσλεκτικών πράξεων καθορίζεται από την πρόθεση (αποβλεπτικότητα) του ομιλητή ή από τον πραγματολογικό χαρακτήρα της μεμονωμένης κατάστασης κοινωνικής διεπίδρασης/αλληλεπίδρασης. Επομένως, όπως επισημαίνει ο Adegbija, *σε κάθε στάδιο της διαλογικής ομιλίας τόσο οι ομιλητές όσο και οι ακροατές πρέπει να ενεργοποιήσουν κατάλληλες περιοχές/ικανότητες*, στις οποίες αποδίδει συνολικά την ονομασία *«πραγματοκοινωνιογλωσσική ικανότητα» (pragmasociolinguistic competence)*. Αυτές οι ικανότητες αφορούν σε βασικές για την επικοινωνία των χρηστών πραγματολογικές, κοινωνικές, συντακτικές, σημασιολογικές και λεξιλογικές, μεταξύ άλλων, ικανότητες (Adegbija, 1982).

Τέλος, ο Lawal (1992)³⁵ θεωρεί ότι ένα από τα φαινόμενα της γλωσσικής λειτουργίας ως εργαλείου επικοινωνίας είναι η λεγόμενη «πραγματολογική ικανότητα» (*pragmatic competence*), η οποία μας ανάγει σε ένα πολυδιάστατο πραγματολογικό πλαίσιο και σε μια σειρά από ικανότητες που επικαλούνται και αναπτύσσουν κατάλληλα οι χρήστες της γλώσσας προκειμένου να επικοινωνήσουν αποτελεσματικά σε καθημερινή βάση. Επίσης, όσον αφορά την κωδικοποίηση και αποκωδικοποίηση του γλωσσικού νοήματος, υποστηρίζει ότι όσο πιο κοντά είναι οι πραγματολογικές-επικοινωνιακές ικανότητες των συζητητών τόσο περισσότερο αυξάνονται οι πιθανότητες για μια ευχερή και επαρκή επικοινωνία· στην αντίθετη περίπτωση, αυξάνονται οι πιθανότητες παρανόησης. Λαμβάνοντας υπόψη ο Lawal ότι ακόμη και δύο χρήστες της ίδιας γλώσσας δεν έχουν τις ίδιες πραγματολογικές ικανότητες, επισημαίνει ότι το νόημα με κάποια πρόθεση που σχηματίζεται από το χρήστη-κωδικογράφο της γλώσσας ενδέχεται να μη συμπίπτει με αυτό που συμπεραίνει ο χρήστης-αποκωδικοποιητής της. Συνάμα, εκφράζει και την προτίμησή του στη χρήση του όρου «ακροατής» (*listener*) και όχι «(τυχαίος) ακροατής» (*hearer*) που χρησιμοποιεί ο Adegbija (1982), καθώς η τυχαία ακρόαση ερεθισμάτων αποτελεί μια απαραίτητη ποιοτική, βιολογική λειτουργία, εντούτοις, δεν είναι επαρκής συνθήκη για ακρόαση μια ποιοτική, ψυχογλωσσική και πραγματολογική δεξιότητα χωρίς τη συνδρομή της προϋπάρχουσας, όπως τονίζει, γνώσης. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι η χρήση της «πραγματοκοινωνιογλωσσικής ικανότητας» του Adegbija (1982) μοιάζει περίσσεια, καθώς είναι ξεκάθαρο ότι η πραγματολογική ικανότητα του χρήστη της γλώσσας, ειδικότερα της μεταφορικής, αποτελεί μια πολυσύνθετη φραστική δομή, που συνδυάζει τις γλωσσολογικές, κοινωνικές και περιστασιακές, εκτός των άλλων, διαστάσεις της γνώσης του. Επομένως, η έννοια της «πραγματολογικής ικανότητας» θεωρείται άρτια και επαρκής για να συλλάβει κανείς – σε ικανοποιητικό βαθμό τουλάχιστον – όλες τις διαστάσεις της γνώσης που οι ικανοί χρήστες μιας γλώσσας αξιοποιούν κατάλληλα προκειμένου να κωδικοποιήσουν και να αποκωδικοποιήσουν το νόημα, ειδικότερα το μεταφορικό, μέσα σε κάποιο επικοινωνιακό πλαίσιο (Lawal, 1992).

³⁵ Βλ. στη συνέχεια 1.4.5. Το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992) και η γνωστική του αξία.

1.4.5. Το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992) και η γνωστική του αξία

1.4.5.1. Χαρακτηριστικά του θεωρητικού πραγματολογικού σχήματος του Lawal (1992) – Πραγματολογικές ικανότητες του χρήστη της γλώσσας

Σύμφωνα με το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που προτείνει ο Lawal (1992), μια πραγματολογική θεωρία έχει τις εξής διαστάσεις, οι οποίες αφορούν και στις αντίστοιχες πραγματολογικές ικανότητες του χρήστη της γλώσσας:

- α) *Γλωσσική διάσταση (linguistic aspect)*: Θεωρείται θεμελιώδης και αφορά στα φωνολογικά, λεξιλογικά και συντακτικά στοιχεία ενός ισχυρισμού, όπως και στη δομή της πρότασης με την οποία αυτός εκφέρεται.
- β) *Περιστασιακή διάσταση (situational aspect)*: Μας παραπέμπει στο θέμα της συνομιλίας και στους παράγοντες του φυσικού, γλωσσικού γεγονότος, συμπεριλαμβανομένων συγκεκριμένων αντικειμένων, ατόμων και τοποθεσίας, όπου λαμβάνει χώρα η γλωσσική πράξη (ομιλία).
- γ) *Ψυχολογική διάσταση (psychological aspect)*: Αναφέρεται στη διάθεση, στις στάσεις και τις πεποιθήσεις, όπως και στη νοητική κατάσταση των χρηστών της γλώσσας.
- δ) *Κοινωνική διάσταση (social aspect)*: Γίνεται αντιληπτή στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων των ατόμων που συμμετέχουν στη γλωσσική πράξη.
- ε) *Κοινωνιολογική διάσταση (sociological aspect)*: Ανάγεται στην κοινωνική διάσταση, με τη διαφορά ότι εντοπίζεται στις επιδράσεις της ιστορίας, της παράδοσης και γενικότερα της κουλτούρας που έχουν κληρονομήσει οι συνομιλητές από τους προγόνους τους.
- στ) *Κοσμολογική διάσταση (cosmological aspect)*: Σχετίζεται με την άποψη που έχει ο χρήστης της γλώσσας για τον κόσμο, τα έμμεσα συμπεράσματα που συνάγει από και γι' αυτόν, ή για κάποιες πτυχές του, και για συγκεκριμένα γεγονότα με παγκόσμιο χαρακτήρα.

Συγκεκριμένα, ο Lawal (1992) προτείνει ένα «πραγματο-επικοινωνιακό σχήμα» (pragmato-communicative model)³⁶, επισημαίνοντας ότι η πραγματολογική ικανότητα του χρήστη της γλώσσας στηρίζεται σε μια σειρά από επιμέρους ικανότητες που συμπεριλαμβάνουν, εκτός των άλλων, τη γλωσσική, την κοινωνική, την περιστασιακή και την κοινωνιολογική ικανότητα. Αυτές οι ικανότητες κινητοποιούνται ταυτόχρονα

³⁶ Ο Lawal (1992) αναφέρεται σ' αυτό ως 'μοντέλο' (model). Εμείς υιοθετούμε τον όρο «σχήμα», γιατί θεωρούμε ότι το περιγράφει καλύτερα.

και συνδράμουν στην κωδικοποίηση και αποκωδικοποίηση του νοήματος κατά τη λεκτική επικοινωνία των ατόμων.

Να επισημάνουμε ότι το εννοιολογικό υπόβαθρο της μελέτης του Lawal, εκτός από τη «θεωρία της γλωσσικής πράξης» (βλ. 1.4.4. *Γλωσσικές πράξεις: το επίκεντρο των πραγματολογικών θεωρήσεων*), είναι οι προϋποθέσεις για την κατασκευή μιας πραγματολογικής θεωρίας, όπως τονίζονται από τον Levinson (1980, 1983).

Κατά τον Levinson (1980, 1983), το κύριο θέμα που πρέπει να πραγματευτεί και να καλύψει αποτελεσματικά μια πραγματολογική θεωρία είναι το εξής: κατά κύριο λόγο, να προσεγγίσει και να εξηγήσει τις γλωσσικές πράξεις, και, κατά δευτερεύοντα λόγο, να κάνει το ίδιο με τις προϋποθέσεις και τα υπονοήματα που συνοδεύουν τις γλωσσικές πράξεις. Για την ακρίβεια, ο θεωρητικός πρέπει τουλάχιστον να επιχειρήσει μια περιγραφή των ικανοτήτων που προϋπάρχουν και ενεργοποιούνται από τους χρήστες της γλώσσας προκειμένου να ερμηνεύσουν τις γλωσσικές πράξεις.

Ακριβώς τις προαναφερόμενες προϋποθέσεις για μια πραγματολογική θεωρία, όπως τις ορίζει ο Levinson (1980, 1983), επιχείρησε να ικανοποιήσει ο Lawal, όταν αρχικά πρότεινε και στη συνέχεια εφάρμοσε το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του, προκειμένου να εξυπηρετήσει τον παιδαγωγικό/εκπαιδευτικό και επικοινωνιακό σκοπό του: να αναδείξει την αναγκαιότητα της πραγματολογικής προσέγγισης των μορφών έκφρασης του μεταφορικού λόγου ή λεκτικών τρόπων στη διδασκαλία των μελών μιας συγκεκριμένης φυλής, της νιγηριανής φυλής των Yoruba (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi και Raji, 1997).

Στο Σχήμα 3 που ακολουθεί δίνεται παραστατικά το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που προτείνει ο Lawal (1992), με τις αντίστοιχες πραγματολογικές ικανότητες του χρήστη της γλώσσας.

Σύμφωνα με την προσέγγιση του Lawal (1992), υπάρχουν έξι *ιεραρχημένα περιεχόμενα ενός ισχυρισμού*, με πρώτο και θεμελιώδες το γλωσσικό περιεχόμενο, που χρησιμοποιείται όπως αναλύεται σε όρους φωνολογίας, λεξιλογίου, σύνταξης και δομής της πρότασης. Το γλωσσικό περιεχόμενο αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση της γλωσσικής επικοινωνίας.³⁷ Στη συνέχεια, ακολουθούν το περιστασιακό, το ψυχολογικό, το κοινωνικό, το κοινωνιολογικό και το κοσμολογικό περιεχόμενο του ίδιου ισχυρισμού.

³⁷ Αφορά στη λεγόμενη 'επιφανειακή δομή' του ισχυρισμού.

Τα διαφορετικά επίπεδα του περιεχομένου του ισχυρισμού είναι συμμετρικά, όπως βλέπουμε και στο Σχήμα 3, ως προς τα εξίσου *ιεραρχημένα επίπεδα της προϋπάρχουσας γνώσης ή των ικανοτήτων του χρήστη της γλώσσας*, που είναι αναγκαίες για την παραγωγή, την κατανόηση, την ερμηνεία και γενικότερα το χειρισμό των γλωσσικών πράξεων από τους χρήστες της γλώσσας.

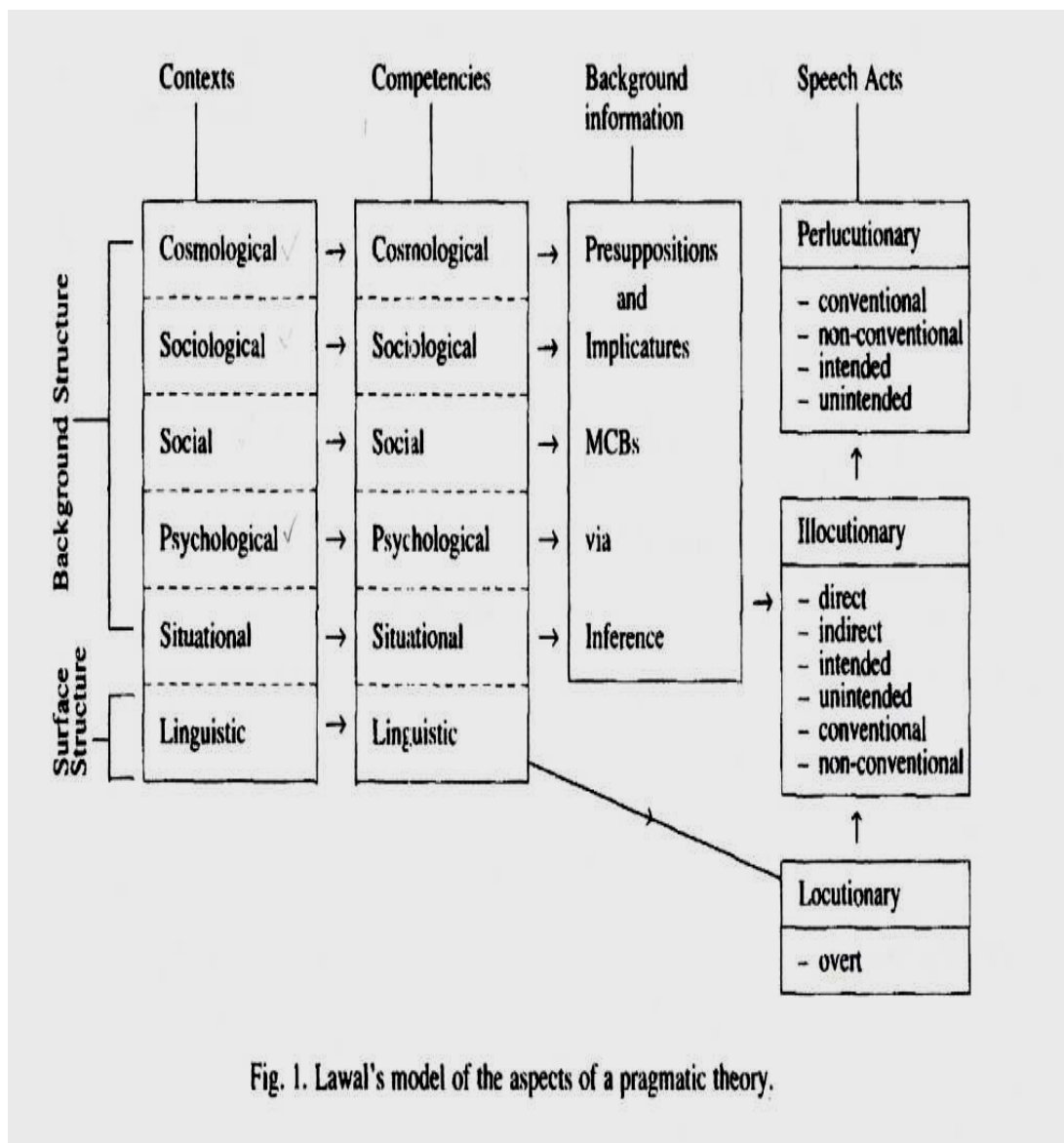

Fig. 1. Lawal's model of the aspects of a pragmatic theory.

Σχήμα 3. Το πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992)

Αναλυτικότερα, σε κάθε ισχυρισμό διακρίνουμε τα εξής περιεχόμενα ή στοιχεία:

- α) *Γλωσσολογικό περιεχόμενο (linguistic context)*: Αφορά στη λεξιλογική, φωνολογική, μορφοσυντακτική και μικροσημασιολογική γνώση του ισχυρισμού.
- β) *Περιστασιακό περιεχόμενο (situational context)*: Αναφέρεται στη «γνώση για» και τη 'γνωριμότητα' (οικειότητα) με το θέμα της γλωσσικής πράξης, την τοποθεσία,

τα αντικείμενα και τα άτομα που συμμετέχουν στη γλωσσική πράξη μέσα στο φυσικό περιβάλλον τους.

- γ) *Ψυχολογικό περιεχόμενο (psychological context)*:³⁸ Σχετίζεται με την επίγνωση κάποιου πράγματος, την ευαισθησία απέναντι στις διαθέσεις, τις πεποιθήσεις και τις απόψεις του ατόμου γύρω από κάποιο θέμα κ.ά.
- δ) *Κοινωνικό περιεχόμενο (social context)*: Σχετίζεται με τη γνώση των κοινωνικών παραγόντων και των αρχών που διέπουν τη γλωσσική επικοινωνία των χρηστών της γλώσσας.
- ε) *Κοινωνιολογικό περιεχόμενο (sociological context)*: Αφορά στη γνώση της γενικότερης κουλτούρας που διέπει τους ισχυρισμούς του χρήστη της γλώσσας.
- στ) *Κοσμολογικό περιεχόμενο (cosmological context)*: Σχετίζεται με τη γνώση του κόσμου από το χρήστη της γλώσσας, την τεκμηριωμένη άποψη που έχει γι' αυτόν και τη γενικότερη κοσμοθεωρία που τον χαρακτηρίζει ως άτομο.

Κάποιες από αυτές τις πραγματολογικές ικανότητες –ή και όλες– χρησιμοποιούνται ως ‘πραγματολογικοί χάρτες’ (pragmatic maps)³⁹ για την ερμηνεία κάθε ισχυρισμού, όπως και για το χαρακτηρισμό του αναφορικά με τον τύπο της γλωσσικής πράξης στην οποία ανήκει.

Οι χρήστες της γλώσσας επιστρατεύουν τις πραγματολογικές ικανότητές τους για να αναγνωρίσουν και να κατανοήσουν τις προϋποθέσεις, τα υπονοήματα και άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία των ισχυρισμών μέσω της διαδικασίας του συμπερασμού. Δηλαδή, επιστρατεύουν τις *υπάρχουσες πληροφορίες* για να κατανοήσουν τον ισχυρισμό.

Οι γλωσσικές πράξεις είναι εξίσου *ιεραρχημένες*, με βασική τη *λεκτική πράξη* (*locutionary act*), η οποία είναι ‘φανερή’ γλωσσική συμπεριφορά. Ακολουθεί η *προσλεκτική* (*illocutionary act*) και, τέλος, η *διαλεκτική πράξη* (*perlocutionary act*).

Από τις γλωσσικές πράξεις, θεμελιώδους σημασίας θεωρείται η *προσλεκτική πράξη*, της οποίας η αναγνώριση και κατανόηση εξαρτάται από τους καθαρά γλωσσολογικούς περιορισμούς της λεξιλογικής, μορφοσυντακτικής, φωνολογικής, φωνητικής και μικροσημασιολογικής δομής μιας πρότασης. Σε αυτό το πλαίσιο, οι προσλεκτικές πράξεις περιγράφονται στο θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992) ως η *γλωσσική συμπεριφορά του ομιλητή* και η κάθε ικανότητα και

³⁸ Στη θεωρητική προσέγγιση του Lawal (1992), το ψυχολογικό περιεχόμενο αναφέρεται ως ‘φυσιολογικό’.

³⁹ Υιοθετούμε τον όρο που χρησιμοποιεί ο Lawal στην πραγματολογική θεώρησή του (Lawal, 1992).

διάσταση του σχήματος που αφορούν στην ερμηνεία των προσλεκτικών πράξεων αναφέρονται στο σύνολό τους ως «επιφανειακές δομές» (surface structures).

Οι προσλεκτικές πράξεις, που μας ενδιαφέρουν στην έρευνά μας, μπορεί να είναι άμεσες ή έμμεσες, με πρόθεση ή άνευ προθέσεως, συμβατικές ή μη κ.ά., καθώς εξαρτώνται από ποικίλες παραμέτρους που αφορούν το πλαίσιο και το περιεχόμενο της γλωσσικής επικοινωνίας. Επίσης, απασχολούν σημαντικό τμήμα των μη γλωσσικών λειτουργιών που εκτελούν λεκτικά οι χρήστες μιας γλώσσας. Το αποκορύφωμα των γλωσσικών πράξεων είναι οι διαλεκτικές πράξεις (perlocutionary acts), οι οποίες αποτελούν τις συμβατικές ή μη, με πρόθεση ή χωρίς, συνέπειες των (λεκτικών) ισχυρισμών.

Σύμφωνα με τη φιλολογία που συνοδεύει γενικά τις πραγματολογικές θεωρήσεις, προκύπτει το συμπέρασμα ότι *κάθε προσλεκτική πράξη (π.χ. υπόσχεση, διαταγή, αίτηση, ονοματοδοσία, αναστολή κ.ά.) αποτελεί μια 'ανώτερου επιπέδου' γλωσσική πράξη, που μπορεί να είναι άμεση ή έμμεση, με πρόθεση ή χωρίς, όπως και συμβατική ή μη, καθώς εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες του επικοινωνιακού πλαισίου.*

1.4.5.2. Εφαρμογή του θεωρητικού πραγματολογικού σχήματος του Lawal (Lawal, Ajayi & Raji, 1997)

Οι Lawal, Ajayi και Raji (1997) εφάρμοσαν το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που πρότεινε ο Lawal (1992) στηριζόμενοι στον παροιμιακό λόγο και στη σημασία που κατέχει στη νιγηριανή φυλή των Yoruba. Βασικός στόχος τους ήταν να αναδείξουν την αναγκαιότητα της πραγματολογικής προσέγγισης των μορφών έκφρασης του μεταφορικού λόγου ή λεκτικών τρόπων, συγκεκριμένα των παροιμιών, στη διδασκαλία των μελών της συγκεκριμένης φυλής.

Η κουλτούρα των Yoruba μάς θυμίζει αρκετά την ελληνική κουλτούρα αναφορικά με τις διάχυτες μορφές έκφρασης του μεταφορικού λόγου που υπάρχουν στην καθημερινή ζωή και πρακτική των ανθρώπων και των δύο πολιτισμών. Κύριο χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης φυλής είναι ότι χρησιμοποιούν σχεδόν αποκλειστικά παροιμίες στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους.

Ακολουθούν δύο παραδείγματα περιγραφικής ανάλυσης παροιμιών⁴⁰ των Yoruba βάσει της εφαρμογής του θεωρητικού πραγματολογικού σχήματος του Lawal (1992).

⁴⁰ Η επιλογή των νιγηριανών παροιμιών έγινε τυχαία.

1ο παράδειγμα περιγραφικής ανάλυσης σε παροιμία των Yoruba

Παροιμία: «*Aso nla ko ni eniyan nla*»

Αγγλική μετάφραση:⁴¹ «*A big dress does not make a person important*»

Ελληνική μετάφραση: «Ένα ιδιαίτερο ρούχο δεν κάνει κάποιον σημαντικό»

Ελληνικό (παραπλήσιο) παροιμιακό δυναμικό: «Τα ρούχα δεν κάνουν τον παπά»

ο Προσλεκτική πράξη: Άμεση: Δόγμα (δήλωση), Έμμεση: Ετυμολογία (κρίση)

– Πραγματολογικές ικανότητες:

- Γλωσσική: Η φράση «*ιδιαίτερο ρούχο*» μάς παραπέμπει στην ενδυμασία, η οποία έχει μεταφορικό χαρακτήρα, και αναφέρεται έμμεσα στη σπουδαιότητα του ατόμου αναφορικά με το χαρακτήρα και τη συμπεριφορά του.
- Περιστασιακή: Κάποιο άτομο αμφίβολου χαρακτήρα απομακρύνει τις υποψίες για επιλήψιμες πράξεις που έχει διαπράξει προσπαθώντας να έχει προσεγμένη εμφάνιση (εξωτερική εικόνα).
- Ψυχολογική: Ο ομιλητής/εκφωνητής αυτής της έκφρασης διαφωνεί με τη συγκεκριμένη τακτική και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.
- Κοινωνική: Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και στο αντικείμενο της διαφωνίας του (μολονότι υφίσταται και τυπικά δε χρειάζεται να αναφερθεί).
- Κοινωνιολογική: Αναφορά στην παραδοσιακή εναντίωση των μελών της φυλής των Yoruba στην ψευδή και δόλια συμπεριφορά.
- Κοσμολογική: Αναφορά στην ανθρώπινη ικανότητα για εξαπάτηση των άλλων ανθρώπων και προσποίηση μέσα σε ένα κοινωνικό σύνολο.

2ο παράδειγμα περιγραφικής ανάλυσης σε παροιμία των Yoruba

Παροιμία: «*Irin ti a rin la a ko ni*»

Αγγλική μετάφραση: «*It 's the way a person presents himself that he 's received*»

Ελληνική μετάφραση: «Όλοι κρίνονται από τη συμπεριφορά τους»

Ελληνικό (παραπλήσιο) παροιμιακό δυναμικό: «Όπως έστρωσες, θα κοιμηθείς»

ο Προσλεκτική πράξη: Άμεση: Ισχυρισμός, Έμμεση: Μομφή/ευθύνη

⁴¹ Η μετάφραση της νιγηριανής παροιμίας στην αγγλική και στην ελληνική γλώσσα δίνεται σε ελεύθερη απόδοση.

– Πραγματολογικές ικανότητες:

- Γλωσσική: Η φράση «θα κριθεί ανάλογα» μας παραπέμπει στη σχέση δράσης-αντίδρασης αναφορικά με το πώς θα φερθεί κάποιος και πώς θα τον αντιμετωπίσουν οι άλλοι ως συνέπεια της δικής του συμπεριφοράς.
- Περιστασιακή: Κάποιο άτομο συμπεριφέρθηκε ανάρμοστα.
- Ψυχολογική: Ο ομιλητής/εκφωνητής αυτής της έκφρασης απογοητεύτηκε από την ανάρμοστη συμπεριφορά κάποιου ατόμου και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.
- Κοινωνική: Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για την ανάρμοστη συμπεριφορά του.
- Κοινωνιολογική: Αναφορά στην παραδοσιακή εκτίμηση που τρέφουν τα μέλη της φυλής των Yoruba για τα άτομα που συμπεριφέρονται κόσμια.
- Κοσμολογική: Επίγνωση του γεγονότος ότι η εμφάνιση ενός ανθρώπου διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη γνώμη που θα σχηματίσουμε γι' αυτόν.

Τα κύρια συμπεράσματα της μελέτης του Lawal και των συνεργατών του (Lawal, Ajayi & Raji, 1997) σχετικά με τη χρήση παροιμιακού λόγου στη νιγηριανή φυλή των Yoruba, κυρίως μέσω της πραγματολογικής προσέγγισης των προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από παροιμιακές εκφράσεις, μπορούν να συνοψισθούν στα εξής:

1. Συχνότερος τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης είναι το *δόγμα*.
2. Συχνότερος τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης είναι η *έκφραση* (π.χ. συμβουλής, πρότασης, προειδοποίησης κ.ά.).
3. Οι άμεσες προσλεκτικές πράξεις προϋποθέτουν την ενεργοποίηση της βασικής γλωσσικής ικανότητας και θεωρούνται θεμελιώδεις για τις έμμεσες προσλεκτικές πράξεις, οι οποίες αφορούν σε ένα ανώτερο επίπεδο επεξεργασίας, καθώς είναι προϊόν όλων των πραγματολογικών ικανοτήτων του χρήστη της γλώσσας. Επιπρόσθετα, η ενεργοποίηση όλων των πραγματολογικών ικανοτήτων για την εκτέλεσή τους είναι εμφανής στην περίπτωση που οι προσλεκτικές πράξεις χαρακτηρίζονται από πρόθεση και σύμβαση.
4. Οι παροιμίες φαίνεται να εκτελούν προσλεκτικές πράξεις ποικίλων τύπων.⁴²

⁴² Αφορούν στη λεγόμενη 'βαθύτερη δομή' του ισχυρισμού.

Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με την άποψη του Lawal και των συνεργατών του για τις παροιμίες, οι μορφές έκφρασης του μεταφορικού λόγου ή λεκτικοί τρόποι, μέσα στο κατάλληλο πλαίσιο (εδώ γλωσσικό περιβάλλον), προβάλλουν δεδομένα κυρίως γλωσσολογικά, φιλοσοφικά, ψυχολογικά και κοσμολογικά, ασκώντας, ταυτόχρονα, επιρροή στους σημαντικότερους πραγματολογικούς περιορισμούς των χρηστών μιας γλώσσας⁴³ (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997).

1.4.6. Πραγματολογία και μεταφορικός λόγος

Όπως διαπιστώνουμε από τη μέχρι τώρα προσέγγισή μας, Πραγματολογία σημαίνει η μελέτη μιας συγκεκριμένης πλευράς της γλωσσικής σημασίας: της μη-αληθειακής, της συνομιλιακής, της κοινωνικής, αυτής της διεπίδρασης/αλληλεπίδρασης σε καθημερινή βάση από τους χρήστες της γλώσσας. *Είναι η όψη της μελέτης της σημασίας που* (ούτως ή άλλως γνωρίζουμε ότι) *ξεπερνά τη στενή, κυριολεκτική και αφηρημένη σημασία των λέξεων* (όπως ορίζονται στα λεξικά) *και ταυτίζεται έτσι με τη συμφραστική, εξω-λογική και, συχνά, υπερ-προτασιακή σημασία των γλωσσικών εκφράσεων*. Αυτό καθιστά την Πραγματολογία ξεχωριστό επίπεδο γλωσσικής ανάλυσης, που επιτάσσεται της τυπικής αληθειακής σημασιολογίας (truth-conditional semantics), μιας και είναι κατεξοχήν επιφορτισμένη με το δύσκολο έργο της *ερμηνείας των εκφωνημάτων* στα λεγόμενα «συμφραζόμενά» τους (context), δηλαδή με αυτό που εννοεί ο ομιλητής-χρήστης της γλώσσας. Κι αυτό ακριβώς εναπόκειται στο πεδίο έρευνάς μας, καθώς ασχολούμαστε με μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας,⁴⁴ που εμπλέκονται καθημερινά σε επικοινωνιακές διεπιδράσεις/αλληλεπιδράσεις και επιτελούν γλωσσικές πράξεις στηριζόμενοι στη χρήση μορφών έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου (ή λεκτικών τρόπων), συγκεκριμένα ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, η σημασία των οποίων βρίσκεται πέρα από το κυριολεκτικό επίπεδο, στη σφαίρα του ‘μεταφορικού’.

⁴³ Εννοείται της μητρικής γλώσσας τους.

⁴⁴ Αναφερόμαστε σε άτομα που έχουν την ελληνική ως μητρική τους γλώσσα.

1.5. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως προέκυψε από τη βιβλιογραφική μας επισκόπηση, οι παροιμίες και οι μετωνυμίες αποτελούν σημαντικό στοιχείο επικοινωνίας σε πολλές γλώσσες. Το ίδιο συμβαίνει και με την ελληνική γλώσσα, όπου η ευρεία χρήση κυρίως του παροιμιακού, αλλά και του μετωνυμικού, λόγου συνδέεται με την παράδοση και την κουλτούρα του λαού μας, καθώς πληθώρα των συγκεκριμένων μορφών έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου χρησιμοποιούνται συχνά από τους χρήστες της ελληνικής γλώσσας στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους.

Ειδικότερα, όσον αφορά τις *παροιμίες*, η ικανότητα των ανθρώπων να τις κατανοούν, και γενικότερα να τις χειρίζονται αποτελεσματικά, κέντρισε το ενδιαφέρον των ερευνητών της Ψυχολογίας από τις αρχές του 20ού αιώνα. Αρχικά, οι ερευνητές κινήθηκαν με βάση την υπόθεση ότι ο παροιμιακός λόγος μετρά την αφαιρετική σκέψη· συγκεκριμένα, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η ικανότητα αφαιρετικής σκέψης αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την κατανόηση και την ερμηνεία των παροιμιών (Finckh, 1906; Kent & Rosanoff, 1910; Bleuler, 1911; Goldstein, 1936/1944; Hildreth, 1939; Goldstein & Scherer, 1941; Benjamin, 1944; Baumgarten, 1952; Gorham, 1956/1963; Reigel, 1959; Piaget, 1969; Matarazzo, 1972; Chapman & Chapman, 1973; Terman & Merrill, 1973; Arieti, 1974; Marzolf, 1974; Andreasen, 1977; Winner & Gardner, 1977; Hier & Kaplan, 1980; Goodwin & Wenzel, 1981; Kemper, 1981; Myers & Linebaugh, 1981; Strub & Black, 1985; Furnham, 1987; Honeck, Kibler & Firment, 1987; Simon, 1987; Lutzer, 1988; Kempler, Van Lancker & Read, 1988; Nippold, Martin & Erskinne, 1988; Kempler & Van Lancker, 1990; Rogers, 1990; Gibbs, 1994; Honeck & Temple, 1994). Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, οι ερευνητές άρχισαν να αμφισβητούν την παραδοσιακή υπόθεση περί κατανόησης και ερμηνείας των παροιμιών ως ενδεικτική της ικανότητας του ατόμου για αφαιρετική σκέψη· συγκεκριμένα, μολονότι γίνεται αποδεκτό ότι ο χειρισμός του παροιμιακού λόγου αποτελεί τμήμα της αφαιρετικής σκέψης του ατόμου, προτείνεται η σύγχρονη άποψη ότι αντικατοπτρίζει την αντίληψη του μεταφορικού λόγου (Goldstein & Scherer, 1941; Merwin, 1973; Lakoff & Johnson, 1980/1999/2003; Kemper, 1981; Johnson, 1987; Lakoff, 1987; White, 1987; Lakoff & Turner, 1989; Lakoff, 1990/1993; Sweetser, 1990; Turner, 1991; Gibbs, 1994; Gibbs, Strom & Spivey-Knowlton, 1994; Honeck & Temple, 1994; Gibbs & Beitel, 1995; Παπαϊωάννου-Σπυρούλια, 2009). Κάποια από τα συμπεράσματα στα

οποία κατέληξαν, ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και πηγή έμπνευσης και αναφοράς και για τη δική μας έρευνα, είναι τα εξής:

- Οι άνθρωποι, ως ομιλητές, φαίνεται να γενικεύουν και να κατανοούν ποικίλα μεταφορικά σχήματα, ειδικότερα παροιμίες (Permiakov, 1973; Knap, Stohl & Reardon, 1981; Hoffman & Honeck, 1987; Benjafield, Frommhold, Keenan, Muckenheim & Mueller, 1993).
- Οι άνθρωποι παρουσιάζουν ιδιαίτερη τάση να σκέφτονται μεταφορικά, όταν τα ερεθίσματα που τους δίνονται είναι είτε γνωστές είτε άγνωστες παροιμίες (Merwin, 1973).
- Ο ιδιαίτερος τρόπος εκφοράς των παροιμιών (π.χ. μέτρο, ρυθμός, ομοιοκαταληξία, παρήχηση, στοιχείο υπερβολής), καθώς και η σχετικά δομημένη μορφή τους (π.χ. ορισμένη σύνταξη, συγκροτημένο λεξιλόγιο, συνήθως διμερείς), βοηθάει τους ανθρώπους να τις διακρίνουν από τις λοιπές γλωσσικές εκφράσεις (Odlin, 1986), όπως και να τις θυμούνται αρκετά συχνά (Honeck, 1973; Honeck, Riechmann & Hoffmann, 1975; Higbee & Millard, 1983; Pratt & Higbee, 1983).
- Οι άνθρωποι ανταποκρίνονται αποτελεσματικότερα στην ερμηνεία παροιμιών παρά κυριολεκτικών παραφράσεων (Kemper, 1981; Gibbs, Strom & Spivey-Knowlton, 1994).
- Πολλές παροιμιακές εκφράσεις λαμβάνουν χώρα και γίνονται κατανοητές με όρους διαφορετικών εννοιολογικών μεταφορών που πρωταγωνιστούν στην καθημερινή σκέψη και δράση των ανθρώπων (Gibbs et Beitel, 1995).
- Υπάρχουν ποικίλα επίπεδα μεταφορικού συμπερασμού στον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι τον παροιμιακό λόγο (White, 1987).
- Οι άνθρωποι φαίνεται να ενεργοποιούν μια σειρά συγκεκριμένων ικανοτήτων (ειδικότερα, πραγματολογικών) για την κατανόηση και την ερμηνεία των παροιμιών, όπως και την προϋπάρχουσα γνώση τους (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997).
- Οι παροιμίες αποτελούν γλωσσικές πράξεις, καθώς τις εκφέρουμε προκειμένου να πραγματώσουμε μια επικοινωνιακή πρόθεση (Austin, 1962; Searle, 1969; Grice, 1975; Levinson, 1983; Davis, 1991; Grundy, 1995; Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004).
- Κάθε παροιμία έχει προσλεκτική δύναμη (illocutionary force), αποδίδει δηλαδή την πρόθεση του ομιλητή που τη χρησιμοποιεί (π.χ. υπόσχεση, διαταγή, αίτηση, απειλή,

μομφή) (Austin, 1962; Searle, 1969/1976; Bach & Harnish, 1979; Adegbiya, 1982; Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997).

Από την άλλη μεριά, η διερεύνηση του *μετωνυμικού λόγου* στο χώρο της Ψυχολογίας βρίσκεται σε σχετικά πρώιμο στάδιο. Αρχικά, οι μελετητές, κυρίως οι φιλόλογοι και οι γλωσσολόγοι, θεωρούσαν ότι η μετωνυμία σχετίζεται με την ονοματοθεσία και αφορά την αντικατάσταση του ονόματος ενός πράγματος, όπου τα δύο πράγματα συνδέονται κάπως μεταξύ τους· άρα, πρόκειται για μια γλωσσική έκφραση, ένα γλωσσικό σχήμα (Γκίκας, Δρακόπουλος, Ευαγγέλου & Ρώμας, 1997; Μπαμπινιώτης, 2002; Παρίσης & Παρίσης, 2003; Σακελλαριάδης, 2004) και οφείλεται σε ένα είδος κατοχυρωμένης στον κόσμο ‘γειτνίασης’ (contiguity) (Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004; Βελούδης, 2005). Με την πάροδο του χρόνου, όμως, κυρίως οι μελετητές στο χώρο της Ψυχολογίας, μολονότι αποδέχονται την παραδοσιακή αντίληψη για τη μετωνυμία, επιχειρούν να προσδιορίσουν ακριβέστερα το μετωνυμικό φαινόμενο. Έτσι, άρχισαν να αντιμετωπίζουν τη μετωνυμία ως γνωσιακή διαδικασία, ως προϊόν μεταφορικής σκέψης (Lakoff, 1987; Lakoff & Turner, 1989; Lakoff & Johnson, 1999; Langacker, 2000; Kövecses, 2002; Guan, 2009; Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004; Βελούδης, 2005). Ιδιαίτερης σημασίας, μάλιστα, είναι το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουν, σύμφωνα με το οποίο η μετωνυμία μάς επιτρέπει να εννοήσουμε μια κατηγορία ενός πεδίου μέσω μιας άλλης κατηγορίας του ίδιου πεδίου (Lakoff & Turner, 1989; Kövecses, 2002). Με άλλα λόγια, όπως επισημαίνει ο Βελούδης (2005), η μετωνυμία έχει ως βασική της λειτουργία να παρέχει νοητική, γνωσιακή προσπέλαση σε ένα στόχο μέσω μιας πηγής-δείκτη. Στο πλαίσιο αυτό, οι σύγχρονοι γνωσιακοί γλωσσολόγοι, ανεξάρτητα από το αν πρεσβεύουν ότι η μετωνυμία υπάγεται ή όχι στη μεταφορά (Guan, 2009), συμφωνούν ότι η μετωνυμία φέρει το μεταφορικό στοιχείο και την αποδέχονται ως εννοιολογικό φαινόμενο, άποψη την οποία υιοθετούμε (Παπαϊωάννου-Σπυρούλια, 2009). Συνάμα, δεδομένου ότι αποτελεί μορφή έκφρασης (-‘προσπέλασης) του μεταφορικού λόγου, καθεμία μετωνυμική έκφραση πραγματώνει επικοινωνιακή πρόθεση, φέρει δηλαδή το χαρακτηριστικό του ‘προσλεκτικού δυναμικού’ (Austin, 1962; Searle, 1969/1976; Grice, 1975; Bach & Harnish, 1979; Adegbiya, 1982; Levinson, 1983; Davis, 1991; Grundy, 1995; Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004).

Όλα τα παραπάνω ενδιαφέροντα συμπεράσματα περί παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου μάς παρακίνησαν για τη συγγραφή της παρούσας διδακτορικής διατριβής, ο στόχος της οποίας δίνεται αναλυτικότερα στη συνέχεια

1.6. ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα διατριβή κινήθηκε στο πλαίσιο της Γνωσιακής Επιστήμης και της Πραγματολογίας. Στη σφαίρα του ενδιαφέροντός μας είναι η μη-κυριολεκτική ή μεταφορική γλώσσα ως μέσο λεκτικής επικοινωνίας, όπως πραγματώνεται μέσα από την καθημερινή σχεδόν χρήση παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου από τους ανθρώπους. Συγκεκριμένα, ενδιαφερόμαστε για τον ομιλητή που δεν είναι απλώς φορέας-γνώστης της μητρικής του γλώσσας αλλά και φορέας-γνώστης γλωσσικής και γενικότερης εμπειρίας, την οποία επιλέγει να την εκφράζει με μεταφορικό τρόπο, για την ακρίβεια χρησιμοποιώντας παροιμίες και μετωνυμίες, στην καθημερινή λεκτική διεπίδραση με τους συνανθρώπους του σε μια γλωσσική κοινότητα.

Όπως είδαμε (βλ. 1.3. *Μορφές έκφρασης [-'προσπέλασης'] του μεταφορικού λόγου: παροιμία και μετωνυμία*), οι παροιμίες και οι μετωνυμίες αποτελούν σημαντικό στοιχείο επικοινωνίας σε πολλές γλώσσες. Μάλιστα, η χρήση τους από τα μέλη των γλωσσικών κοινοτήτων που τις υιοθετούν στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους είναι ευρεία, καθώς τα συγκεκριμένα γλωσσικά σχήματα συνδέονται με την παράδοση και την κουλτούρα των λαών.

Το ενδιαφέρον μας για την παρούσα έρευνα γεννήθηκε κυρίως από τις εξής παρατηρήσεις:

- Μολονότι ο παροιμιακός λόγος χρησιμοποιείται από τις αρχές του 20ού αιώνα σε μια πληθώρα έγκυρων δοκιμασιών για να μετρήσει γνωστικές διεργασίες, με βάση την υπόθεση των ερευνητών ότι η ικανότητα κατανόησης και ερμηνείας των παροιμιών αποτελεί δείκτη της ικανότητας για αφαιρετική σκέψη (σύμφωνα με την παραδοσιακή υπόθεση) ή της ικανότητας για την αντίληψη του μεταφορικού λόγου (σύμφωνα με τη σύγχρονη-γνωσιακή υπόθεση) (Finckh, 1906; Kent & Rosanoff, 1910; Bleuler, 1911; Goldstein, 1936/1944; Hildreth, 1939; Goldstein & Scherer, 1941; Benjamin, 1944; Gorham, 1956/1963; Reigel, 1959; Matarazzo, 1972; Chapman & Chapman, 1973; Terman & Merrill, 1973; Arieti, 1974; Winner & Gardner, 1977; Hier & Kaplan, 1980 – ως υποδοκιμασία του WAIS; Myers & Linebaugh, 1981 – ως υποδοκιμασία του WAIS; Strub & Black, 1985; Simon, 1987; Lutzer, 1988; Kempler, Van Lancker & Read, 1988; Kempler & Van Lancker, 1989 – ως υποδοκιμασία του WAIS), παρατηρούμε ότι *τα δεδομένα που υπάρχουν για τον παροιμιακό λόγο στην παγκόσμια βιβλιογραφία είναι περιορισμένα.*

- Επίσης, παρόλο που η χρήση μετωνυμιών αντιμετωπίζεται πια ως γνωστική διαδικασία και η δυναμικότητα του μετωνυμικού φαινομένου, που πηγάζει κυρίως από τη σχέση της με τη μεταφορά, έχει απασχολήσει έντονα, και συνεχίζει να απασχολεί, αρκετούς μελετητές, ιδιαίτερα γνωσιακούς γλωσσολόγους (Lakoff & Johnson, 1987/1999; Lakoff & Turner, 1989; Croft, 1993; Langacker, 1993; Papafragou, 1995/1996/1998; Blank, 1999; Panther & Radden, 1999; Panther & Thornburg, 1999; Radden & Kövecses, 1999; Kövecses, 2002; Guan, 2009; Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004; Βελούδης, 2005), παρατηρούμε ότι τα δεδομένα που υπάρχουν για το μετωνυμικό λόγο στην παγκόσμια βιβλιογραφία είναι περιορισμένα.

Βασικός στόχος της δικής μας έρευνας είναι η διερεύνηση της ικανότητας των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας (που έχουν την ελληνική ως μητρική τους γλώσσα) να κατανοούν, να ερμηνεύουν και γενικότερα να χειρίζονται τον παροιμιακό και το μετωνυμικό λόγο στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους.

Για την παραπάνω έρευνα υιοθετήσαμε ένα θεωρητικό πλαίσιο αναφορικά με την κατανόηση και την ερμηνεία των μορφών έκφρασης (–‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου, ειδικότερα των παροιμιών και των μετωνυμιών, τόσο από τη σκοπιά της Γνωσιακής Επιστήμης και της Ψυχολογίας (Finckh, 1906; Kent & Rosanoff, 1910; Bleuler, 1911; Goldstein, 1936/1944; Hildreth, 1939; Goldstein & Scherer, 1941; Benjamin, 1944; Baumgarten, 1952; Gorham, 1956/1963; Polya, 1957; Reigel, 1959; Black, 1962; Piaget, 1969; Matarazzo, 1972; Chapman & Chapman, 1973; Honeck, 1973; Merwin, 1973; Permiakov, 1973; Terman & Merrill, 1973; Arieti, 1974; Marzolf, 1974; Honeck, Riechmann & Hoffman, 1975; Andreasen, 1977; Winner & Gardner, 1977; Ortony, 1979; Hier & Kaplan, 1980; Lakoff & Johnson, 1980/1999/2003; Goodwin & Wenzel, 1981; Kemper, 1981; Knapp, Stohl & Reardon, 1981; Myers & Linebaugh, 1981; Higbee & Millard, 1983; Pratt & Higbee, 1983; Mieder, 1985; Strub & Black, 1985; Odlin, 1986; Furnham, 1987; Hofmann & Honeck, 1987; Honeck, Kibler & Firment, 1987; Johnson, 1987; Lakoff, 1987; Simon, 1987; White, 1987; Gentner, 1988; Kempler, Van Lancker & Read, 1988; Nippold, Martin & Erskinne, 1988; Lutzer, 1988; Kempler & Van Lancker, 1989; Lakoff & Turner, 1989; Vosniadou, 1989; Vosniadou & Ortony, 1989; Rogers, 1990; Sweetser, 1990/1994; Van Lancker, 1990; Duit, 1991; Turner, 1991; Benjafield, Frommhold, Keenan, Muckenheim & Mueller, 1993; Croft, 1993; Langacker, 1993/2000; Alverson, 1994; Gibbs, 1994; Gibbs, Strom & Spivey-Knowlton, 1994;

Honeck & Temple, 1994; Gibbs & Beitel, 1995; Miller, 1995; Blank, 1999; Panther & Radden, 1999; Panther & Thornburg, 1999; Radden & Kövecses, 1999; Kövecses, 2002; Guan, 2009; Σγουρούδη, 2003; Βελούδης, 2005; Παπαρούση, 2008; Παπαϊωάννου-Σπυρούλια, 2009) όσο και από τη σκοπιά της Πραγματολογίας (Morris, 1938; Wittgenstein, 1953; Austin, 1962; Searle, 1969/1971/1976; Grice, 1975; Bach & Harnish, 1979; Levinson, 1983/1983; Adegbiya, 1982; Davis, 1991; Lawal, 1992; Stratton & Hayes, 1993; Moeschler & Reboul, 1994; Grundy, 1995; Crystal, 1997; Lawal, Ajayi & Raji, 1997; Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004; Τοκατλίδου, 2004). Σ' αυτό το θεωρητικό πλαίσιο στηρίχθηκε η έρευνα που ακολούθησε.

Η έρευνά μας ξεκίνησε με τις εξής υποθέσεις:

- Το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που προτείνει και εφαρμόζει με τους συνεργάτες του στη νιγηριανή φυλή των Yoruba ο Lawal (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997) μπορεί να αποτελέσει έναν τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο των προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, και κατ' επέκταση στη χρήση και στο περιεχόμενο του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου.
- Είναι δυνατή η δημιουργία προκαταρκτικών δεδομένων κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, όπως και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας.
- Η 'διαφάνεια' διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών (δηλαδή κατά πόσο είναι εμφανές το νόημά τους, όπως προκύπτει από τις λέξεις που τις απαρτίζουν), όπως αξιολογείται από μέσους Έλληνες κριτές, ενδέχεται να παρουσιάζει διακυμάνσεις και να συσχετίζεται τόσο με την επίδοσή τους στην ερμηνεία των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων όσο και με το είδος του λεκτικού τρόπου (εάν δηλαδή πρόκειται για παροιμία ή μετωνυμία) και την προϋπάρχουσα γνώση του από τους μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου.

Οι παραπάνω υποθέσεις μας ελέγχθηκαν με μία σειρά μελετών. Συγκεκριμένα, με:

- τη Μελέτη Ι, περιγραφική ανάλυση που στηρίχτηκε στο θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που πρότεινε και εφάρμοσε στη νιγηριανή φυλή των Yoruba ο Lawal με τους συνεργάτες του (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997), το οποίο επιχειρήσαμε να εφαρμόσουμε στο ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο.

- τη Μελέτη II, που χωρίστηκε σε τρεις υπομελέτες και στηρίχτηκε σε μια σειρά δοκιμασιών, οι οποίες, με τη σειρά τους, στηρίχτηκαν σε αυτοσχέδια ερωτηματολόγια κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών (Δοκιμασία Παροιμιών, Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και Δοκιμασία Μετωνυμιών, αντίστοιχα), όπως και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών (Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου), που δόθηκαν σε διαφορετικές ομάδες μέσω των Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας και με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά.
- τη Μελέτη III, που στηρίχτηκε σε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου (Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων), όπως και στην ανάλυση περιεχομένου του υλικού του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου, που ήταν 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες.

Οι μελέτες που σχεδιάσαμε και πραγματοποιήσαμε για την εκπλήρωση του βασικού στόχου της έρευνάς μας, όπως και τα ευρήματα που προέκυψαν από αυτές, παρουσιάζονται αναλυτικά στη συνέχεια, στο Κεφάλαιο 2.

Σε γενικές γραμμές, τόσο ο παροιμιακός όσο και ο μετωνυμικός λόγος αποτελούν μορφές έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου. Σε αυτό το πλαίσιο, όπου κινήθηκε και η παρούσα διδακτορική διατριβή, θεωρούμε ότι η κατανόηση, η ερμηνεία και, κατ’ επέκταση, η χρήση των παροιμιών και των μετωνυμιών από τους ανθρώπους στις καθημερινές λεκτικές διεπιδράσεις τους μπορεί να μας υποδείξει τον τρόπο με τον οποίο χειριζόμαστε και αξιοποιούμε τις μεταφορές, δηλαδή πώς επιλέγουμε να εκφράζουμε με μοναδικό τρόπο –μεταφορικά– τη γλωσσική και τη γενικότερη εμπειρία μας.

2. Έρευνα – Μελέτες

2.1. ΜΕΛΕΤΗ I: Εφαρμογή του θεωρητικού πραγματολογικού σχήματος του Lawal (1992) σε διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες

2.1.1. Στόχος

Στόχος αυτού του τμήματος της έρευνας είναι, λαμβάνοντας υπόψη το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που αρχικά πρότεινε και στη συνέχεια εφάρμοσε με τους συνεργάτες του ο Lawal στους Yoruba (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997) – μια νιγηριανή φυλή που τα μέλη της χαρακτηρίζονται από την εκτεταμένη χρήση παροιμιών στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους –, να εφαρμόσουμε το συγκεκριμένο θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα στο ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο. Συγκεκριμένα, στοχεύουμε στα εξής:

- Να καταγράψουμε και να αξιολογήσουμε τις διαστάσεις του πραγματολογικού πλαισίου, όπως και των αντίστοιχων πραγματολογικών ικανοτήτων που, κατά τον Lawal (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997), επικαλούνται και αναπτύσσουν κατάλληλα οι δέκτες συγκεκριμένων μορφών έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου –στην περίπτωσή μας, διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών– προκειμένου να τις κατανοήσουν, να τις ερμηνεύσουν και γενικότερα να τις χειριστούν αποτελεσματικά.
- Να αναλύσουμε περιγραφικά τις προσλεκτικές πράξεις που εκτελούνται από διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες –δηλαδή τις γλωσσικές πράξεις που αποδίδουν την πρόθεση του ομιλητή (π.χ. υπόσχεση, διαταγή, μομφή κ.ά.) που χρησιμοποιεί τα συγκεκριμένα μεταφορικά γλωσσικά σχήματα–, να τις διακρίνουμε σε άμεσες και έμμεσες και να καταγράψουμε τους συχνότερους τύπους προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται μέσω αυτών των μεταφορικών γλωσσικών σχημάτων (π.χ. ισχυρισμός, δόγμα, πληροφόρηση, συμβουλή, μομφή κ.ά.).
- Να παραθέσουμε τους τύπους των προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται στο ελληνικό και στο νιγηριανό πολιτισμικό πλαίσιο.

Θεωρώντας ότι το πραγματολογικό σχήμα που προτείνει ο Lawal (1992) μπορεί να αποτελέσει έναν τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο των προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, και κατ’ επέκταση στη χρήση και στο περιεχόμενο του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου, προβλέπουμε ότι η περιγραφική-ποιοτική ανάλυσή μας θα

δείξει διαφοροποιήσεις στους τύπους των άμεσων και έμμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, όπως και στους τύπους των προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από μορφές έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου στο ελληνικό και στο νιγηριανό πολιτισμικό πλαίσιο.

Να σημειώσουμε ότι επιλέξαμε να υιοθετήσουμε στη Μελέτη Ι το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που προτείνει ο Lawal (1992) για τους εξής λόγους:

- α) Έχει ήδη εφαρμοστεί σε έναν πληθυσμό με πλούσιο πολιτισμικό –παροιμιακό– πλούτο (νιγηριανή φυλή των Yoruba), κάτι που παρατηρείται και στο δικό μας πολιτισμό, ο οποίος χαρακτηρίζεται από πληθώρα μορφών έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου, κυρίως παροιμίες, που χρησιμοποιούνται ευρέως στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία μας.
- β) Όπως ήδη αναφέραμε, θεωρούμε ότι το συγκεκριμένο πραγματολογικό σχήμα έχει ιδιαίτερη γνωστική αξία, καθώς αποτελεί τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο των προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από παροιμίες.
- γ) Σε γενικές γραμμές, το συγκεκριμένο θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα είναι το μοναδικό στην παγκόσμια βιβλιογραφία που παρέχει ένα συστηματοποιημένο τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο μεταφορικών γλωσσικών σχημάτων και στο οποίο θα μπορούσε να στηριχτεί αυτό το τμήμα της έρευνάς μας.

2.1.2. Υλικό

Για τους σκοπούς της Μελέτης Ι υιοθετήθηκε το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992) προκειμένου να οργανωθεί, να καταγραφεί και να αξιολογηθεί το ερευνητικό υλικό μας.

Στη συνέχεια, γίνεται παρουσίαση του υλικού που χρησιμοποιήθηκε στη Μελέτη Ι αναφορικά με: α) τα κριτήρια επιλογής του, β) τη γλωσσική προσαρμογή του στις απαιτήσεις της έρευνας.

2.1.2.1. Επιλογή υλικού

Τα 23 γλωσσικά σχήματα που χρησιμοποιήθηκαν στη Μελέτη Ι αποτελούνται από 11 παροιμίες και 12 μετωνυμίες της ελληνικής παράδοσης και κουλτούρας. Επιλέχθηκαν από μια βάση περίπου 2.500 μορφών έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού

λόγου (παροιμίες, μετωνυμίες, προσωποποιήσεις, συνεκδοχές κ.ά.) που συλλέξαμε από το ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο.

Η επιλογή των 23 ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών που χρησιμοποιήσαμε σ' αυτό το τμήμα της έρευνας έγινε κυρίως βάσει δύο κριτηρίων:

- α) Να χρησιμοποιούνται ευρέως στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία των Ελλήνων.
- β) Να είναι όσο το δυνατόν πιο κατανοητές και εύκολες στη χρήση τους, συγκριτικά με άλλες μορφές έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου, από τους χρήστες της ελληνικής γλώσσας.

Πηγές για τη συλλογή των ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών και της ερμηνείας τους αποτέλεσαν έγκυρα και εμπλουτισμένα ελληνικά λεξικά (Fergusson, 2000; Γκίκας, Δρακόπουλος, Ευαγγέλου & Ρώμας, 1997; Μπαμπινιώτης, 2002; Παρίσης & Παρίσης, 2003; Τριανταφυλλίδης, 2003; Σταθόπουλος, 2005; Στρατηγάκης, 2005) και ειδικά εγχειρίδια παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου (Adam, 1992; Γιαλούρης, Αναστασιάδης & Κόρμπου, 1992; Δουλαβέρας, 1994; Γιατζόγλου-Γιαννοπούλου, 1996; Μιχαήλ-Δέδε, 1999; Αδάμ, 2003; Μερακλής, 2003). Επίσης, αξιοποιήθηκε κατάλληλα σχετικό υλικό τόσο από διαδικτυακές αναφορές όσο και από τον καθημερινό προφορικό λόγο.

Στη συνέχεια, από τη βάση των 2.500 ελληνικών μεταφορικών σχημάτων επιλέξαμε 50 από αυτά, συγκεκριμένα παροιμίες και μετωνυμίες, οι οποίες είναι, κατά τη γνώμη μας, ιδιαίτερα διαδεδομένες στους Έλληνες χρήστες σε όλες σχεδόν τις περιοχές του ελλαδικού χώρου. Αφού καταγράψαμε μαζί με τις 50 ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες την επικρατέστερη, σύμφωνα με τις σχετικές πηγές και την άποψή μας, ερμηνεία τους, τις δώσαμε σε μια δεκαμελή ομάδα ειδικών σε γλωσσικά θέματα, σε άτομα δηλαδή που χαρακτηρίζονται από την άριστη χρήση της ελληνικής γλώσσας, προκειμένου να αξιολογήσουν κατά πόσο είναι διαδεδομένες οι συγκεκριμένες γλωσσικές εκφράσεις και εάν κρίνουν κατάλληλη την ερμηνεία που δώσαμε σε καθεμία από αυτές. Συγκεκριμένα, οι ειδικοί-αξιολογητές των 50 επιλεγμένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών ήταν 3 φιλόλογοι, 1 γλωσσολόγος, 2 λαογράφοι, 1 κοινωνιολόγος, 1 επιμελητής επιστημονικών κειμένων (με ειδίκευση στα φιλολογικά και τα ιστορικά κείμενα), 1 μεταφραστής και 1 δημοσιογράφος. Στη συνέχεια, αφού λάβαμε υπόψη τις παρατηρήσεις των ειδικών, επιλέξαμε 23 από τις 50 ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες –και σ' αυτή την περίπτωση αυτές που θεωρήσαμε ιδιαίτερα διαδεδομένες στους Έλληνες χρήστες των

μορφών έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου–, 11 παροιμίες και 12 μετωνυμίες, οι οποίες αποτέλεσαν το βασικό υλικό μας στη Μελέτη Ι.

Οι 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες που χρησιμοποιήσαμε ως υλικό στη Μελέτη Ι παρουσιάζονται στον Πίνακα 3 που ακολουθεί.

Πίνακας 3. Οι 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες που χρησιμοποιήθηκαν στη Μελέτη Ι

ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ
1. Ρωτώντας πας στην πόλη. 2. Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι. 3. Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά. 4. Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κόττες. 5. Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο. 6. Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι. 7. Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι. 8. Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό. 9. Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει. 10. Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει. 11. Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κόττες.
METΩΝΥΜΙΕΣ
12. Συννέφιασε, όταν το άκουσε. 13. Στράγγισε η ψυχή του. 14. Έχει καρδιά μάλαμα. 15. Είναι τάφος! 16. Μιλάμε για λευκό γάμο. 17. Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού. 18. Είναι εραστής παγόβουνο. 19. Αυτά που λέει είναι αγγούρια! 20. Έχει φιδίσιο κορμί. 21. Αυτός ο άνθρωπος είναι βελζεβούλ! 22. Χώθηκε στο καβούκι της. 23. Έχει καρδιά περιβόλι.

2.1.2.2. Γλωσσική προσαρμογή υλικού

Πριν χρησιμοποιήσουμε στη Μελέτη I τις 23 ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, επιφέραμε σ' αυτές ορισμένες μικρές γλωσσικές βελτιώσεις. Αυτές οι αλλαγές προέκυψαν μετά από διασταύρωση της γλωσσικής μορφής με την οποία παρουσιάζονται σε ποικίλες και έγκυρες βιβλιογραφικές και μη πηγές, τις παρατηρήσεις της δεκαμελούς ομάδας ειδικών που τις αξιολόγησαν και από το πώς χρησιμοποιούνται στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία από Έλληνες χρήστες σε διαφορετικές περιοχές του ελλαδικού χώρου. Το αποτέλεσμα ήταν να επιλέξουμε εκείνη τη μορφή των γλωσσικών σχημάτων που είναι πιο συνήθης και 'οικεία', δηλαδή εκείνη τη μορφή που είναι πιο εύκολη στην κατανόηση, ερμηνεία και γενικότερα στη χρήση τους από τους Έλληνες χρήστες στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους.

Ακολουθούν δύο παραδείγματα⁴⁵ ελληνικών παροιμιών με τις γλωσσικές βελτιώσεις τους:

1ο παράδειγμα γλωσσικής βελτίωσης ελληνικής παροιμίας

Παροιμία σε βιβλιογραφική πηγή: «Κύλησε ο τέντζερης για να βρει το καπάκι»

– Προϊόν γλωσσικής βελτίωσης: «Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι»

2ο παράδειγμα γλωσσικής βελτίωσης ελληνικής παροιμίας

Παροιμία σε βιβλιογραφική πηγή: «Φώναξε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλα»

– Προϊόν γλωσσικής βελτίωσης: «Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλα»

2.1.3. Διαδικασία

Καθεμία από τις 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες καταγράφηκε και αναλύθηκε περιγραφικά με βάση τις έξι πραγματολογικές ικανότητες που, σύμφωνα με το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992), επικαλούνται οι δέκτες των μορφών έκφρασης (–'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου προκειμένου να τις κατανοήσουν, να τις ερμηνεύσουν, να τις επιλέξουν και γενικότερα να τις χρησιμοποιήσουν αποτελεσματικά στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους. Όπως αναφέραμε ήδη στο θεωρητικό πλαίσιο αυτής της έρευνας (βλ. 1.4.5. Το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal [1992] και η γνωστική του αξία), οι έξι

⁴⁵ Όλα τα παραδείγματα που δίνονται στις μελέτες της έρευνάς μας επιλέχθηκαν τυχαία.

πραγματολογικές αυτές ικανότητες του χρήστη της γλώσσας διακρίνονται σε: α) γλωσσική, β) περιστασιακή, γ) ψυχολογική, δ) κοινωνική, ε) κοινωνιολογική και στ) κοσμολογική, και είναι συμμετρικές με τα εξίσου ιεραρχημένα περιεχόμενα κάθε γλωσσικής πράξης. Στη συνέχεια, αναλύθηκε περιγραφικά η προσλεκτική πράξη (η λεγόμενη «προσλεκτική δύναμη») που εκτελέστηκε μέσω της καθεμίας, δηλαδή η πράξη που εκτελείται από τον ομιλητή ως συνέπεια του εκφωνήματος (εδώ, παροιμίες και μετωνυμίες) που έχει ήδη ειπωθεί. Τέλος, σημειώθηκε η διάκριση των προσλεκτικών πράξεων σε άμεσες και έμμεσες και καταγράφηκε ο τύπος αυτών. Στο Παράρτημα Α' παραθέτουμε τον Πίνακα Α.1. με την περιγραφική ανάλυση των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, που πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που προτείνει και εφαρμόζει με τους συνεργάτες του ο Lawal στη νιγηριανή φυλή των Yoruba (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997).

Ακολουθούν τέσσερα παραδείγματα διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών (συγκεκριμένα, δύο παροιμιών και δύο μετωνυμιών) που αναλύσαμε περιγραφικά στη Μελέτη Ι:

1ο παράδειγμα περιγραφικής ανάλυσης ελληνικής παροιμίας

Παροιμία: «Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότεις»

– *Ερμηνεία:*⁴⁶ *Οι κακές/παράνομες συναναστροφές φέρνουν μόνο μπλεξίματα.*

▪ *Στοιχείο υπερβολής:*⁴⁷ *Οι κότεις δεν τρώνε ανθρώπους!*

ο *Προσλεκτική πράξη: Άμεση: Δόγμα, Έμμεση: Μομφή*

– *Πραγματολογικές ικανότητες:*

1. Γλωσσική: Οι έννοιες «πίτουρα» και «κότεις» μάς παραπέμπουν σε παράνομες

συναναστροφές ανθρώπων –συγκεκριμένα με άτομα του 'υποκόσμου',

γι' αυτό και επιλέγεται η αναφορά σε κάποιο ζώο–,

όπως και στις αρνητικές συνέπειές τους.

2. Περιστασιακή: Κάποιο άτομο συμπεριφέρεται ανάρμοστα.

3. Ψυχολογική: Ο ομιλητής κατακρίνει την ανάρμοστη συμπεριφορά κάποιου

και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.

⁴⁶ Οι ερμηνείες των ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών που δίνονται ως παραδείγματα είναι σε ελεύθερη απόδοση.

⁴⁷ Επίσης, να σημειώσουμε ότι σε καθεμία από τις 23 ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες καταγράφηκε το στοιχείο της υπερβολής.

4. Κοινωνική: Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για τις παράνομες συναναστροφές του.
5. Κοινωνιολογική: Αναφορά στη λαϊκή αποστροφή σε θέματα διαφθοράς.
6. Κοσμολογική: Αναφορά στην ανθρώπινη ικανότητα για παρανομίες.

2ο παράδειγμα περιγραφικής ανάλυσης ελληνικής παροιμίας

Παροιμία: «Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό»

- Ερμηνεία: Γίνεται αναφορά στην αρετή της καλοσύνης, και ειδικότερα στον ανιδιοτελή χαρακτήρα που πρέπει να συνοδεύει τις πράξεις κάποιου όταν βοηθάει τους συνανθρώπους του.
 - Στοιχείο υπερβολής: Δεν μπορούμε να πετάξουμε κάτι ανύπαρκτο!
 - Προσλεκτική πράξη: Άμεση: Δόγμα, Έμμεση: Συμβουλή
 - Πραγματολογικές ικανότητες:
- 1. Γλωσσική: Οι έννοιες «καλό» (με τη σημασία της καλής πράξης) και «γιαλό» μάς παραπέμπουν σε μια ανιδιοτελή πράξη.
- 2. Περιστασιακή: Κάποιο άτομο είναι ιδιοτελές.
- 3. Ψυχολογική: Ο ομιλητής απογοητεύεται από τον ιδιοτελή χαρακτήρα κάποιου και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.
- 4. Κοινωνική: Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για την ιδιοτέλειά του.
- 5. Κοινωνιολογική: Γνώση της λαϊκής εναντίωσης στην ιδιοτέλεια.
- 6. Κοσμολογική: Γνώση της ανθρώπινης ικανότητας για ιδιοτελείς πράξεις.

3ο παράδειγμα περιγραφικής ανάλυσης ελληνικής μετωνυμίας

Μετωνυμία: «Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού»

- Ερμηνεία: Κάποιο άτομο δημιουργεί προβλήματα σε άλλους ανθρώπους που σχετίζονται μεταξύ τους.
 - Στοιχείο υπερβολής: Οι άνθρωποι δεν έχουν αγκάθια!
 - Προσλεκτική πράξη: Άμεση: Ισχυρισμός, Έμμεση: Συμβουλή
 - Πραγματολογικές ικανότητες:
- 1. Γλωσσική: Η έννοια «αγκάθι» μάς παραπέμπει σε κάτι που προκαλεί ενόχληση ή/και πόνο.
- 2. Περιστασιακή: Κάποιος ενοχλείται από τα προβλήματα που του δημιουργεί

στις σχέσεις του κάποιο τρίτο άτομο.

3. Ψυχολογική: Ο ομιλητής κατακρίνει τη δολιότητα και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.

4. Κοινωνική: Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για τη δολιότητά του, όπως και γνώση των επιπτώσεων

που έχει αυτή η συμπεριφορά σε τρίτους ανθρώπους.

5. Κοινωνιολογική: Αναφορά στην παραδοσιακή λαϊκή τάση να κατακρίνονται οι άνθρωποι που δημιουργούν μπελάδες.

6. Κοσμολογική: Γνώση της ανθρώπινης ικανότητας για δόλιες πράξεις.

4ο παράδειγμα περιγραφικής ανάλυσης ελληνικής μετωνυμίας

Μετωνυμία: «Στράγγισε η ψυχή του»

– Ερμηνεία: Εξαιτίας της στενοχώριας και της ταλαιπωρίας του, κάποιος δεν έχει άλλες δυνάμεις να κάνει ή να αισθανθεί ο,τιδήποτε.

▪ Στοιχείο υπερβολής: Η «άυλη» ψυχή

δεν μπορεί να παρουσιάσει «υλικές» ιδιότητες!

ο Προσλεκτική πράξη: Άμεση: Ισχυρισμός, Έμμεση: Θέση/παράπονο

– Πραγματολογικές ικανότητες:

1. Γλωσσική: Η έννοια «στράγγισε» μας παραπέμπει σε κάτι ακραίο, σε μια κατάσταση όπου δεν υπάρχουν περιθώρια αλλαγής ή βελτίωσης.

2. Περιστασιακή: Κάποιος αγανακτεί με κάτι ή με κάποιον.

3. Ψυχολογική: Ο ομιλητής αισθάνεται λύπη για την κατάσταση που βιώνει ένας συνάνθρωπός του και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.

4. Κοινωνική: Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που λυπάται για την άσχημη κατάσταση που βιώνει.

5. Κοινωνιολογική: Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να λυπάται (ή να συμπάσχει με) κάποιον που βρίσκεται σε άσχημη κατάσταση.

6. Κοσμολογική: Γνώση της ανθρώπινης τάσης για αγανάκτηση.

2.1.4. Ευρήματα

Κατά την περιγραφική ανάλυση των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, σύμφωνα με το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992), καταγράφηκαν οι προσλεκτικές πράξεις που εκτελέστηκαν μέσω αυτών και διακρίθηκαν σε άμεσες και έμμεσες.⁴⁸

Στον Πίνακα 4 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι τύποι των άμεσων και έμμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν μέσω των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών που χρησιμοποιήθηκαν ως γλωσσικό ερέθισμα στη Μελέτη Ι.

Πίνακας 4. Τύποι άμεσων και έμμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν μέσω των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών στη Μελέτη Ι ⁴⁹

Παροιμία ή Μετωνυμία	Τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης	Τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης
1. Ρωτώντας πας στην πόλη	Ισχυρισμός	Μομφή/ευθύνη
2. Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι.	Ισχυρισμός	Κρίση
3. Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά.	Ισχυρισμός	Συμβουλή
4. Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότες.	Δόγμα	Μομφή
5. Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκτο.	Δόγμα	Μομφή/ευθύνη
6. Είπε ο γαίδαρος τον πετεινό κεφάλι.	Πληροφόρηση	Μομφή
7. Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι.	Ισχυρισμός	Κρίση/μομφή
8. Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.	Δόγμα	Συμβουλή
9. Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει.	Ισχυρισμός	Μομφή/ευθύνη
10. Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει.	Ισχυρισμός	Εκτίμηση

⁴⁸ Συνάμα, επισημάνθηκε το στοιχείο της υπερβολής.

⁴⁹ Να σημειώσουμε ότι οι τύποι προσλεκτικών πράξεων δεν περιορίζονται σε αυτούς που αναφέρονται στον Πίνακα 4. Εδώ παραθέτουμε μόνο όσους εμφανίζονται στην περιγραφική ανάλυση των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό σ' αυτό το τμήμα της έρευνάς μας.

11. Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κότες.	Ισχυρισμός	Συμβουλή
12. Συννέφιασε, όταν το άκουσε.	Ισχυρισμός	Εκτίμηση
13. Στράγγισε η ψυχή του.	Ισχυρισμός	Θέση/παράπονο
14. Έχει καρδιά μάλαμα.	Ισχυρισμός	Εκτίμηση
15. Είναι τάφος!	Ισχυρισμός	Εκτίμηση
16. Μιλάμε για λευκό γάμο.	Ισχυρισμός	Εκτίμηση
17. Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού.	Ισχυρισμός	Συμβουλή
18. Είναι εραστής παγόβουνο.	Ισχυρισμός	Μομφή
19. Αυτά που λέει είναι αγγούρια!	Ισχυρισμός	Εκτίμηση/ απόρριψη
20. Έχει φιδίσιο κορμί.	Ισχυρισμός	Εκτίμηση
21. Αυτός ο άνθρωπος είναι βελζεβούλ!	Ισχυρισμός	Μομφή
22. Χώθηκε στο καβούκι της.	Πληροφόρηση	Πρόταση
23. Έχει καρδιά περιβόλι.	Ισχυρισμός	Εκτίμηση

Στη συνέχεια, στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται οι τύποι των άμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν μέσω των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό στη Μελέτη Ι, βάσει της συχνότητας εμφάνισής τους.

Πίνακας 5. Τύποι άμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν μέσω των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών στη Μελέτη Ι βάσει της συχνότητας εμφάνισής τους

Τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης	f	%
Ισχυρισμός	18	78.3%
Δόγμα	3	13.0%
Πληροφόρηση	2	8.7%
Σύνολο	23	100.0%

Σύμφωνα με τον Πίνακα 5, ο επικρατέστερος τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης που εκτελέστηκε μέσω των 23 διαδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, που αναλύθηκαν περιγραφικά στη Μελέτη Ι, είναι ο *ισχυρισμός* (78.3%).

Κατόπιν, παραθέτουμε δύο παραδείγματα άμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν από διαδομένες ελληνικές παροιμίες, όπου ο επικρατέστερος τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης στο πρώτο είναι ο ‘ισχυρισμός’ και στο δεύτερο το ‘δόγμα’:

1ο παράδειγμα άμεσης προσλεκτικής πράξης

Παροιμία: «Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι»

– *Ερμηνεία: Γίνεται αναφορά στη σημασία της επιφυλακτικότητας, ώστε να μην παρασυρόμαστε από μεγάλα λόγια και φημολογίες.*

▪ *Τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης: Ισχυρισμός*

2ο παράδειγμα άμεσης προσλεκτικής πράξης

Παροιμία: «Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο»

– *Ερμηνεία: Γίνεται αναφορά στην αξία της μόρφωσης και της παιδείας στην εξέλιξη και την πρόοδο του ανθρώπου.*

▪ *Τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης: Δόγμα*

Στον Πίνακα 6 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι τύποι των έμμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν μέσω των 23 διαδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό στη Μελέτη Ι, βάσει της συχνότητας εμφάνισής τους.

Πίνακας 6. Τύποι έμμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν μέσω των 23 διαδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών στη Μελέτη Ι βάσει της συχνότητας εμφάνισής τους

Τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης	f	%
Εκτίμηση	8	34.8%
Μομφή	4	17.5%
Συμβουλή	4	17.5%

Μομφή/ευθύνη	3	13.2%
Εκτίμηση/απόρριψη	1	4.3%
Κρίση/μομφή	1	4.3%
Πρόταση	1	4.3%
Κρίση	1	4.1%
Σύνολο	23	100.0%

Σύμφωνα με τον Πίνακα 6, ο επικρατέστερος τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης που εκτελέστηκε μέσω των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, που αναλύθηκαν περιγραφικά στη Μελέτη Ι, είναι η *εκτίμηση* (34.8%).

Στη συνέχεια, παραθέτουμε δύο παραδείγματα έμμεσων προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν από διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες, όπου ο επικρατέστερος τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης στο πρώτο είναι η ‘εκτίμηση’ και στο δεύτερο η ‘μομφή’:

1ο παράδειγμα έμμεσης προσλεκτικής πράξης

Μετωνυμία: «Συννέφιασε, όταν το άκουσε»

– *Ερμηνεία: Αναφορά στην περίπτωση κάποιου που είναι πολύ στενοχωρημένος, γεγονός που διαγράφεται στο πρόσωπό του.*

▪ *Τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης: Εκτίμηση*

2ο παράδειγμα έμμεσης προσλεκτικής πράξης

Μετωνυμία: «Είναι εραστής παγόβουνο»

– *Ερμηνεία: Κάποιος/-οια δεν ικανοποιείται σεξουαλικά από το/τη σύντροφό του.*

▪ *Τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης: Μομφή*

Τέλος, στον Πίνακα 7 παρατίθενται συνοπτικά οι τύποι των προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν από διαδεδομένες νιγηριανές και ελληνικές παροιμίες, όπως καταγράφηκαν από τον Lawal και τους συνεργάτες του (Lawal, Ajayi & Raji, 1997), στην πρώτη περίπτωση, και στη Μελέτη Ι της δικής μας έρευνας, στη δεύτερη περίπτωση.

Πίνακας 7. Συνοπτικός πίνακας των προσλεκτικών πράξεων που εκτελέστηκαν από διαδεδομένες νιγηριανές και ελληνικές παροιμίες

Παροιμίες	Προσλεκτικές πράξεις	
Πεδίο εφαρμογής	Άμεσες	Έμμεσες
Νιγηριανές παροιμίες (φυλή Yoruba) Π.χ.: 1. «Aso nla ko ni eniyan nla» (≈ ⁵⁰ A big dress does not make a person important) (≈ Τα ρούχα δεν κάνουν τον παπά) 2. «Igi kan le igbo se» (≈ One tree cannot make a forest) (≈ Ένα χελιδόνι δε φέρνει την άνοιξη)	<i>Δόγμα</i>	<i>Έκφραση</i> (συμβουλής, πρότασης, προειδοποίησης...)
Ελληνική παροιμία Π.χ.: «Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει»	<i>Ισχυρισμός</i>	<i>Εκτίμηση</i>
Ελληνική μετωνυμία⁵¹ [Π.χ.: «Έχει καρδιά μάλαμα»]		

2.1.5. Συζήτηση

Με την περιγραφική ανάλυση που πραγματοποιήσαμε στη Μελέτη I, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι το γνωστικό σχήμα που προτείνει και εφαρμόζει με τους συνεργάτες του στη νιγηριανή φυλή των Yoruba ο Lawal (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997) παρέχει ένα συστηματοποιημένο τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο των προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, και κατ' επέκταση στη χρήση και στο περιεχόμενο του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου. Έτσι, μας δίνεται η δυνατότητα να προσεγγίσουμε μια πτυχή της κατανόησης και της ερμηνείας μορφών έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου που χρησιμοποιούνται στην

⁵⁰ Με τη χρήση αυτού του συμβόλου εννοούμε το παραπλήσιο 'μεταφορικό δυναμικό' της γλωσσικής πράξης ή έκφρασης, εδώ το παροιμιακό.

⁵¹ Πρόσθετο παράδειγμα μετωνυμικού λόγου, καθώς ο συνοπτικός πίνακας αναφέρεται κυρίως σε προσλεκτικές πράξεις που εκτελέστηκαν από διαδεδομένες νιγηριανές και ελληνικές παροιμίες.

καθημερινή λεκτική επικοινωνία των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας.⁵²

Επίσης, αναλύοντας περιγραφικά τις προσλεκτικές πράξεις που εκτελέστηκαν από τις 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό σ' αυτό το τμήμα της έρευνάς μας, καταγράψαμε ότι ο επικρατέστερος τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης που εκτελείται από αυτές είναι ο 'ισχυρισμός' (78.3%) και ο επικρατέστερος τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης είναι η 'εκτίμηση' (34.8%).

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη την περιγραφική ανάλυση των νιγηριανών παροιμιών από τον Lawal και τους συνεργάτες του (Lawal, Ajayi & Raji, 1997), σύμφωνα με την οποία ο επικρατέστερος τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης που εκτελείται από τις νιγηριανές παροιμίες της συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας είναι το 'δόγμα' και ο επικρατέστερος τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης είναι η 'έκφραση' (συμβουλής, πρότασης, προειδοποίησης κ.ά.), παρατηρούμε κάποιες διαφοροποιήσεις με τους αντίστοιχους τύπους προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από τις 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό στη δική μας περιγραφική ανάλυση (Μελέτη Ι). *Πιθανότατα* αυτό συμβαίνει, διότι οι μορφές έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου (ή λεκτικοί τρόποι) που χρησιμοποιούνται στις δύο γλωσσικές κοινότητες, στην ελληνική και τη νιγηριανή, εξυπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς. Συγκεκριμένα, φαίνεται να έχουν 'πρακτικό' χαρακτήρα για το μέσο Έλληνα, εξυπηρετούν δηλαδή κυρίως επικοινωνιακές ανάγκες του σε καθημερινή βάση, καθώς οι μεταφορές επιλέγονται από τον ομιλητή γιατί αποδίδουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μια νοητική κατάσταση –συμβάλλοντας στη 'γνωστική οικονομία'–, ενώ, όπως μας πληροφορεί και ο ίδιος ο Lawal (Lawal, Ajayi & Raji, 1997), έχουν 'τελετουργικό' χαρακτήρα για τους Νιγηριανούς, καθώς αποτελούν κυρίως 'ορόσημο' εισαγωγής των νεότερων στον κόσμο της σοφίας που κρύβει η κατανόηση και η χρήση των παροιμιών που χρησιμοποιούν οι ενήλικες στη φυλή των Yoruba και ένδειξη σεβασμού προς τους μεγαλύτερους σε ηλικία χρήστες του παροιμιακού λόγου στους οποίους οφείλουν τα νεότερα μέλη της φυλής, όταν τους απευθύνεται ο λόγος από τους γηραιότερους, να απαντήσουν χρησιμοποιώντας παροιμίες.

⁵² Δηλαδή, όσων έχουν την ελληνική ως μητρική τους γλώσσα.

2.2. ΜΕΛΕΤΗ ΙΙ: Δημιουργία προκαταρκτικών δεδομένων κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας

2.2.1. Μελέτη ΙΙ – Α΄ Μέρος: Αξιολόγηση του βαθμού ευκολίας ή δυσκολίας στην ερμηνεία διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας

2.2.1.1. Στόχος

Στη Μελέτη Ι, όπου εφαρμόσαμε το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992) σε διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι το γνωστικό σχήμα που προτείνει ο Lawal μάς παρέχει ένα συστηματοποιημένο τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου (βλ. 2.1.5. *Συζήτηση*).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, στόχος αυτού του τμήματος της έρευνας είναι να αξιολογήσουμε το βαθμό ευκολίας ή δυσκολίας στην ερμηνεία διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας.

2.2.1.2. Συμμετέχοντες

Το δείγμα της Μελέτης ΙΙ-Α΄ αποτέλεσαν δύο ομάδες ατόμων: Η 1η ομάδα, που συμμετείχε στην πρώτη δοκιμασία, στη Δοκιμασία Παροιμιών, απαρτιζόταν από 180 άτομα, 78 άνδρες (43.3%) και 101 γυναίκες (56.1%), ηλικίας 28-98 ετών (Μ.Ο.=61.49, s=13.42, L=70), από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας και με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά. Η 2η ομάδα, που συμμετείχε στη δεύτερη δοκιμασία, στη Δοκιμασία Μετωνυμιών, απαρτιζόταν από 12 άτομα, 4 άνδρες (33.0%) και 8 γυναίκες (66.0%), ηλικίας 47-77 ετών (Μ.Ο.=58.33, s=4.36, L=16), επίσης από διαφορετικές περιοχές του ελλαδικού χώρου και με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά (βλ. Πίνακα 8 και Πίνακα 9, αντίστοιχα).

Οι συμμετέχοντες στην έρευνά μας ήταν μέσοι Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας. Η επιλογή τους έγινε βάσει της ελληνικής καταγωγής τους, δηλαδή απαραίτητη προϋπόθεση ήταν να έχουν την ελληνική ως μητρική τους γλώσσα. Επίσης, τα συγκεκριμένα άτομα δεν έπασχαν από γνωστή νευρολογική ή ψυχιατρική

διαταραχή και κατά την περίοδο συλλογής των δεδομένων δεν ακολουθούσαν ειδική φαρμακευτική αγωγή.

Πίνακας 8. Μέσος όρος (Μ.Ο.), τυπική απόκλιση (s) και εύρος (L) της ηλικίας των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών

Συμμετέχοντες	Μ.Ο.	s	L
180	61.49	13.42	70.0

Πίνακας 9. Μέσος όρος (Μ.Ο.), τυπική απόκλιση (s) και εύρος (L) της ηλικίας των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμιών

Συμμετέχοντες	Μ.Ο.	s	L
12	58.33	4.36	16.0

2.2.1.3. Υλικό

Το υλικό που χρησιμοποιήσαμε στο Α' Μέρος της Μελέτης ΙΙ ήταν διαδεδομένες μορφές έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου στο ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο. Για την ακρίβεια, χρησιμοποιήσαμε 34 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και 34 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες, οι οποίες δόθηκαν για ερμηνεία στους συμμετέχοντες μέσω ερωτηματολογίων. Συγκεκριμένα, κατασκευάστηκαν δύο αυτοσχέδια ερωτηματολόγια ανοικτού τύπου προκειμένου να γίνει η συλλογή του ερευνητικού υλικού. Το πρώτο από αυτά χρησιμοποιήθηκε στην πρώτη δοκιμασία, στη Δοκιμασία Παροιμιών, ενώ το δεύτερο από αυτά στη δεύτερη δοκιμασία, στη Δοκιμασία Μετωνυμιών. Στη συνέχεια, γίνεται παρουσίαση του υλικού που χρησιμοποιήθηκε στο Α' Μέρος της Μελέτης ΙΙ αναφορικά με:

- α) την κατασκευή του ερωτηματολογίου της Δοκιμασίας Παροιμιών, τα κριτήρια επιλογής των ελληνικών παροιμιών που χρησιμοποιήθηκαν σ' αυτή ως γλωσσικά ερεθίσματα και τη γλωσσική προσαρμογή των τελευταίων·
- β) την κατασκευή του ερωτηματολογίου της Δοκιμασίας Μετωνυμιών, τα κριτήρια επιλογής των ελληνικών μετωνυμιών που χρησιμοποιήθηκαν σ' αυτή ως γλωσσικά ερεθίσματα και τη γλωσσική προσαρμογή των τελευταίων.

2.2.1.3.1. Δοκιμασία Παροιμιών

2.2.1.3.1.1. Κατασκευή του ερωτηματολογίου

Τα μέρη του ερωτηματολογίου στη Δοκιμασία Παροιμιών είναι τρία. Αναλυτικότερα: Το εισαγωγικό μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικές με δημογραφικά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, ζητούνται πληροφορίες για το φύλο, το επάγγελμα,⁵³ την προτίμηση χεριού, την ηλικία και τα έτη μόρφωσης⁵⁴ των συμμετεχόντων. Το δεύτερο μέρος του αποτελείται από τις οδηγίες που δώσαμε στους συμμετέχοντες για τη συμπλήρωσή του. Τέλος, το τρίτο και κύριο μέρος του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου απαρτίζεται από 34 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες, οι οποίες αποτελούν σύνθετα γλωσσικά ερεθίσματα προς ερμηνεία από τους συμμετέχοντες. Το ερωτηματολόγιο που κατασκευάστηκε για τη Δοκιμασία Παροιμιών δίνεται στο Παράρτημα Β' (βλ. Ερωτηματολόγιο Β.1.).

2.2.1.3.1.2. Επιλογή των παροιμιών

Οι 34 ελληνικές παροιμίες που χρησιμοποιούμε στη Δοκιμασία Παροιμιών προέρχονται από κοινή πηγή με εκείνες τις μορφές έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου που χρησιμοποιήσαμε στη Μελέτη Ι, όπου επιλέξαμε και καταγράψαμε 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες προκειμένου να τις αξιολογήσουμε και να τις αναλύσουμε περιγραφικά βάσει του θεωρητικού πραγματολογικού σχήματος που προτείνει και εφαρμόζει με τους συνεργάτες του στη νιγηριανή φυλή των Yoruba ο Lawal (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997). Αρκετές από τις παροιμίες που χρησιμοποιούνται σ' αυτό το τμήμα της έρευνάς μας είναι κοινές με αυτές που χρησιμοποιήσαμε ως υλικό στη Μελέτη Ι, τις οποίες και επιλέξαμε γιατί φαίνεται να είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας. Επομένως, τα κριτήρια επιλογής των 34 ελληνικών παροιμιών που χρησιμοποιούμε στη Δοκιμασία Παροιμιών είναι κοινά με τα αντίστοιχα της επιλογής των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών στη Μελέτη Ι (βλ. 2.1.2.1. *Επιλογή υλικού*).

⁵³ Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο Παράρτημα Γ'-Κλίμακα Γ.1. προκειμένου να βρει μια ελληνική προσαρμογή της κλίμακας Hollingshead Scale κατά την Α. Οικονόμου.

⁵⁴ Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο Παράρτημα Γ'-Κλίμακα Γ.2. προκειμένου να βρει μια ελληνική προσαρμογή της κλίμακας Κατάταξης Μορφωτικού Επιπέδου (σε έτη μόρφωσης).

2.2.1.3.1.3. Γλωσσική προσαρμογή των παροιμιών

Η γλωσσική προσαρμογή των 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών έχει ήδη πραγματοποιηθεί προκειμένου να χρησιμοποιηθούν στη Μελέτη Ι (βλ. 2.1.2.2. *Γλωσσική προσαρμογή υλικού*).

Οι 34 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες που χρησιμοποιήσαμε ως υλικό στη Δοκιμασία Παροιμιών παρουσιάζονται στον Πίνακα 10 που ακολουθεί.

Πίνακας 10. Οι 34 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες που χρησιμοποιήθηκαν στη Δοκιμασία Παροιμιών

ΔΙΑΔΕΔΟΜΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ
1. Ένα χελιδόνι δε φέρνει την άνοιξη. 2. Όταν έπρεπε δεν έβρεχε, το Μάη δροσολογούσε. 3. Κάλλιο γαϊδουρόδενε, παρά γαϊδουρογύρευε. 4. Ό,τι λάμπει δεν είναι χρυσός. 5. Στη βράση κολλάει το σίδερο. 6. Ρωτώντας πας στην πόλη. 7. Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι. 8. Το αίμα νερό δε γίνεται. 9. Κάλλιο πέντε και στο χέρι παρά δέκα και καρτέρι. 10. Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά. 11. Όσα δε φτάνει η αλεπού τα κάνει κρεμαστάρια. 12. Των φρονίμων τα παιδιά πριν πεινάσουν μαγειρεύουν. 13. Έξω απ' το βρακί μου, ας είναι κι η αδερφή μου. 14. Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότες. 15. Γιάννης κερνάει και Γιάννης πίνει. 16. Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο. 17. Είπε ο γαίδαρος τον πετεινό κεφάλι. 18. Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι. 19. Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό. 20. Κάθε πράγμα στον καιρό του και ο κολιός τον Αύγουστο. 21. Το μήλο κάτω από τη μηλιά θα πέσει. 22. Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει. 23. Η σιωπή είναι χρυσός. 24. Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει. 25. Όπως σπείρεις, θα θερίσεις.

26. Το 'να χέρι νίβει τ' άλλο και τα δυο το πρόσωπο.
27. Στου κουφού την πόρτα όσο θέλεις βρόντα.
28. Μη χαλάσεις την καλύβα του πατέρα σου, πριν χτίσεις τη δική σου κάμαρα.
29. Τον σπανό κι αν τον ξυρίσεις όπως είναι θα τον αφήσεις.
30. Τα καρποφόρα δέντρα πετροβολούνται.
31. Παπούτσι από τον τόπο σου και ας είναι μπαλωμένο.
32. Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κότες.
33. Ζήσε Μάη μου να φας τριφύλλι.
34. Άλλα τα μάτια του λαγού κι άλλα της κουκουβάγιας.

2.2.1.3.2. Δοκιμασία Μετωνυμιών

2.2.1.3.2.1. Κατασκευή του ερωτηματολογίου

Τα μέρη του ερωτηματολογίου στη Δοκιμασία Μετωνυμιών είναι τρία και σχεδόν τα ίδια με αυτά της Δοκιμασίας Παροιμιών. Αναλυτικότερα: Το εισαγωγικό μέρος του ερωτηματολογίου σ' αυτή τη δοκιμασία περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικές με δημογραφικά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, ζητούνται πληροφορίες για το φύλο, το επάγγελμα, την προτίμηση χεριού, την ηλικία και τα έτη μόρφωσης των συμμετεχόντων.⁵⁵ Το δεύτερο μέρος του αποτελείται από τις οδηγίες που δώσαμε στους συμμετέχοντες για τη συμπλήρωσή του. Τέλος, το τρίτο και κύριο μέρος του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου απαρτίζεται από 34 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες, οι οποίες αποτελούν σύνθετα γλωσσικά ερεθίσματα προς ερμηνεία από τους συμμετέχοντες. Το ερωτηματολόγιο που κατασκευάστηκε για τη Δοκιμασία Μετωνυμιών δίνεται στο Παράρτημα Β' (βλ. Ερωτηματολόγιο Β.2.).

2.2.1.3.2.2. Επιλογή των μετωνυμιών

Οι 34 ελληνικές μετωνυμίες που χρησιμοποιούμε στη Δοκιμασία Μετωνυμιών, όπως και οι 34 ελληνικές παροιμίες που χρησιμοποιούμε στη Δοκιμασία Παροιμιών, προέρχονται από κοινή πηγή με εκείνες τις μορφές έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου που χρησιμοποιήσαμε στη Μελέτη Ι. Να επισημάνουμε ότι αρκετές από τις μετωνυμίες που χρησιμοποιούνται σ' αυτό το τμήμα της έρευνάς μας είναι κοινές με αυτές που χρησιμοποιήσαμε ως υλικό στη Μελέτη Ι, τις οποίες επιλέξαμε γιατί φαίνεται να είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες στις καθημερινές λεκτικές διεπιδράσεις των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας. Επομένως, τα

⁵⁵ Βλ. υποσημ. 53-54.

κριτήρια επιλογής των 34 ελληνικών μετωνυμιών που χρησιμοποιούμε στη Δοκιμασία Μετωνυμιών είναι κοινά με τα αντίστοιχα της επιλογής των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών στη Μελέτη Ι (βλ. 2.1.2.1. *Επιλογή υλικού*).

2.2.1.3.2.3. Γλωσσική προσαρμογή των μετωνυμιών

Η γλωσσική προσαρμογή των 34 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών, όπως και των αντίστοιχων 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών, έχει ήδη πραγματοποιηθεί προκειμένου να χρησιμοποιηθούν στη Μελέτη Ι (βλ. 2.1.2.2. *Γλωσσική προσαρμογή υλικού*).

Οι 34 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες που χρησιμοποιήσαμε ως υλικό στη Δοκιμασία Μετωνυμιών παρουσιάζονται στον Πίνακα 11 που ακολουθεί.

Πίνακας 11. Οι 34 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες που χρησιμοποιήθηκαν στη Δοκιμασία Μετωνυμιών

ΔΙΑΔΕΔΟΜΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΕΤΩΝΥΜΙΕΣ
1. Μαλακώνει ο καιρός. 2. Άγουρες σκέψεις 3. Το πήρε πολύ βαριά. 4. Παρέλυσα από το φόβο μου. 5. Μου κόπηκε το αίμα. 6. Κατουρήθηκα από το φόβο μου. 7. Βράζω από το θυμό μου. 8. Συννέφιασε, όταν το άκουσε. 9. Χειμώνας της ψυχής 10. Στράγγισε η ψυχή του. 11. Πύρινο πάθος 12. Άβαθη πικρία 13. Αγγελική μορφή 14. Γερό ποτήρι 15. Έχει καρδιά μάλαμα. 16. Μόλις του το είπαν, έγινε μπουρλότο. 17. Καθαρό κούτελο 18. Λεπτοί τρόποι 19. Τέρας μνήμης

20. Με έλουσε κρύος ιδρώτας.
21. Έγινε λαγός.
22. Είναι τάφος!
23. Έφαγε όλο το τσουκάλι.
24. Το στομάχι μου παίζει ταμπούρλο.
25. Ο βιασμός της ελληνικής γλώσσας
26. Ζάβωσε η δουλειά.
27. Μιλάμε για λευκό γάμο.
28. Ξεφούσκωσε το σκάνδαλο.
29. Σάπια κοινωνία
30. Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού.
31. Γίναμε μαλλιά κουβάρια.
32. Είναι εραστής παγόβουνο.
33. Αυτά που λέει είναι αγγούρια!
34. Ο Θεός να τα φέρει όλα δεξιά!

2.2.1.4. Διαδικασία

2.2.1.4.1. Συλλογή δεδομένων με τη Δοκιμασία Παροιμιών

Η Δοκιμασία Παροιμιών έλαβε χώρα κατά την περίοδο Ιανουαρίου-Ιουνίου 2003. Ζητήσαμε από κάθε συμμετέχοντα να ακολουθήσει τα εξής βήματα προκειμένου να ανταποκριθεί σ' αυτή: Πρώτον, να συμπληρώσει τα στοιχεία του πάνω στο ερωτηματολόγιο. Δεύτερον, να διαβάσει προσεκτικά τις οδηγίες, σύμφωνα με τις οποίες καλούνταν να εξηγήσει το νόημα των προτάσεων που ακολουθούσαν, δηλαδή των 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών. Τρίτον, να εξηγήσει το νόημα των συγκεκριμένων εκφράσεων, να ερμηνεύσει δηλαδή τις 34 ελληνικές παροιμίες. Να τονίσουμε ότι επισημαίναμε σε κάθε συμμετέχοντα ότι στην περίπτωση που δεν κατανοεί ή δεν έχει ξανακούσει κάποια από τις προτάσεις της συγκεκριμένης δοκιμασίας μπορεί να συμπληρώσει το νόημά της (δηλαδή να μας δώσει την ερμηνεία της) όπως το αντιλαμβάνεται ο ίδιος. Τέλος, να επισημάνουμε ότι η συμπλήρωση της ερμηνείας των παροιμιών στη Δοκιμασία Παροιμιών της Μελέτης Π-Α δεν περιοριζόταν χρονικά.

2.2.1.4.2. Συλλογή δεδομένων με τη Δοκιμασία Μετωνυμιών

Η Δοκιμασία Μετωνυμιών έλαβε χώρα κατά την περίοδο Ιουλίου-Οκτωβρίου 2003. Ζητήσαμε από κάθε συμμετέχοντα να ακολουθήσει παρόμοια διαδικασία με αυτή στη Δοκιμασία Παροιμιών προκειμένου να ανταποκριθεί στο συγκεκριμένο έργο, με βασική διαφορά, βέβαια, ότι σ' αυτή την περίπτωση οι συμμετέχοντες καλούνταν να εξηγήσουν το νόημα προτάσεων που ανήκουν στο μετωνυμικό λόγο. Επίσης, στην περίπτωση της Δοκιμασίας Μετωνυμιών, όπως και στη Δοκιμασία Παροιμιών, η συμπλήρωση της ερμηνείας των μετωνυμιών από τους συμμετέχοντες δεν περιοριζόταν χρονικά (βλ. και 2.2.1.4.1. *Συλλογή δεδομένων με τη Δοκιμασία Παροιμιών*).

2.2.1.5. Βαθμολόγηση

2.2.1.5.1. Κριτήρια βαθμολόγησης στη Δοκιμασία Παροιμιών

Οι απαντήσεις-ερμηνείες των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών βαθμολογήθηκαν βάσει μιας κλίμακας 0-2 βαθμών που κατασκευάσαμε,⁵⁶ όπου:

- Με 0 βαθμούς βαθμολογούνταν μια 'άσχετη' με το ζητούμενο ερμηνεία ή η κυριολεκτική απόδοση της παροιμίας, ή η παράφρασή της – γενικά, η αδυναμία για οποιαδήποτε ερμηνεία της παροιμίας.
- Με 1 βαθμό βαθμολογούνταν η μερική ερμηνεία της παροιμίας ή η ερμηνεία της με τη χρήση μιας άλλης παροιμίας που «συγγενεύει» σημασιολογικά με τη ζητούμενη προς ερμηνεία παροιμία.
- Με 2 βαθμούς βαθμολογούνταν η πλήρης ερμηνεία της παροιμίας.

Η βαθμολόγηση στη Δοκιμασία Παροιμιών γινόταν με αναφορά στη βάση ερμηνειών των παροιμιών που καταγράψαμε από ποικίλες πηγές παροιμιακού λόγου (προφορικές και γραπτές) και στη συνέχεια αξιολογήθηκαν από τη δεκαμελή ομάδα ειδικών σε γλωσσικά θέματα, στην οποία αναφερθήκαμε στη Μελέτη Ι (βλ. 2.1.2.1. *Επιλογή υλικού*).

Ακολουθούν τρία παραδείγματα της βαθμολόγησης που πραγματοποιήσαμε στις απαντήσεις-ερμηνείες συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών:

⁵⁶ Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο Παράρτημα Γ'-Κλίμακα Γ.3. προκειμένου να βρει τα κριτήρια βαθμολόγησης των απαντήσεων-ερμηνειών των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών της Μελέτης ΙΙ-Α'.

1ο παράδειγμα βαθμολόγησης – ερμηνείες παροιμίας από συμμετέχοντες

Παροιμία: «Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται στη σχέση μεταξύ ατόμων που τα συνδέουν κάποια κοινά στοιχεία ή ιδέες.*

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Α: «Κάποιος συναναστρέφεται με άτομα που έχουν κοινές συνήθειες»*

(Βαθμολογία: 2 βαθμοί – πλήρης ερμηνεία της παροιμίας)

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Β: «Καθένας έχει τον όμοιό του»*

(Βαθμολογία: 1 βαθμός – μερική ερμηνεία της παροιμίας →

Γίνεται αναφορά σε κάποιο κοινό στοιχείο, όπως είναι η ομοιότητα, αλλά δεν εκφράζεται πλήρως η έννοια του ‘δεσίματος’)

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Γ: «Για να είναι καλή μια κατσαρόλα, πρέπει να εφαρμόζει καλά το καπάκι της»*

(Βαθμολογία: 0 βαθμοί – κυριολεκτική απόδοση της παροιμίας)

2ο παράδειγμα βαθμολόγησης – ερμηνείες παροιμίας από συμμετέχοντες

Παροιμία: «Ρωτώντας πας στην πόλη»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται στο γεγονός ότι για να πετύχει κάποιος κάτι πρέπει να δραστηριοποιηθεί.*

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Α: «Να ρωτάς δεν είναι κακό, βλάσφημο»*

(Βαθμολογία: 0 βαθμοί – ‘άσχετη’ με το ζητούμενο ερμηνεία της παροιμίας)

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Β: «Κάποιος που δε ρωτάει, μένει στάσιμος»*

(Βαθμολογία: 1 βαθμός – μερική ερμηνεία της παροιμίας →

Γίνεται αναφορά στην αναγκαιότητα δραστηριοποίησης του ατόμου, αλλά δεν εκφράζεται η συσχέτισή της με την επίτευξη κάποιου στόχου)

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Γ: «Αν θέλουμε να πετύχουμε κάτι, πρέπει να δραστηριοποιηθούμε»*

(Βαθμολογία: 2 βαθμοί – πλήρης ερμηνεία της παροιμίας)

3ο παράδειγμα βαθμολόγησης – ερμηνείες παροιμίας από συμμετέχοντες

Παροιμία: «Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται στη μεγάλη δύναμη που έχει η γλώσσα (με την έννοια του λόγου, της ομιλίας).*

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Α: «Ναι, η γλώσσα δεν έχει κόκαλα, αλλά κόκαλα τσακίζει»*

(Βαθμολογία: 0 βαθμοί – επανάληψη/κυριολεκτική απόδοση της παροιμίας, που ισοδυναμεί με αδυναμία ερμηνείας της)

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Β: «Η γλώσσα έχει πάρα πολύ μεγάλη δύναμη»*

(Βαθμολογία: 1 βαθμός – μερική ερμηνεία της παροιμίας →

Γίνεται αναφορά στη δύναμη που έχει ο ανθρώπινος λόγος, αλλά δεν εκφράζεται η αντίθεση ανάμεσα στη μη-υλική υπόστασή του και στην ‘υλική’ [εμφανή] επίδρασή του)

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Γ: «Τα λόγια μπορεί να πληγώσουν κάποιον περισσότερο από το ξύλο»*

(Βαθμολογία: 2 βαθμοί – πλήρης ερμηνεία της παροιμίας)

2.2.1.5.2. Κριτήρια βαθμολόγησης στη Δοκιμασία Μετωνυμιών

Οι απαντήσεις-ερμηνείες των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμιών βαθμολογήθηκαν βάσει μιας κλίμακας 0-1 βαθμών που κατασκευάσαμε,⁵⁷ όπου:

- Με 0 βαθμούς βαθμολογούνταν μια ‘άσχετη’ με το ζητούμενο ερμηνεία ή η κυριολεκτική απόδοση της μετωνυμίας, ή η παράφρασή της – γενικά, η αδυναμία για οποιαδήποτε ερμηνεία της μετωνυμίας.
- Με 1 βαθμό βαθμολογούνταν η πλήρης ερμηνεία της μετωνυμίας.

Η βαθμολόγηση στη Δοκιμασία Μετωνυμιών, όπως και στην περίπτωση της Δοκιμασίας Παροιμιών, γινόταν με αναφορά στη βάση ερμηνειών των μετωνυμιών που καταγράψαμε από ποικίλες πηγές μετωνυμικού λόγου (προφορικές και γραπτές) και στη συνέχεια αξιολογήθηκαν από τη δεκαμελή ομάδα ειδικών σε γλωσσικά θέματα, στην οποία αναφερθήκαμε και στη Μελέτη Ι (βλ. 2.1.2.1. *Επιλογή υλικού*).

Ακολουθούν τρία παραδείγματα της βαθμολόγησης που πραγματοποιήσαμε στη Δοκιμασία Μετωνυμιών, όπου το πρώτο είναι υπόδειγμα βαθμολόγησης της ερμηνείας μιας μετωνυμίας σ’ αυτή τη δοκιμασία και τα δύο επόμενα απαντήσεις-ερμηνείες μετωνυμιών, όπως και η βαθμολόγησή τους, από τους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Μετωνυμιών:

⁵⁷ Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο Παράρτημα Γ'-Κλίμακα Γ.4. προκειμένου να βρει τα κριτήρια βαθμολόγησης των απαντήσεων-ερμηνειών των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμιών της Μελέτης ΙΙ-Α'.

1ο παράδειγμα – υπόδειγμα βαθμολόγησης μετωνυμίας

Μετωνυμία: «Χώθηκε στο καβούκι της»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται στην περίπτωση που κάποιος επιλέγει να μείνει μόνος του, να απομονωθεί.*

- *1η εκδοχή απάντησης-ερμηνείας: «Όλοι έχουμε τα ελαττώματά μας»*

(Βαθμολογία: 0 βαθμοί – ‘άσχετη’ με το ζητούμενο ερμηνεία της μετωνυμίας)

- *2η εκδοχή απάντησης-ερμηνείας: «Κάποιες στιγμές νιώθουμε την ανάγκη να μείνουμε μόνοι μας, να απομονωθούμε»*

(Βαθμολογία: 1 βαθμός – πλήρης ερμηνεία της μετωνυμίας)

2ο παράδειγμα βαθμολόγησης – ερμηνείες μετωνυμίας από συμμετέχοντες

Μετωνυμία: «Στράγγισε η ψυχή μου»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται στην απάθεια κάποιου ως αποτέλεσμα των πολλών κακουχιών που βίωσε.*

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Α: «Καθένας κουράζεται όταν δουλεύει»*

(Βαθμολογία: 0 βαθμοί – ‘άσχετη’ με το ζητούμενο ερμηνεία της μετωνυμίας)

Ερμηνεία συμμετέχοντα Β: «Κάποιος έχει περάσει τόσα πολλά στη ζωή του, που νιώθει πολύκουρασμένος και απογοητευμένος»

(Βαθμολογία: 1 βαθμός – πλήρης ερμηνεία της μετωνυμίας)

3ο παράδειγμα βαθμολόγησης – ερμηνείες μετωνυμίας από συμμετέχοντες

Μετωνυμία: «Είναι τάφος!»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται σε κάποιον άνθρωπο που δεν υπάρχει περίπτωση να προδώσει την εμπιστοσύνη των συνανθρώπων του.*

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Α: «Αυτός που δε ζει πια»*

(Βαθμολογία: 0 βαθμοί – ‘άσχετη’ με το ζητούμενο ερμηνεία της μετωνυμίας)

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Β: «Γίνεται αναφορά σε κάποιον που μπορείς να τον εμπιστευτείς και δεν υπάρχει περίπτωση να προδώσει τα μυστικά σου»*

(Βαθμολογία: 1 βαθμός – πλήρης ερμηνεία της μετωνυμίας)

2.2.1.6. Ευρήματα

2.2.1.6.1. Ευρήματα της Δοκιμασίας Παροιμιών

Στον Πίνακα 12 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι συχνότητες των τιμών αποκρίσεων (απαντήσεων-ερμηνειών) των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών ανά παροιμία.

Πίνακας 12. Συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων
στη Δοκιμασία Παροιμιών (ανά παροιμία)

Τιμές αποκρίσεων							
	0		1		2		
	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	
Παροιμία		(%)		(%)		(%)	χ^2 ⁵⁸
Παροιμία 1	108	63.5%	57	33.5%	5	3.0%	$\chi^2(2)=9.7$, $p<.05$
Παροιμία 2	85	50.0%	33	19.4%	52	30.6%	$\chi^2(2)=4.9$, $p>.05$
Παροιμία 3	70	41.2%	85	50.0%	15	8.8%	$\chi^2(2)=6.9$, $p<.05$
Παροιμία 4	59	34.7%	77	45.3%	34	20.0%	$\chi^2(2)=4.0$, $p>.05$
Παροιμία 5	28	16.5%	91	53.5%	51	30.0%	$\chi^2(2)=5.9$, $p<.05$
Παροιμία 6	76	44.7%	76	44.7%	18	10.6%	$\chi^2(2)=6.3$, $p<.05$
Παροιμία 7	34	20.0%	65	38.2%	71	41.8%	$\chi^2(2)=3.7$, $p>.05$
Παροιμία 8	42	24.7%	84	49.4%	44	25.9%	$\chi^2(2)=3.8$, $p>.05$
Παροιμία 9	42	24.7%	87	51.2%	41	24.1%	$\chi^2(2)=4.9$, $p>.05$
Παροιμία 10	55	32.3%	72	42.3%	43	25.4%	$\chi^2(2)=2.7$, $p>.05$
Παροιμία 11	85	50.0%	42	24.6%	43	25.4%	$\chi^2(2)=4.6$, $p>.05$
Παροιμία 12	42	24.7%	66	38.8%	62	36.5%	$\chi^2(2)=2.4$, $p>.05$
Παροιμία 13	106	62.3%	36	21.2%	28	16.5%	$\chi^2(2)=8.0$, $p<.05$
Παροιμία 14	45	26.5%	64	37.6%	61	35.9%	$\chi^2(2)=1.9$, $p>.05$
Παροιμία 15	78	45.9%	22	12.9%	70	41.2%	$\chi^2(2)=5.7$, $p>.05$
Παροιμία 16	57	33.5%	88	51.8%	25	14.7%	$\chi^2(2)=5.9$, $p<.05$
Παροιμία 17	55	32.3%	24	14.2%	91	53.5%	$\chi^2(2)=6.3$, $p>.05$
Παροιμία 18	21	12.4%	51	30.0%	98	57.6%	$\chi^2(2)=7.3$, $p<.05$
Παροιμία 19	40	23.5%	18	10.6%	112	65.9%	$\chi^2(2)=9.2$, $p<.05$
Παροιμία 20	56	32.9%	54	31.8%	60	35.3%	$\chi^2(2)=0.6$, $p>.05$
Παροιμία 21	23	13.5%	63	37.1%	84	49.4%	$\chi^2(2)=5.8$, $p>.05$

⁵⁸ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, για $df=2$, επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας $\alpha=0.05$ και υπόθεση διπλής κατεύθυνσης, η κρίσιμη τιμή είναι 5.99.

Παροιμία 22	45	26.5%	65	38.2%	60	35.3%	$\chi^2(2)=1.9, p>.05$
Παροιμία 23	31	18.2%	75	44.2%	64	37.6%	$\chi^2(2)=4.3, p>.05$
Παροιμία 24	71	41.8%	46	27.0%	53	31.2%	$\chi^2(2)=2.4, p>.05$
Παροιμία 25	30	17.6%	31	18.3%	109	64.1%	$\chi^2(2)=8.7, p<.05$
Παροιμία 26	46	27.6%	81	47.7%	43	25.3%	$\chi^2(2)=4.2, p>.05$
Παροιμία 27	45	26.5%	73	43.0%	52	30.5%	$\chi^2(2)=2.7, p>.05$
Παροιμία 28	111	65.3%	34	20.0%	25	14.7%	$\chi^2(2)=8.9, p<.05$
Παροιμία 29	77	45.3%	55	32.4%	38	22.3%	$\chi^2(2)=3.7, p>.05$
Παροιμία 30	75	44.1%	26	15.3%	69	40.6%	$\chi^2(2)=5.0, p>.05$
Παροιμία 31	35	20.6%	103	60.6%	32	18.8%	$\chi^2(2)=7.5, p<.05$
Παροιμία 32	68	40.0%	45	26.5%	57	33.5%	$\chi^2(2)=2.2, p>.05$
Παροιμία 33	69	40.6%	59	34.7%	42	24.7%	$\chi^2(2)=7.7, p<.05$
Παροιμία 34	66	39.0%	95	56.0%	9	5.0%	$\chi^2(2)=3.6, p>.05$

Στη συνέχεια, στον Πίνακα 13 παρουσιάζεται η κατηγοριοποίηση των 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών βάσει της ευκολίας ερμηνείας τους από τους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Παροιμιών.

Να σημειώσουμε ότι, προκειμένου να κατασκευάσουμε τον Πίνακα 13, στηριχθήκαμε στις συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στην ίδια δοκιμασία της Μελέτης II, δηλαδή στη Δοκιμασία Παροιμιών, όπως δίνονται ανά παροιμία στον Πίνακα 12.

Πίνακας 13. Κατηγοριοποίηση των 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών βάσει της ευκολίας ερμηνείας τους από τους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Παροιμιών

Ποσοστό επιτυχούς ερμηνείας ελληνικών παροιμιών	Παροιμίες
0-20%	Παροιμία 1:⁵⁹ Ένα χελιδόνι δε φέρνει την άνοιξη. Παροιμία 3: Κάλλιο γαιδουρόδενε παρά γαιδουρογύρνε. Παροιμία 4: Ό,τι λάμπει δεν είναι χρυσός. Παροιμία 6: Ρωτώντας πας στην πόλη.

⁵⁹ Η αρίθμηση των παροιμιών και των μετωνυμιών στον Πίνακα 13 και, στη συνέχεια, στον Πίνακα 15 (π.χ. Παροιμία 1, Παροιμία 3, Μετωνυμία 1, Μετωνυμία 25 κ.ο.κ.) δείχνει τη σειρά με την οποία δόθηκαν στους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Παροιμιών και στη Δοκιμασία Μετωνυμιών, αντίστοιχα.

	Παροιμία 13: Έξω απ' το βρακί μου, ας είναι κι η αδερφή μου. Παροιμία 16: Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο. Παροιμία 28: Μη χαλάσεις την καλύβα του πατέρα σου, πριν χτίσεις τη δική σου κάμαρα. Παροιμία 31: Παπούτσι από τον τόπο σου κι ας είναι μπαλωμένο. Παροιμία 34: Άλλα τα μάτια του λαγού κι άλλα της κουκουβάγιας.
21-40%	Παροιμία 2: Όταν έπρεπε δεν έβρεχε, το Μάη δροσολογούσε. Παροιμία 5: Στη βράση κολλάει το σίδερο. Παροιμία 7: Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι. Παροιμία 8: Το αίμα νερό δε γίνεται. Παροιμία 9: Κάλλιο πέντε και στο χέρι παρά δέκα και καρτέρι. Παροιμία 10: Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά. Παροιμία 11: Όσα δε φτάνει η αλεπού τα κάνει κρεμαστάρια. Παροιμία 12: Των φρονίμων τα παιδιά πριν πεινάσουν μαγειρεύουν. Παροιμία 14: Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότες. Παροιμία 15: Γιάννης κερνάει και Γιάννης πίνει. Παροιμία 20: Κάθε πράγμα στον καιρό του και ο κολιός τον Αύγουστο. Παροιμία 22: Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει. Παροιμία 23: Η σιωπή είναι χρυσός. Παροιμία 24: Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει. Παροιμία 26: Το 'να χέρι νίβει τ' άλλο και τα δυο το πρόσωπο. Παροιμία 27: Στου κουφού την πόρτα όσο θέλεις βρόντα. Παροιμία 29: Τον σπανό κι αν τον ξυρίσεις όπως είναι θα τον αφήσεις. Παροιμία 30: Τα καρποφόρα δέντρα πετροβολούνται. Παροιμία 32: Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κότες. Παροιμία 33: Ζήσε Μάη μου να φας τριφύλλι.
41-60%	Παροιμία 17: Είπε ο γαίδαρος τον πετεινό κεφάλι. Παροιμία 18: Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι. Παροιμία 21: Το μήλο κάτω απ' τη μηλιά θα πέσει. Παροιμία 25: Όπως σπείρεις, θα θερίσεις.
61-80%	Παροιμία 19: Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.
81-100%	—

Όπως είναι εμφανές, κάποιες ελληνικές παροιμίες είναι πιο εύκολες στην ερμηνεία από κάποιες άλλες. Για παράδειγμα, το 61.7% των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία ερμήνευσε πλήρως (βαθμολογήθηκε με 2) την Παροιμία 19: «Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό», ανταποκρίθηκε μερικώς (βαθμολογήθηκε με 1) στην Παροιμία 23: «Η σιωπή είναι χρυσός», με ποσοστό επιτυχούς ερμηνείας 35.6%, ενώ συνάντησε ιδιαίτερα προβλήματα (βαθμολογήθηκε με 0) στην Παροιμία 1: «Ένα χελιδόνι δε φέρνει την άνοιξη», όπου το ποσοστό πλήρους ερμηνείας άγγιζε μόλις το 2.8% (βλ. και Πίνακα 12).

2.2.1.6.2. Ευρήματα της Δοκιμασίας Μετωνυμιών

Στον Πίνακα 14 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι συχνότητες των τιμών αποκρίσεων (απαντήσεων-ερμηνειών) των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμιών ανά μετωνυμία.

Πίνακας 14. Συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμιών (ανά μετωνυμία)

Μετωνυμία	Τιμές αποκρίσεων				χ ² ₆₀
	0		1		
	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	
		(%)		(%)	
Μετωνυμία 1	8	66.7%	4	33.3%	χ ² (1)=1.8, p>.05
Μετωνυμία 2	5	41.7%	7	58.3%	χ ² (1)=0.6, p>.05
Μετωνυμία 3	2	16.7%	10	83.3%	χ ² (1)=2.3, p>.05
Μετωνυμία 4	1	8.3%	11	91.7%	χ ² (1)=2.9, p>.05
Μετωνυμία 5	4	33.3%	8	66.7%	χ ² (1)=1.2, p>.05
Μετωνυμία 6	4	33.3%	8	66.7%	χ ² (1)=1.2, p>.05
Μετωνυμία 7	3	25.0%	9	75.0%	χ ² (1)=1.7, p>.05
Μετωνυμία 8	3	25.0%	9	75.0%	χ ² (1)=1.7, p>.05
Μετωνυμία 9	6	50.0%	6	50.0%	χ ² (1)=0.0, p>.05
Μετωνυμία 10	6	50.0%	6	50.0%	χ ² (1)=0.0, p>.05
Μετωνυμία 11	3	25.0%	9	75.0%	χ ² (1)=1.7, p>.05
Μετωνυμία 12	5	41.7%	7	58.3%	χ ² (1)=0.6, p>.05

⁶⁰ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, για $df=1$, επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας $\alpha=0.05$ και υπόθεση διπλής κατεύθυνσης, η κρίσιμη τιμή είναι 3.84.

Μετωνυμία 13	5	41.7%	7	58.3%	$\chi^2(1)=0.6, p>.05$
Μετωνυμία 14	1	8.3%	11	91.7%	$\chi^2(1)=2.9, p>.05$
Μετωνυμία 15	3	25.0%	9	75.0%	$\chi^2(1)=1.7, p>.05$
Μετωνυμία 16	3	25.0%	9	75.0%	$\chi^2(1)=1.7, p>.05$
Μετωνυμία 17	3	25.0%	9	75.0%	$\chi^2(1)=1.7, p>.05$
Μετωνυμία 18	0	0.0%	12	100.0%	$\chi^2(1)=3.5, p>.05$
Μετωνυμία 19	1	8.3%	11	91.7%	$\chi^2(1)=2.9, p>.05$
Μετωνυμία 20	5	41.7%	7	58.3%	$\chi^2(1)=0.6, p>.05$
Μετωνυμία 21	5	41.7%	7	58.3%	$\chi^2(1)=0.6, p>.05$
Μετωνυμία 22	0	0.0%	12	100.0%	$\chi^2(1)=3.5, p>.05$
Μετωνυμία 23	4	33.3%	8	66.7%	$\chi^2(1)=1.8, p>.05$
Μετωνυμία 24	0	0.0%	12	100.0%	$\chi^2(1)=3.5, p>.05$
Μετωνυμία 25	10	75.0%	2	25.0%	$\chi^2(1)=2.3, p>.05$
Μετωνυμία 26	3	25.0%	9	75.0%	$\chi^2(1)=1.7, p>.05$
Μετωνυμία 27	1	8.3%	11	91.7%	$\chi^2(1)=2.9, p>.05$
Μετωνυμία 28	5	41.7%	7	58.3%	$\chi^2(1)=0.6, p>.05$
Μετωνυμία 29	3	25.0%	9	75.0%	$\chi^2(1)=1.7, p>.05$
Μετωνυμία 30	6	50.0%	6	50.0%	$\chi^2(1)=0.0, p>.05$
Μετωνυμία 31	2	2.3%	10	83.3%	$\chi^2(1)=2.3, p>.05$
Μετωνυμία 32	8	66.7%	4	33.3%	$\chi^2(1)=1.8, p>.05$
Μετωνυμία 33	8	66.7%	4	33.3%	$\chi^2(1)=1.8, p>.05$
Μετωνυμία 34	2	16.7%	10	83.3%	$\chi^2(1)=2.3, p>.05$

Στη συνέχεια, στον Πίνακα 15 παρουσιάζεται η κατηγοριοποίηση των 34 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών βάσει της ευκολίας ερμηνείας τους από τους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Μετωνυμιών.

Να σημειώσουμε ότι, προκειμένου να κατασκευάσουμε τον Πίνακα 15, στηριχτήκαμε στις συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στην ίδια δοκιμασία της Μελέτης II, δηλαδή στη Δοκιμασία Μετωνυμιών, όπως δίνονται ανά μετωνυμία στον Πίνακα 14.

Πίνακας 15. Κατηγοριοποίηση των 34 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών
βάσει της ευκολίας ερμηνείας τους από τους συμμετέχοντες
στη Δοκιμασία Μετωνυμιών

Ποσοστό επιτυχούς ερμηνείας ελληνικών μετωνυμιών	Μετωνυμίες
0-20%	—
21-40%	Μετωνυμία 1: <i>Μαλακώνει ο καιρός.</i> Μετωνυμία 25: <i>Ο βιασμός της ελληνικής γλώσσας</i> Μετωνυμία 32: <i>Είναι εραστής παγόβουνο.</i> Μετωνυμία 33: <i>Αυτά που λέει είναι αγγούρια!</i>
41-60%	Μετωνυμία 2: <i>Άγουρες σκέψεις</i> Μετωνυμία 9: <i>Χειμώνας της ψυχής</i> Μετωνυμία 10: <i>Στράγγισε η ψυχή του.</i> Μετωνυμία 12: <i>Άβαθη πικρία</i> Μετωνυμία 13: <i>Αγγελική μορφή</i> Μετωνυμία 20: <i>Με έλουσε κρύος ιδρώτας.</i> Μετωνυμία 21: <i>Έγινε λαγός.</i> Μετωνυμία 28: <i>Ξεφούσκωσε το σκάνδαλο.</i> Μετωνυμία 30: <i>Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού.</i>
61-80%	Μετωνυμία 5: <i>Μου κόπηκε το αίμα.</i> Μετωνυμία 6: <i>Κατουρήθηκα από το φόβο μου.</i> Μετωνυμία 7: <i>Βράζω από το θυμό μου.</i> Μετωνυμία 8: <i>Συννέφιασε, όταν το άκουσε.</i> Μετωνυμία 11: <i>Πύρινο πάθος</i> Μετωνυμία 15: <i>Καρδιά μάλαμα</i> Μετωνυμία 16: <i>Μόλις του το είπαν, έγινε μπουρλότο.</i> Μετωνυμία 17: <i>Καθαρό κούτελο</i> Μετωνυμία 23: <i>Έφαγε όλο το τσουκάλι.</i> Μετωνυμία 26: <i>Ζάβωσε η δουλειά.</i> Μετωνυμία 29: <i>Σάπια κοινωνία</i>
81-100%	Μετωνυμία 3: <i>Το πήρε πολύ βαριά.</i> Μετωνυμία 4: <i>Παρέλυσα από το φόβο μου.</i> Μετωνυμία 14: <i>Γερό ποτήρι</i> Μετωνυμία 18: <i>Λεπτοί τρόποι</i> Μετωνυμία 19: <i>Τέρας μνήμης</i> Μετωνυμία 22: <i>Είναι τάφος!</i> Μετωνυμία 24: <i>Το στομάχι μου παίζει ταμπούρλο.</i>

	Μετωνυμία 27: <i>Μιλάμε για λευκό γάμο.</i> Μετωνυμία 31: <i>Γίναμε μαλλιά κουβάρια.</i> Μετωνυμία 34: <i>Ο Θεός να τα φέρει όλα δεξιά!</i>
--	---

Όπως είναι εμφανές, κάποιες ελληνικές μετωνυμίες είναι πιο εύκολες στην ερμηνεία από κάποιες άλλες. Για παράδειγμα, το 100.0% των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία ερμήνευσε πλήρως (βαθμολογήθηκε με 2) τη Μετωνυμία 18: «Λεπτοί τρόποι», ανταποκρίθηκε μερικώς (βαθμολογήθηκε με 1) στη Μετωνυμία 10: «Στράγγισε η ψυχή του», με ποσοστό επιτυχούς ερμηνείας 50.0%, ενώ συνάντησε ιδιαίτερα προβλήματα (βαθμολογήθηκε με 0) στη Μετωνυμία 1: «Μαλακώνει ο καιρός», όπου το ποσοστό πλήρους ερμηνείας ήταν 33.0% (βλ. και Πίνακα 14).

2.2.1.7. Συζήτηση

Έχοντας ήδη αποκτήσει ένα συστηματοποιημένο τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο διαδεδομένων ελληνικών και παροιμιών (βλ. *Μελέτη Ι: Εφαρμογή του θεωρητικού πραγματολογικού σχήματος του Lawal [1992]* σε διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες), στο Α' Μέρος της Μελέτης ΙΙ επιχειρήσαμε να αξιολογήσουμε το βαθμό ευκολίας ή δυσκολίας στην ερμηνεία 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και 34 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας. Συγκεκριμένα:

Όπως προέκυψε από τη Δοκιμασία Παροιμιών, κάποιες ελληνικές παροιμίες είναι πιο εύκολες στην ερμηνεία από κάποιες άλλες. Είδαμε, για παράδειγμα, ότι το 61.7% των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία ερμήνευσε πλήρως (βαθμολογήθηκε με 2) την Παροιμία 19: «Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό», ανταποκρίθηκε μερικώς (βαθμολογήθηκε με 1) στην Παροιμία 23: «Η σιωπή είναι χρυσός», με ποσοστό επιτυχούς ερμηνείας 35.6%, ενώ συνάντησε ιδιαίτερα προβλήματα (βαθμολογήθηκε με 0) στην Παροιμία 1: «Ένα χελιδόνι δε φέρνει την άνοιξη», όπου το ποσοστό πλήρους ερμηνείας άγγιζε μόλις το 2.8% (βλ. και Πίνακα 12).

Επίσης, όπως προέκυψε από τη Δοκιμασία Μετωνυμιών, κάποιες ελληνικές μετωνυμίες είναι πιο εύκολες στην ερμηνεία από κάποιες άλλες. Είδαμε, για παράδειγμα, ότι το 100.0% των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία

ερμήνευσε πλήρως (βαθμολογήθηκε με 2) τη Μετωνυμία 18: «Λεπτοί τρόποι», ανταποκρίθηκε μερικώς (βαθμολογήθηκε με 1) στη Μετωνυμία 10: «Στράγγισε η ψυχή του», με ποσοστό επιτυχούς ερμηνείας 50.0%, ενώ συνάντησε ιδιαίτερα προβλήματα (βαθμολογήθηκε με 0) στη Μετωνυμία 1: «Μαλακώνει ο καιρός», όπου το ποσοστό πλήρους ερμηνείας ήταν 33.0% (βλ. και Πίνακα 14).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, στο Α' Μέρος της Μελέτης II δημιουργήσαμε και δίνουμε δύο κατηγοριοποιήσεις 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και 34 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών, με κριτήριο την ευκολία ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας, που τις χρησιμοποιούν συχνά στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους.

2.2.2. Μελέτη II – Β' Μέρος: Εξέταση της συσχέτισης δημογραφικών παραγόντων με την επίδοση μέσω Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού λόγου

2.2.2.1. Στόχος

Στο Α' Μέρος της Μελέτης II αξιολογήσαμε το βαθμό ευκολίας ή δυσκολίας στην ερμηνεία 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και 34 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας. Στο πλαίσιο αυτό, δημιουργήσαμε –και δίνουμε για πρώτη φορά στην παγκόσμια βιβλιογραφία– δύο κατηγοριοποιήσεις 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και 34 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών βάσει της ευκολίας ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας (βλ. Πίνακα 13 και Πίνακα 15).

Στόχος του Β' Μέρους της Μελέτης II είναι να εξετάσουμε τη συσχέτιση των δημογραφικών παραγόντων φύλο, ηλικία και μόρφωση (έτη μόρφωσης) με την επίδοση μέσω Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού λόγου.

2.2.2.2. Συμμετέχοντες

Το δείγμα της Μελέτης II-B αποτέλεσαν 178 άτομα, 78 άνδρες (43.8%) και 100 γυναίκες (56.2%), ηλικίας 27-99 ετών (Μ.Ο.=63.00, s=13.42, L=70.0), από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας και με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά (βλ. Πίνακα 16).

Όσον αφορά τα κριτήρια επιλογής των συμμετεχόντων σ' αυτή τη δοκιμασία της Μελέτης II, στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου, να σημειώσουμε ότι είναι κοινά με αυτά στο Α' Μέρος της Μελέτης II (βλ. 2.2.1.2. Συμμετέχοντες).

Πίνακας 16. Μέσος όρος (Μ.Ο.), τυπική απόκλιση (s) και εύρος (L) της ηλικίας των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

Συμμετέχοντες	Μ.Ο.	s	L
178	63.00	13.42	70.0

Στη συνέχεια, δίνονται μια σειρά από πίνακες με τις κατανομές συχνοτήτων των δημογραφικών παραγόντων φύλο, ηλικία και έτη μόρφωσης αναφορικά με τους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (βλ. Πίνακα 17, Πίνακα 18 και Πίνακα 19).

Πίνακας 17. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου ως προς το φύλο

Φύλο	f	%
Ανδρες	78	43.8%
Γυναίκες	100	56.2%
Σύνολο	178	100.0%

Πίνακας 18. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου ως προς την ηλικία

Ηλικιακές ομάδες (σε έτη)	f	%
<27	1	0.6%
27-49	21	11.8%
50-69	109	61.2%
70-99	47	26.4%
Σύνολο	178	100.0%

Πίνακας 19. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου ως προς τα έτη μόρφωσης

Έτη μόρφωσης	f	%
<6	13	7.3%
6-12	99	55.6%
13-18 ⁶¹	63	35.4%
18+	3	1.7%
Σύνολο	178	100.0%

2.2.2.3. Υλικό

Για τους σκοπούς αυτού του τμήματος της έρευνας κατασκευάστηκε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο ανοικτού τύπου προκειμένου να γίνει η συλλογή του ερευνητικού υλικού. Το ερωτηματολόγιο αυτό χρησιμοποιήθηκε στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου του Β' Μέρους της Μελέτης II και κατασκευάστηκε βάσει της Δοκιμασίας Παροιμιών της ίδιας μελέτης (βλ. 2.2.1.3.1. *Δοκιμασία Παροιμιών*). Στη συνέχεια, γίνεται παρουσίαση του υλικού που χρησιμοποιήθηκε στο Β' Μέρος της Μελέτης II αναφορικά με την κατασκευή του ερωτηματολογίου της Δοκιμασίας Παροιμιακού Λόγου, τα κριτήρια επιλογής των ελληνικών παροιμιών που χρησιμοποιήθηκαν σ' αυτή ως γλωσσικά ερεθίσματα και τη γλωσσική προσαρμογή των συγκεκριμένων παροιμιών.

2.2.2.3.1. Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

2.2.2.3.1.1. Κατασκευή του ερωτηματολογίου

Τα μέρη του ερωτηματολογίου στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου είναι τρία. Αναλυτικότερα: Το εισαγωγικό μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει ερωτήσεις που αφορούν δημογραφικά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, ζητούνται πληροφορίες για το φύλο, το επάγγελμα, την προτίμηση χεριού, την ηλικία και τα έτη μόρφωσης των συμμετεχόντων.⁶² Το δεύτερο μέρος του αποτελείται από τις οδηγίες που δώσαμε στους συμμετέχοντες για τη συμπλήρωσή του. Τέλος, το τρίτο και κύριο μέρος του απαρτίζεται από 11 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες, οι οποίες αποτελούν σύνθετα γλωσσικά ερεθίσματα για ερμηνεία από τους συμμετέχοντες. Το ερωτηματολόγιο που

⁶¹ Τα έτη μόρφωσης «13-15» ισοδυναμούν με «ανώτερη εκπαίδευση», τα «16-18» με «ανώτατη εκπαίδευση» και τα «18+» με «περαιτέρω της ανώτατης εκπαίδευσης».

⁶² Βλ. υποσημ. 53-54.

κατασκευάστηκε για τη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου δίνεται στο Παράρτημα Β' (Ερωτηματολόγιο Β.3.).

2.2.2.3.1.2. Επιλογή των παροιμιών

Τις 11 ελληνικές παροιμίες που χρησιμοποιούμε ως υλικό στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου τις επιλέξαμε από την κατηγοριοποίηση των 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών που πραγματοποιήθηκε στο Α' Μέρος της Μελέτης ΙΙ, στη Δοκιμασία Παροιμιών, με κριτήριο την ευκολία ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας, που τις χρησιμοποιούν συχνά στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους (βλ. Πίνακα 13). Να σημειώσουμε ότι η επιλογή μας στηρίχθηκε στην υιοθέτηση τόσο εύκολων όσο και δύσκολων προς ερμηνεία ελληνικών παροιμιών, οι οποίες στη συνέχεια ενσωματώθηκαν στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.

2.2.2.3.1.3. Γλωσσική προσαρμογή των παροιμιών

Η γλωσσική προσαρμογή των 11 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών έχει ήδη πραγματοποιηθεί προκειμένου να χρησιμοποιηθούν στην περιγραφική ανάλυση της Μελέτης Ι και στη Δοκιμασία Παροιμιών της Μελέτης ΙΙ-Α' (βλ. 2.1.2.2. *Γλωσσική προσαρμογή υλικού* και 2.2.1.3.1.3. *Γλωσσική προσαρμογή των παροιμιών, αντίστοιχα*).

Οι 11 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες που χρησιμοποιήσαμε ως υλικό στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου παρουσιάζονται στον Πίνακα 20 που ακολουθεί.

Πίνακας 20. Οι 11 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες που χρησιμοποιήθηκαν στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

ΔΙΑΔΕΔΟΜΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ
1. Ρωτώντας πας στην πόλη. 2. Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι. 3. Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά. 4. Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότες. 5. Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο. 6. Είπε ο γαίδαρος τον πετεινό κεφάλι. 7. Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι. 8. Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.

9. Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει.

10. Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει.

11. Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κότες.

2.2.2.4. Διαδικασία

Η Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου έλαβε χώρα κατά την περίοδο Νοεμβρίου 2003-Δεκεμβρίου 2004. Ζητήσαμε από κάθε συμμετέχοντα να ακολουθήσει τα εξής βήματα προκειμένου να ανταποκριθεί σ' αυτή: Πρώτον, να συμπληρώσει κάποια στοιχεία δημογραφικού περιεχομένου στο ερωτηματολόγιο, τα οποία ήταν απαραίτητα για την έρευνά μας.⁶³ Δεύτερον, να διαβάσει προσεκτικά τις οδηγίες, σύμφωνα με τις οποίες του ζητούσαμε να εξηγήσει το νόημα των εκφράσεων που ακολουθούσαν. Τρίτον, να συμπληρώσει την ερμηνεία των συγκεκριμένων εκφράσεων, να ερμηνεύσει δηλαδή τις 11 ελληνικές παροιμίες. Να τονίσουμε ότι επισημαίναμε σε κάθε συμμετέχοντα ότι, στην περίπτωση που δεν κατανοεί ή δεν έχει ξανακούσει κάποια από τις εκφράσεις της συγκεκριμένης δοκιμασίας, μπορεί να συμπληρώσει το νόημά της (δηλαδή να μας δώσει την ερμηνεία της) όπως το αντιλαμβάνεται ο ίδιος. Τέλος, να σημειώσουμε ότι η συμπλήρωση της ερμηνείας των παροιμιών στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου της Μελέτης Π-Β δεν περιοριζόταν χρονικά.

2.2.2.5. Βαθμολόγηση

Οι απαντήσεις-ερμηνείες των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου βαθμολογήθηκαν όπως και στη Δοκιμασία Παροιμιών (βλ. 2.2.1.5.1. *Κριτήρια βαθμολόγησης στη Δοκιμασία Παροιμιών*), δηλαδή βάσει μιας κλίμακας 0-2 βαθμών. Συγκεκριμένα:

- Με 0 βαθμούς βαθμολογούνταν μια 'άσχετη' με το ζητούμενο ερμηνεία ή η κυριολεκτική απόδοση της παροιμίας, ή η παράφρασή της – γενικά, η αδυναμία για οποιαδήποτε ερμηνεία της παροιμίας.
- Με 1 βαθμό βαθμολογούνταν η μερική ερμηνεία της παροιμίας ή η ερμηνεία με τη χρήση μιας άλλης παροιμίας που «συγγενεύει» σημασιολογικά με τη ζητούμενη προς ερμηνεία παροιμία.

⁶³ Βλ. υποσημ. 53-54, 62.

- Με 2 βαθμούς βαθμολογούνταν η πλήρης ερμηνεία της παροιμίας.⁶⁴

Ακολουθούν τρία παραδείγματα της βαθμολόγησης που πραγματοποιήσαμε στις απαντήσεις-ερμηνείες συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου:

1ο παράδειγμα βαθμολόγησης – ερμηνείες παροιμίας από συμμετέχοντες

Παροιμία: «Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται στη σημασία της προφύλαξης και της προνοητικότητας,*

όπως και στις περιπτώσεις όπου η απροσεξία

μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα και απώλειες.

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Α: «Όταν φοράμε τα καλά μας ρούχα,*

πρέπει να προσέχουμε για να μην τα λερώσουμε»

(Βαθμολογία: 0 βαθμοί – κυριολεκτική ερμηνεία της παροιμίας)

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Β: «Δεν αποκλείεται να έχουμε απώλειες στη ζωή μας»*

(Βαθμολογία: 1 βαθμός – μερική ερμηνεία της παροιμίας →

Γίνεται αναφορά στις απώλειες, αλλά δεν εκφράζεται

η σημασία της προφύλαξης και της προνοητικότητας)

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Γ: «Πρέπει να είμαστε προνοητικοί και επιφυλακτικοί,*

ώστε να μη βρεθούμε προ εκπλήξεων»

(Βαθμολογία: 2 βαθμοί – πλήρης ερμηνεία της παροιμίας)

2ο παράδειγμα βαθμολόγησης – ερμηνείες παροιμίας από συμμετέχοντες

Παροιμία: «Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλα»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται στην περίπτωση που κάποιος αποδίδει σε κάποιον άλλον*

έναν αρνητικό χαρακτηρισμό, ο οποίος, ωστόσο, ισχύει για τον ίδιο.

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Α: «Τα ζώα μαλώνουν όπως και οι άνθρωποι»*

(Βαθμολογία: 0 βαθμοί – ‘άσχετη’ με το ζητούμενο ερμηνεία της παροιμίας)

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Β: «Μερικοί άνθρωποι επιδεικνύονται υπερβολικά»*

(Βαθμολογία: 1 βαθμός – μερική ερμηνεία της παροιμίας →

Γίνεται αναφορά στην επιδεικτική στάση κάποιου ανθρώπου,

αλλά δεν εκφράζεται ο χλευαστικός χαρακτήρας της στάσης αυτής)

⁶⁴ Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο Παράρτημα Γ'-Κλίμακα Γ.5. προκειμένου να βρει τα κριτήρια βαθμολόγησης των απαντήσεων-ερμηνειών των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου της Μελέτης Π-Β'.

- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Γ: «Κάποιοι άνθρωποι όχι μόνο έχουν πολύ άσχημο χαρακτήρα, αλλά κακολογούν συνανθρώπους τους δίχως να κάνουν αυτοκριτική. Σα δε βλέπουν τα χάλια τους!»*
(Βαθμολογία: 2 βαθμοί – πλήρης ερμηνεία της παροιμίας)

3ο παράδειγμα βαθμολόγησης – ερμηνείες παροιμίας από συμμετέχοντες

Παροιμία: «Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει»

- *Ερμηνεία: Αναφέρεται στην περίπτωση που κάποιος πέφτει σε σφάλματα εξαιτίας της βιασύνης και της απουσίας κριτικής σκέψης πριν από την εκτέλεση μιας πράξης.*
- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Α: «Σαν τη γιαγιά μου που όλο πέφτει και χτυπάει!»*
(Βαθμολογία: 0 βαθμοί – κυριολεκτική ερμηνεία της παροιμίας)
- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Β: «Μερικές φορές δεν παίρνουμε σωστές αποφάσεις»*
(Βαθμολογία: 1 βαθμός – μερική ερμηνεία της παροιμίας →
Γίνεται αναφορά στα σφάλματα που κάνει κάποιος, αλλά δεν εκφράζεται η συσχέτισή τους με τη βιασύνη και την άκριτη απόφαση πριν από την εκτέλεση μιας πράξης)
- *Ερμηνεία συμμετέχοντα Γ: «Όταν βιαζόμαστε και δε ζυγίζουμε τα υπέρ και τα κατά μιας κατάστασης είναι φυσικό να παίρνουμε λανθασμένες αποφάσεις»*
(Βαθμολογία: 2 βαθμοί – πλήρης ερμηνεία της παροιμίας)

2.2.2.6. Ευρήματα

2.2.2.6.1. Σύγκριση Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου βάσει φύλου

Συγκρίνοντας τους Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων, ανδρών και γυναικών, στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου, προέκυψε ότι δε διαφέρουν σημαντικά ο ένας από τον άλλον. Συγκεκριμένα, όπως προέκυψε με βάση το κριτήριο t του διμεταβλητού ελέγχου: «Ο Μ.Ο. επίδοσης των γυναικών στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου ($M=11.36$, $SD=5.14$) είναι ελάχιστα υψηλότερος ($t=2.81$, $df=177$, $p\leq 0.01$) από το Μ.Ο. επίδοσης των ανδρών στην ίδια δοκιμασία ($M=11.00$, $SD=4.82$)».

2.2.2.6.2. Συσχέτιση Spearman μεταξύ δημογραφικών παραγόντων (ηλικία, έτη μόρφωσης) και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

Ο Πίνακας 21 που δίνεται στη συνέχεια αποτελεί συνοπτική επισκόπηση της συσχέτισης Spearman μεταξύ των δημογραφικών παραγόντων ‘ηλικία’ και ‘έτη μόρφωσης’ και της επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.

Πίνακας 21. Συσχέτιση Spearman μεταξύ δημογραφικών παραγόντων (ηλικία, έτη μόρφωσης) και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

Δημογραφικοί παράγοντες	Ερμηνεία παροιμιών
Ηλικία	-0.18*
Έτη μόρφωσης	0.47**

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$

Κατόπιν, ο Πίνακας 22 και ο Πίνακας 23 που ακολουθούν παρουσιάζουν αναλυτικά τα αποτελέσματα της συσχέτισης Spearman μεταξύ της ηλικίας και της μόρφωσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και της επίδοσής τους αναφορικά με την ερμηνεία που δίνουν στις 11 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες (ανά παροιμία), αντίστοιχα.

Πίνακας 22. Συσχέτιση Spearman μεταξύ ηλικίας και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (ανά παροιμία)

Παροιμίες	Ερμηνεία παροιμιών
Παροιμία 6 (<i>Ρωτώντας πας στην πόλη</i>)	-0.18*
Παροιμία 7	-0.09
Παροιμία 10	-0.15
Παροιμία 14	-0.03
Παροιμία 16	-0.03
Παροιμία 17 (<i>Είπε ο γάιδaros τον πετεινό κεφάλα</i>)	-0.20**
Παροιμία 18	-0.01
Παροιμία 19	-0.01

Παροιμία 22	-0.05
Παροιμία 24 (<i>Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει</i>)	-0.15*
Παροιμία 32	-0.08

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$

Πίνακας 23. Συσχέτιση Spearman μεταξύ μόρφωσης και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (ανά παροιμία)

Παροιμίες	Ερμηνεία παροιμιών
Παροιμία 6 (<i>Ρωτώντας πας στην πόλη</i>)	0.38**
Παροιμία 7	-0.01
Παροιμία 10	0.05
Παροιμία 14	0.22
Παροιμία 16 (<i>Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο</i>)	0.21**
Παροιμία 17 (<i>Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι</i>)	0.28**
Παροιμία 18 (<i>Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι</i>)	0.24**
Παροιμία 19 (<i>Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό</i>)	0.25**
Παροιμία 22	0.20
Παροιμία 24 (<i>Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει</i>)	0.23**
Παροιμία 32	0.11

** $p \leq 0.01$

Όπως προκύπτει από τους παραπάνω πίνακες, υπάρχει μια στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ της ηλικίας των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και της ερμηνείας που δίνουν στην Παροιμία 6: «Ρωτώντας πας στην πόλη» ($r=-0.18$, $df=168$, $p \leq 0.05$), στην Παροιμία 17: «Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι» ($r=-0.20$, $df=167$, $p \leq 0.01$) και στην Παροιμία 24: «Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει» ($r=-0.15$, $df=167$, $p \leq 0.05$) (βλ. Πίνακα 22).

Επίσης, φαίνεται να υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ της μόρφωσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και της ερμηνείας που δίνουν στην Παροιμία 6: «Ρωτώντας πας στην πόλη» ($r=0.38$, $df=167$, $p \leq 0.01$), στην Παροιμία 16: «Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο» ($r=0.21$, $df=166$, $p \leq 0.01$), στην Παροιμία 17: «Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι» ($r=0.28$, $df=166$, $p \leq 0.01$), στην Παροιμία 18: «Κύλησε ο

τέντζερης και βρήκε το καπάκι» ($r=0.24$, $df=166$, $p\leq 0.01$), στην Παροιμία 19: «Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γαλό» ($r=0.25$, $df=166$, $p\leq 0.01$) και στην Παροιμία 24: «Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει» ($r=0.23$, $df=166$, $p\leq 0.01$) (βλ. Πίνακα 23).

Στη συνέχεια, στον Πίνακα 24 δίνονται ανά παροιμία οι συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.

Πίνακας 24. Συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (ανά παροιμία)

Παροιμία	Τιμές αποκρίσεων					
	0		1		2	
	Συχνότητα	Ποσοστό (%)	Συχνότητα	Ποσοστό (%)	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Παροιμία 6	76	44.7%	76	44.7%	26	10.6%
Παροιμία 7	34	20.0%	65	38.2%	79	41.8%
Παροιμία 11	84	49.4%	42	24.7%	52	25.9%
Παροιμία 14	45	26.5%	63	37.0%	70	63.5%
Παροιμία 16	57	33.5%	87	51.2%	34	15.3%
Παροιμία 17	55	32.3%	24	14.1%	99	53.6%
Παροιμία 18	21	12.3%	51	30.0%	106	57.7%
Παροιμία 19	40	23.5%	18	10.6%	120	65.9%
Παροιμία 22	45	26.5%	65	38.2%	68	35.3%
Παροιμία 24	70	41.2%	46	27.0%	62	31.8%
Παροιμία 32	67	39.4%	45	26.5%	66	34.1%

Κατόπιν, δίνεται ο Πίνακας 25, ο οποίος κατασκευάστηκε βάσει του Πίνακα 24, όπου παρουσιάζονται ανά παροιμία οι Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων που έδωσαν πλήρη ερμηνεία, βαθμολογήθηκαν δηλαδή με 2, στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.

Πίνακας 25. Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων που έδωσαν πλήρη ερμηνεία στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (ανά παροιμία)

Παροιμίες	Μ.Ο. επίδοσης (πλήρης ερμηνεία)
Παροιμία 6	18.00
Παροιμία 7	71.00
Παροιμία 10	43.00
Παροιμία 14	61.00
Παροιμία 16	25.00
Παροιμία 17	90.00
Παροιμία 18	97.00
Παροιμία 19	111.00
Παροιμία 22	59.00
Παροιμία 24	53.00
Παροιμία 32	57.00

2.2.2.6.2.1. Συσχέτιση επαγγέλματος και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της συσχέτισης Spearman μεταξύ μόρφωσης και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (βλ. Πίνακα 23), όπως και τους Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων που έδωσαν πλήρη ερμηνεία στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (βλ. Πίνακα 25), σκεφτήκαμε να συσχετίσουμε το επάγγελμα των συμμετεχόντων (αναφορικά με την αναγκαιότητα ‘τριβής’ με την ελληνική γλώσσα) με την επίδοσή τους στην εν λόγω δοκιμασία. Έτσι, χωρίσαμε εμπειρικά τους συμμετέχοντες στη συγκεκριμένη δοκιμασία σε δύο κατηγορίες:

- 1η κατηγορία: Άτομα που το επάγγελμά τους σχετίζεται άμεσα με το σωστό χειρισμό της ελληνικής γλώσσας, οι λεγόμενοι «θεωρητικοί», όπως είναι, για παράδειγμα, οι φιλόλογοι, οι ιστορικοί, οι δικηγόροι, οι επιμελητές (επιστημονικών και μη) κειμένων κ.ά.
- 2η κατηγορία: Άτομα που το επάγγελμά τους είναι «πρακτικό-τεχνικό», οι λεγόμενοι «πρακτικοί-τεχνικοί», όπως είναι, για παράδειγμα, οι μηχανικοί, οι ηλεκτρονικοί, οι οδοντίατροι, οι γραφίστες κ.ά.

Κατόπιν, συγκρίναμε εάν οι Μ.Ο. επίδοσης των δύο ομάδων συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου της Μελέτης II-B' («θεωρητικοί»~«πρακτικοί-τεχνικοί») διαφέρουν σημαντικά ο ένας από τον άλλον.

Όπως προέκυψε με βάση το κριτήριο t του διμεταβλητού ελέγχου: «Ο Μ.Ο. επίδοσης των ‘θεωρητικών’ στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου ($M=2.30$, $SD=1.65$) είναι σημαντικά υψηλότερος ($t=3.75$, $df=177$, $p\leq 0.001$) από το Μ.Ο. επίδοσης των ‘τεχνικών-πρακτικών’ στην ίδια δοκιμασία ($M=0.89$, $SD=0.52$)».

Το παραπάνω αποτέλεσμα επαληθεύτηκε και από μη συσχετισμένη ανάλυση διακύμανσης μονής κατεύθυνσης, όπου στις δύο συγκεκριμένες ομάδες τιμών («θεωρητικοί»–«τεχνικοί-πρακτικοί») βρέθηκε σημαντική διαφορά μεταξύ των Μ.Ο. τους ($F_{1,177}=14.1$, $p\leq 0.001$).

2.2.2.7. Συζήτηση

Έχοντας ήδη δημιουργήσει στο Α' Μέρος της Μελέτης II μια πρώτη κατηγοριοποίηση 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών, με κριτήριο την ευκολία ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας, που τις χρησιμοποιούν συχνά στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους (βλ. Πίνακα 13), επιλέξαμε 11 από αυτές (διαφορετικού βαθμού ευκολίας στην ερμηνεία) (βλ. Πίνακα 20), προκειμένου να αποτελέσουν το βασικό υλικό της Μελέτης II-B'.

Στο Β' Μέρος της Μελέτης II επιχειρήσαμε να εξετάσουμε τη συσχέτιση των δημογραφικών παραγόντων φύλο, ηλικία και έτη μόρφωσης με την επίδοση μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού λόγου. Συγκεκριμένα:

Όπως προέκυψε από τη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου, το φύλο των συμμετεχόντων δε συσχετίζεται με την επίδοσή τους στην εν λόγω δοκιμασία ($t=2.81$, $df=177$, $p\leq 0.01$). Συνάμα, προέκυψε μια στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ της ηλικίας των συμμετεχόντων και της ερμηνείας που δίνουν στην Παροιμία 6: «Ρωτώντας πας στην πόλη» ($r=-0.18$, $df=168$, $p\leq 0.05$), στην Παροιμία 17: «Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλα» ($r=-0.20$, $df=167$, $p\leq 0.01$) και στην Παροιμία 24: «Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει» ($r=-0.15$, $df=167$, $p\leq 0.05$) (βλ. Πίνακα 22). Επιπλέον, φαίνεται να υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ της μόρφωσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και της ερμηνείας που δίνουν στην Παροιμία 6: «Ρωτώντας πας στην πόλη» ($r=0.38$, $df=167$, $p\leq 0.01$), στην Παροιμία 16: «Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο» ($r=0.21$, $df=166$, $p\leq 0.01$), στην Παροιμία 17: «Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλα» ($r=0.28$,

$df=166, p\leq 0.01$), στην Παροιμία 18: «Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι» ($r=0.24, df=166, p\leq 0.01$), στην Παροιμία 19: «Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό» ($r=0.25, df=166, p\leq 0.01$) και στην Παροιμία 24: «Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει» ($r=0.23, df=166, p\leq 0.01$) (βλ. Πίνακα 23).

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω αποτελέσματα, συσχετίσαμε το επάγγελμα των συμμετεχόντων –αναφορικά με την αναγκαιότητα ‘τριβής’ με την ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της– με την επίδοσή τους στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου. Όπως προέκυψε, τα άτομα που το επάγγελμά τους είναι «θεωρητικό» και είναι αναγκαία η ‘τριβή’ τους με την ελληνική γλώσσα –και το σωστό χειρισμό της– (π.χ. φιλόλογοι, δικηγόροι, επιμελητές κειμένων κ.ά.) φαίνεται να ανταποκρίνονται αποτελεσματικότερα στην ερμηνεία του παροιμιακού λόγου από τα άτομα που το επάγγελμά τους είναι «πρακτικό-τεχνικό» (π.χ. μηχανικοί, ηλεκτρονικοί, ητοδοντίατροι κ.ά.), καθώς ο Μ.Ο. επίδοσης των «θεωρητικών» ($M=2.30, SD=1.65$) προκύπτει να είναι σημαντικά υψηλότερος ($t=3.75, df=177, p\leq 0.001$) από το Μ.Ο. επίδοσης των «τεχνικών-πρακτικών» στην ίδια δοκιμασία ($M=0.89, SD=0.52$).

2.2.3. Μελέτη II – Γ' Μέρος: Εξέταση της συσχέτισης δημογραφικών παραγόντων στην επίδοση μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-επιλογής μετωνυμικού λόγου

2.2.3.1. Στόχος

Αυτό το τμήμα της έρευνας κινείται στο ίδιο πλαίσιο με το Β' Μέρος της Μελέτης II, όπου εξετάσαμε τη συσχέτιση των δημογραφικών παραγόντων φύλο, ηλικία και μόρφωση (έτη μόρφωσης) με την επίδοση μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού λόγου. Συγκεκριμένα, όπως προέκυψε από τη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου, υπάρχει μια στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ της ηλικίας των συμμετεχόντων και της ερμηνείας που δίνουν σε διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες. Επίσης, υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ της μόρφωσης και της επίδοσής τους στη συγκεκριμένη δοκιμασία κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού λόγου. Συνάμα, τα άτομα που το επάγγελμά τους είναι «θεωρητικό» και είναι αναγκαία η ‘τριβή’ του με την ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της (π.χ. φιλόλογοι, δικηγόροι,

επιμελητές κειμένων κ.ά.) φαίνεται να ανταποκρίνονται αποτελεσματικότερα στην κατανόηση-ερμηνεία του παροιμιακού λόγου από ό,τι τα άτομα που το επάγγελμά τους είναι «πρακτικό-τεχνικό» (π.χ. μηχανικοί, ηλεκτρονικοί, οδοντίατροι κ.ά.).

Στόχος του Γ' Μέρους της Μελέτης II είναι να εξετάσουμε τη συσχέτιση των δημογραφικών παραγόντων φύλο, ηλικία και μόρφωση (έτη μόρφωσης) με την επίδοση μέσω των Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-επιλογής μετωνυμικού λόγου.

2.2.3.2. Συμμετέχοντες

Το δείγμα της Μελέτης II-Γ' αποτέλεσαν 98 άτομα, 47 άνδρες (48.0%) και 51 γυναίκες (52.0%), ηλικίας 18-91 ετών (Μ.Ο.=47.99, $s=16.44$, $L=73.0$), από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας και με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά (βλ. Πίνακα 26).

Όσον αφορά τα κριτήρια επιλογής των συμμετεχόντων σ' αυτή τη δοκιμασία της Μελέτης II, στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου, να σημειώσουμε ότι, όπως και στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου είναι κοινά με αυτά στο Α' Μέρος της Μελέτης II (βλ. 2.2.1.2. Συμμετέχοντες).

Πίνακας 26. Μέσος όρος (Μ.Ο.), τυπική απόκλιση (s) και εύρος (L) της ηλικίας των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

Συμμετέχοντες	Μ.Ο.	s	L
98	47.99	16.44	73.0

Στη συνέχεια, δίνονται μια σειρά από πίνακες με τις κατανομές συχνοτήτων των δημογραφικών παραγόντων φύλο, ηλικία και έτη μόρφωσης αναφορικά με τους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (βλ. Πίνακα 27, Πίνακα 28 και Πίνακα 29).

Πίνακας 27. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου ως προς το φύλο

Φύλο	f	%
Ανδρες	47	48.0%
Γυναίκες	51	52.0%
Σύνολο	98	100.0%

Πίνακας 28. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων
στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου ως προς την ηλικία

Ηλικιακές ομάδες (σε έτη)	f	%
<27	9	8.8%
28-47	40	39.2%
48-67	37	36.2%
68-87	11	10.8%
88+	1	1.0%
Σύνολο	98	96.0%

Πίνακας 29. Κατανομή συχνότητας του δείγματος των συμμετεχόντων
στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου ως προς τα έτη μόρφωσης

Έτη μόρφωσης	f	%
<6	1	1.0%
6-12	54	44.7%
13-18 ⁶⁵	42	41.2%
18+	1	1.0%
Σύνολο	98	87.9%

2.2.3.3. Υλικό

Για τους σκοπούς αυτού του τμήματος της έρευνας κατασκευάστηκε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο ανοικτού τύπου προκειμένου να γίνει η συλλογή του ερευνητικού υλικού. Το ερωτηματολόγιο αυτό χρησιμοποιήθηκε στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου του Γ' Μέρους της Μελέτης II και κατασκευάστηκε βάσει της Δοκιμασίας Μετωνυμιών της ίδιας μελέτης (βλ. 2.2.1.3.2. *Δοκιμασία Μετωνυμιών*). Στη συνέχεια, γίνεται παρουσίαση του υλικού που χρησιμοποιήθηκε στο Γ' Μέρος της Μελέτης II αναφορικά με την κατασκευή του ερωτηματολογίου της Δοκιμασίας Μετωνυμικού Λόγου, τα κριτήρια επιλογής των ελληνικών μετωνυμιών που χρησιμοποιήθηκαν σ' αυτή ως γλωσσικά ερεθίσματα και τη γλωσσική προσαρμογή των συγκεκριμένων μετωνυμιών, όπως και τα κριτήρια κατασκευής των σύντομων ιστοριών-σεναρίων που το απάρτιζαν.

⁶⁵ Βλ. υποσημ. 61.

2.2.3.3.1. Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

2.2.3.3.1.1. Κατασκευή του ερωτηματολογίου

Τα μέρη του ερωτηματολογίου στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου είναι τρία και σχεδόν τα ίδια με αυτά της Δοκιμασίας Παροιμιακού Λόγου. Αναλυτικότερα: Το εισαγωγικό μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει ερωτήσεις που αφορούν δημογραφικά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, ζητούνται πληροφορίες για το φύλο, το επάγγελμα, την προτίμηση χεριού, την ηλικία και τα έτη μόρφωσης των συμμετεχόντων.⁶⁶ Το δεύτερο μέρος του αποτελείται από τις οδηγίες που δώσαμε στους συμμετέχοντες για τη συμπλήρωσή του. Τέλος, το τρίτο και κύριο μέρος του απαρτίζεται από 12 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες, οι οποίες αποτελούν τη σωστή απάντηση-επιλογή για την επιτυχή συμπλήρωση ισάριθμων ατελών σεναρίων, που περιγράφουν το νόημα αυτών των μετωνυμικών εκφράσεων. Το ερωτηματολόγιο που κατασκευάστηκε για τη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου δίνεται στο Παράρτημα Β' (Ερωτηματολόγιο Β.4.).

2.2.3.3.1.2. Επιλογή των μετωνυμιών

Τις 12 ελληνικές μετωνυμίες που χρησιμοποιήσαμε ως υλικό στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου τις επιλέξαμε από την κατηγοριοποίηση των 34 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών που πραγματοποιήθηκε στο Α' Μέρος της Μελέτης ΙΙ, στη Δοκιμασία Μετωνυμιών, αναφορικά με την ευκολία ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας, που τις χρησιμοποιούν συχνά στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους (βλ. Πίνακα 15). Να επισημάνουμε ότι η επιλογή μας στηρίχθηκε στην υιοθέτηση τόσο εύκολων όσο και δύσκολων προς ερμηνεία ελληνικών μετωνυμιών, οι οποίες στη συνέχεια ενσωματώθηκαν στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.

2.2.3.3.1.3. Γλωσσική προσαρμογή των μετωνυμιών

Η γλωσσική προσαρμογή των 12 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών, όπως και των 11 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (βλ. 2.2.2.3.1. *Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου*), έχει ήδη πραγματοποιηθεί προκειμένου να χρησιμοποιηθούν στην περιγραφική ανάλυση της Μελέτης Ι και στη Δοκιμασία

⁶⁶ Βλ. υποσημ. 53-54, 62.

Μετωνυμιών της Μελέτης II-A' (βλ. 2.1.2.2. *Γλωσσική προσαρμογή υλικού* και 2.2.1.3.2.3. *Γλωσσική προσαρμογή των μετωνυμιών*, αντίστοιχα).

Οι 12 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες που χρησιμοποιήσαμε ως υλικό στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου παρουσιάζονται στον Πίνακα 30 που ακολουθεί.

Πίνακας 30. Οι 12 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες που χρησιμοποιήθηκαν στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

ΔΙΑΔΕΔΟΜΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΕΤΩΝΥΜΙΕΣ
1. Συννέφιασε, όταν το άκουσε. 2. Στράγγισε η ψυχή του. 3. Καρδιά μάλαμα 4. Είναι τάφος! 5. Μιλάμε για λευκό γάμο. 6. Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού. 7. Είναι εραστής παγόβουνο. 8. Αυτά που λέει είναι αγγούρια! 9. Έχει φιδίσιο κορμί. 10. Αυτός ο άνθρωπος είναι βελζεβούλ! 11. Χώθηκε στο καβούκι της. 12. Έχει καρδιά περιβόλι.

2.2.3.3.1.4. Κριτήρια κατασκευής των σεναρίων

Σε αυτό το τμήμα της έρευνας, οι 12 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης και τμήμα σεναρίων, δηλαδή σύντομων ιστοριών που προσομοιώνουν καθημερινές ανθρώπινες καταστάσεις.

Τα 12 σενάρια που χρησιμοποιήθηκαν στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου τα κατασκευάσαμε με βάση τα εξής κριτήρια:

- α) Να είναι σύντομες ιστορίες προκειμένου να μην κουράσουν το δέκτη-συμμετέχοντα.
- β) Να είναι 'λιτά' ως προς τη χρήση της γλώσσας: Χρησιμοποιήσαμε συνηθισμένες λέξεις και εκφράσεις, απλή συντακτική και γραμματική δομή κ.λπ. προκειμένου οι σύντομες ιστορίες να είναι κατανοητές από όλους τους συμμετέχοντες ανεξαρτήτως της μόρφωσης και της γλωσσικής τους ευχέρειας.

- γ) Να προσομοιώνουν επιτυχώς μια ανθρώπινη, καθημερινή κατάσταση, την οποία καλείται να κατανοήσει και να συμπληρώσει επιτυχώς το τέλος της ο συμμετέχων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου επιλέγοντας μεταξύ τεσσάρων πιθανών επιλογών-απαντήσεων.

Τα σενάρια αυτά κατασκευάστηκαν προκειμένου να αποδώσουν με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια την κατάσταση που περιγράφουν οι 12 διαδοσόμενες ελληνικές μετωνυμίες, καθεμία των οποίων ενσωματώθηκε ως πιθανή απάντηση-επιλογή για τη συμπλήρωση της αντίστοιχης ιστορίας της οποίας αποτελούσε την κεντρική ιδέα. Γι' αυτό το λόγο, η κατασκευή των σεναρίων στηρίχτηκε στη βάση ερμηνειών των μετωνυμιών που κατασκευάσαμε από πηγές μετωνυμικού λόγου και διασταυρώθηκε από τη δεκαμελή ομάδα ειδικών σε γλωσσικά θέματα, στην οποία αναφερθήκαμε στη Μελέτη Ι (βλ. 2.1.2.1. *Επιλογή υλικού*).

2.2.3.3.1.4.1. Κριτήρια κατασκευής των διαβαθμισμένων απαντήσεων-επιλογών των σεναρίων

Κάθε συμμετέχων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου προέβη σε μια επιλογή μεταξύ τεσσάρων πιθανών απαντήσεων, εκ των οποίων μόνο μία συμπλήρωνε επιτυχώς, δηλαδή σωστά, το τέλος καθεμιάς από τις 12 ατελείς, σύντομες ιστορίες. Τις επιλογές που δίνονταν ως πιθανό τέλος σε κάθε σενάριο τις κατασκευάσαμε με βάση τα εξής κριτήρια:

- α) Να υπάρχει αναλογία 2:2 ως προς τις επιλογές που εκφέρονται με μεταφορά («μεταφορικό/παρόμοιο», «μεταφορικό/σωστό») και με κυριολεξία («κυριολεκτικό/σωστό», «κυριολεκτικό/‘άσχετο’»).
- β) Να υπάρχει αναλογία 1:3 ως προς τη σωστή απάντηση-επιλογή («μεταφορικό-σωστό») για τη συμπλήρωση κάθε ατελούς σεναρίου.

Στη συνέχεια, παραθέτουμε δύο παραδείγματα σεναρίων, τα οποία κατασκευάστηκαν για τη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου και συνοδεύονται από τις πιθανές επιλογές-απαντήσεις που δίνονταν στους συμμετέχοντες. Επίσης, παραθέτουμε τη σωστή απάντηση, η οποία ισοδυναμεί με την επιλογή της μετωνυμίας που συμπληρώνει επιτυχώς το ατελές σενάριο.

1ο παράδειγμα κατασκευασμένου σεναρίου

Σενάριο: «Δε γινόταν να μην του πω αυτά που έμαθα.

*Ξεστομίζοντας, όμως, την αλήθεια,
η διάθεση του Γιώργου άλλαξε προς το χειρότερο.
Αυτό φάνηκε έντονα στο πρόσωπό του. Ο Γιώργος...»*

- α) έπεσε του θανατά. γ) με κοίταξε.
β) άρχισε να λέει ακατανόητα πράγματα. δ) συννέφιασε, όταν το άκουσε.
[Σωστή επιλογή-απάντηση: δ]

2ο παράδειγμα κατασκευασμένου σεναρίου

*Σενάριο: «Είναι τόσο καλός άνθρωπος και με τόσες χάρες!
Ειλικρινά, απολαμβάνεις να είσαι μαζί της
και να είναι φίλη σου. Έχει...»*

- α) καρδιά μάλαμα. γ) ζεστή αγκαλιά.
β) πολλά χαρίσματα. δ) εγκυκλοπαιδικές γνώσεις.
[Σωστή επιλογή-απάντηση: α]

2.2.3.4. Διαδικασία

Η Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου έλαβε χώρα κατά την περίοδο Ιανουαρίου 2005-Ιουλίου 2005. Σ' αυτήν, χρησιμοποιήσαμε ατελείς σύντομες ιστορίες και ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες να επιλέξουν το τέλος αυτών των ιστοριών, στοχεύοντας να ελέγξουμε την ικανότητα χρήσης των μετωνυμικών εκφράσεων και όχι της ερμηνείας τους από τους συμμετέχοντες. Κι αυτό, διότι ένα άτομο μπορεί να αδυνατεί να ερμηνεύσει μια μετωνυμία (ή μια παροιμία σε κάποια άλλη περίπτωση), αλλά να έχει τη δυνατότητα να επιλέξει το κατάλληλο γλωσσικό σχήμα, όταν αυτό του ζητηθεί. Στο πλαίσιο αυτό, ζητήσαμε από κάθε συμμετέχοντα να ακολουθήσει τα εξής βήματα προκειμένου να ανταποκριθεί σ' αυτή τη δοκιμασία: Πρώτον, να συμπληρώσει κάποια στοιχεία δημογραφικού περιεχομένου στο ερωτηματολόγιο, τα οποία ήταν απαραίτητα για την έρευνά μας.⁶⁷ Δεύτερον, να λάβει υπόψη του τις οδηγίες σύμφωνα με τις οποίες του ζητούσαμε να διαβάσει προσεκτικά καθεμία από τις 12 σύντομες και ατελείς ιστορίες που ακολουθούσαν και να συμπληρώσει το τέλος της με μία από τις τέσσερις απαντήσεις-επιλογές που του δίνονταν κάθε φορά (α, β, γ και δ) κυκλώνοντας το γράμμα της αρεσκείας του. Τρίτον, να συμπληρώσει τις 12 ατελείς και σύντομες ιστορίες. Να τονίσουμε ότι επισημαίναμε σε κάθε συμμετέχοντα

⁶⁷ Βλ. υποσημ. 53-54, 62-63.

να επιλέξει το τέλος κάθε σύντομης ιστορίας ακόμη και στην περίπτωση που δεν ήταν σίγουρος για την ορθότητα της επιλογής του. Τέλος, να σημειώσουμε ότι η συμπλήρωση των ατελών ιστοριών στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου της Μελέτης Π-Γ' δεν περιοριζόταν χρονικά.

2.2.3.5. Βαθμολόγηση

Οι απαντήσεις-επιλογές των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου κατηγοριοποιήθηκαν βάσει μιας κλίμακας που αντιστοιχούσε στους αριθμούς 0-3 ανάλογα με την επιλογή της εκάστοτε γλωσσικής έκφρασης για τη συμπλήρωση του ζητούμενου ατελούς σεναρίου. Συγκεκριμένα:

- Το 0 αντιστοιχούσε στην επιλογή «κυριολεκτικό/σωστό».
- Το 1 αντιστοιχούσε στην επιλογή «κυριολεκτικό/‘άσχετο’».
- Το 2 αντιστοιχούσε στην επιλογή «μεταφορικό/παρόμοιο».
- Το 3 αντιστοιχούσε στην επιλογή «μεταφορικό/σωστό», η οποία ισοδυναμεί σε όλες τις περιπτώσεις με τη σωστή μετωνυμική έκφραση που συμπληρώνει επιτυχώς κάθε ατελές σενάριο της Δοκιμασίας Μετωνυμικού Λόγου.⁶⁸

Ακολουθούν ένα υπόδειγμα κατασκευής σεναρίου με τις απαντήσεις προς επιλογή από τους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου και δύο παραδείγματα της κατηγοριοποίησης που πραγματοποιήσαμε στις απαντήσεις-επιλογές συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία της Μελέτης Π-Γ':

1ο παράδειγμα κατηγοριοποίησης– υπόδειγμα κατασκευασμένου σεναρίου

Μετωνυμία: «Χώθηκε στο καβούκι της»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται στην περίπτωση που κάποιος επιλέγει την απομόνωση.*

- *Σενάριο: «Δεν μπορώ με τίποτα να κάνω την Αθηνά να βγει από το σπίτι.*

Ακόμη και στο πάρτι του αδερφού της κλείστηκε στο δωμάτιό της.

Η Αθηνά...»

ο *Επιλογές για τη συμπλήρωση του ατελούς σεναρίου:*

α) αδιαθέτησε ξαφνικά. ({1}: «κυριολεκτικό/‘άσχετο’»)

β) κρύφτηκε πίσω από το δάκτυλό της. ({2}: «μεταφορικό/παρόμοιο»)

⁶⁸ Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο Παράρτημα Γ'-Κλίμακα Γ.6. προκειμένου να βρει τα κριτήρια κατηγοριοποίησης των απαντήσεων-επιλογών των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου της Μελέτης Π-Γ'.

- γ) έμεινε μόνη της. ({0}: «κυριολεκτικό/σωστό»)
 δ) χώθηκε στο καβούκι της. ({3}: «μεταφορικό/σωστό»)

2ο παράδειγμα κατηγοριοποίησης – επιλογές γλωσσικών εκφράσεων

από συμμετέχοντες

- Σενάριο: «Δεν μπορώ να σου περιγράψω την κακία και την πονηριά του.
 Τον έχει φοβηθεί το μάτι μου! Αυτός ο άνθρωπος είναι...»
 α) αλεπού! γ) βελζεβούλ!
 β) πολύ κακός! δ) πανέξυπνος!
- Επιλογή συμμετέχοντα Α: α) αλεπού! ({2}: «μεταφορικό/παρόμοιο»)
- Επιλογή συμμετέχοντα Β: δ) πανέξυπνος. ({1}: «κυριολεκτικό/‘άσχετο’»)
- ✓ Σωστή επιλογή: γ) βελζεβούλ! ({3}: «μεταφορικό/σωστό»)

3ο παράδειγμα κατηγοριοποίησης – επιλογές γλωσσικών εκφράσεων

από συμμετέχοντες

- Σενάριο: «Ο Νίκος με την Ηρώ παντρεύτηκαν πρόσφατα.
 Δε μου φαίνονται, όμως, τόσο αγαπημένοι. Κάποιοι λένε ότι συμφώνησαν απλά
 να συζούν χωρίς συζυγικές υποχρεώσεις. Δηλαδή, μιλάμε για...»
 α) ξενόφερτα πράγματα. γ) παγερή ατμόσφαιρα.
 β) απουσία αγάπης. δ) λευκό γάμο.
- Επιλογή συμμετέχοντα Α: δ) λευκό γάμο. ({3}: «μεταφορικό/σωστό»)
- Επιλογή συμμετέχοντα Β: δ) ξενόφερτα πράγματα. ({1}: «κυριολεκτικό/‘άσχετο’»)
- Σωστή επιλογή: δ) λευκό γάμο. ({3}: «μεταφορικό/σωστό»)

2.2.3.6. Ευρήματα

2.2.3.6.1. Σύγκριση Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου βάσει φύλου

Συγκρίνοντας τους Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων, ανδρών και γυναικών, στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου, προέκυψε ότι δε διαφέρουν σημαντικά ο ένας από τον άλλον. Συγκεκριμένα, όπως προέκυψε με βάση το κριτήριο *t* του διμεταβλητού ελέγχου: «Ο Μ.Ο. επίδοσης των ανδρών στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου ($M=10.94$, $SD=5.00$) είναι ελάχιστα υψηλότερος ($t=2.52$, $df=97$, $p\leq 0.01$) από το Μ.Ο. επίδοσης των γυναικών στην ίδια δοκιμασία ($M=10.04$, $SD=4.79$)».

2.2.3.6.2. Συσχέτιση Spearman μεταξύ δημογραφικών παραγόντων (ηλικία, έτη μόρφωσης) και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

Ο Πίνακας 31 που δίνεται στη συνέχεια παρουσιάζει συνοπτικά τη συσχέτιση Spearman μεταξύ των δημογραφικών παραγόντων 'ηλικία' και 'έτη μόρφωσης' και της επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.

Πίνακας 31. Συσχέτιση Spearman μεταξύ δημογραφικών παραγόντων (ηλικία, έτη μόρφωσης) και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

Δημογραφικοί παράγοντες	Επιλογή μετωνυμίας
Ηλικία	-0.44
Έτη μόρφωσης	0.52**

** $p \leq 0.01$

Κατόπιν, ο Πίνακας 32 και ο Πίνακας 33 που ακολουθούν παρουσιάζουν αναλυτικά τα αποτελέσματα της συσχέτισης Spearman μεταξύ της ηλικίας και της μόρφωσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου και της επίδοσής τους αναφορικά με την επιλογή που κάνουν για τη συμπλήρωση των 12 ατελών σεναρίων (ανά σενάριο), αντίστοιχα.

Πίνακας 32. Συσχέτιση Spearman μεταξύ ηλικίας και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (ανά σενάριο)

Σενάρια	Επιλογή μετωνυμιών
Σενάριο 1	-0.01
Σενάριο 2	-0.18
Σενάριο 3	-0.19
Σενάριο 5 (Είναι τάφος!)	-0.29**
Σενάριο 7	-0.16
Σενάριο 8	-0.19
Σενάριο 10	-0.12
Σενάριο 11	-0.16

Σενάριο 13 (<i>Έχει φιδίσιο κορμί</i>)	-0.44**
Σενάριο 14	-0.11
Σενάριο 15	-0.07
Σενάριο 19	0.01

** $p \leq 0.01$

Πίνακας 33. Συσχέτιση Spearman μεταξύ μόρφωσης και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (ανά σενάριο)

Σενάρια	Επιλογή μετωνυμιών
Σενάριο 1	0.10
Σενάριο 2 (<i>Στράγγισε η ψυχή μου</i>)	0.28**
Σενάριο 3	0.11
Σενάριο 5 (<i>Είναι τάφος!</i>)	0.29**
Σενάριο 7 (<i>Μιλάμε για λευκό γάμο</i>)	0.43**
Σενάριο 8 (<i>Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού</i>)	0.26**
Σενάριο 10 (<i>Είναι εραστής παγόβουνο</i>)	0.21*
Σενάριο 11	-0.16
Σενάριο 13 (<i>Έχει φιδίσιο κορμί</i>)	0.36**
Σενάριο 14 (<i>Αυτός ο άνθρωπος είναι βελζεβούλ!</i>)	0.26**
Σενάριο 15 (<i>Χώθηκε στο καβούκι της</i>)	0.29**
Σενάριο 19	0.10

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$

Όπως προκύπτει από τους παραπάνω πίνακες, υπάρχει μια στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ της ηλικίας των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου και της επιλογής των μετωνυμικών εκφράσεων «Είναι τάφος!» και «Έχει φιδίσιο κορμί» για τη συμπλήρωση τέλους στο Σενάριο 5 ($r = -0.29$, $df = 96$, $p \leq 0.01$) και στο Σενάριο 13 ($r = -0.44$, $df = 96$, $p \leq 0.01$), αντίστοιχα (βλ. Πίνακα 32).

Επίσης, φαίνεται να υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ των ετών μόρφωσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου και της επιλογής των μετωνυμικών εκφράσεων «Στράγγισε η ψυχή μου», «Είναι τάφος!», «Μιλάμε για λευκό γάμο», «Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού», «Είναι εραστής παγόβουνο», «Έχει φιδίσιο κορμί», «Αυτός ο άνθρωπος είναι

βελζεβούλ!» και «Χώθηκε στο καβούκι της» για τη συμπλήρωση της ζητούμενης ατελής ιστορίας στο Σενάριο 2 ($r=0.28$, $df=96$, $p\leq 0.01$), στο Σενάριο 5 ($r=0.29$, $df=96$, $p\leq 0.01$), στο Σενάριο 7 ($r=0.43$, $df=96$, $p\leq 0.01$), στο Σενάριο 8 ($r=0.26$, $df=96$, $p\leq 0.01$), στο Σενάριο 10 ($r=0.21$, $df=96$, $p\leq 0.05$), στο Σενάριο 13 ($r=0.36$, $df=96$, $p\leq 0.01$), στο Σενάριο 14 ($r=0.26$, $df=96$, $p\leq 0.01$) και στο Σενάριο 15 ($r=0.29$, $df=96$, $p\leq 0.01$), αντίστοιχα (βλ. Πίνακα 33).

Κατόπιν, δίνονται ο Πίνακας 34, που παρουσιάζει τις συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου, και ο Πίνακας 35, που κατασκευάστηκε με βάση τον Πίνακα 34 και παρουσιάζει τους Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων που συμπλήρωσαν επιτυχώς, δηλαδή επιλέγοντας τη σωστή μετωνυμία, τα ατελή σενάρια στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.

Πίνακας 34. Συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (ανά μετωνυμία-σενάριο)

Μετωνυμία- Σενάριο	Τιμές αποκρίσεων							
	0		1		2		3	
	Συχνότητα	Ποσοστό (%)	Συχνότητα	Ποσοστό (%)	Συχνότητα	Ποσοστό (%)	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Σενάριο 1	7	7.1%	12	12.2%	9	9.2%	70	71.5%
Σενάριο 2	20	20.4%	24	24.5%	14	14.3%	40	40.08%
Σενάριο 3	36	36.7%	3	3.1%	13	13.3%	46	46.9%
Σενάριο 5	7	7.1%	14	14.3%	1	1.0%	76	77.6%
Σενάριο 7	15	15.3%	10	10.2%	8	8.2%	65	66.3%
Σενάριο 8	22	22.4%	1	1.0%	7	7.1%	68	69.5%
Σενάριο 10	18	18.4%	7	7.1%	10	10.2%	63	64.3%
Σενάριο 11	74	75.5%	4	4.1%	14	14.3%	6	6.1%
Σενάριο 13	41	41.8%	4	4.1%	10	10.2%	43	43.9%
Σενάριο 14	31	31.6%	5	5.1%	37	37.8%	25	25.5%
Σενάριο 15	17	17.3%	4	4.1%	5	5.1%	72	73.5%
Σενάριο 19	15	15.3%	6	6.1%	30	30.6%	47	48.0%

Πίνακας 35. Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων που συμπλήρωσαν επιτυχώς τα ατελή σενάρια στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (ανά μετωνυμία-σενάριο)

Μετωνυμίες- Σενάρια	Μ.Ο. επίδοσης (σωστή επιλογή)
Σενάριο 1	70.00
Σενάριο 2	39.00
Σενάριο 3	46.00
Σενάριο 5	76.00
Σενάριο 7	65.00
Σενάριο 8	66.00
Σενάριο 10	61.00
Σενάριο 11	6.00
Σενάριο 13	42.00
Σενάριο 14	25.00
Σενάριο 15	72.00
Σενάριο 19	44.00

2.2.3.6.2.1. Συσχέτιση επαγγέλματος και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της συσχέτισης Spearman μεταξύ μόρφωσης και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (βλ. Πίνακα 33), όπως και τους Μ.Ο. επίδοσης των συμμετεχόντων που επέλεξαν επιτυχώς –δηλαδή τις σωστές μετωνυμίες– και συμπλήρωσαν σωστά τα ατελή σενάρια στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου (βλ. Πίνακα 35), προβήκαμε στη συσχέτιση του επαγγέλματος των συμμετεχόντων (αναφορικά με την αναγκαιότητα ‘τριβής’ με την ελληνική γλώσσα) με την επίδοσή τους στην εν λόγω δοκιμασία. Έτσι, χωρίσαμε εμπειρικά τους συμμετέχοντες στη συγκεκριμένη δοκιμασία, όπως και τους συμμετέχοντες στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου, σε δύο κατηγορίες:

- 1η κατηγορία: Άτομα που το επάγγελμά τους σχετίζεται άμεσα με το σωστό χειρισμό της ελληνικής γλώσσας, οι λεγόμενοι «θεωρητικοί», όπως είναι, για παράδειγμα, οι φιλόλογοι, οι ιστορικοί, οι δικηγόροι, οι επιμελητές (επιστημονικών και μη) κειμένων κ.ά.

- 2η κατηγορία: Άτομα που το επάγγελμά τους είναι «πρακτικό-τεχνικό», οι λεγόμενοι «πρακτικοί-τεχνικοί», όπως είναι, για παράδειγμα, οι μηχανικοί, οι ηλεκτρονικοί, οι οδοντίατροι, οι γραφίστες κ.ά.

Στη συνέχεια, συγκρίναμε εάν οι Μ.Ο. επίδοσης των δύο ομάδων συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου της Μελέτης II-B' («θεωρητικοί»~«πρακτικοί-τεχνικοί») διαφέρουν σημαντικά ο ένας από τον άλλον.

Όπως προέκυψε με βάση το κριτήριο t του διμεταβλητού ελέγχου: «Ο Μ.Ο. επίδοσης των ‘θεωρητικών’ στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου ($M=2.35$, $SD=1.70$) είναι σημαντικά υψηλότερος ($t=2.72$, $df=97$, $p\leq 0.008$) από το Μ.Ο. επίδοσης των ‘τεχνικών-πρακτικών’ στην ίδια δοκιμασία ($M=1.07$, $SD=0.65$)».

Το παραπάνω αποτέλεσμα επαληθεύτηκε και από μη συσχετισμένη ανάλυση διακύμανσης μονής κατεύθυνσης, όπου στις δύο συγκεκριμένες ομάδες τιμών («θεωρητικοί»–«τεχνικοί-πρακτικοί») βρέθηκε σημαντική διαφορά μεταξύ των Μ.Ο. τους ($F_{1,97}=7.43$, $p\leq 0.001$).

Συμπληρωματικά, ακολουθεί ο Πίνακας 36, ο οποίος παρουσιάζει με συνοπτικό τρόπο τους Μ.Ο. επίδοσης των δύο ομάδων συμμετεχόντων, των «θεωρητικών» και των «πρακτικών-τεχνικών», στις δύο δοκιμασίες της Μελέτης II-Γ’ δηλαδή στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου.

Πίνακας 36. Μ.Ο. επίδοσης «θεωρητικών»–«πρακτικών-τεχνικών» στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

Ομάδες συμμετεχόντων	Μ.Ο. (ΤΑ) στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου	Μ.Ο. (ΤΑ) στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου
Θεωρητικοί	2.30 (1.65)	2.35 (1.70)
Πρακτικοί-τεχνικοί	0.89 (0.52)	1.07 (0.65)
		$p\leq 0.001$

Όπως παρατηρούμε, ο Μ.Ο. επίδοσης των «θεωρητικών» στις δύο δοκιμασίες κατανόησης-ερμηνείας και κατανόησης-επιλογής των παροιμιών και των μετωνυμιών, αντίστοιχα, της Μελέτης II-Γ’, δηλαδή στην κατανόηση-ερμηνεία παροιμιών στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και στην κατανόηση-επιλογή

μετωνυμιών στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου, αντίστοιχα, είναι υψηλότερος από το Μ.Ο. επίδοσης των «πρακτικών-τεχνικών» στις ίδιες δοκιμασίες.

2.2.3.7. Συζήτηση

Έχοντας ήδη συσχετίσει στο Β' Μέρος της Μελέτης II τους δημογραφικούς παράγοντες 'ηλικία' και 'έτη μόρφωσης', όπως και το επάγγελμα των συμμετεχόντων (αναφορικά με την αναγκαιότητα 'τριβής' με την ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της) με την επίδοσή τους στην κατανόηση-ερμηνεία διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου (βλ. 2.2.2.7. *Συζήτηση*), στο Γ' Μέρος της Μελέτης II επιχειρήσαμε να εξετάσουμε τη συσχέτιση των δημογραφικών παραγόντων 'φύλο', 'ηλικία' και 'έτη μόρφωσης' με την επίδοση μέσω των Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-επιλογής μετωνυμικού λόγου. Συγκεκριμένα:

Όπως προέκυψε από τη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου, το φύλο των συμμετεχόντων δε συσχετίζεται με την επίδοσή τους στην εν λόγω δοκιμασία ($t=2.52$, $df=97$, $p\leq 0.01$). Επίσης, υπάρχει μια στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ της ηλικίας των συμμετεχόντων και της επιλογής των μετωνυμικών εκφράσεων «Είναι τάφος!» και «Έχει φιδίσιο κορμί» για την επιτυχή συμπλήρωση τέλους στο Σενάριο 5 ($r=-0.29$, $df=96$, $p\leq 0.01$) και στο Σενάριο 13 ($r=-0.44$, $df=96$, $p\leq 0.01$), αντίστοιχα (βλ. Πίνακα 32). Συνάμα, φαίνεται να υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ των ετών μόρφωσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου και της επιλογής των μετωνυμικών εκφράσεων «Στράγγισε η ψυχή μου», «Είναι τάφος!», «Μιλάμε για λευκό γάμο», «Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού», «Είναι εραστής παγόβουνο», «Έχει φιδίσιο κορμί», «Αυτός ο άνθρωπος είναι βελζεβούλ!» και «Χώθηκε στο καβούκι της» για την επιτυχή συμπλήρωση τέλους στο Σενάριο 2 ($r=0.28$, $df=96$, $p\leq 0.01$), στο Σενάριο 5 ($r=0.29$, $df=96$, $p\leq 0.01$), στο Σενάριο 7 ($r=0.43$, $df=96$, $p\leq 0.01$), στο Σενάριο 8 ($r=0.26$, $df=96$, $p\leq 0.01$), στο Σενάριο 10 ($r=0.21$, $df=96$, $p\leq 0.05$), στο Σενάριο 13 ($r=0.36$, $df=96$, $p\leq 0.01$), στο Σενάριο 14 ($r=0.26$, $df=96$, $p\leq 0.01$) και στο Σενάριο 15 ($r=0.29$, $df=96$, $p\leq 0.01$), αντίστοιχα (βλ. Πίνακα 33).

Ακόμη, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω αποτελέσματα, συσχετίσαμε το επάγγελμα των συμμετεχόντων (αναφορικά με την αναγκαιότητα 'τριβής' με την

ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της) με την επίδοσή τους στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου. Όπως προέκυψε, τα άτομα που το επάγγελμά τους είναι «θεωρητικό» και είναι αναγκαία η ‘τριβή’ τους με την ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της (π.χ. φιλόλογοι, δικηγόροι, επιμελητές κειμένων κ.ά.) φαίνεται να ανταποκρίνονται αποτελεσματικότερα στην επιλογή της σωστής μετωνυμικής έκφρασης για την επιτυχή συμπλήρωση του σχετικού ατελούς σεναρίου από τα άτομα που το επάγγελμά τους είναι «πρακτικό-τεχνικό» (π.χ. μηχανικοί, ηλεκτρονικοί, οδοντίατροι κ.ά.), καθώς ο Μ.Ο. επίδοσης των «θεωρητικών» ($M=2.35$, $SD=1.70$) προκύπτει να είναι σημαντικά υψηλότερος ($t=2.72$, $df=97$, $p\leq 0.008$) από το Μ.Ο. επίδοσης των «τεχνικών-πρακτικών» στην ίδια δοκιμασία ($M=1.07$, $SD=0.65$).

Τέλος, να επισημάνουμε το εξής: Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο Μ.Ο. επίδοσης των «θεωρητικών» στις δύο δοκιμασίες κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού λόγου (Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου) και κατανόησης-επιλογής μετωνυμικού λόγου (Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου) της Μελέτης II-Γ’ είναι σημαντικά υψηλότερος από το Μ.Ο. επίδοσης των «πρακτικών-τεχνικών» στις ίδιες δοκιμασίες, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το επάγγελμα των συμμετεχόντων, αναφορικά με την αναγκαιότητα ‘τριβής’ με την ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της, συσχετίζεται με την επίδοσή τους στις εν λόγω δοκιμασίες.

Ολοκληρώνοντας τη Μελέτη II, δημιουργήσαμε και δίνουμε μια βάση προκαταρκτικών δεδομένων κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, όπως και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας (βλ. 2.2.1.7. Συζήτηση, 2.2.2.7. Συζήτηση και 2.2.3.7. Συζήτηση). Να επισημάνουμε ότι μια τέτοια βάση είναι ιδιαίτερης σημασίας από τη στιγμή που η κατανόηση και η ερμηνεία μεταφορικών σχημάτων, κυρίως παροιμιών, συμπεριλαμβάνεται σε πληθώρα ψυχομετρικών δοκιμασιών για τη μέτρηση και την ερμηνεία της ικανότητας ή μη των ατόμων για αφαιρετική σκέψη.

2.3. ΜΕΛΕΤΗ ΙΙΙ: Καταγραφή της ‘διαφάνειας’ διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών βάσει εκτίμησης από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας – Ανάλυση περιεχομένου του υλικού της Μελέτης ΙΙΙ

2.3.1. Στόχος

Στη Μελέτη ΙΙ δημιουργήσαμε και δώσαμε προκαταρκτικά δεδομένα κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, όπως και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας, που χρησιμοποιούν τα συγκεκριμένα μεταφορικά σχήματα στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους (βλ. 2.2.3.7. *Συζήτηση*).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω προκαταρκτικά δεδομένα, στόχος της Μελέτης ΙΙΙ είναι να καταγράψουμε τη ‘διαφάνεια’ 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών (δηλαδή κατά πόσο είναι εμφανές το νόημά τους, όπως προκύπτει από τις λέξεις που τις απαρτίζουν) στηριζόμενοι στις εκτιμήσεις μέσω των Ελλήνων κριτών –χρηστών του μεταφορικού λόγου στην ελληνική γλωσσική κοινότητα– και να αναλύσουμε περιγραφικά το περιεχόμενο των συγκεκριμένων μορφών έκφρασης (‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου.

2.3.2. Συμμετέχοντες

Το δείγμα της Μελέτης ΙΙΙ αποτέλεσαν 18 άτομα, 5 άνδρες (27.8%) και 13 γυναίκες (72.2%), ηλικίας 27-43 ετών (Μ.Ο.=31.89, s=4.36, L=16.0), από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας και με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά (βλ. Πίνακα 37).

Όσον αφορά τα κριτήρια επιλογής των συμμετεχόντων, να σημειώσουμε ότι είναι κοινά με αυτά της Μελέτης ΙΙ (βλ. 2.2.1.2. *Συμμετέχοντες*, 2.2.2.2. *Συμμετέχοντες* και 2.2.3.2. *Συμμετέχοντες*).

Πίνακας 37. Μέσος όρος (Μ.Ο.), τυπική απόκλιση (s) και εύρος (L) της ηλικίας των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων

Συμμετέχοντες	Μ.Ο.	s	L
18	31.89	4.36	16.0

2.3.3. Υλικό

Το υλικό που χρησιμοποιήσαμε στη Μελέτη ΙΙΙ ήταν διαδεδομένες μορφές έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου στο ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήσαμε τις 11 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και τις 12 διαδεδομένες ελληνικές μετωνυμίες που ήταν το βασικό υλικό μας στην περιγραφική ανάλυση της Μελέτης Ι (2.1. *ΜΕΛΕΤΗ Ι: Εφαρμογή του θεωρητικού πραγματολογικού σχήματος του Lawal [1992] σε διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες*). Να επισημάνουμε ότι η επιλογή του συγκεκριμένου υλικού δεν έγινε τυχαία, καθώς στη Μελέτη Ι καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η περιγραφική ανάλυση των συγκεκριμένων 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, βάσει του θεωρητικού πραγματολογικού σχήματος του Lawal (1992), μας παρέχει ένα συστηματοποιημένο τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου (βλ. 2.1.5. *Συζήτηση*)· γι’ αυτό, άλλωστε, οι συγκεκριμένες παροιμίες και μετωνυμίες αποτελούν το βασικό υλικό ή το κυρίως τμήμα του υλικού των λοιπών μελετών της έρευνάς μας. Στη συνέχεια, προκειμένου να γίνει η συλλογή του ερευνητικού υλικού, προχωρήσαμε στην κατασκευή αυτοσχέδιου ερωτηματολογίου κλειστού τύπου, το Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων. Τα μέρη του ερωτηματολογίου στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών τρόπων είναι τρία. Αναλυτικότερα: Το εισαγωγικό μέρος του περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικές με δημογραφικά χαρακτηριστικά. Ζητούνται, για την ακρίβεια, πληροφορίες για το φύλο, το επάγγελμα, την προτίμηση χεριού, την ηλικία και τα έτη μόρφωσης των συμμετεχόντων.⁶⁹ Το δεύτερο μέρος του αποτελείται από τις οδηγίες που δώσαμε στους συμμετέχοντες για τη συμπλήρωσή του, δηλαδή πώς να εκτιμήσουν κατά πόσο είναι εμφανές το νόημα των εκφράσεων που τους δίνονται σε μια κλίμακα από το 1 έως το 5.⁷⁰ Τέλος, το τρίτο και κύριο μέρος του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου απαρτίζεται από τις 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες της Μελέτης Ι (βλ. Πίνακα 3). Το ερωτηματολόγιο που κατασκευάστηκε για το Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων δίνεται στο Παράρτημα Β’ (βλ. Ερωτηματολόγιο Β.5.).

⁶⁹ Βλ. υποσημ. 53-54, 62, 66.

⁷⁰ Περισσότερα για την κλίμακα εκτίμησης-αξιολόγησης των (μεταφορικών) εκφράσεων από τους συμμετέχοντες στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων βλ. 2.3.4. *Διαδικασία*.

Οι 23 διαδεδωμένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες που χρησιμοποιήσαμε ως υλικό στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων παρουσιάζονται στον Πίνακα 38 που ακολουθεί.

Πίνακας 38. Οι 23 διαδεδωμένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες που χρησιμοποιήθηκαν στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων

ΔΙΑΔΕΔΩΜΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΤΩΝΥΜΙΕΣ	
12.	Ρωτώντας πας στην πόλη.
13.	Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι.
14.	Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά.
15.	Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότες.
16.	Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο.
17.	Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι.
18.	Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι.
19.	Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.
20.	Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει.
21.	Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει.
22.	Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κότες.
23.	Συνέφιασε, όταν το άκουσε.
24.	Στράγγισε η ψυχή του.
25.	Καρδιά μάλαμα
26.	Είναι τάφος!
27.	Μιλάμε για λευκό γάμο.
28.	Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού.
29.	Είναι εραστής παγόβουνο.
30.	Αυτά που λέει είναι αγγούρια!
31.	Έχει φιδίσιο κορμί.
32.	Αυτός ο άνθρωπος είναι βελζεβούλ!
33.	Χώθηκε στο καβούκι της.
34.	Έχει καρδιά περιβόλι.

2.3.4. Διαδικασία: Συλλογή δεδομένων με το Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων

Το Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων έλαβε χώρα κατά την περίοδο Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου 2008. Ζητήσαμε από κάθε συμμετέχοντα να ακολουθήσει

τα εξής βήματα προκειμένου να ανταποκριθεί σ' αυτή τη δοκιμασία: Πρώτον, να συμπληρώσει κάποια στοιχεία δημογραφικού περιεχομένου στο ερωτηματολόγιο, τα οποία ήταν απαραίτητα για την έρευνά μας.⁷¹ Δεύτερον, να διαβάσει προσεκτικά τις οδηγίες, σύμφωνα με τις οποίες τον κατευθύνουμε προκειμένου να ανταποκριθεί στη συγκεκριμένη δοκιμασία. Τρίτον, να εκτιμήσει τη 'διαφάνεια', δηλαδή κατά πόσο είναι εμφανές το νόημα 23 διαδεδομένων ελληνικών εκφράσεων, 11 παροιμιών και 12 μετωνυμιών, οι οποίες ανήκουν στην κατηγορία των μορφών έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου και χρησιμοποιούνται ευρέως στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας. Να τονίσουμε το εξής: Επισημαίναμε σε κάθε συμμετέχοντα ότι, στην περίπτωση που δεν είχε ξανακούσει ή δε γνώριζε το νόημά της, μπορούσε να κρίνει το βαθμό κατά τον οποίο το νόημα της κάθε γλωσσικής έκφρασης προέκυπτε από τις λέξεις που την απαρτίζουν με βάση το πώς την αντιλαμβανόταν ο ίδιος. Τέλος, να σημειώσουμε ότι η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων δεν περιοριζόταν χρονικά.

2.3.5. Βαθμολόγηση: Κριτήρια βαθμολόγησης στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων

Οι συμμετέχοντες στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων επέλεξαν το βαθμό που, κατά τη γνώμη τους, αντιστοιχούσε στη 'διαφάνεια' του νοήματος καθεμίας από τις 23 διαδεδομένες ελληνικές εκφράσεις της συγκεκριμένης δοκιμασίας. Οι εκτιμήσεις τους στηρίχτηκαν σε μια κλίμακα τύπου Likert⁷² που αντιστοιχούσε στους αριθμούς 1-5 ανάλογα με το βαθμό 'διαφάνειας' που πρόσδιδε ο συμμετέχων στην εκάστοτε προς εκτίμηση παροιμία ή μετωνυμία. Συγκεκριμένα:

- Το 1 αντιστοιχούσε στην επιλογή «πολύ εμφανές νόημα».
- Το 2 αντιστοιχούσε στην επιλογή «εμφανές νόημα».
- Το 3 αντιστοιχούσε στην επιλογή «μέτρια εμφανές νόημα».
- Το 4 αντιστοιχούσε στην επιλογή «ελάχιστα εμφανές νόημα».

⁷¹ Βλ. υποσημ. 53-54, 62, 66, 69.

⁷² Κλίμακα μέτρησης στάσεων που αναπτύχθηκε από τον R. Likert (1932). Συγκεκριμένα, σε πρόταση που προβάλλει μια θέση αντιστοιχούν τρεις, πέντε ή επτά αριθμημένες απαντήσεις, που ξεκινούν (ενδεικτικά) από το «Συμφωνώ απόλυτα», περνούν στη μέση απάντηση «Δεν έχω γνώμη» και καταλήγουν στο «Διαφωνώ απόλυτα». Στην περίπτωση μας, στη θέση που δίνεται προς εκτίμηση από τους συμμετέχοντες στην έρευνα αντιστοιχούν πέντε αριθμημένες απαντήσεις.

- Το 5 αντιστοιχούσε στην επιλογή «καθόλου εμφανές νόημα».⁷³

Ακολουθούν δύο παραδείγματα εκτίμησης της ‘διαφάνειας’ μιας διαδεδομένης ελληνικής παροιμίας και μιας διαδεδομένης ελληνικής μετωνυμίας από μέσους Έλληνες κριτές του μεταφορικού λόγου που συμμετείχαν στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων:

1ο παράδειγμα – εκτίμηση διαφάνειας παροιμίας από συμμετέχοντες

Παροιμία: «Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότες»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται στην άποψη ότι οι παράνομες συναναστροφές προκαλούν μόνο μπλεξίματα.*

- *Εκδοχή αξιολόγησης συμμετέχοντα Α: 2=«εμφανές νόημα»*
- *Εκδοχή αξιολόγησης συμμετέχοντα Β: 3=«μέτρια εμφανές νόημα»*

2ο παράδειγμα – εκτίμηση διαφάνειας μετωνυμίας από συμμετέχοντες

Μετωνυμία: «Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού»

– *Ερμηνεία: Αναφέρεται στην περίπτωση κάποιου που, επειδή παρεμβαίνει απρόσκλητος, δημιουργεί προβλήματα στη σχέση των άλλων.*

- *Εκδοχή αξιολόγησης συμμετέχοντα Α: 1=«πολύ εμφανές νόημα»*
- *Εκδοχή αξιολόγησης συμμετέχοντα Β: 2=«εμφανές νόημα»*

2.3.6. Ευρήματα

2.3.6.1. Κατανομή των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων

Ο Πίνακας 39 δείχνει την κατανομή των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων ανά λεκτικό τρόπο, δηλαδή ανά παροιμία και μετωνυμία.

Πίνακας 39. Κατανομή των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων ανά λεκτικό τρόπο

⁷³ Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο Παράρτημα Γ'-Κλίμακα Γ.7. προκειμένου να δει αναλυτικά την κλίμακα τύπου Likert στην οποία στηρίχτηκαν οι συμμετέχοντες στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων για την εκτίμηση των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών της Μελέτης ΙΙΙ.

Βαθμός διαφάνειας					
Παροιμία / Μετωνυμία (Λεκτικός τρόπος)	Πολύ εμφανές νόημα (1)	Εμφανές νόημα (2)	Μέτρια εμφανές νόημα (3)	Ελάχιστα εμφανές νόημα (4)	Καθόλου εμφανές νόημα (5)
1. Ρωτώντας πας στην πόλη.	14	4	-	-	-
2. Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι.	10	3	4	1	-
3. Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά.	7	8	1	-	2
4. Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότες.	7	8	2	1	-
5. Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο.	11	4	3	-	-
6. Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι.	7	5	5	1	-
7. Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι.	6	5	4	3	-
8. Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.	8	4	4	1	1
9. Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει.	18	-	-	-	-
10. Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει.	10	4	3	-	1
11. Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κότες.	4	9	2	3	-
12. Συννέφιασε, όταν το άκουσε.	7	5	5	1	-
13. Στράγγισε η ψυχή του.	5	5	4	2	2
14. Έχει καρδιά μάλαμα.	10	5	3	-	-
15. Είναι τάφος!	11	1	5	1	-
16. Μιλάμε για λευκό γάμο.	4	4	3	4	3
17. Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού.	12	4	2	-	-
18. Είναι εραστής παγόβουνο.	11	5	2	-	-
19. Αυτά που λέει είναι αγγούρια!	5	5	3	1	4
20. Έχει φιδίσιο κορμί.	9	6	3	-	-
21. Αυτός ο άνθρωπος είναι βελζεβούλ!	9	3	2	3	1
22. Χώθηκε στο καβούκι της.	9	6	2	1	-
23. Έχει καρδιά περιβόλι.	8	5	2	2	1

Κατόπιν, στον Πίνακα 40 δίνονται συνοπτικά οι συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων της Μελέτης ΙΙΙ ανά βαθμό ‘διαφάνειας’ κάθε παροιμίας και μετωνυμίας και όπως εκτιμήθηκε από τους συμμετέχοντες στην εν λόγω δοκιμασία.

Πίνακας 40. Συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων ανά βαθμό διαφάνειας παροιμίας/μετωνυμίας

Βαθμός διαφάνειας	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
1: «Πολύ εμφανές νόημα»	202	48.8%
2: «Εμφανές νόημα»	108	26.0%
3: «Μέτρια εμφανές νόημα»	64	15.2%
4: «Ελάχιστο εμφανές νόημα»	25	6.3%
5: «Καθόλου εμφανές νόημα»	15	3.7%
Σύνολο	414	100.0%

Όπως προκύπτει από τους παραπάνω πίνακες, υπάρχουν διακυμάνσεις στη ‘διαφάνεια’ των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, όπως αξιολογούνται από τους συμμετέχοντες στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων. Ενδεικτικά να αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των συμμετεχόντων, η έκφραση «Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει» έχει πολύ εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 1), η έκφραση «Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κόττες» εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 2), ενώ η πλειοψηφία των λοιπών εκφράσεων εκτιμάται ότι έχουν μέτρια εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 3) και σε ελάχιστες περιπτώσεις εκφράσεων από ελάχιστο έως καθόλου εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 4-5).

Σε γενικές γραμμές, παρατηρούμε ότι η κατανομή των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία ποικίλλει, όπως είναι εμφανές λ.χ. στην εκτίμηση της ‘διαφάνειας’ της μετωνυμικής έκφρασης «Μιλάμε για λευκό γάμο», όπου το 22.2% των συμμετεχόντων υποστηρίζει ότι έχει πολύ εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 1), το 22.2% εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 2), το 16.7% μέτρια εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 3), το 22.2% ελάχιστο εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 4) και το 16.7% καθόλου εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 5). Επίσης, παρατηρούμε ότι είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις των γλωσσικών

εκφράσεων των οποίων η ‘διαφάνεια’ εκτιμάται από τους συμμετέχοντες με 4-5 (ελάχιστα έως καθόλου εμφανές νόημα)· και όταν παρατηρείται αυτό, αφορά κατά κύριο λόγο μετωνυμικές εκφράσεις – π.χ. το 22.2% των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων εκτιμά ότι η μετωνυμική έκφραση «Αυτά που λέει είναι αγγούρια!» δεν έχει καθόλου εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 5).

2.3.6.1.1. Συσχέτιση της ‘διαφάνειας’ των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών με την επίδοση των συμμετεχόντων σε δοκιμασίες κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου

Λαμβάνοντας υπόψη την κατανομή και τις συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων ανά βαθμό ‘διαφάνειας’ παροιμίας/μετωνυμίας (βλ. Πίνακα 39 και Πίνακα 40, αντίστοιχα), επιχειρήσαμε να συσχετίσουμε τη ‘διαφάνεια’ των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών με την επίδοση των συμμετεχόντων σε δοκιμασίες κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου της συγκεκριμένης έρευνας. Συγκεκριμένα, επιχειρήσαμε να συσχετίσουμε τη ‘διαφάνεια’ των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων, όπως εκτιμάται από μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου, με την επίδοσή τους στη Δοκιμασία Παροιμιών και στη Δοκιμασία Μετωνυμιών της Μελέτης Π-Α', όπου καλούνταν να ερμηνεύσουν, ανάμεσα σε άλλα, και τα συγκεκριμένα γλωσσικά σχήματα (βλ. 2.2.1.3.1. *Δοκιμασία Παροιμιών* και 2.2.1.3.2. *Δοκιμασία Μετωνυμιών*).

Ο Πίνακας 41 που δίνεται στη συνέχεια αποτελεί συνοπτική επισκόπηση της συσχέτισης Spearman μεταξύ της επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών και στη Δοκιμασία Μετωνυμιών –όπου καλούνταν να ερμηνεύσουν, ανάμεσα σε άλλα σχήματα, τις 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες– και της εκτίμησής τους αναφορικά με τη ‘διαφάνεια’ των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων.

Πίνακας 41. Συσχέτιση Spearman μεταξύ επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών και στη Δοκιμασία Μετωνυμιών και εκτίμησης της ‘διαφάνειας’ στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων

Δοκιμασίες	Επίδοση/Εκτίμηση συμμετεχόντων
Δοκιμασία Παροιμιών	0.47**
Δοκιμασία Μετωνυμιών	0.26*

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$

Όπως προκύπτει, υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ της εκτιμώμενης ‘διαφάνειας’ των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και της ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου στην ελληνική γλωσσική κοινότητα ($r=0.47$, $df=17$, $p \leq 0.01$) (βλ. Πίνακα 41).

Επίσης, παρατηρείται μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ της εκτιμώμενης ‘διαφάνειας’ των 23 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών και της ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων στην ελληνική γλωσσική κοινότητα ($r=0.26$, $df=17$, $p \leq 0.05$) (βλ. Πίνακα 41).⁷⁴

2.3.6.1.2. Ανάλυση περιεχομένου των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών του Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων

Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της συσχέτισης Spearman μεταξύ της εκτιμώμενης ‘διαφάνειας’ των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών και της επίδοσης στην ερμηνεία τους από μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου (βλ. Πίνακα 41), προχωρήσαμε στην ανάλυση περιεχομένου των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων στηριζόμενοι στην εμπειρική παρατήρηση ότι οι συμμετέχοντες φαίνεται να χειρίζονται τις παροιμίες αποτελεσματικότερα από τις μετωνυμίες, πιθανότατα γιατί οι παροιμίες είναι πιο ‘διαφανείς’ από τις μετωνυμίες.

Στη συνέχεια, δίνεται ένα παράδειγμα ανάλυσης περιεχομένου μιας διαδεδομένης ελληνικής παροιμίας και μιας διαδεδομένης ελληνικής μετωνυμίας, που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων:

⁷⁴ Για περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με τη συσχέτιση Spearman μεταξύ ‘διαφάνειας’-ερμηνείας των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, βλ. Πίνακα 12 και Πίνακα 14, όπου δίνονται αναλυτικά οι συχνότητες των τιμών αποκρίσεων των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιών και στη Δοκιμασία Μετωνυμιών, αντίστοιχα.

Παράδειγμα ανάλυσης περιεχομένου ζεύγους ελληνικών λεκτικών τρόπων

«Όποιος <u>βιάζεται</u>, <u>σκοντάφτει</u>» <i>τρέχω πέφτω</i> <i>πιέζομαι γλιστρώ</i> <i>εξαναγκάζομαι χτυπώ</i> <i>επείγομαι σκαλώνω</i> Παρατηρήσεις ➤ <i>Παροιμία</i> ➤ <i>Γενική ιδέα:</i> Αναφορά στην περίπτωση των αρνητικών επιπτώσεων που έχουν οι βιαστικές αποφάσεις και δράσεις ➤ <i>Χαρακτηριστικά:</i> ▪ 2 σκέλη [α' σκέλος: <i>βιάζεται</i>, β' σκέλος: <i>σκοντάφτει</i>] ▪ ρυθμός ▪ βοηθητικές λέξεις [καθημερινό, χρηστικό λεξιλόγιο] ▪ εμφανής σχέση όρων [αίτιο (<i>βιάζεται</i>) -αποτέλεσμα (<i>σκοντάφτει</i>)] ▪ μη απαραίτητη (προϋπάρχουσα) γνώση του νοήματός της για τον αποτελεσματικό χειρισμό της ▪ δυνατότητα εξαγωγής συμπεράσματος ➤ ‘Διαφανής’	«<u>Αυτά που λέει είναι</u> <u>αγγούρια!</u>» <i>ισχυρισμός λαχανικά</i> <i>λόγια σαλάτα</i> <i>μήνυμα φαγητό</i> <i>συζήτηση πράσινα</i> Παρατηρήσεις ➤ <i>Μετωνυμία</i> ➤ <i>Γενική ιδέα:</i> Αναφορά στην περίπτωση κάποιων ανόητων/αβάσιμων ισχυρισμών (σαχλαμάρες) ➤ <i>Χαρακτηριστικά:</i> ▪ 2 σκέλη [α' σκέλος: <i>Αυτά που λέει</i>, β' σκέλος: <i>είναι αγγούρια</i>] ▪ απουσία ρυθμού ▪ βοηθητικές λέξεις [καθημερινό, χρηστικό λεξιλόγιο] ▪ μη εμφανής σχέση όρων (<i>λέει... αγγούρια;</i>) ▪ απαραίτητη (προϋπάρχουσα) γνώση του νοήματός της για τον αποτελεσματικό χειρισμό της ▪ αδυναμία εξαγωγής συμπεράσματος ➤ ‘Αδιαφανής’
--	--

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση περιεχομένου και των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι το είδος του λεκτικού τρόπου, εάν δηλαδή πρόκειται για παροιμία ή μετωνυμία, όπως και η προϋπάρχουσα γνώση του φαίνεται να επιδρούν στο βαθμό ‘διαφάνειάς’ του, καθώς και στον

περαιτέρω χειρισμό του από τους χρήστες του μεταφορικού λόγου. Για παράδειγμα, εάν κάποιος δεν έχει ξανακούσει ή δε γνωρίζει το νόημα της έκφρασης «Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει», μπορεί εύκολα να το εξαγάγει, καθώς η παροιμία αυτή αποτελείται από δύο σκέλη, είναι εμφανής η σχέση των όρων της (*βιάζεται – σκοντάφτει*) και οι λέξεις που την απαρτίζουν ανήκουν στο καθημερινό χρηστικό λεξιλόγιο των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας· επομένως, είναι ‘διαφανής’, δηλαδή κάποιος μπορεί εύκολα να συμπεράνει ότι αναφέρεται στις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να έχουν οι βιαστικές αποφάσεις και δράσεις. Αντίθετα, εάν κάποιος δεν έχει ξανακούσει ή δε γνωρίζει το νόημα της έκφρασης «Αυτά που λέει είναι αγγούρια!», δεν μπορεί –εύκολα τουλάχιστον– να το εξαγάγει, καθώς στη συγκεκριμένη μετωνυμία, μολονότι οι λέξεις που την απαρτίζουν ανήκουν στο καθημερινό χρηστικό λεξιλόγιό μας και είναι δισκελής (*Αυτά που λέει – αγγούρια*)⁷⁵, δεν είναι εμφανής η σχέση των όρων της· επομένως, είναι ‘αδιαφανής’, δηλαδή κάποιος αδυνατεί να συμπεράνει ότι αναφέρεται στην περίπτωση των αβάσιμων ισχυρισμών, ότι, με άλλα λόγια, η έννοια «αγγούρια» χρησιμοποιείται αντί της έννοιας «σαχλαμάρες/ανοησίες».

2.3.7. Συζήτηση

Έχοντας ήδη δημιουργήσει και δώσει στη Μελέτη II προκαταρκτικά δεδομένα κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, όπως και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας (βλ. 2.2.1.7. *Συζήτηση*, 2.2.2.7. *Συζήτηση* και 2.2.3.7. *Συζήτηση*), στη Μελέτη III καταγράψαμε τη ‘διαφάνεια’ 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, όπως εκτιμήθηκε από μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου, επιχειρώντας να συσχετίσουμε το βαθμό ‘διαφάνειας’ των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων με την επίδοση στην ερμηνεία τους από συμμετέχοντες σε δοκιμασίες κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου.

Όπως προέκυψε τόσο από τις εκτιμήσεις των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων (βλ. Πίνακα 39 και Πίνακα 40) όσο και από τη δική μας στατιστική ανάλυση (βλ. Πίνακα 41), η ‘διαφάνεια’ των 23

⁷⁵ Η πλειοψηφία των μετωνυμικών εκφράσεων είναι μονοσκελείς π.χ. «εραστής παγόβουνο», «βελζεβούλ» κ.ά.

διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών παρουσιάζει διακυμάνσεις. Για παράδειγμα, η παροιμία «Οποιος βιάζεται, σκοντάφτει» έχει πολύ εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 1), όπως εκτιμάται από το 100% των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων, ενώ η μετωνυμία «Μιλάμε για λευκό γάμο» έχει ελάχιστα έως καθόλου εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 4-5), όπως εκτιμάται από το 38.9% των συμμετεχόντων (βλ. Πίνακα 39 και Πίνακα 40). Επίσης, προέκυψε μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ της εκτιμώμενης ‘διαφάνειας’ των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και της ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου στην ελληνική γλωσσική κοινότητα ($r=0.47$, $df=17$, $p\leq 0.01$) (βλ. Πίνακα 41). Συνάμα, παρατηρήθηκε μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ της εκτιμώμενης ‘διαφάνειας’ των 23 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών και της ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων στην ελληνική γλωσσική κοινότητα ($r=0.26$, $df=17$, $p\leq 0.05$) (βλ. Πίνακα 41).

Τέλος, πραγματοποιώντας μια ανάλυση περιεχομένου των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, του βασικού δηλαδή υλικού στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι το είδος του λεκτικού τρόπου, εάν δηλαδή πρόκειται για παροιμία ή μετωνυμία, όπως και η προϋπάρχουσα γνώση του φαίνεται να επιδρούν στο βαθμό ‘διαφάνειάς’ του, καθώς και στον περαιτέρω χειρισμό του από τους χρήστες του μεταφορικού λόγου. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, εάν κάποιος δεν έχει ξανακούσει ή δε γνωρίζει το νόημα της έκφρασης «Οποιος βιάζεται, σκοντάφτει», μπορεί εύκολα να το εξαγάγει, καθώς η παροιμία αυτή αποτελείται από δύο σκέλη, είναι εμφανής η σχέση των όρων της (*βιάζεται – σκοντάφτει*) και οι λέξεις που την απαρτίζουν ανήκουν στο καθημερινό χρηστικό λεξιλόγιο των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας: επομένως, είναι ‘διαφανής’, δηλαδή κάποιος μπορεί εύκολα να συμπεράνει ότι αναφέρεται στις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να έχουν οι βιαστικές αποφάσεις και δράσεις. Αντίθετα, εάν κάποιος δεν έχει ξανακούσει ή δε γνωρίζει το νόημα της έκφρασης «Αυτά που λέει είναι αγγούρια!», δεν μπορεί –εύκολα τουλάχιστον– να το εξαγάγει, καθώς στη συγκεκριμένη μετωνυμία, μολονότι οι λέξεις που την απαρτίζουν ανήκουν στο καθημερινό χρηστικό λεξιλόγιό μας και είναι δισκελής (*Αυτά που λέει – αγγούρια*), δεν είναι εμφανής η σχέση των όρων της: επομένως, είναι ‘αδιαφανής’, δηλαδή κάποιος αδυνατεί να συμπεράνει

ότι αναφέρεται στην περίπτωση των αβάσιμων ισχυρισμών, ότι, με άλλα λόγια, η έννοια «αγγούρια» χρησιμοποιείται αντί της έννοιας «σαχλαμάρες/ανοησίες». Σε αυτό το σημείο να επισημάνουμε το εξής: Αναμφισβήτητα, η ικανότητα των ανθρώπων να κατανοούν και να ερμηνεύουν το μεταφορικό λόγο αποτελεί τμήμα της ικανότητάς τους για αφαιρετική σκέψη. Ωστόσο, η αδυναμία κατανόησης και ερμηνείας, και γενικότερα χειρισμού, του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου δε σημαίνει απαραίτητα αδυναμία για αφαιρετική σκέψη, αλλά δυσκολία χειρισμού των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων από κάποιους ανθρώπους στους οποίους δεν είναι ιδιαίτερα ‘διαφανείς’ οι συγκεκριμένες παροιμίες και μετωνυμίες.

2.4. ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η παρούσα διατριβή κινήθηκε στο πλαίσιο της Γνωσιακής Επιστήμης και της Πραγματολογίας. Στη σφαίρα του ενδιαφέροντός μας είναι η μεταφορική γλώσσα ως μέσο λεκτικής επικοινωνίας, όπως πραγματώνεται μέσα από την καθημερινή σχεδόν χρήση παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου από τους ανθρώπους. *Ευρύτερος στόχος και συμβολή μας ήταν η διερεύνηση της ικανότητας των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας (που έχουν την ελληνική ως μητρική τους γλώσσα), να κατανοούν, να ερμηνεύουν και γενικότερα να χειρίζονται παροιμίες και μετωνυμίες, που ανήκουν στο μεταφορικό λόγο, στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους.*

Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος μας, υιοθετήσαμε ένα θεωρητικό πλαίσιο αναφορικά με την κατανόηση και την ερμηνεία των μορφών έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου, ειδικότερα των παροιμιών και των μετωνυμιών, τόσο από τη σκοπιά της Γνωσιακής Επιστήμης και της Ψυχολογίας (Finckh, 1906; Kent & Rosanoff, 1910; Bleuler, 1911; Goldstein, 1936/1944; Hildreth, 1939; Goldstein & Scherer, 1941; Benjamin, 1944; Baumgarten, 1952; Gorham, 1956/1963; Polya, 1957; Reigel, 1959; Black, 1962; Piaget, 1969; Matarazzo, 1972; Chapman & Chapman, 1973; Honeck, 1973; Merwin, 1973; Permiakov, 1973; Terman & Merrill, 1973; Arieti, 1974; Marzolf, 1974; Honeck, Riechmann & Hoffman, 1975; Andreasen, 1977; Winner & Gardner, 1977; Ortony, 1979; Hier & Kaplan, 1980; Lakoff & Johnson, 1980/1999/2003; Goodwin & Wenzel, 1981; Kemper, 1981; Knapp, Stohl & Reardon, 1981; Myers & Linebaugh, 1981; Higbee & Millard, 1983; Pratt & Higbee, 1983; Mieder, 1985; Strub & Black, 1985; Odlin, 1986; Furnham, 1987; Hofmann & Honeck, 1987; Honeck, Kibler & Firment, 1987; Johnson, 1987; Lakoff, 1987; Simon, 1987; White, 1987; Gentner, 1988; Kempler, Van Lancker & Read, 1988; Nippold, Martin & Erskinne, 1988; Lutzer, 1988; Kempler & Van Lancker, 1989; Lakoff & Turner, 1989; Vosniadou, 1989; Vosniadou & Ortony, 1989; Rogers, 1990; Sweetser, 1990/1994; Van Lancker, 1990; Duit, 1991; Turner, 1991; Benjafield, Frommhold, Keenan, Muckenheim & Mueller, 1993; Croft, 1993; Langacker, 1993/2000; Alverson, 1994; Gibbs, 1994; Gibbs, Strom & Spivey-Knowlton, 1994; Honeck & Temple, 1994; Gibbs & Beitel, 1995; Miller, 1995; Blank, 1999; Panther & Radden, 1999; Panther & Thornburg, 1999; Radden & Kövecses, 1999; Kövecses, 2002; Guan, 2009; Σγουρούδη, 2003; Βελούδης, 2005; Παπαρούση, 2008; Παπαϊωάννου-Σπυρούλια, 2009) όσο και από τη

σκοπία της Πραγματολογίας (Morris, 1938; Wittgenstein, 1953; Austin, 1962; Searle, 1969/1971/1976; Grice, 1975; Bach & Harnish, 1979; Levinson, 1983/1983; Adegbija, 1982; Davis, 1991; Lawal, 1992; Stratton & Hayes, 1993; Moeschler & Reboul, 1994; Grundy, 1995; Crystal, 1997; Lawal, Ajayi & Raji, 1997; Αθανασιάδου & Μηλαπίδης, 2004; Τοκατλίδου, 2004). Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο στηρίχθηκε η έρευνα που ακολούθησε. Μάλιστα, τα περιορισμένα δεδομένα που υπάρχουν, όπως διαπιστώσαμε, για τον παροιμιακό και το μετωνυμικό λόγο στην παγκόσμια βιβλιογραφία, κέντρισαν ακόμη περισσότερο το ενδιαφέρον μας, ώστε να εκπονήσουμε τη συγκεκριμένη διδακτορική διατριβή.

Η έρευνά μας ξεκίνησε με τις εξής υποθέσεις:

- Το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που προτείνει και εφαρμόζει με τους συνεργάτες του στη νιγηριανή φυλή των Yoruba ο Lawal (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997) μπορεί να αποτελέσει έναν τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο των προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, και κατ' επέκταση στη χρήση και στο περιεχόμενου του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου.
- Είναι δυνατή η δημιουργία προκαταρκτικών δεδομένων κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, όπως και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας.
- Η 'διαφάνεια' διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών (δηλαδή κατά πόσο είναι εμφανές το νόημά τους, όπως προκύπτει από τις λέξεις που τις απαρτίζουν), όπως αξιολογείται από μέσους Έλληνες κριτές, ενδέχεται να παρουσιάζει διακυμάνσεις και να συσχετίζεται τόσο με την επίδοσή τους στην ερμηνεία των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων όσο και με το είδος του λεκτικού τρόπου (εάν δηλαδή πρόκειται για παροιμία ή μετωνυμία) και με την προϋπάρχουσα γνώση του από τους μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου.

Οι παραπάνω υποθέσεις μας ελέγχθηκαν με τρεις μελέτες. Συγκεκριμένα, με:

- τη Μελέτη I, περιγραφική ανάλυση που στηρίχτηκε στο θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα που πρότεινε και εφάρμοσε στη νιγηριανή φυλή των Yoruba ο Lawal με τους συνεργάτες του (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997), το οποίο επιχειρήσαμε να εφαρμόσουμε στο ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο.

- τη Μελέτη II, που χωρίστηκε σε τρεις υπομελέτες και στηρίχτηκε σε μια σειρά δοκιμασιών, οι οποίες, με τη σειρά τους, στηρίχτηκαν σε αυτοσχέδια ερωτηματολόγια κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών (Δοκιμασία Παροιμιών, Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου και Δοκιμασία Μετωνυμιών, αντίστοιχα), όπως και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών (Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου), που δόθηκαν σε διαφορετικές ομάδες μέσω των Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας και με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά.
- τη Μελέτη III, που στηρίχτηκε σε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου (Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων) και στην ανάλυση περιεχομένου του υλικού του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου, που ήταν 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες.

Βάσει των ευρημάτων των τριών μελετών και της περαιτέρω (περιγραφικής ή/και στατιστικής) ανάλυσής μας, καταλήξαμε σε σημαντικά συμπεράσματα. Αναλυτικότερα:

Με την περιγραφική ανάλυση που πραγματοποιήσαμε στη Μελέτη I, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι το γνωστικό σχήμα που προτείνει και εφαρμόζει με τους συνεργάτες του στη νιγηριανή φυλή των Yoruba ο Lawal (Lawal, 1992; Lawal, Ajayi & Raji, 1997) παρέχει ένα συστηματοποιημένο τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο των προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, και κατ' επέκταση στη χρήση και στο περιεχόμενο του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου. Έτσι, μας δίνεται η δυνατότητα να προσεγγίσουμε μια πτυχή της κατανόησης και της ερμηνείας μορφών έκφρασης (-'προσπέλασης') του μεταφορικού λόγου που χρησιμοποιούνται στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία των μέσω των Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας.

Επίσης, αναλύοντας περιγραφικά τις προσλεκτικές πράξεις που εκτελέστηκαν από τις 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες, που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό σ' αυτό το τμήμα της έρευνάς μας, καταγράψαμε ότι ο επικρατέστερος τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης που εκτελείται από αυτές είναι ο 'ισχυρισμός' και ο επικρατέστερος τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης είναι η 'εκτίμηση'.

Ακόμη, λαμβάνοντας υπόψη την περιγραφική ανάλυση των νιγηριανών παροιμιών από τον Lawal και τους συνεργάτες του (Lawal, Ajayi & Raji, 1997), σύμφωνα με

την οποία ο επικρατέστερος τύπος άμεσης προσλεκτικής πράξης που εκτελείται από τις νιγηριανές παροιμίες της συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας είναι το ‘δόγμα’ και ο επικρατέστερος τύπος έμμεσης προσλεκτικής πράξης είναι η ‘έκφραση’ (συμβουλής, πρότασης, προειδοποίησης κ.ά.), παρατηρούμε κάποιες διαφοροποιήσεις με τους αντίστοιχους τύπους προσλεκτικών πράξεων που εκτελούνται από τις 23 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες και μετωνυμίες που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό στη δική μας περιγραφική ανάλυση. Πιθανότατα αυτό συμβαίνει, διότι οι μορφές έκφρασης (-‘προσπέλασης’) του μεταφορικού λόγου (ή λεκτικοί τρόποι) που χρησιμοποιούνται στις δύο γλωσσικές κοινότητες, στην ελληνική και τη νιγηριανή, εξυπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς. Συγκεκριμένα, φαίνεται να έχουν ‘πρακτικό’ χαρακτήρα για το μέσο Έλληνα, εξυπηρετούν δηλαδή κυρίως επικοινωνιακές ανάγκες του σε καθημερινή βάση, καθώς οι μεταφορές επιλέγονται από τον ομιλητή, διότι αποδίδουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μια νοητική κατάσταση –συμβάλλοντας στη ‘γνωστική οικονομία’–, ενώ, όπως μας πληροφορεί και ο ίδιος ο Lawal (Lawal, Ajayi & Raji, 1997), έχουν ‘τελετουργικό’ χαρακτήρα για τους Νιγηριανούς, καθώς αποτελούν κυρίως ‘ορόσημο’ εισαγωγής των νεότερων στον κόσμο της σοφίας που κρύβει η κατανόηση και η χρήση των παροιμιών που χρησιμοποιούν οι ενήλικες στη φυλή των Yoruba και ένδειξη σεβασμού προς τους μεγαλύτερους σε ηλικία χρήστες του παροιμιακού λόγου στους οποίους οφείλουν τα νεότερα μέλη της φυλής, όταν τους απευθύνεται ο λόγος από τους γηραιότερους, να απαντήσουν χρησιμοποιώντας παροιμίες.

Στη συνέχεια, έχοντας ήδη αποκτήσει ένα συστηματοποιημένο τρόπο πρόσβασης στη χρήση και στο περιεχόμενο διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, στο Α’ Μέρος της Μελέτης II επιχειρήσαμε να αξιολογήσουμε το βαθμό ευκολίας ή δυσκολίας στην ερμηνεία 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και 34 διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας. Συγκεκριμένα:

Όπως προέκυψε από τη Δοκιμασία Παροιμιών, κάποιες ελληνικές παροιμίες είναι πιο εύκολες στην ερμηνεία από κάποιες άλλες. Είδαμε, για παράδειγμα, ότι το 61.7% των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία ερμήνευσε πλήρως (βαθμολογήθηκε με 2) την παροιμία «Κάνε το καλό και ρίζ’ το στο γιαλό», ανταποκρίθηκε μερικώς (βαθμολογήθηκε με 1) στην παροιμία «Η σιωπή είναι χρυσός», με ποσοστό επιτυχούς ερμηνείας 35.6%, ενώ συνάντησε ιδιαίτερα

προβλήματα (βαθμολογήθηκε με 0) στην παροιμία «Ένα χελιδόνι δε φέρνει την άνοιξη», όπου το ποσοστό πλήρους ερμηνείας άγγιζε μόλις το 2.8%.

Επίσης, όπως προέκυψε από τη Δοκιμασία Μετωνυμιών, κάποιες ελληνικές μετωνυμίες είναι πιο εύκολες στην ερμηνεία από κάποιες άλλες. Είδαμε, για παράδειγμα, ότι το 100.0% των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία ερμήνευσε πλήρως τη μετωνυμία «Λεπτοί τρόποι», ανταποκρίθηκε μερικώς στη μετωνυμία «Στράγγισε η ψυχή του», με ποσοστό επιτυχούς ερμηνείας 50.0%, ενώ συνάντησε ιδιαίτερα προβλήματα στη μετωνυμία «Μαλακώνει ο καιρός», όπου το ποσοστό πλήρους ερμηνείας ήταν 33.0%.

Έχοντας ήδη δημιουργήσει στο Α' Μέρος της Μελέτης II μια πρώτη κατηγοριοποίηση 34 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, με κριτήριο την ευκολία ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας, που τις χρησιμοποιούν συχνά στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους, επιλέξαμε κάποιες από τις παραπάνω ελληνικές παροιμίες, με βάση το διαφορετικό βαθμό ευκολίας στην ερμηνεία τους, προκειμένου να αποτελέσουν το βασικό υλικό της Μελέτης II-B'. Συγκεκριμένα, επιλέξαμε 11 από τις 34 διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες, που το ποσοστό επιτυχούς ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου ποίκιλε από 0-100%, στις οποίες στηρίχτηκε η Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου.

Στο Β' Μέρος της Μελέτης II εξετάσαμε τη συσχέτιση των δημογραφικών παραγόντων φύλο, ηλικία και έτη μόρφωσης με την επίδοση μέσω των Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού λόγου. Για την ακρίβεια:

Όπως προέκυψε από τη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου, το φύλο των συμμετεχόντων δε συσχετίζεται με την επίδοσή τους στην εν λόγω δοκιμασία. Συνάμα, προέκυψε μια στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ της ηλικίας των συμμετεχόντων και της ερμηνείας που δίνουν στις διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες, όπως παρατηρείται, για παράδειγμα, στην περίπτωση των παροιμιακών εκφράσεων «Ρωτώντας πας στην πόλη», «Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι» και «Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει». Επιπλέον, φαίνεται να υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ της μόρφωσης των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία και της ερμηνείας που δίνουν στις διαδεδομένες ελληνικές παροιμίες, όπως παρατηρείται, για παράδειγμα, στις παροιμιακές εκφράσεις

«Ρωτώντας πας στην πόλη», «Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο» και «Είπε ο γαίδαρος τον πετεινό κεφάλαι».

Κατόπιν, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω αποτελέσματα, συσχετίσαμε το επάγγελμα των συμμετεχόντων –αναφορικά με την αναγκαιότητα ‘τριβής’ με την ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της– με την επίδοσή τους στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου. Όπως προέκυψε, τα άτομα που το επάγγελμά τους είναι «θεωρητικό» και είναι αναγκαία η ‘τριβή’ τους με την ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της (π.χ. φιλόλογοι, δικηγόροι, επιμελητές κειμένων κ.ά.) φαίνεται να ανταποκρίνονται αποτελεσματικότερα στην ερμηνεία του παροιμιακού λόγου από τα άτομα που το επάγγελμά τους είναι «πρακτικό-τεχνικό» (π.χ. μηχανικοί, ηλεκτρονικοί, οδοντίατροι κ.ά.), καθώς ο Μ.Ο. επίδοσης των «θεωρητικών» προέκυψε να είναι σημαντικά υψηλότερος από το Μ.Ο. επίδοσης των «τεχνικών-πρακτικών» στην ίδια δοκιμασία.

Στη συνέχεια, έχοντας ήδη συσχετίσει στο Β’ Μέρος της Μελέτης II τους δημογραφικούς παράγοντες ‘ηλικία’ και ‘έτη μόρφωσης’, όπως και το επάγγελμα των συμμετεχόντων (αναφορικά με την αναγκαιότητα ‘τριβής’ με την ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της) με την επίδοσή τους στην κατανόηση-ερμηνεία διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου, στο Γ’ Μέρος της Μελέτης II εξετάσαμε τη συσχέτιση των δημογραφικών παραγόντων ‘φύλο’, ‘ηλικία’ και ‘έτη μόρφωσης’ με την επίδοση μέσω των Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας σε δοκιμασία κατανόησης-επιλογής μετωνυμικού λόγου. Να επισημάνουμε ότι στη δοκιμασία της συγκεκριμένης υπομελέτης χρησιμοποιήσαμε ατελείς σύντομες ιστορίες και ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες να επιλέξουν το τέλος αυτών των ιστοριών, στοχεύοντας να ελέγξουμε την ικανότητα χρήσης των μετωνυμικών εκφράσεων και όχι την ικανότητα ερμηνείας τους από τους συμμετέχοντες· κι αυτό, διότι ένα άτομο μπορεί να αδυνατεί να ερμηνεύσει μια μετωνυμία (ή μια παροιμία σε κάποια άλλη περίπτωση), αλλά να έχει τη δυνατότητα να επιλέξει το κατάλληλο γλωσσικό σχήμα, όταν αυτό του ζητηθεί. Αναλυτικότερα:

Όπως προέκυψε από τη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου, το φύλο των συμμετεχόντων δε συσχετίζεται με την επίδοσή τους στην εν λόγω δοκιμασία. Επίσης, υπάρχει μια στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ της ηλικίας των συμμετεχόντων και της επιλογής των μετωνυμικών εκφράσεων για την επιτυχή συμπλήρωση τέλους των ατελών σεναρίων, όπως παρατηρείται, για παράδειγμα, στην περίπτωση επιλογής των μετωνυμικών εκφράσεων «Είναι τάφος!» και «Έχει φιδίσιο

κορμύ». Συνάμα, φαίνεται να υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ των ετών μόρφωσης των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία και της επιλογής που πραγματοποιούν για τη σωστή συμπλήρωση των ατελών σεναρίων, όπως παρατηρείται, για παράδειγμα, με την επιλογή των μετωνυμικών εκφράσεων «Στράγγισε η ψυχή μου», «Είναι τάφος!» και «Μιλάμε για λευκό γάμο».

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω αποτελέσματα, συσχετίσαμε το επάγγελμα των συμμετεχόντων (αναφορικά με την αναγκαιότητα 'τριβής' με την ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της) με την επίδοσή τους στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου. Όπως προέκυψε και σ' αυτή την περίπτωση, τα άτομα που το επάγγελμά τους είναι «θεωρητικό» και είναι αναγκαία η 'τριβή' τους με την ελληνική γλώσσα και το σωστό χειρισμό της φαίνεται να ανταποκρίνονται αποτελεσματικότερα στην επιλογή της σωστής μετωνυμικής έκφρασης για την επιτυχή συμπλήρωση του σχετικού ατελούς σεναρίου από τα άτομα που το επάγγελμά τους είναι «πρακτικό-τεχνικό», καθώς ο Μ.Ο. επίδοσης των «θεωρητικών» προέκυψε να είναι σημαντικά υψηλότερος από το Μ.Ο. επίδοσης των «τεχνικών-πρακτικών» στην ίδια δοκιμασία.

Στο επόμενο βήμα της διερεύνησής μας, έχοντας ήδη δημιουργήσει και δώσει στη Μελέτη II προκαταρκτικά δεδομένα κατανόησης-ερμηνείας διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, όπως και κατανόησης-επιλογής διαδεδομένων ελληνικών μετωνυμιών από μέσους Έλληνες χρήστες της ελληνικής γλώσσας, στη Μελέτη III καταγράψαμε τη 'διαφάνεια' 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, όπως εκτιμήθηκε από μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου, επιχειρώντας να συσχετίσουμε το βαθμό 'διαφάνειας' των συγκεκριμένων μεταφορικών σχημάτων με την επίδοση στην ερμηνεία τους από συμμετέχοντες σε δοκιμασίες κατανόησης-ερμηνείας παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου.

Όπως προέκυψε τόσο από τις εκτιμήσεις των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων όσο και από τη δική μας στατιστική ανάλυση, η 'διαφάνεια' των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών παρουσιάζει διακυμάνσεις. Για παράδειγμα, η παροιμία «Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει» έχει πολύ εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 1), όπως εκτιμάται από το 100% των συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη δοκιμασία, ενώ η μετωνυμία «Μιλάμε για λευκό γάμο» έχει ελάχιστα έως καθόλου εμφανές νόημα (βαθμός διαφάνειας: 4-5), όπως εκτιμάται από το 38.9% των συμμετεχόντων. Επιπλέον, προέκυψε μια στατιστικά σημαντική θετική σχέση μεταξύ της εκτιμώμενης

‘διαφάνειας’ των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών και της ερμηνείας τους από μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου στην ελληνική γλωσσική κοινότητα.

Τέλος, πραγματοποιώντας μια ανάλυση περιεχομένου των 23 διαδεδομένων ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι το είδος του λεκτικού τρόπου, εάν δηλαδή πρόκειται για παροιμία ή μετωνυμία, όπως και η προϋπάρχουσα γνώση του φαίνεται να επιδρούν στο βαθμό ‘διαφάνειάς’ του, καθώς και στον περαιτέρω χειρισμό του από μέσους Έλληνες χρήστες του μεταφορικού λόγου. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, εάν κάποιος δεν έχει ξανακούσει ή δε γνωρίζει το νόημα της έκφρασης «Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει», μπορεί εύκολα να το εξαγάγει, καθώς η παροιμία αυτή αποτελείται από δύο σκέλη, είναι εμφανής η σχέση των όρων της (βιάζεται – σκοντάφτει) και οι λέξεις που την απαρτίζουν ανήκουν στο καθημερινό χρηστικό λεξιλόγιο των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας· επομένως, είναι ‘διαφανής’, δηλαδή κάποιος μπορεί εύκολα να συμπεράνει ότι αναφέρεται στις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να έχουν σε κάποιο άτομο οι βιαστικές αποφάσεις και δράσεις. Αντίθετα, εάν κάποιος δεν έχει ξανακούσει ή δε γνωρίζει το νόημα της έκφρασης «Αυτά που λέει είναι αγγούρια!», δεν μπορεί – εύκολα τουλάχιστον – να το εξαγάγει, καθώς στη συγκεκριμένη μετωνυμία, μολονότι οι λέξεις που την απαρτίζουν ανήκουν στο καθημερινό χρηστικό λεξιλόγιό μας και είναι δισκελής (Αυτά που λέει – αγγούρια), δεν είναι εμφανής η σχέση των όρων της· επομένως, είναι ‘αδιαφανής’, δηλαδή κάποιος αδυνατεί να συμπεράνει ότι αναφέρεται στην περίπτωση των αβάσιμων ισχυρισμών· ότι, με άλλα λόγια, η έννοια «αγγούρια» χρησιμοποιείται αντί της έννοιας «σαχλαμάρες/ανοησίες». Σε αυτό το σημείο να επισημάνουμε το εξής: Αναμφισβήτητα, η ικανότητα των ανθρώπων να κατανοούν και να ερμηνεύουν το μεταφορικό λόγο αποτελεί τμήμα της ικανότητάς τους για αφαιρετική σκέψη. Ωστόσο, η αδυναμία κατανόησης και ερμηνείας, και γενικότερα χειρισμού, του παροιμιακού και του μετωνυμικού λόγου δε σημαίνει απαραίτητα αδυναμία για αφαιρετική σκέψη, αλλά δυσκολία χειρισμού των μεταφορικών σχημάτων από κάποιους ανθρώπους στους οποίους δεν είναι ιδιαίτερα ‘διαφανείς’ οι συγκεκριμένες παροιμίες και μετωνυμίες.

Όλα τα παραπάνω συμπεράσματα ενσωματώθηκαν σε μια βάση προκαταρκτικών δεδομένων παροιμιακού και μετωνυμικού λόγου –αναφορικά με τη διερεύνηση της ικανότητας των μέσων Ελλήνων χρηστών της ελληνικής γλώσσας (που έχουν την

ελληνική ως μητρική τους γλώσσα), να κατανοούν, να ερμηνεύουν και γενικότερα να χειρίζονται παροιμίες και μετωνυμίες, που ανήκουν στο μεταφορικό λόγο, στην καθημερινή λεκτική επικοινωνία τους—, η δημιουργία της οποίας αποτέλεσε το βασικό στόχο και τη συμβολή αυτής της διδακτορικής διατριβής. Μια τέτοια βάση είναι ιδιαίτερης σημασίας από τη στιγμή που η κατανόηση και η ερμηνεία μεταφορικών σχημάτων, κυρίως παροιμιών, συμπεριλαμβάνεται σε πληθώρα ψυχομετρικών δοκιμασιών και χρησιμοποιείται για τη μέτρηση και την ερμηνεία της ικανότητας ή μη των ατόμων για αφαιρετική σκέψη. Συνάμα, τα παραπάνω προκαταρκτικά δεδομένα μάς βοήθησαν να συνειδητοποιήσουμε το γεγονός ότι η κατανόηση, η ερμηνεία και γενικότερα ο χειρισμός των παροιμιών και των μετωνυμιών από τους ανθρώπους υποδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο χειριζόμαστε και αξιοποιούμε τις μεταφορές, δηλαδή πώς εκφράζουμε με μοναδικό τρόπο τη γλωσσική και τη γενικότερη εμπειρία μας, προσφέροντάς μας, ταυτόχρονα, τη δυνατότητα να αποκτήσουμε ένα ‘παράθυρο’ στο μεταφορικό λόγο, να κατανοήσουμε δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε με μη-κυριολεκτικό, μεταφορικό τρόπο.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Abraham, R. (1968). A rhetoric of everyday life: Traditional conversation genres. *Southern Folklore Quarterly*, 32, 44-59.
- Adam, A. (1992). *The Semantic Categorization of Idiomatic Expressions*. Seagull Publications.
- Adegbija, E.E. (1982). Speech act analysis of consumer advertisement. Unpublished Ph.D. thesis. Indiana University, Bloomington.
- Alverson, H. (1994). *Semantics and experience*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Andreasen, N.C. (1977). Reliability and validity of proverb interpretation to assess mental status. *Comprehensive Psychiatry*, 18, 465-472.
- Arieti, S. (1974). *Interpretation of schizophrenia*. New York: Basic Books.
- Austin, J.L. (1962). *How to do things with words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bach, E. & Harnish, R. (1979). *Linguistic Communication and Speech Acts*. Oxford: Clarendon Press.
- Barrett, M. (1999). An introduction to the nature of language and to the central themes and issues in the study of language development. In M. Barrett (Ed.), *The development of language*. Hove: Psychology Press.
- Baumgarten, F. (1952). A proverb test for attitude measurement. *Personality Psychology*, 5, 249-267.
- Benjafield, J., Frommhold, K., Keenan, T., Muckenheim, R. & Mueller, D. (1993). Imagery, concreteness and familiarity ratings for 500 proverbs sampled from the *Oxford Dictionary of English Proverbs*. *Behaviour Research Methods, Instruments and Computers*, 25, 27-40.
- Benjamin, J. (1944). A method for distinguishing and evaluating formal thinking disorders in schizophrenia. In: J. Kasanin (Ed.), *Language and thought in schizophrenia* (pp. 65-90). Berkeley: University of California Press.
- Black, M. (1962). *Models and Metaphors*. New York: Cornell University Press.
- Blank, A. (1999). Co-presence and succession: A cognitive topology of metonymy. In: K. Panther & G. Radden (Ed.), *Metonymy in Language and Thought* (PP.169-191). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Bleuler, E. (1911). *Dementia praecox oder die Gruppe der Schizophrenien*. Leipzig, Germany: Deuticke.
- Cameron, L. (2003). *Metaphor in Educational Discourse*. London-New York: Continuum.
- Chapman, L. J. & Chapman, J. P. (1973). *Disordered thought in schizophrenia*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge: MIT Press.
- Cohen, G. (1977). *The Psychology of Cognition*. London: Academic Press.
- Croft, W. (1993). The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. *Cognitive Linguistics*, 4, 335-370.
- Crystal, D. (1997). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (4th Ed.). London: Blackwells.
- Crystal, D. & Varley, R. (1998). *Introduction to language pathology*. London: Whurr.
- Davis, S. (Ed.), (1991). *Pragmatics: A Reader*. Oxford: Oxford University Press.
- Duit R. (1991). On the role of analogies and metaphors in learning science. *Science Education*, 75(6), 649-672.
- Eagleton, R. (2001). *Doing English: A guide for literature students*. London: Routledge.
- Fergusson, R. (2000). *The Penguin Dictionary of Proverbs*. (2nd ed.) Penguin Books.
- Finckh, J. (1906). Zur frage den intelligenzprufung. *Centralblatt fur Nervenheilkunde und Psychatrie*, 17, 945-957.
- Furnham, A.F. (1987). The proverbial truth: Contextually reconciling the truthfulness of antonymous proverbs. *Journal of Language and Social Psychology*, 6, 49-59.
- Gentner, D. (1988). Metaphor as structure-mapping: The relational shift. *Child Development*, 59, 47-59.
- Gentner, D. & Bowdle, B.F. (2001). Convention, form and figurative language processing. *Metaphor and Symbol*, 16, 47-59.
- Gibbs, R.W. (1994). *The poetics of mind: Figurative thought, language and understanding*. New York: Cambridge University Press.
- Gibbs, R.W. & Beitel, D. (1995). What Proverb Understanding Reveals About How People Think. *Psychological Bulletin*, 118 (1), 133-154.

- Gibbs, R.W., Strom, L. & Spivey-Knowlton, M. (1994). *Conceptual metaphors in mental imagery for proverbs*. New York: Cambridge University Press.
- Goldstein, K. (1936). The significance of mental lobes for mental performances. *Journal of Neurology and Psychopathology*, 17, 27-40.
- Goldstein, K. (1944). Methodological approach to the study of schizophrenic thought disorders. In J. Kasanin (Ed.), *Language and thought in schizophrenia* (pp. 17-40). New York: Norton.
- Goldstein, K & Scherer, M. (1941). Abstract and concrete behavior: An experimental study with special tests. *Psychological Monographs*, 53 (239).
- Goodwin, P.D. & Wenzel, J.W. (1981). Proverbs and practical reasoning: A study in sociologic. In: W. Miedler & A. Dundes (Eds.), *The wisdom of many: Essays on the proverb*, 140-160. New York: Garland.
- Gorham, D.R. (1956). Use of the Proverbs Test for differentiating schizophrenics from normals. *Journal of Consulting Psychology*, 20, 435-440.
- Gorham, D.R. (1963). Additional norms and scoring suggestions for the Proverbs Test. *Psychological Reports*, 13, 487-492.
- Grice, H.P. (1975). Logic and conversation. In: P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics, vol. 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 41-58.
- Grundy, P. (1995). *Doing Pragmatics*. London: Edward Arnold.
- Guan, J. (2009). The Cognitive Nature of Metonymy and Its Implications for English Vocabulary Teaching. *CCSE: English Language Teaching*, 2(4), 179-183.
- Hier, D. B. & Kaplan, J. (1980). Verbal comprehension deficits after right hemisphere damage. *Applied Psycholinguistics*, 1, 279-294.
- Higbee, K. & Millard, R. (1983). Visual imagery and familiarity for 203 sayings. *American Journal of Psychology*, 96, 211-222.
- Hildreth, G. (1939). *A bibliography of mental tests and rating scales* (2nd ed.). New York: Wiley.
- Hockett, C. F. (1960). The origin of speech. *Scientific American*, 203, 88-96.
- Hoffman, R.R. & Honeck, R.P. (1987). Proverbs, pragmatics and the ecology of abstract categories. In: R., Haskell (Ed.), *Cognition and symbolic structures* (pp. 121-1740). Norwood, NJ: Ablex.
- Honeck, R.P. (1973). Interpretive versus structural effects on semantic memory. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*, 12, 448-455.

- Honeck, R.P., Kibler, C.T. & Firment, M. (1987). Figurative language and psychological views of categorization: Two ships in the night. In: R. Haskell (Ed.) *Cognition and symbolic structures* (pp. 103-120). Norwood, NJ: Ablex.
- Honeck, R.P., Riechmann, P. & Hoffmann, R.R. (1975). Semantic memory of metaphor: The conceptual base hypothesis. *Memory & Cognition*, 3, 409-415.
- Honeck, R.P. & Temple, J.G (1994). Proverbs: The extended conceptual base and great chain metaphor theories. *Metaphor and Symbolic Activity*, 9, 85-112.
- Hymes, D. (1974). *Foundation in sociolinguistics: An ethnographic approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kagan, J. & Havemann, E. (1980). *Psychology: An Introduction*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, INC.
- Kemper, S. (1981). Comprehension and the interpretation of proverbs. *Journal of Psycholinguistic Research*, 10, 179-198.
- Kempler, D. & Van Lancker, D. R. (1989). *Familiar phrases, second-language learning and the brain*. Paper presented at the Conference on the Interaction of Linguistics, Second-Language Acquisition and Speech/Language Pathology, Milwaukee, WI.
- Kempler, D., Van Lancker, D. R. & Read, S. (1988). Comprehension of proverbs and idioms in Alzheimer patients. *Journal of Alzheimer Disease and Associated Disorders*, 2, 38-49.
- Kent, G. & Rosanoff, A. (1910). A study of associations in insanity. *American Journal of Insanity*, 67, 37-96.
- Knapp, M.L., Stohl, C. & Reardon, K.K. (1981). Memorable messages. *Journal of Communication*, 31, 27-41.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford-New York: Oxford University Press.
- Lakoff, G. (1990). The invariance hypothesis: In abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics*, 1, 39-74.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. In: A. Ortony (Ed.), *Metaphor and Thought* (2nd ed., pp. 202-251). Cambridge: Cambridge University Press.

- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980/2003). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, G. & Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R.W. (1993). Reference-Point Constructions. *Cognitive Linguistics*, 4, 29-40.
- Langacker, R.W. (2000). *Grammar and Conceptualization*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Lawal, R.A. (1992). English language and patriarchal view. *Savanna*, 13 (2), 74-79.
- Lawal A., Ajayi B. & Raji (1997). A pragmatic study of selected pairs of Yoruba proverbs. *Journal of Pragmatics*, 27, 635-652.
- Levinson, S. C. (1980). Speech and theory: The state of art. *Survey article. Language teaching and linguistics. Abstracts*, 5-24. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge University Press.
- Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 140.
- Lutzer, V. D. (1988). Comprehension of proverbs by average children and children with learning disorders. *Journal of Learning Disabilities*, 21, 104-108.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1981). *Language and linguistics: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marzolf, S. (1974). Common sayings and 16 PF (Personality Factor) traits. *Journal of Clinical Psychology*, 30, 202.
- Matarazzo, J. (1972). *Wechsler's measurement and appraisal of adult intelligence* (5th ed.). Baltimore: Williams & Wilkins.
- Mervin, W. S. (1973). *Asian Figures*. New York: Atheneum.
- Mieder, W. (1985). A proverb is a short sentence of wisdom. *Proverbium*, 2, 109-143.
- Mieder, W. (1986). *The Prentice-Hall Encyclopedia of World Proverbs*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

- Moeschler, J. & Reboul, A. (1994). *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*. Paris: Seuil.
- Morris, C. W. (1938). Foundations of the Theory of Signs. In: *Writings on the General Theory of Signs*. Haag: Mouton, 17-74.
- Myers, P. & Linebaugh, C. (1981). Comprehension of idiomatic expressions by right-hemisphere damaged adults. In R. Brookshire (Ed.), *Clinical aphasiological conference proceedings* (pp. 121-140). Minneapolis, MN: BRK.
- Nippold, M.A., Martin, S.A. & Erskinne, B.J. (1988). Proverb comprehension in context: A developmental study with children and adolescents. *Journal of Speech and Hearing Research*, 31, 19-28.
- Norricks, N. R. (1985). *How proverbs mean: Semantic studies in English proverbs*. New York: Mouton.
- Odlin, T. (1986). Language universals and constraints on proverbial form. *Proverbium*, 3, 125-151.
- Ortony, A. (1979). The role of similarity in similes and metaphors. In: A. Ortony (Ed.), *Metaphor and Thought* (pp. 186-201). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ortony, A. (1979) Beyond literal similarity. *Psychological review*, 86, 161-180.
- Panther, K. & Radden, G. (1999). Introduction. In: K. Panther & G. Radden (Ed.), *Metonymy in Language and Thought* (pp.1-14). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Panther, K. & Thornburg, L. (1999). The potentiality for actuality metonymy in English and Hungarian. In: K. Panther & G. Radden (Ed.), *Metonymy in Language and Thought* (pp.333-357). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Papafragou, A. (1995). Metonymy and Relevance. *UCL Working Papers in Linguistics*, 7. London: University College London.
- Papafragou, A. (1996). On metonymy. *Lingua*, 99, 169-165.
- Papafragou, A. (1998). Experience and concept attainment: some critical remarks. *UCL Working Papers in Linguistics*, 10. London: University College London.
- Papaioannou, A. (2007). Pragmatic Understanding of Hyperbole Through Interpreting Proverbs and Metonymies. *Proceedings of EuroCogsci07, Delphi, Greece*.
- Permiakov, G. (1973). On the paremiological level and paremiological minimum of language. *Proverbium*, 22, 862-863.
- Piaget, J. (1969). *Language and thought in the child*. New York: Basic Books.

- Polya, G. (1957). *How to Solve it* (2nd Ed.). New York: Doubleday.
- Pratt, J. & Higbee, K. (1983). Use of imagery mnemonic by the elderly in natural settings. *Human Learning*, 2, 227-235.
- Radden, G. & Kövecses, Z. (1999). Towards a theory of metonymy. In: K. Panther & G. Radden (Ed.), *Metonymy in Language and Thought* (PP.17-19). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Reigel, K. (1959). A study of verbal achievements of older persons. *Journal of Gerontology*, 14, 453-456.
- Reynolds, A. & Flagg, P. (1977). *Cognitive Psychology*. Cambridge Mass: Winthrop Publ.
- Rogers, T. (1990). Proverbs as psychological theories... or is it the other way around? *Canadian Psychology*, 31, 195-207.
- Richards, I. A. (1936). *The Philosophy of Rhetoric*. New York: Oxford University Press.
- Searle, J. (1969). *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. (Ed.), (1971). 'What is speech act?', *The philosophy of language*. Oxford University Press.
- Searle, J.R. (1976). A classification of illocutionary acts. *Language and Society*, 5, 1-23.
- Seitel, P. (1969). Proverbs: A social use of metaphor. *Genre*, 2, 143-161.
- Simon, M. J. (1987). Use of the Proverbs Test in the assessment of competency to stand trial. *Psychological Reports*, 60, 1166.
- Stratton, P. & Hayes N. (1993). *A student's dictionary of psychology*. London: Arnold.
- Strub, R. & Black, F. (1985). *The mental status examination in neurology*. Philadelphia: Davis.
- Sweetser, E. (1990). *From etymology to pragmatics: The mind-body metaphor in semantic structure and semantic change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Terman, L. M. & Merrill, M. E. (1973). *Stanford-Binet Intelligence Scale: Form L-M* (3rd rev.). Boston: Houghton Mifflin.
- Turner, M. (1991). *Reading minds: The study of English in the age of cognitive science*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Ungerer, F. & Schmid, H. J. (1996). *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London & New York: Longman.
- Van Lancker, D.R. (1990). The neurology of proverbs. *Behavioral Neurology*, 3, 169-197.
- Vosniadou, S. (1987a). Children and metaphors. *Child Development*, 58, 870-885.
- Vosniadou, S. (1989). Context and the development of metaphor comprehension. *Metaphor and Symbolic Activity*, 4, 159-171.
- Vosniadou, S. (1989). «Analogy as a Mechanism in Knowledge Acquisition». In: S. Vosniadou & A. Ortony (Eds.), *Similarity and analogical reasoning*. New York: Cambridge University Press.
- Vosniadou, S. & Ortony, A. (1989). *Similarity and analogical reasoning*. New York: Cambridge University Press.
- White, G. M. (1987). Proverbs and cultural models: An American psychology of problem solving. In D. Holland & N. Quinn (Eds.), *Cultural models in language and thought* (pp. 151-172). New York: Cambridge University Press.
- Winner, E. & Gardner, H. (1977). The comprehension of metaphors in brain-damaged patients. *Brain*, 100, 719-727.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical Investigations*. New York: Macmillan.

Ελληνική

- Αδάμ, Λ.Α. (2003). *Η μαγική γλώσσα των Ελλήνων: Εννοιολογική κατηγοριοποίηση των ελληνικών ιδιωματικών φράσεων – Συνώνυμα-Αντώνυμα*. Αθήνα: Γεωργιάδη, σελ.: 9-460.
- Αθανασιάδου, Α. & Μηλαπίδης Μ. (2004) (Μτφρ. & Επιμ.). *Γνωστικές Ανιχνεύσεις στη Γλώσσα και στη Γλωσσολογία*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Αριστοτέλης. (2008). *Ποιητική*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Αριστοτέλης. (2002). *Ρητορική*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Βελούδης, Γ. (2005). *Η σημασία πριν, κατά και μετά τη γλώσσα*. Αθήνα: Κριτική.
- Βοσνιάδου, Σ. (1998). *Γνωσιακή Ψυχολογία: Ψυχολογικές μελέτες και δοκίμια*. Αθήνα: Gutenberg.
- Βοσνιάδου, Σ. (Επιμ.) (2001). *Κείμενα Εξελικτικής Ψυχολογίας: Γλώσσα (Τόμος Α')*. Σειρά: Ψυχολογία. Αθήνα: Gutenberg.

- Γεωργούσης, Π.Ν. (2001). *Στατιστική Εφαρμοσμένη στις Επιστήμες της Συμπεριφοράς – Τόμος Α': Περιγραφική Στατιστική* (3^η έκδ.). Αθήνα.
- Γιαλούρης Θ., Αναστασιάδης Γ. & Κόρμπου Μ. (1992). *Παροιμίες για Παιδιά και για Νέους*. Αθήνα: Αναστασιάδη, σελ.: 13-209.
- Γιατζόγλου-Γιαννοπούλου Φ. (1996). *Ο Κύκλος του Λόγου: Ποιήματα, Γνωμικά, Παροιμίες*. Αθήνα: Περιβολάκι, σελ.: 5-173.
- Γκίκας, Σ., Δρακόπουλος Δ., Ευαγγέλου, Ι. & Ρώμας Χ. (1997). *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Δουλαβέρας, Α.Ν. (επιμ.) (1994). *Η παροιμιολογική και παροιμογραφική εργογραφία του Δημητρίου Σ. Λουκάτου*. Αθήνα: Πορεία.
- Καραγεώργος, Δ.Λ. (2001). *Στατιστική: Περιγραφική & Επαγωγική – Μια διδακτική προσέγγιση*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Μερακλής, Μ.Γ. (2003). *Παροιμίες ελληνικές και άλλων βαλκανικών χωρών – Συγκριτική εξέταση*. Αθήνα: Πατάκη, σελ.: 9-205.
- Miller, G. (1995). *Γλώσσα και Ομιλία*. Σειρά: Ψυχολογία. Αθήνα: Gutenberg.
- Μιχαήλ-Δέδε Μ. (1999). *Παροιμίες-Γνωμικά και η ερμηνεία τους με διδάγματα*. Αθήνα: Δαμιανός, σελ.: 8-126.
- Μπαμπινιώτης Γ. (1980). *Θεωρητική Γλωσσολογία – Εισαγωγή στη Σύγχρονη Γλωσσολογία*. Αθήνα, σελ.: 11-261.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1991). *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία: Από την Τεχνική στην Τέχνη του Λόγου*. Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (2^η εκδ.). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.
- Οικονόμου, Α., Κοσμίδου, Μ. Ε., Παπαϊωάννου, Α., Παπαδή, Σ. & Κουβαράκη, Ε. (2004). Η αντίληψη των ελληνικών παροιμιών: Ένα 'παράθυρο' στο μεταφορικό λόγο. *Πρακτικά 1ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Γνωστικής Ψυχολογίας, Αλεξανδρούπολη, Ελλάδα*.
- Παρίσης, Ι. & Παρίσης Ν. (2003). *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων* (4^η έκδ.). Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Παπαηλιού, Χ. (2005). *Η ανάπτυξη της γλώσσας*. Σειρά: Ψυχολογία. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Παπαϊωάννου-Σπυρούλια, Α. (2009). Η Γνωστική-Πραγματολογική Κατανόηση του Μεταφορικού Λόγου μέσω της Ερμηνείας Παροιμιών και Μετωνυμιών. *Πρακτικά 12^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Ψυχολογικής Έρευνας, Βόλος, Ελλάδα*.

- Παπαρούση, Μ. (2008). *Εννοιολογική μεταφορά: μια απόπειρα διδακτικής αξιοποίησης*. <http://keimena.ece.uth.gr>.
- Πόρποδας, Κ. (1999). *Γνωστική Ψυχολογία: Θέματα Ψυχολογίας της Γλώσσας – Λύση Προβλημάτων (Τόμος Β')*, Αθήνα.
- Ρούσσος, Π.Α. & Τσαούσης, Γ. (2002). *Στατιστική Εφαρμοσμένη στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σακελλαριάδης, Γ.Χ. (2004). *Σύγχρονο λεξικό γλωσσολογικών όρων και θεμάτων*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Saussure, F. de (1972/1979). *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας*. Μτφρ. Φ. Δ. Αποστολόπουλος, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Σγουρούδη Δ. (2003). *Η Μεταφορά και η Συμβολή της στη Γλώσσα*. Σειρά: 'Γλώσσα-Θεωρία-Πράξη'. Αθήνα: Κριτική.
- Σταθόπουλος, Ν. (2005). *Αναλυτικό Λεξικό Συνώνυμων-Αντώνυμων της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Σταθόπουλος, Ν. (2007). *Γυμνάσματα στη Νεοελληνική γλώσσα Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Στρατηγάκης, Κ. (2005) *Παροιμίες, Ρητά, Γνωμικά Νεοελλήνων-Βυζαντινών-Αρχαίων*. Αθήνα: Σαββάλας
- Τεγόπουλος-Φυτράκης. *Μείζον Ελληνικό Λεξικό*. Αθήνα: 1992.
- Τοκατλίδου, Β. (2004). *Γλώσσα, Επικοινωνία και Γλωσσική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκη.
- Τριανταφυλλίδης Μ. (2003). *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.
- Φιλιππάκη-Warburton, E. (1991). *Εισαγωγή στη Θεωρητική Γλωσσολογία*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Hawkes, T. (1978). *Η Γλώσσα της Κριτικής*. Μτφρ. Γ. Μπεντζίκης. Αθήνα: Ερμής.
- Χλουβεράκης, Γ. (2002). *Εισαγωγή στη Στατιστική: Περιγραφικές μέθοδοι και εφαρμογές στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χριστοπούλου Ε. & Τσακνάκη Ν. (2003). *Γλωσσικές Ασκήσεις*. Μεταίχμιο, σελ.: 43-71.

Βασικές ιστοσελίδες/ ιστότοποι

<http://lsa.colorado.edu/papers/metaphor.kintsch.pdf>.

<http://ourworld.compuserve.com/homepages/jsuebersax/likert.htm>

<http://www.ccsenet.org/journal.html>

<http://www.elsevier.com/locate/pragma>

<http://www.elsevier.com/locate/psychres>

<http://www.people.fas.harvard.edu/~ecamp/Papers/LizCampMet&WIS.pdf>.

<http://www.psuc.leeds.ac.uk/research/metaphor>

http://www.upmf-grenoble.fr/sciedu/blemaire/iccm03_lemaire.pdf.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

**[ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ
ΤΩΝ 23 ΔΙΑΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΩΝΥΜΙΩΝ
ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟ ΣΧΗΜΑ
ΤΟΥ LAWAL (1992)]**

Πίνακας Α.1. Περιγραφική ανάλυση των 23 ελληνικών παροιμιών και μετωνυμιών σύμφωνα με το θεωρητικό πραγματολογικό σχήμα του Lawal (1992)

ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Λεκτικός τρόπος: Παροιμία (Π) ή Μετωνυμία (Μ) ⁷⁶	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
1. Ρωτώντας πας στην πόλη. <u>Ερμηνεία:</u> Για να πετύχει κάποιος κάτι πρέπει να δραστηριοποιηθεί. <u>Στοιχείο υπερβολής(Υ):*</u> Δεν μπορεί κάποιος να φτάσει σε μια άγνωστη πόλη κάνοντας μόνο ερωτήσεις (ή δεν είναι κάτι τόσο απλό και εύκολο). <u>Προσλεκτική πράξη:**</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Μομφή/ ευθύνη * (Υ): Υπαρκτό, (Α): Ανύπαρκτο ** (Α): Άμεση, (Ε): Έμμεση	Οι έννοιες «ρωτώντας» και «πόλη» μάς παραπέμπουν στη δραστηριοποίηση του ατόμου και στην επίτευξη κάποιου στόχου, αντίστοιχα.	Κάποιος αδρανεί.	Ο ομιλητής/ εκφωνητής αυτής της έκφρασης ενοχλείται από την αδράνεια κάποιου και περιμένει από τον ακροατή να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατά- κρίνει για την αδράνειά του.	Ο λαός που χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο λεκτικό τρόπο αποστρέφεται τους οκνηρούς ανθρώπους.	Γνώση της ανθρώπινης 'τάσης' ⁷⁷ για αδράνεια/ οκνηρία.
2. Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι. <u>Ερμηνεία:</u> Αναφορά στη σημασία της επιφυλακτικότητας	Οι έννοιες «πολλά» και «μικρό»	Κάποιος ενθουσιάζεται και παρασύρε-	Ο ομιλητής ενοχλείται από την αφέλεια	Γνώση της σχέσης ανάμεσα	Ο λαός αποστρέφεται τις αερολογίες και	Γνώση της ανθρώπινης ικανότητας

⁷⁶ Οι παροιμίες και οι μετωνυμίες είναι μορφές έκφρασης του μεταφορικού λόγου. Πρόκειται για αλληγορικούς μηχανισμούς που μετατρέπουν το γλωσσολογικό νόημα σε πραγματολογικό. Εδώ, οι λεκτικοί τρόποι 1-11 είναι παροιμίες και οι 12-23 μετωνυμίες.

⁷⁷ Χρησιμοποιείται με την έννοια της κατεύθυνσης κίνησης και σκέψης των ανθρώπων σε σχέση με έναν ορισμένο σκοπό.

Παροιμία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
και στην προσπάθεια να μην παρα-συρόμαστε από μεγάλα λόγια και φημολογίες. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Δεν μπορούν πολλά κεράσια να χωρέσουν σε ένα μικρό καλάθι. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Κρίση	εκφράζουν κάποια αντίθεση. Μας παραπέμπουν στο ενδεχόμενο να υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε κάτι που ακούγεται ή περιγράφεται με κάποιον τρόπο και σε αυτό που είναι ή συμβαίνει πραγματικά.	ται πολύ εύκολα.	κάποιου και περιμένει από τον ακροατή να συμφωνήσει μαζί του.	στον ομιλητή και σε αυτόν που χαρακτηρίζει αφελή.	τις μεγαλολογίες.	για απάτη.
3. Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά. <u>Ερμηνεία:</u> Αναφορά στη σημασία της προφύλαξης και της προνοητικότητας, όπως και στους αστάθμητους παράγοντες που ενδέχεται να οδηγήσουν σε απώλειες. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Αν κάποιος προσέχει τα ρούχα που φορά, αυτό δε σημαίνει ότι θα μηδενίσει τις πιθανότητες να χάσει (με κάποιον τρόπο) τα μισά από αυτά. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Συμβουλή	Οι έννοιες «φύλαγε», «ρούχα» και «μισά» μάς παραπέμπουν στη σημασία της προνοητικότητας και στις πιθανές απώλειες λόγω αμέλειάς μας.	Κάποιο άτομο δεν είναι προνοητικό.	Ο ομιλητής κατακρίνει την αφέλεια και την προχειρότητα στις κινήσεις κάποιου και περιμένει από τον ακροατή να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για την έλλειψη προνοητικότητάς του.	Η σημασία που δίνει ο λαός στην προνοητικότητα.	Γνώση της ανθρώπινης τάσης για προχειρότητα.

Παρουσία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
4. Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα των τρώνε οι κότες. <u>Ερμηνεία:</u> Οι κακές/παράνομες συναναστροφές θα μας φέρουν μόνο μπλεξίματα. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Οι κότες δεν τρώνε ανθρώπους (!). <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Δόγμα (Ε): Μομφή	Οι έννοιες «πίτουρα» και «κότες» μάς παραπέμπουν σε κάποια μορφή παράνομης συναναστροφής των ανθρώπων (γι' αυτό και επιλέγεται η αναφορά σε κάποιο ζώο), όπως και στις αρνητικές συνέπειες αυτής της συναναστροφής.	Κάποιο άτομο συμπεριφέρεται ανάρμοστα.	Ο ομιλητής κατακρίνει την ανάρμοστη συμπεριφορά κάποιου και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατάκρίνει για τις κακές συναναστροφές του.	Αναφορά στην αποστροφή του λαού σε θέματα διαφθοράς.	Αναφορά στην ανθρώπινη ικανότητα για παρανομίες.
5. Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο. <u>Ερμηνεία:</u> Αναφορά στην αξία της μόρφωσης και της παιδείας στην εξέλιξη και την πρόοδο του ανθρώπου. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Οι άνθρωποι δεν είναι άψυχα αντικείμενα. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Δόγμα (Ε): Μομφή/ ευθύνη	Οι έννοιες «άνθρωπος»-«ξύλο» και «αγράμματος»-«απελέκητο» έχουν κάποια αντίθεση και μας περιγράφουν έναν άνθρωπο χωρίς μόρφωση/παιδεία.	Κάποιο άτομο επιλέγει να μη μορφωθεί.	Ο ομιλητής διατηρεί αρνητική στάση απέναντι στην έλλειψη παιδείας και στον αναλφάβητισμό και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατάκρίνει για την επιλογή του να μη μορφωθεί.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να αποδίδει ιδιαίτερη αξία στη μόρφωση και την παιδεία για την πρόοδο και την εξέλιξη του ανθρώπου.	Αναφορά στην περίπτωση της ανθρώπινης αμάθειας, δηλαδή της έλλειψης παιδείας.

Παροιμία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
6. <i>Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι.</i> <u>Ερμηνεία:</u> Αναφορά στην αφελή και επιδεικτική στάση κάποιου ανθρώπου, ο οποίος αποδίδει σε κάποιον άλλον έναν αρνητικό χαρακτηρισμό που ισχύει για τον ίδιο. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Τα ζώα δεν αλληλοχαρακτηρίζονται. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Πληροφόρηση (Ε): Μομφή	Οι έννοιες «γάιδαρος» (~άνητο ζώο) και «πετεινός» (~έξυπνο ζώο) επιλέγονται για να περιγράψουν την αφελή και αδικαιολόγητα επιδεικτική συμπεριφορά κάποιων ανθρώπων.	Κάποιο άτομο κακολογεί τους συνανθρώπους του.	Ο ομιλητής ενοχλείται από τη συνήθεια κάποιου να κακολογεί τους συνανθρώπους του και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για τη συνήθειά του να κακολογεί τους συνανθρώπους του.	Αναφορά στην παραδοσιακή εναντίωση του λαού στην κακολόγηση.	Αναφορά στην ανθρώπινη τάση για κακολόγηση.
7. <i>Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι.</i> <u>Ερμηνεία:</u> Αναφορά στο «δέσιμο», στη σχέση μεταξύ ατόμων που έχουν κάποια κοινά στοιχεία, ιδέες και συνήθειες. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Τα οικιακά σκεύη δεν κινούνται. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Κρίση/μομφή	Οι έννοιες «τέντζερης» και «καπάκι» μάς παραπέμπουν σε μια σχέση ομοιότητας (κοινής ομάδας ή κατηγορίας).	Κάποιο άτομο επιλέγει να συναναστρέφεται άλλα άτομα που σκέφτονται ή συμπεριφέρονται ομοiotρόπως.	Ο ομιλητής αναφέρεται σε μια χαρακτηριστική ανθρώπινη συμπεριφορά, την κοινωνική ζωή, και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για την ένταξή του σε ομάδες με ανάρμυκτη συμπεριφορά.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να ομαδοποιείται.	Αναφορά στην ανθρώπινη τάση για κοινωνικότητα και ομαδοποίηση βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων ομοιότητας και ομοφωνίας.

Παροιμία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
8. Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό. <u>Ερμηνεία:</u> Αναφορά στην αρετή της καλοσύνης, και ειδικότερα στον ανιδιοτελή χαρακτήρα που πρέπει να συνοδεύει τις πράξεις κάποιου όταν βοηθάει τους συνανθρώπους του. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Δεν μπορούμε να πετάξουμε κάτι ανύπαρκτο. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Δόγμα (Ε): Συμβουλή	Οι έννοιες «καλό» (με τη σημασία της καλής πράξης) και «γιαλό» μάς παραπέμπουν σε μια ανιδιοτελή πράξη.	Κάποιο άτομο είναι ιδιοτελές.	Ο ομιλητής απογοητεύεται από τον ιδιοτελή χαρακτήρα κάποιου και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατάκρινει για την ιδιοτέλειά του.	Γνώση της έναντίωσης του λαού στην ιδιοτέλεια.	Γνώση της ανθρώπινης ικανότητας για ιδιοτελείς πράξεις.
9. Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει. <u>Ερμηνεία:</u> Αναφέρεται στην περίπτωση που κάποιος πέφτει σε σφάλματα εξαιτίας της βιασύνης και της άκριτης συμπεριφοράς του πριν από τη λήψη μιας απόφασης ή την εκτέλεση μιας πράξης. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Όταν κάποιος είναι βιαστικός δε σημαίνει απαραίτητα ότι θα πέσει.	Οι έννοιες «βιάζεται» και «σκοντάφτει» μας παραπέμπουν σε βιαστικές και αναποτελεσματικές πράξεις.	Κάποιο άτομο σφάλει εξαιτίας των βιαστικών αποφάσεων που λαμβάνει.	Ο ομιλητής εναντιώνεται στην άκριτη συμπεριφορά και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατάκρινει για την άκριτη συμπεριφορά του.	Αναφορά στην παραδοσιακή εναντίωση του λαού στις βιαστικές αποφάσεις και κινήσεις, που συνήθως έχουν αρνητικά αποτελέσματα.	Αναφορά στην ανθρώπινη τάση για βιαστικές αποφάσεις και κινήσεις.

Παροιμία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
<u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Μομφή/ ευθύνη						
10. Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει. <u>Ερμηνεία:</u> Ο λόγος⁷⁸/η γλώσσα έχει μεγάλη δύναμη. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Η γλώσσα (ομιλία) δεν έχει κόκαλα. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Εκτίμηση	Οι έννοιες «γλώσσα» (με τη σημασία της ομιλίας), «κόκαλα» και «τσακίζει» μας παραπέμπουν στα υλικά (εμφανή) αποτελέσματα μη υλικών παραγόντων (ή δυνάμεων).	Κάποιος θίγει κάποιον άλλον χωρίς να αντιλαμβάνεται τις γενικότερες επιπτώσεις που έχουν τα λεγόμενά του.	Ο ομιλητής εναντιώνεται στην άσχημη λεκτική συμπεριφορά και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για την άκριτη, κυρίως λεκτική, συμπεριφορά του.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να αποδίδει ιδιαίτερη σημασία σε ό,τι ειπώνεται και στις επιπτώσεις αυτών.	Αναφορά στην ανθρώπινη τάση να προκαλεί κάποιος κακό με τα λεγόμενά του χωρίς να αντιλαμβάνεται τις συνέπειές τους στους άλλους.
11. Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κότρες. <u>Ερμηνεία:</u> Αναφορά στο ενδεχόμενο αποπροσανατολισμού ή παραπλάνησής μας από την πραγματικότητα. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Είναι αδύνατον οι κότρες να βρίσκονται στο x σημείο και να ακούγονται τα κακαρίσματά τους από το y σημείο.	Οι έννοιες «αλλού», «κακαρίσματα» και «κότρες» μας παραπέμπουν σε περιπτώσεις αποπροσανατολισμού. Επίσης, η επιλογή κάποιου ζώου, όπως οι «κότρες» στο συγκεκριμένο γλωσσικό παράδειγμα, μας παραπέμπει σε κάτι παράνομο.	Κάποιος φέρθηκε ανάρμοστα παραπλανώντας τους συνανθρώπους του.	Ο ομιλητής κατακρίνει τη δολιότητα και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατάκρίνει για τη δόλια και παραπλανητική συμπεριφορά του.	Αναφορά στην παραδοσιακή εναντίωση του λαού σε όποιον θέλει να τον παραπλανήσει ή να τον αποπροσανατολίσει από την τρέχουσα πραγματικότητα.	Αναφορά στην ανθρώπινη ικανότητα για απάτη και παραπλάνηση.

⁷⁸ Με την έννοια της έκφρασης ιδεών, απόψεων και πεποιθήσεων.

Παρουσία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
<u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Συμβουλή						
12. Συννέφιασε, όταν το άκουσε. <u>Ερμηνεία:</u> Κάποιος είναι πολύ στενοχωρημένος και αυτό διαγράφεται έντονα στο πρόσωπό του. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Οι άνθρωποι δε συννεφιάζουν. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Εκτίμηση	Η έννοια «συννέφιασε» μας παραπέμπει σε κάποια αλλαγή προς το χειρότερο ή σε κάτι αρνητικό.	Κάποιος στεναχωριέται.	Ο ομιλητής αισθάνεται λύπη για την άσχημη κατάσταση που βιώνει κάποιος συνάνθρωπός του και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που λυπάται για την άσχημη διάθεση ή κατάσταση που βιώνει.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να σκέφτεται ή να λυπάται κάποιον που βρίσκεται σε άσχημη κατάσταση.	Γνώση της ανθρώπινης τάσης να συμπάσχουμε με κάποιον στις δύσκολες στιγμές που περνάει.
13. Στράγγισε η ψυχή του. <u>Ερμηνεία:</u> Εξαιτίας της στενοχωρίας και της ταλαιπωρίας του, κάποιος δεν έχει άλλες δυνάμεις να κάνει ή να αισθανθεί ο,τιδήποτε. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Η 'άυλη' ψυχή δεν παρουσιάζει 'υλικές' ιδιότητες. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Θέση/παράπονο.	Η έννοια «στράγγισε» μας παραπέμπει σε κάτι ακραίο, σε μια κατάσταση όπου δεν υπάρχουν περιθώρια αλλαγής ή βελτίωσης.	Κάποιος αγανακτεί με κάτι ή με κάποιον.	Ο ομιλητής αισθάνεται λύπη για την άσχημη κατάσταση που βιώνει κάποιος συνάνθρωπός του και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που λυπάται για την άσχημη κατάσταση στην οποία βρίσκεται.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να λυπάται (ή να συμπάσχει με) κάποιον που βρίσκεται σε άσχημη κατάσταση.	Γνώση της ανθρώπινης τάσης για αγανάκτηση.

Παροιμία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
14. Έχει καρδιά μάλαμα. <u>Ερμηνεία:</u> Κάποιος είναι πολύ καλός και έχει ανεκτίμητο χαρακτήρα. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Κάποιος δεν μπορεί να είναι ούτε χρυσός ούτε ασημένιος. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Εκτίμηση	Η έννοια «μάλαμα» μας παραπέμπει σε κάτι με ιδιαίτερη αξία και καθαρότητα.	Κάποιος είναι καλοσυνάτος.	Ο ομιλητής εκτιμά την καλοσύνη κάποιου και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που εκτιμά για την καλοσύνη του.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να εκτιμά τους καλοσυνάτους/ενάρετους ανθρώπους.	Γνώση της ανθρώπινης τάσης για καλοσύνη.
15. Είναι τάφος! <u>Ερμηνεία:</u> Αναφορά σε κάποιον άνθρωπο που δεν υπάρχει περίπτωση να προδώσει την εμπιστοσύνη των συνανθρώπων του. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Ο άνθρωπος δεν είναι κάτι άψυχο ή ένας χώρος/μια τοποθεσία. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Εκτίμηση	Η έννοια «τάφος» μάς παραπέμπει σε κάποιο ασφαλές μυστικό, που δεν υπάρχει περίπτωση να ακουστεί ή να διαδοθεί.	Κάποιος είναι έμπιστος.	Ο ομιλητής εκτιμά τον ακέραιο και έμπιστο χαρακτήρα κάποιου και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που εκτιμά για τον ακέραιο και έμπιστο χαρακτήρα του.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να εκτιμά τους ακέραιους και έμπιστους ανθρώπους.	Γνώση της ανθρώπινης ικανότητας για εχεμύθεια και ακεραιότητα χαρακτήρα.

Παροιμία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
16. <i>Μιλάμε για λευκό γάμο.</i> <u>Ερμηνεία:</u> Αναφορά σε εκείνες τις περιπτώσεις γάμων, όπου, μετά από συμφωνία, αίρονται οι συζυγικές υποχρεώσεις σε ένα ζευγάρι. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Ο γάμος δεν έχει χρώματα. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Εκτίμηση	Η έννοια «λευκός» μας παραπέμπει σε κάτι καθαρό και άθικτο.	Κάποιος επιλέγει να συνάψει γάμο χωρίς συζυγικές υποχρεώσεις απέναντι στο σύζυγο ή στη σύζυγό του.	Ο ομιλητής εκφράζει την άποψή του για το «λευκό» γάμο και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που επιλέγει να κάνει «λευκό» γάμο, δηλαδή ένα γάμο απαλλαγμένο από συζυγικές υποχρεώσεις.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να αντιμετωπίζει με δυσπιστία το θέμα του «λευκού» γάμου.	Γνώση της ανθρώπινης επιλογής για σύνναψη «λευκού» γάμου.
17. <i>Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού.</i> <u>Ερμηνεία:</u> Κάποιο άτομο δημιουργεί προβλήματα σε τρίτους ανθρώπους που σχετίζονται μεταξύ τους. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Οι άνθρωποι δεν έχουν αγκάθια (!). <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Συμβουλή	Η έννοια «αγκάθι» μάς παραπέμπει σε κάτι που προκαλεί ενόχληση ή/και πόνο.	Κάποιος ενοχλείται από τα προβλήματα που του δημιουργεί στις σχέσεις του κάποιο τρίτο πρόσωπο.	Ο ομιλητής κατακρίνει τη δολιότητα και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για τη δολιότητά του και για τις επιπτώσεις που έχει αυτή σε τρίτους ανθρώπους.	Αναφορά στην παραδοσιακή εναντίωση του λαού στους ανθρώπους που δημιουργούν μεελάδες.	Γνώση της ανθρώπινης ικανότητας για δόλιες πράξεις.

Παρουσία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
18. Είναι εραστής παγόβουνο. <u>Ερμηνεία:</u> Κάποιος δεν ικανοποιεί το σύντροφο ή τη σύντροφό του κατά τη σεξουαλική πράξη. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Κάποιος δεν μπορεί να είναι πάγος (!). <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Μομφή	Η έννοια «παγόβουνο» μας παραπέμπει στην αίσθηση της ψυχρότητας.	Κάποιος δεν ικανοποιείται από το σύντροφο ή τη σύντροφό του στον ερωτικό/σεξουαλικό τομέα.	Ο ομιλητής κατακρίνει την απουσία ερωτισμού στη σεξουαλική πράξη/σχέση και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατάκρίνει για την έλλειψη ερωτισμού στη σεξουαλική συμπεριφορά του.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να κρίνει τις σεξουαλικές επιδόσεις κάποιου.	Γνώση της ανθρώπινης τάσης για σεξουαλική συμπεριφορά.
19. Αυτά που λέει είναι αγγούρια. <u>Ερμηνεία:</u> Αυτά που λέει κάποιος είναι ανόητα/σαχλαμάρες. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Δεν είναι δυνατόν κάποιος άνθρωπος να «εκφέρει» λαχανικά (!). <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Εκτίμηση/απόρριψη	Η επιλογή ενός λαχανικού που συναντάται ευρέως («αγγούρια») μας παραπέμπει σε κάτι κοινό/σύννηθες και άνευ ιδιαίτερης σημασίας.	Κάποιος αγανακτεί με τις σαχλαμάρες που ακούει.	Ο ομιλητής κατακρίνει τις ανούσιες κουβέντες (σαχλαμάρες) κάποιου και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατάκρίνει για τις σαχλαμάρες που λέει.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να εναντιώνεται και να εκνευρίζεται με όσους σαχλαμαρίζουν.	Γνώση της ανθρώπινης ικανότητας για ανούσιες κουβέντες (σαχλαμάρες).

Παροιμία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
20. Έχει φιδίσιο κορμί. <u>Ερμηνεία:</u> Κάποιος λικνίζεται σαν να μην έχει κόκαλα/σπονδυλική στήλη. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Ένας άνθρωπος είναι αδύνατο να μην έχει οστά ή να έχει σώμα/«κορμό» ζώου. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Εκτίμηση	Η έννοια «φιδίσιο» μάς παραπέμπει σε απουσία ο οστών, σε κάτι που κινείται και ελίσσεται γρήγορα και με ιδιαίτερη χάρη.	Κάποιος θαυμάζει τη χορευτική δεινότητα και το καλλίγραμμο κορμί ενός συνανθρώπου του.	Ο ομιλητής θαυμάζει την ωραία εμφάνιση και τη χορευτική χάρη κάποιου και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που θαυμάζει για το σώμα και τη χορευτική του δεινότητα.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να θαυμάζει το ωραίο γενικότερο.	Γνώση της ανθρώπινης ικανότητας για καλή/εντυπωσιακή εμφάνιση και χορευτική δεινότητα.
21. Αυτός ο άνθρωπος είναι Βελζεβούλ! <u>Ερμηνεία:</u> Κάποιος είναι τόσο κακός και δόλιος που θυμίζει το Διάβολο. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Οι άνθρωποι δεν είναι θεότητες ή υπερφυσικά όντα. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Μομφή	Η έννοια «Βελζεβούλ» μας παραπέμπει σε κάτι κακό και δόλιο.	Κάποιος φοβάται κάποιο άλλο άτομο, επειδή είναι κακό.	Ο ομιλητής κατακρίνει την κακία και τη δολιότητα κάποιου και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για την κακία και τη δολιότητά του.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να εναντιώνεται στην κακία και στη δολιότητα.	Γνώση της ανθρώπινης ικανότητας για ιδιοτελείς ή/και κακές πράξεις.

Παροιμία (Π) ή Μετωνυμία (Μ)	Γλωσσική (Γ)	Περιστασιακή (Π)	Ψυχολογική (Ψ)	Κοινωνική (Κ)	Κοινωνιολογική (ΚΛ)	Κοσμολογική (ΚΣΓ)
22. Χώθηκε στο καβούκι της. <u>Ερμηνεία:</u> Κάποιος απομονώθηκε και κλείστηκε στον εαυτό του. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Οι άνθρωποι δεν έχουν καβούκια, όπως π.χ. οι χελώνες. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Πληροφόρηση (Ε): Πρόταση	Η έννοια «καβούκι» μάς παραπέμπει σε κάποιο είδος κρυψώνας, σε κάποιο μέρος που προσφέρει σε κάποιον κάλυψη, απομόνωση και προστασία.	Κάποιος επιλέγει να απομονωθεί από τους συνανθρώπους του.	Ο ομιλητής εναντιώνεται στην απομόνωση κάποιου και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που κατακρίνει για την επιλογή του να απομονωθεί.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να αποστρέφεται τη μοναξιά και την απομόνωση.	Γνώση της ανθρώπινης επιθυμίας για απομόνωση.
23. Έχει καρδιά περιβόλι. <u>Ερμηνεία:</u> Κάποιος είναι υπερβολικά καλός. <u>Στοιχείο υπερβολής:</u> Είναι αδύνατον ένας άνθρωπος να χωρέσει μέσα στην καρδιά του ένα περιβόλι. <u>Προσλεκτική πράξη:</u> (Α): Ισχυρισμός (Ε): Εκτίμηση	Η έννοια «περιβόλι» μάς παραπέμπει σε κάτι που το χαρακτηρίζει ποικιλία και ποιότητα.	Κάποιος εκτιμά και ενθουσιάζεται με την καλοσύνη και τις αρετές κάποιου συνανθρώπου του.	Ο ομιλητής εκτιμά τον καλό και άεραίο χαρακτήρα κάποιου, και περιμένει ο ακροατής να συμφωνήσει μαζί του.	Γνώση της σχέσης ανάμεσα στον ομιλητή και σ' αυτόν που εκτιμά για τον ενάρετο χαρακτήρα του.	Αναφορά στην παραδοσιακή τάση του λαού να εκτιμά την καλοσύνη.	Γνώση της ανθρώπινης ικανότητας για καλοσύνη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄**[ΨΥΧΟΜΕΤΡΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ – ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ]**

Ερωτηματολόγιο Β.1. Δοκιμασία Παροιμιών

Ημερομηνία:

Ημερομηνία γέννησης/Ηλικία:

Ονοματεπώνυμο:

Μόρφωση:

Επάγγελμα:

Στοιχεία ερευνητή:

Προτίμηση χεριού: Α Δ

Παρατηρήσεις ερευνητή:

Οδηγίες: Καλείστε να καταγράψετε τι σημαίνουν οι παρακάτω προτάσεις. Προσοχή! Ακόμη και στην περίπτωση που δεν κατανοείτε ή δεν έχετε ξανακούσει κάποια πρόταση, δώστε την άποψή σας για το ποιο μπορεί να είναι το νόημά της.

2. Ένα χελιδόني δε φέρνει την άνοιξη.

.....

3. Όταν έπρεπε δεν έβρεχε, το Μάη δροσολογούσε.

.....

4. Κάλλιο γαϊδουρόδενε, παρά γαϊδουρογύρευε.

.....

5. Ό,τι λάμπει δεν είναι χρυσός.

.....

6. Στη βράση κολλάει το σίδηρο.

.....

7. Ρωτώντας πας στην πόλη.

.....

8. Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι.

.....

9. Το αίμα νερό δε γίνεται.

.....

10. Κάλλιο πέντε και στο χέρι παρά δέκα και καρτέρι.

.....

11. Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά.

.....

12. Όσα δε φτάνει η αλεπού τα κάνει κρεμαστάρια.

.....

13. Των φρονίμων τα παιδιά πριν πεινάσουν μαγειρεύουν.

.....

14. Έξω απ' το βρακί μου, ας είναι κι η αδερφή μου.

.....

15. Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότες.

.....

16. Γιάννης κερνάει και Γιάννης πίνει.

.....

17. Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο.

.....

18. Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλα.

.....

19. Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι.

.....

20. Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.

.....

21. Κάθε πράγμα στον καιρό του και ο κολιός τον Αύγουστο.

.....

22. Το μήλο κάτω από τη μηλιά θα πέσει.

.....

23. Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει.

.....

24. Η σιωπή είναι χρυσός.

.....

25. Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει.

.....

26. Όπως σπείρεις, θα θερίσεις.

.....

27. Το 'να χέρι νίβει τ' άλλο και τα δυο το πρόσωπο.

.....

28. Στου κουφού την πόρτα όσο θέλεις βρόντα.

.....

29. Μη χαλάσεις την καλύβα του πατέρα σου, πριν χτίσεις τη δική σου κάμαρα.

.....

30. Τον σπανό κι αν τον ξυρίσεις όπως είναι θα τον αφήσεις.

.....

31. Τα καρποφόρα δέντρα πετροβολούνται.

.....

32. Παπούτσι από τον τόπο σου και ας είναι μπαλωμένο.

.....

33. Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κότες.

.....

34. Ζήσε Μάη μου να φας τριφύλλι.

.....

35. Άλλα τα μάτια του λαγού κι άλλα της κουκουβάγιας.

.....

Τ. Σ. Σ.:

Ερωτηματολόγιο Β.2. Δοκιμασία Μετωνυμιών

Ημερομηνία:

Ημερομηνία γέννησης/Ηλικία:

Ονοματεπώνυμο:

Μόρφωση:

Επάγγελμα:

Στοιχεία ερευνητή:

Προτίμηση χεριού: Α Δ

Παρατηρήσεις ερευνητή:

Οδηγίες: Καλείστε να εξηγήσετε το νόημα των παρακάτω προτάσεων. Προσοχή! Ακόμη και στην περίπτωση που δεν κατανοείτε ή δεν έχετε ξανακούσει κάποια πρόταση, συμπληρώστε ποιο, κατά τη γνώμη σας, μπορεί να είναι το νόημά της.

1. Μαλακώνει ο καιρός.

.....

2. Άγουρες σκέψεις

.....

3. Το πήρε πολύ βαριά.

.....

4. Παρέλυσσα από το φόβο μου.

.....

5. Μου κόπηκε το αίμα.

.....

6. Κατουρήθηκα από το φόβο μου.

.....

7. Βράζω από το θυμό μου.

.....

8. Συννέφιασε, όταν το άκουσε.

.....

9. Χειμώνας της ψυχής

.....

10. Στράγγισε η ψυχή του.

.....

11. Πύρινο πάθος

.....

12. Άβαθη πικρία

.....

13. Αγγελική μορφή

.....

14. Γερό ποτήρι

.....

15. Έχει καρδιά μάλαμα.

.....

16. Μόλις του το είπαν, έγινε μπουρλότο.

.....

17. Καθαρό κούτελο

.....

18. Λεπτοί τρόποι

.....

19. Τέρας μνήμης

.....

20. Με έλουσε κρύος ιδρώτας.

.....

21. Έγινε λαγός.

.....

22. Είναι τάφος!

.....

23. Έφαγε όλο το τσουκάλι.

.....

24. Το στομάχι μου παίζει ταμπούρλο.

.....

25. Ο βιασμός της ελληνικής γλώσσας

.....

26. Ζάβωσε η δουλειά.

.....

27. Μιλάμε για λευκό γάμο.

.....

28. Ξεφούσκωσε το σκάνδαλο.

.....

29. Σάπια κοινωνία

.....

30. Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού.

.....

31. Γίναμε μαλλιά κουβάρια.

.....

32. Είναι εραστής παγόβουνο.

.....

33. Αυτά που λέει είναι αγγούρια!

.....

34. Ο Θεός να τα φέρει όλα δεξιά!

.....

Τ. Σ. Σ.:

Ερωτηματολόγιο Β.3. Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

Ημερομηνία:

Ημερομηνία γέννησης/Ηλικία:

Ονοματεπώνυμο:

Μόρφωση:

Επάγγελμα:

Στοιχεία ερευνητή:

Προτίμηση χεριού: Α Δ

Παρατηρήσεις ερευνητή:

Οδηγίες: Καλείστε να εξηγήσετε το νόημα των παρακάτω προτάσεων. Προσοχή! Να συμπληρώσετε το νόημά τους ακόμη και στην περίπτωση που δεν κατανοείτε ή δεν έχετε ξανα-

κούσει κάποια πρόταση δίνοντας το νόημά της όπως το αντιλαμβάνεστε οι ίδιοι.

1. Ρωτώντας πας στην Πόλη.

.....

2. Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι.

.....

3. Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά.

.....

4. Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρώνε οι κότες.

.....

5. Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο.

.....

6. Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι.

.....

7. Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι.

.....

8. Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.

.....

9. Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει.

.....

10. Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει.

.....

11. Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κότες.

.....

Τ. Σ. Σ.:

Ερωτηματολόγιο Β.4. Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

Ημερομηνία:

Επάγγελμα:

Ονοματεπώνυμο:

Μόρφωση:

Ημερομηνία γέννησης:

Προτίμηση χεριού: Α Δ

Ηλικία:

Στοιχεία ερευνητή:

Καταγωγή:

Παρατηρήσεις ερευνητή:

Οδηγίες: Διαβάστε προσεκτικά καθεμία από τις σύντομες ιστορίες που ακολουθούν. Κατόπιν, συμπληρώστε το τέλος της με μία από τις τέσσερις επιλογές που σας δίνονται (α, β, γ, δ) κυκλώνοντας το γράμμα της επιλογής σας. Επιλέξτε το τέλος της κάθε ιστορίας ακόμη

και στην περίπτωση που δεν είστε απόλυτα σίγουροι γι' αυτό κυκλώνοντας την επιλογή που θεωρείτε ότι θα ολοκληρώσει καλύτερα την ατελή και σύντομη ιστορία.

1. «Δε γινόταν να μην του πω αυτά που έμαθα. Ξεστομίζοντας, όμως, την αλήθεια, η διάθεση του Γιώργου άλλαξε προς το χειρότερο. Αυτό φάνηκε έντονα στο πρόσωπό του.

Ο Γιώργος...»

- α) έπεσε του θανατά.
- β) άρχισε να λέει ακατανόητα πράγματα.
- γ) με κοίταξε.
- δ) συννέφιασε, όταν το άκουσε.

2. «Εδώ και χρόνια έγινα αναίσθητος. Απογοητεύτηκα τόσο πολύ και πέρασα άλλα τόσα που...»

- α) έφτυσα αίμα.
- β) σταμάτησα να κάνω ο,τιδήποτε.
- γ) ξέρω πού πάω και τι κάνω.
- δ) στράγγισε η ψυχή μου.

3. «Είναι τόσο καλός άνθρωπος και με τόσα χαρίσματα. Ειλικρινά, απολαμβάνεις να είσαι μαζί της και είναι φίλη σου. Έχει...»

- α) καρδιά μάλαμα.
- β) πολλά χαρίσματα.
- γ) ζεστή αγκαλιά.
- δ) εγκυκλοπαιδικές γνώσεις.

4. «Η Ειρήνη είναι καλή φίλη στις δύσκολες στιγμές. Μόνο σε αυτή μπορώ να πω άφοβα τα προβλήματα και τα μυστικά μου. Ξέρω ότι θα με συμβουλευσει χωρίς να της ξεφύγει κάτι στη γειτονιά. Η Ειρήνη είναι...»

- α) τάφος (!).
- β) συμπονετική.
- γ) αρκετά έμπειρη.
- δ) μαγνητική προσωπικότητα.

5. «Ο Νίκος με την Ηρώ παντρεύτηκαν πρόσφατα. Δεν μου φαίνονται, όμως, τόσο αγαπημένοι. Κάποιοι λένε ότι συμφώνησαν απλά να μένουν μαζί χωρίς συζυγικές υποχρεώσεις. Δηλαδή, μιλάμε για...»

- α) ξενόφερτα πράγματα.
- β) απουσία αγάπης.
- γ) παγερή ατμόσφαιρα.
- δ) λευκό γάμο.

6. «Στεναχωριέμαι πολύ για τη Ζωή. Αν και δεν έχουν προβλήματα με το Μιχάλη, μαλώνουν συνέχεια. Όλα τα δημιουργεί η μητέρα του Μιχάλη από το τίποτα. Όπως φαίνεται,

η πεθερά...»

- α) είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού.
- β) ετοιμάζει τη διαθήκη της.
- γ) έχει σκληρή γλώσσα.
- δ) φταίει για όλα.

7. «Όλα καλά με τον Γιώργο. Είναι ευγενικός, γλυκός, ωραίος, συμπονετικός, αλλά δεν ταιριάζουμε ερωτικά! Είναι...»

- α) αδιάφορος.
- β) εραστής παγόβουνο.
- γ) κρύος χαρακτήρας.
- δ) εγωιστής.

8. «Τι σαχλαμάρες είναι αυτά που λέει! Είναι...»

- α) αγγούρια (!).
- β) βλακείες (!).
- γ) γνωστά σε όλους.
- δ) αβέρτες κουβέντες.

9. «Χθες που βγήκαμε ήταν και η Αναστασία μαζί μας. Όταν σηκώθηκε να χορέψει, τη θαύμασα! Δεν έχει μόνο υπέροχο σώμα, αλλά χορεύει και με χάρη. Η Αναστασία...»

- α) είναι ερωτευμένη.
- β) έχει φιδίσιο κορμί.
- γ) λατρεύει το χορό.
- δ) έχει αγαλματένιο κορμί.

10. «Δεν μπορώ να σου περιγράψω την κακία και την πονηριά του. Τον έχει φοβηθεί το μάτι μου! Αυτός ο άνθρωπος είναι...»

- α) αλεπού (!).
- β) πολύ κακός (!).
- γ) βελζεβούλ (!).
- δ) πανέξυπνος (!).

11. «Δεν μπορώ με τίποτα να κάνω την Αθηνά να βγει από το σπίτι. Ακόμη και στο πάρτι του αδελφού της κλείστηκε στο δωμάτιό της. Η Αθηνά...»

- α) αδιαθέτησε ξαφνικά.
- β) κρύφτηκε πίσω από το δάχτυλό της.
- γ) έμεινε μόνη της.
- δ) χώθηκε στο καβούκι της.

12. «Τον βλέπω πώς χαμογελάει και τον χαίρομαι για τη ζωντάνια του! Το παιδί αυτό...»

- α) είναι ευγενικό.
- β) είναι χαμογελαστό.
- γ) έχει καρδιά περιβόλι.
- δ) φέγγει από χαρά.

Τ. Σ. Σ.:

Ερωτηματολόγιο Β.5. Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων

Ημερομηνία:
Ονοματεπώνυμο:

Φύλο: Α Θ

Επάγγελμα:

Προτίμηση χεριού: Α Δ

Ημερομηνία γέννησης/Ηλικία:

Μόρφωση

Στοιχεία ερευνητή:

Ημερομηνία συμμετοχής στην έρευνα:

Παρατηρήσεις ερευνητή:

Οδηγίες: Σε κάποιες από τις εκφράσεις που ακολουθούν το νόημά τους προκύπτει πιο εύκολα, δηλαδή είναι πιο εμφανές, σε σχέση με κάποιες άλλες. Για παράδειγμα, το νόημα της έκφρασης «Όπως έστρωσες, θα κοιμηθείς» είναι πιο εύκολο (εμφανές) από το νόημα της έκφρασης «Τα καρποφόρα δέντρα πετροβολούνται».

Καλείστε να κυκλώσετε το βαθμό κατά τον οποίο είναι εμφανές το νόημα των παρακάτω εκφράσεων σε μια κλίμακα από το 1 έως το 5, όπου: 1=πολύ εμφανές το νόημα της έκφρασης και 5=καθόλου εμφανές το νόημα της πρότασης. Προσοχή! Ακόμη και στην περίπτωση που έχετε ξανακούσει ή δε γνωρίζετε το νόημα κάποιας έκφρασης, καλείστε να κρίνετε το βαθμό κατά τον οποίο το νόημά της προκύπτει από τις λέξεις που την απαρτίζουν.

1=πολύ εμφανές νόημα
2=εμφανές νόημα
3=μέτρια εμφανές νόημα
4=ελάχιστο εμφανές νόημα
5=καθόλου εμφανές νόημα

Βαθμός διαφάνειας

Εκφράσεις	Πολύ εμφανές νόημα	Εμφανές νόημα	Μέτρια εμφανές νόημα	Ελάχιστο εμφανές νόημα	Καθόλου εμφανές νόημα
1. Ρωτώντας πας στην πόλη.	1.....	2	3	4	5
2. Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι.	1.....	2	3	4	5
3. Φύλαγε τα ρούχα σου να έχεις τα μισά.	1.....	2	3	4	5
4. Όποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα					

τον τρώνε οι κόττες.	1..... 2 3 4 5
5. Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο.	1..... 2 3 4 5
6. Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλι.	1..... 2 3 4 5
7. Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι.	1..... 2 3 4 5
8. Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.	1..... 2 3 4 5
9. Όποιος βιάζεται, σκοντάφτει.	1..... 2 3 4 5
10. Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει.	1..... 2 3 4 5
11. Αλλού τα κακαρίσματα και αλλού γεννούν οι κόττες.	1..... 2 3 4 5
12. Συννέφιασε, όταν το άκουσε.	1..... 2 3 4 5
13. Στράγγισε η ψυχή του.	1..... 2 3 4 5
14. Έχει καρδιά μάλαμα.	1..... 2 3 4 5
15. Είναι τάφος!	1..... 2 3 4 5
16. Μιλάμε για λευκό γάμο.	1..... 2 3 4 5
17. Η πεθερά είναι το αγκάθι στη σχέση του ζευγαριού.	1..... 2 3 4 5
18. Είναι εραστής παγόβουνο!	1..... 2 3 4 5
19. Αυτά που λέει είναι αγγούρια!	1..... 2 3 4 5
20. Έχει φιδίσιο κορμί.	1..... 2 3 4 5

21. Αυτός ο άνθρωπος είναι βελζεβούλ! 1..... 2 3 4 5

22. Χώθηκε στο καβούκι της. 1..... 2 3 4 5

23. Έχει καρδιά περιβόλι. 1..... 2 3 4 5

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄

**[ΚΛΙΜΑΚΕΣ – ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΣΗΣ/
ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ]**

Κλίμακα Γ.1. Hollingshead Scale (Ελληνική προσαρμογή κατά Α. Οικονόμου)

1=[major professional (university level)/proprietor large concern/executive]: α) μηχανικός, αρχιτέκτονας, τοπογράφος, μηχανολόγος, ηλεκτρολόγος-μηχανικός, δικηγόρος, ιατρός, οδοντίατρος, κτηνίατρος, βιολόγος, χημικός, γεωλόγος, οικονομολόγος, ορκωτός λογιστής, καλλιτέχνης (πτυχιούχος), μαθηματικός, αναλυτής συστημάτων, ψυχολόγος, καθηγητής ανώτερης ή ανώτατης ή μέσης εκπαίδευσης, διευθυντής ορχήστρας ή σολίστας, κυβερνήτης αεροπλάνου κ.ά. **β)** ιδιοκτήτης μεγάλης επιχείρησης (αλυσίδας καταστημάτων ρούχων ή σουπερμάρκετ ή εστιατορίων, διαφημιστικής εταιρίας, εταιρίας παροχής υπηρεσιών, μεγάλου ξενοδοχείου κτλ.) κ.ά. **γ)** διευθυντής εταιρίας, πρόεδρος ή αντιπρόεδρος τράπεζας, υψηλόβαθμο στέλεχος εταιρίας, δικαστής (ανώτερο δικαστήριο), στρατηγός, ναύαρχος, κτλ., ανώτερος κυβερνητικός υπάλληλος (όπως υπουργός, υφυπουργός ή διευθυντής κρατικής υπηρεσίας), στέλεχος κρατικής υπηρεσίας, διευθυντής αστυνομίας κ.ά.

2=[minor professional/proprietor medium-sized concern/manager]: α) φυσιοθεραπευτής, λογοθεραπευτής, οδοντοτεχνίτης, νοσηλεύτης (χωρίς πανεπιστημιακή εκπαίδευση), μηχανολόγος (ΤΕΙ), πιλότος, υπάλληλος πύργου ελέγχου, λογιστής, προγραμματιστής ηλεκτρονικών υπολογιστών (χωρίς πανεπιστημιακή εκπαίδευση), βιβλιοθηκάριος, αξιωματικός ενόπλων δυνάμεων, δάσκαλος, μουσικός, ηθοποιός, κληρικός (χωρίς πανεπιστημιακή εκπαίδευση), αστυνομικός, διακοσμητής, φωτογράφος, δημοσιογράφος, εκφωνητής ραδιόφωνου ή τηλεπαρουσιαστής, κοινωνικός λειτουργός (χωρίς πανεπιστημιακή εκπαίδευση), ταξιδιωτικός πράκτορας, τουριστικός πράκτορας, γραφίστας, διερμηνέας κ.ά. **β)** ιδιοκτήτης μεσαίας εταιρίας (καταστήματος ρούχων, επίπλων, σουπερμάρκετ, μεσιτικού γραφείου, μεγάλου βιβλιοπωλείου, εργολάβος, ιδιοκτήτης εστιατορίου, ξενοδοχείου ή πανσιόν, μεγάλου πρατηρίου βενζίνης, αντιπροσωπείας αυτοκινήτων, μεγάλου γκαράζ κτλ.) κ.ά. **γ)** διοικητικός υπάλληλος (δημόσιος ή ιδιωτικός), προϊστάμενος εταιρίας, προϊστάμενος μεγάλου καταστήματος, μάνατζερ, (υπερ-) εργολάβος κ.ά.

3=[technician/proprietor small independent concern/administrational, sales]: α) ταπετσίερης, μοδίστρα, υπάλληλος σχολής οδηγών, υπάλληλος γραφείου τελετών, τεχνικός εργαστηρίου κ.ά. **β)** ιδιοκτήτης μικρής επιχείρησης (φούρνου, κομμωτηρίου, ανθοπωλείου, ψιλικάτζιδικου, κοσμηματοπωλείου, μαγαζιού μεταποίησης ρούχων, περίπτερου, ειδών οικιακής χρήσης, λ.χ. χρώματα, υδραυλικά κτλ., φωτογραφείου, στεγνοκαθαριστήριου, μικρής ταβέρνας ή καφενείου, πανσιόν ή ενοικιαζόμενων δωματίων κτλ.) κ.ά. **γ)** ιδιωτικός ή δημόσιος υπάλληλος (ταμίας τράπεζας, πωλητής, υπάλληλος δημόσιας υπηρεσίας), γραμματέας κ.ά.

4=[skilled manual employee]: υπάλληλος εργοστασίου (με ειδίκευση), υπάλληλος εταιρίας φύλαξης χώρων, βοηθός νοσοκόμου ή αποκλειστική νοσοκόμα, γαζώτρια, χασάπης, τζαμάς, κομμώτρια, μπογιατζής, κλειδαράς, πυροσβέστης, αυτοκινητιστής, οδηγός λεωφορείου κ.ά.

5=[unskilled manual employee]: υπάλληλος εργοστασίου (ανειδίκευτος), οικοδόμος, παρκαδόρος, σκουπιδιάρης, μεταφορέας, υπάλληλος εταιρίας ταχυμεταφορών, διανομέας, σερβιτόρος, καθαριστής, υπάλληλος πρατηρίου βενζίνης ή γκαράζ, οικιακή βοηθός, κηπουρός, βοηθός μάγειρα, θυρωρός, αγρότης, ναυτικός κ.ά.

6= [housewife]: απασχόληση με τις οικιακές εργασίες (οικιακά).

Κλίμακα Γ.2. Κατάταξη μορφωτικού επιπέδου (σε έτη μόρφωσης)
(Ελληνική προσαρμογή)

- 1= <6η τάξη** (Ο συμμετέχων δεν έχει αποφοιτήσει από εξατάξιο Δημοτικό)
- 2= 6η τάξη** (Ο συμμετέχων είναι απόφοιτος Δημοτικού)
- 3= <12η τάξη** (Ο συμμετέχων δεν έχει αποφοιτήσει από εξατάξιο Γυμνάσιο ή Γυμνάσιο και Λύκειο)
- 4= 12η τάξη** (Ο συμμετέχων είναι απόφοιτος εξατάξιου Γυμνασίου ή Γυμνασίου και Λυκείου)
- 5= Ανώτερη μόρφωση** (Ο συμμετέχων έχει πτυχίο από τα «παλαιά» ΤΕΙ/είναι απόφοιτος οποιασδήποτε μεταγυμνασιακής σχολής διάρκειας άνω του ενός έτους κ.ά.)
- 6= Ανώτατη μόρφωση** (Ο συμμετέχων είναι απόφοιτος Πανεπιστημίου, Πολυτεχνείου, Ιατρικής Σχολής κ.ά.)
- 7= Μεταπτυχιακό πρόγραμμα** (Ο συμμετέχων είναι απόφοιτος μεταπτυχιακού προγράμματος οποιασδήποτε διάρκειας ή βαθμίδας κ.ά.)

Κλίμακα Γ.3. Δοκιμασία Παροιμιών

**Κριτήρια βαθμολόγησης των απαντήσεων-ερμηνειών των συμμετεχόντων
στη Δοκιμασία Παροιμιών της Μελέτης Π-Α'**

- [Βαθμοί:] **0:** - 'άσχετη' με το ζητούμενο ερμηνεία
 - κυριολεκτική απόδοση της παροιμίας
 - παράφραση της παροιμίας
 - αδυναμία ερμηνείας της παροιμίας
- 1:** - μερική απόδοση της παροιμίας
 - απόδοση της παροιμίας με τη χρήση μιας άλλης ('συγγενικής') παροιμίας με παραπλήσιο νόημα με τη ζητούμενη προς ερμηνεία παροιμία
- 2:** - πλήρης ερμηνεία της παροιμίας

Κλίμακα Γ.4. Δοκιμασία Μετωνυμιών

Κριτήρια βαθμολόγησης των απαντήσεων-ερμηνειών των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμιών της Μελέτης II-A'	
[Βαθμοί:]	0: - 'άσχετη' με το ζητούμενο ερμηνεία - κυριολεκτική απόδοση της μετωνυμίας - παράφραση της μετωνυμίας - αδυναμία ερμηνείας της μετωνυμίας 1: - πλήρης ερμηνεία της μετωνυμίας

Κλίμακα Γ.5. Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

Κριτήρια βαθμολόγησης των απαντήσεων-ερμηνειών των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου της Μελέτης II-B'	
[Βαθμοί:]	0: - 'άσχετη' με το ζητούμενο ερμηνεία - κυριολεκτική απόδοση της παροιμίας - παράφραση της παροιμίας - αδυναμία ερμηνείας της παροιμίας 1: - μερική απόδοση της παροιμίας - απόδοση της παροιμίας με τη χρήση μιας άλλης ('συγγενικής') παροιμίας με παραπλήσιο νόημα με τη ζητούμενη προς ερμηνεία παροιμία 2: - πλήρης ερμηνεία της παροιμίας

Κλίμακα Γ.6. Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

Κριτήρια κατηγοριοποίησης των απαντήσεων-επιλογών των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμιών της Μελέτης II-Γ'	
[Κατηγορίες:]	1: «κυριολεκτικό/σωστό» 2: «κυριολεκτικό/άσχετο» 3: «μεταφορικό/παρόμοιο» 4: «μεταφορικό/σωστό»

Κλίμακα Γ.7. Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων

Κριτήρια κατηγοριοποίησης των επιλογών-εκτιμήσεων των συμμετεχόντων στο Τεστ Αξιολόγησης Διαφάνειας Λεκτικών Τρόπων	
[Κατηγορίες:]	1: «πολύ εμφανές νόημα» 2: «εμφανές νόημα» 3: «μέτρια εμφανές νόημα» 4: «ελάχιστα εμφανές νόημα» 5: «καθόλου εμφανές νόημα».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ΄
[ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ⁷⁹]

⁷⁹ Σε αυτό το Παράρτημα δίνονται ενδεικτικά κάποιοι από τους σημαντικότερους στατιστικούς πίνακες στους οποίους στηριχθήκαμε στην έρευνά μας.

Μελέτη II-B'. Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

Πίνακας 1. Συσχέτιση Spearman μεταξύ ηλικίας (age) και επίδοσης (partotal) των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

			AGE	PARTOTAL
Spearman's rho	AGE	Correlation Coefficient	1,000	-,180
		Sig. (2-tailed)	,	,016
		N	179	179
	PARTOTAL	Correlation Coefficient	-,180	1,000
		Sig. (2-tailed)	,016	,
		N	179	180

* $p < 0.05$

Πίνακας 2. Συσχέτιση Spearman μεταξύ μόρφωσης (years of education) και επίδοσης των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

			YEARS OF EDUCATION	PARTOTAL
Spearman's rho	YEARS OF EDUCATION	Correlation Coefficient	1,000	,473
		Sig. (2-tailed)	,	,000
		N	179	179
	PARTOTAL	Correlation Coefficient	,473	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	,
		N	179	180

** $p < 0.01$

Πίνακας 3. Μ.Ο. επίδοσης 'θεωρητικών'- 'πρακτικών-τεχνικών' στη Δοκιμασία Παροιμιακού Λόγου

	Σχέση επαγγέλματος-γλώσσας	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Μ.Ο. επίδοσης	‘θεωρητικοί’	30	1,30	,651	,119
	‘τεχνικοί-πρακτικοί’	149	,89	,525	,043

Μελέτη II-Γ'. Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

Πίνακας 4. Συσχέτιση Spearman μεταξύ ηλικίας (age) και επίδοσης (sentotal) των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

			Age	SENTOTAL
Spearman's rho	Participi- pant's age	Correlation Coefficient	1,000	-,437
		Sig. (2-tailed)	,	,000
		N	98	98
	SENTOTAL	Correlation Coefficient	-,437	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	,
		N	98	98

** $p < 0.01$

Πίνακας 5. Συσχέτιση Spearman μεταξύ μόρφωσης (levels of education) και επίδοσης (sentotal) των συμμετεχόντων στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

			Levels of education	SENTOTAL
Spearman's rho	Levels of education	Correlation Coefficient	1,000	,521
		Sig. (2-tailed)	,	,000
		N	98	98
	SENTOTAL	Correlation Coefficient	,521	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	,
		N	98	98

** $p < 0.01$

Πίνακας 6. Μ.Ο. επίδοσης 'θεωρητικών'- 'πρακτικών-τεχνικών' στη Δοκιμασία Μετωνυμικού Λόγου

	Σχέση επαγγέλματος -γλώσσας	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
ΕΠΙΛΟΓΗ	‘θεωρητικοί’	16	2,31	,704	,176
	‘τεχνικοί- πρακτικοί’	82	1,87	,565	,062

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε΄**[ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ – ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ]**

- Για τις *στατιστικές αναλύσεις* της έρευνας συμβουλευτήκαμε τα εγχειρίδια των Γεωργούση (2001), Καραγεώργου (2001), Ρούσσου & Τσαούση (2002) και Χλουβεράκη (2002). (Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Βιβλιογραφία).
- Η παρούσα διδακτορική διατριβή δημοσιεύτηκε στα εξής πρακτικά συνεδρίων:
 - Παπαϊωάννου-Σπυρούλια, Α. (2009). Η Γνωστική-Πραγματολογική Κατανόηση του Μεταφορικού Λόγου μέσω της Ερμηνείας Παροιμιών και Μετωνυμιών. *Πρακτικά 12^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Ψυχολογικής Έρευνας, Βόλος, Ελλάδα.*
 - Papaioannou A. (2007). Pragmatic Understanding of Hyperbole Through Interpreting Proverbs and Metonymies. *Proceedings of EuroCogsci07, Delphi, Greece.*
 - Παπαϊωάννου Α. (2005). Χρήση αλληγορικών γλωσσικών σχημάτων για τη διερεύνηση της MCI. *Πρακτικά 4^{ου} Πανελλήνιου Διεπιστημονικού Συνεδρίου Νόσου Alzheimer και Συναφών Διαταραχών, Αθήνα, Ελλάδα.*
 - Παπαϊωάννου, Α., Τζαβάρας, Θ. & Οικονόμου, Α. (2004). Η μεταφορικότητα της σκέψης και ο παροιμιακός λόγος: Γνωστικό υπόβαθρο και χρησιμότητα. *Πρακτικά 1^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Γνωστικής Ψυχολογίας, Αλεξανδρούπολη, Ελλάδα.*
 - Οικονόμου, Α., Κοσμίδου, Μ., Παπαϊωάννου, Α., Παπαδή, Σ. & Κουβαράκη Ε. (2004). Η αντίληψη των ελληνικών παροιμιών: Ένα ‘παράθυρο’ στο μεταφορικό λόγο. *Πρακτικά 1^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Γνωστικής Ψυχολογίας, Αλεξανδρούπολη, Ελλάδα.*
- Τα έργα ζωγραφικής που κοσμούν την παρούσα διδακτορική διατριβή είναι του γνωστού Έλληνα ζωγράφου *Θεόφιλου*. Συγκεκριμένα, το εξώφυλλο κοσμεί το έργο του *Το μάζεμα των ελαιών στη Μυτιλήνη* (λεπτομέρεια), που μας παραπέμπει στη διαδεδομένη ελληνική παροιμία «Όπου ακούς πολλά κεράσια, κράτα μικρό καλάθι», και την σελίδα 147, στο τέλος της διατριβής, κοσμεί το έργο του *Οδός Μυτιλήνης επί Τουρκοκρατίας το 1888* (λεπτομέρεια), που μας παραπέμπει στην επίσης διαδεδομένη ελληνική παροιμία «Όπως έστρωσες, θα κοιμηθείς».

